सा मां पातु सरस्वती भगवती निःशेषजाड्यापहा ।

* श्रीगणेशायनमः *

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

श्रीमन्महर्षिवेदव्यासप्रणीतम्

स्कन्दपुराणम्

तत्रादौ प्रथमं माहेश्वरखण्डम्प्रारभ्यते

—*::*—

प्रथमोऽध्यायः

मङ्गलाचरणवर्णनम्

ॐ नारायणं नमस्कृत्य नरंचैव नरोत्तमम् । देवीं सरस्वतींचैव ततो जयमुदीरयेत

व्यास उवाच

यस्याऽऽज्ञया जगत्स्रष्टा विरञ्चिःपालकोहरिः ।

संहर्त्ता कालरुद्राख्यो नमस्तस्मै पिनाकिने ॥ २ ॥

तीर्थानामुत्तमं तीर्थं क्षेत्राणांक्षेत्रमुत्तमम् । तत्रैवनैमिषारण्येशौनकाद्यास्तपोधनाः

दीर्घसत्रं प्रकुर्वन्तः सत्रिणः कर्मचेतसः ॥ ३ ॥

तेषां सन्दर्शनौत्सुक्यादागतो हि महातपाः ।

व्यासशिष्यो महाप्राज्ञो लोमशो नाम नामतः ॥ ५ ॥

तत्रागतं ते ददृशुर्मुनयो दीर्घसत्रिणः । उत्तस्थुर्युगपत्सर्वेसार्घ्यहस्ताःसमुत्सुकाः

दत्त्वाऽर्घ्यपाद्यं सत्कृत्य मुनयो वीतकल्मषाः ।

तं पप्रच्छुर्महाभागाः शिवधर्मं सविस्तरम् ॥ ६ ॥

ऋषय ऊचुः

कथयस्व महाप्राज्ञ! देवदेवस्य शूलिनः । महिमानं महाभागध्यानार्चनसमन्वितम्
सम्मार्जने किंफलं स्यात्तथारङ्गावलीषुच । प्रदानेदर्पणस्याऽथतथावै चामरस्यच
प्रदाने च वितानस्य तथा धारागृहस्य च ।
दीपदाने किं फलं स्यात्पूजायां किं फलं लभेत् ॥ ९ ॥
कानिकानिच पुण्यानि कथ्यतां शिवपूजने ।इतिहासपुराणानि वेदाध्ययनमेवच
शिवस्याऽग्रे प्रकुर्वन्ति कारयन्त्यथवा नराः ।
किं फलं च नृणां तेषां कथ्यतां विस्तरेण हि ।
शिवाख्यानपरो लोके त्वत्तो नान्योऽस्ति वै मुने ! ॥ ११ ॥
इति श्रुत्वा वचस्तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् ।
उवाच व्यासशिष्योऽसौ शिवमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ १२ ॥

लोमश उवाच

अष्टादशपुराणेषुगीयतेवैपरः शिवः । तस्माच्छिवस्यमाहात्म्यंवक्तुंकोऽपिनपार्यते
शिवेतिद्व्यक्षरंनामव्याहरिष्यन्तियेजनाः।तेषांस्वर्गश्चमोक्षश्चभविष्यतिनचान्यथा
उदारो हि महादेवोदेवानां पतिरीश्वरः । येन सर्वं प्रदत्तंहि तस्मात्सर्व इतिस्मृतः
ते धन्यास्ते महात्मानो ये भजन्ति सदाशिवम् ॥ १६ ॥
विनासदाशिवं यो हि संसारंतर्तुमिच्छति । समूढोहिमहापापःशिवद्वेषीनसंशयः
भक्षितं हि गरं येन दक्षयज्ञो विनाशितः । कालस्य दहनं येन कृतं राज्ञः प्रमोचनम्

ऋषय ऊचुः

यथागरंभक्षितं च यथायज्ञो विनाशितः । दक्षस्य च तथा ब्रूहि परंकौतूहलंहिनः

सूत उवाच

दाक्षायणी पुरा दत्ता शङ्कराय महात्मने । वचनाद्ब्रह्मणो विप्रा दक्षेणपरमेष्ठिना
एकदाहि स दक्षो वै नैमिषारण्यमागतः । यदृच्छावशमापन्न ऋषिभिःपरिपूजितः
स्तुतिभिः प्रणिपातैश्च तथा सर्वैः सुरासुरैः ।

तत्र स्थितो महादेवो नाभ्युत्थानाभिवादने ।
चकाराऽस्य ततः क्रुद्धो दक्षो वचनमब्रवीत् ॥ २२ ॥
सर्वत्र सर्वे हि सुरासुरा भृशं नमन्ति मां विप्रवराः समुत्सुकाः ।
कथं ह्यसौ दुर्जनवन्महात्मा भूतादिभिः प्रेतपिशाचयुक्तः ॥
श्मशानवासी निरपत्रपो ह्ययं कथं प्रणामं न करोति मेऽधुना ॥ २३
पाखण्डिनो दुर्जनाः पापशीला विप्रं दृष्ट्वा चोद्धता उन्मदाश्च ।
वध्यास्त्याज्याः सद्भिरेवंविधा हि तस्मादेनं शापितुं चोद्यतोऽस्मि ॥
इत्येवमुक्त्वा स महातपास्तदा रुषान्वितो रुद्रमिदं बभाषे ॥ २५ ॥
शृण्वन्त्वमी विप्रतमा ! इदानीं वचो हि मे कर्तुमिहार्हथैतत् ।
रुद्रो ह्ययं यज्ञबाह्यो वृतो मे वर्णातीतो वर्णपरो यतश्च ॥ २६ ॥
नन्दीनिशम्यतद्वाक्यं शैलादोहिरुषान्वितः । अब्रवीत्त्वरितोदक्षं शापदंतंमहाप्रभम्

नन्द्युवाच

यज्ञबाह्योहिमेस्वामीमहेशोऽयंकृतःकथम् । यस्य स्मरणमात्रेणयज्ञाश्चसफलाह्यमी
यज्ञो दानं तपश्चैव तीर्थानि विविधानि च ।
यस्य नाम्ना पवित्राणि सोऽयं शप्तोऽधुना कथम् ॥ २९ ॥
वृथा ते ब्रह्मचापलयाच्छप्तोऽयंदक्ष दुर्मते । येनेदं पालितंविश्वंसर्वेण च महात्मना
शप्तोऽयं स कथं पाप ! रुद्रोऽयं ब्राह्मणाधम ! ॥ ३० ॥
एवंनिर्भर्त्सितस्तेननन्दिनाहि प्रजापतिः । नन्दिनश्चशशापाऽथदक्षोरोषसमन्वितः
यूयं सर्वे रुद्रवरा वेदबाह्याश्च वै भृशम् । शप्ता हिवेदमार्गैश्च तथात्यक्तामहर्षिभिः
पाखण्डवादसंयुक्ता शिष्टाचारबहिष्कृताः ।
कपालिनः पानरतास्तथा कालमुखा ह्यमी ॥ ३३ ॥
इतिशप्तास्तदातेन दक्षेण शिवकिंकराः । तदा प्रकुपितो नन्दी दक्षं शप्तुं प्रचक्रमे॥
शप्ता वयं त्वया विप्र साधवः शिवकिंकराः । वृथैवब्रह्मचापलयादहं शापंददामिते
वेदवादरतायूयंनान्यदस्तीतिवादिनः । कामात्मनःस्वर्गपरालोभमोहसमन्विताः

वैदिकश्च पुरस्कृत्य ब्राह्मणाःशूद्रयाजकाः दरिद्रणोभविष्यन्ति प्रतिग्रहरताःसदा
दक्ष ! केचिद् भविष्यन्ति ब्राह्मणाः ब्रह्मराक्षसाः ॥

लोमश उवाच

विप्रास्ते शापितास्तेन नन्दिना कोपिना भृशम् ॥ ३८ ॥
अथाकर्ण्येश्वरो वाक्यं नन्दिनः प्रहसन्निव ।
उवाच वाक्यं मधुरं बोधयुक्तं सदाशिवः ॥ ३९ ॥

महादेव उवाच

कोपं नाऽर्हसि वै कर्त्तुं ब्राह्मणान्प्रति वै सदा ।
ब्राह्मणाः गुरवो ह्येते वेदवादरताः सदा ॥ ४० ॥
वेदो मन्त्रमयः साक्षात्तथा सूक्तमयो भृशम् ।
सूक्ते प्रतिष्ठितो ह्यात्मा सर्वेषामपि देहिनाम् ॥ ४१ ॥
तस्मान्नात्मविदो निन्द्या आत्मैवाऽहं न चेतरः ।
कोऽयं कस्तं क्व चाहं वै कस्माच्छप्ता हि वै द्विजाः ॥ ४२ ॥
प्रपञ्चरचनां हित्वा बुद्धो भव महामते! ।
तत्त्वज्ञानेन निर्वर्त्यस्वस्थःक्रोधादिवर्जितः ॥ ४३ ॥

एवं प्रबोधितस्तेन शम्भुना परमेष्ठिना । विवेकपरमो भूत्वा शैलादोहि महातपाः
शिवेन सह संगम्य परमानन्दसम्प्लुतः ॥ ४४ ॥
दक्षोऽपि हि रुषाविष्ट ऋषिभिः परिवारितः ।
ययौ स्थानं स्वकं तत्र प्रविवेश रुषान्वितः ॥ ४५ ॥
श्रद्धां विहाय परमां शिवपूजकानां निन्दापरः स हि बभूव नराधमश्च
सर्वैर्महर्षिभिरुपेत्य स तत्र शर्वम् देवं निनिन्द न बभूव कदापिशान्तः

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्त्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे पुराणप्रस्तावदक्षवृत्तान्तवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः

दक्षयज्ञवर्णनम्

लोमश उवाच

एकदातुतदातेनयज्ञःप्रारम्भितो महान् । तत्राऽऽहूतास्तदासर्वेदीक्षितेनतपस्विना
ऋषयो विविधास्तत्र वशिष्ठाद्याः समागताः ।
अगस्त्यः कश्यपोऽत्रिश्च वामदेवस्तथा भृगुः ॥ २ ॥

दधीचो भगवान्व्यासो भरद्वाजोऽथगौतमः । एतेचान्येचबहवः समाजग्मुर्महर्षयः
तथा सर्वे सुरगणालोकपालास्तथाऽपरे ।
विद्याधराश्च गन्धर्वाः किन्नराप्सरसांगणाः ॥ ४ ॥
सप्तलोकात्समानीतो ब्रह्मा लोकपितामहः ।
वैकुण्ठाच्च तथा विष्णुःसमानीतो मखम्प्रति ॥ ५ ॥

देवेन्द्रोहिसमानीतइन्द्राण्यासह सुप्रभः । तथाचन्द्रोहिरोहिण्यावरुणःप्रिययासह
कुबेरः पुष्पकारूढोमृगारूढोऽथमारुतः । वस्तारूढःपावकश्चप्रेतारूढोऽथनिर्ऋतिः
एते सर्वे समायातायज्ञवाटे द्विजन्मनः । ते सर्वे सत्कृतास्तेन दक्षेण च दुरात्मना
भवनानि महार्हाणि सुप्रभाणि महान्ति च ।
त्वष्ट्रा कृतानि दिव्यानि कौशल्येन महात्मना ॥ ९ ॥
तेषु सर्वेषु धिष्ण्येषु यथाजोषं समास्थिताः ॥ १० ॥

वर्त्तमाने महायज्ञे तीर्थेकनखले तथा । ऋत्विजश्चकृतास्तेनभृग्वाद्याश्चतपोधनाः
दीक्षायुक्तस्तदादक्षःकृतकौतुकमङ्गलः । भार्ययासहितोविप्रैःकृतस्वस्त्ययनोभृशम्
रेजे महत्त्वेन तदा सुहृद्भिः परितःसदा । एतस्मिन्नन्तरे तत्र दधीचिर्वाक्यमब्रवीत्

दधीचिरुवाच

एते सुरेशा ऋषयो महत्तराः सलोकपालाश्च समागतास्तव ।

तथाऽपि यज्ञस्तु न शोभते भृशं पिनाकिना तेन महात्मना विना ॥ १४ ॥
येनैव सर्वाण्यपि मङ्गलानि जातानि शंसन्ति महाविपश्चितः ।
सोऽसौ न दृष्टोऽत्र पुमान्पुराणो वृषध्वजो नीलकण्ठः कपर्दी ॥ १५ ॥
अमङ्गलान्येव च मङ्गलानि भवन्ति येनाधिकृतानि दक्ष! ।
त्रियम्बकेनाऽथ सुमङ्गलानि भवन्ति सद्यो ह्यपमङ्गलानि ॥ १६ ॥
तस्मात्त्वयैव कर्तव्यमाह्वानं परमेष्ठिना । त्वरितंचैवशक्रेण विष्णुनाप्रभविष्णुना
सर्वैरेव हि गन्तव्यं यत्र देवो महेश्वरः । ॥ १८ ॥
दाक्षायण्या समेतं तमानयध्वं त्वरान्विताः ।
तेन सर्वं पवित्रं स्याच्छम्भुना योगिना भृशम् ॥ १९ ॥
यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या समग्रं सुकृतं भवेत् ।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन समानेयो वृषध्वजः ॥ २० ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा प्रहसन्नाह दुष्टधीः । मूलंविष्णुर्हि देवानां यत्रधर्मःसनातनः
यस्मिन्वेदाश्च यज्ञाश्च कर्माणि विविधानि च ।
प्रतिष्ठितानि सर्वाणि सोऽसौ विष्णुरिहाऽऽगतः ॥ २२ ॥
सत्यलोकात्समायातोब्रह्मालोकपितामहः । वेदैश्चोपनिषद्भिश्च आगमैर्विविधैःसह
तथासुरगणैःसाकमागतःसुरराट्स्वयम् । तथायूयंसमायाताऋषयोवीतकल्मषाः
ये ये यज्ञोचिताः शान्तास्ते ते सर्वे समागताः ।
वेदवेदार्थतत्त्वज्ञाः सर्वे यूयं दृढव्रताः ॥ २५ ॥
अत्रैवचकिमस्माकंरुद्रेणाऽपिप्रयोजनम् । कन्यादत्ताभयाविप्राब्रह्मणानोदितेनहि
अकुलीनोह्यसौ विप्रानष्टोनष्टप्रियः सदा । भूतप्रेतपिशाचानां पतिरेको दुरत्ययः
आत्मसम्भावितो मूढः स्तब्धो मौनी समत्सरः ।
कर्मण्यस्मिन्नयोग्योऽसौ नाऽऽनीतो हि मयाऽधुना ॥ २८ ॥
तस्मात्त्वया न वक्तव्यंपुनरेवंवचोद्विज! । सर्वैर्भवद्भिः कर्तव्योयज्ञोमेसफलोमहान्
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य दधीचिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ३० ॥

दधीचिरुवाच

सर्वेषामृषिवर्याणां सुराणां भावितात्मनाम् ।
अनयोऽयं महाञ्जातो विना तेन महात्मनाम् ॥ ३१ ॥
विनाशोऽपि महान्सद्यो ह्यत्रत्यानां भविष्यति ।
एवमुक्त्वा दधीचोऽसावेक एव विनिर्गतः ॥ ३२ ॥
यज्ञवाटाच्च दक्षस्यत्वरितः स्वाश्रमंययौ । मुनौ विनिर्गते दक्षः प्रहसन्निदमब्रवीत्
गतः शिवप्रियो वीरो दधीचिर्नाम नामतः ।
आविष्टचित्ता मन्दाश्च मिथ्यावादरताः खलाः ॥ ३४ ॥
वेदबाह्यादुराचारास्त्याज्यास्तेह्यत्रकर्मणि । वेदवादरतायूयं सर्वेविष्णुपुरोगमाः
यज्ञं मे सफलं विप्राः कुर्वन्तु ह्यचिरादिव । तदा ते देवयजनं चक्रुःसर्वे महर्षयः ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र पर्वतेगन्धमादने । धारागृहे विमानेन सखीभिः परिवारिता ॥
दाक्षायणी महादेवी चकार विविधास्तदा ।
क्रीडाविमानमध्यस्थाकन्दुकाद्याः सहस्रशः ॥ ३८ ॥
क्रीडासक्ता तदादेवीददर्शाऽथमहासती । यज्ञंप्रयान्तंसोमञ्चरोहिण्यासहितंप्रभुम्
क्व गमिष्यति चन्द्रोऽयं विजये! पृच्छ सत्त्वरम् ।
तयोक्ता विजया देवी तं पप्रच्छ यथोचितम् ॥ ४० ॥
कथितंतेनतत्सर्वंदक्षस्यैवमखादिकम् । तच्छ्रुत्वात्वरितादेवीविजयाजातसम्भ्रमा
कथयामास तत्सर्वं यदुक्तं शशिना भृशम् ॥ ४१ ॥
विमृश्य कारणं देवी किमाह्वानं करोति न ।
दक्षः पिता मे माता च विस्मृता मां कुतोऽधुना ॥ ४२ ॥
पृच्छामि शङ्करं चाऽद्य कारणं कृतनिश्चया ।
स्थापयित्वा सखीस्तत्र आगता शङ्करम्प्रति ॥ ४३ ॥
ददर्श तंसभामध्येत्रिलोचनमवस्थितम् । गणैःपरिवृतंसर्वैश्चण्डमुण्डादिभिस्तदा
गणोभृङ्गिस्तथानन्दीशैलादोहिमहातपाः ।

महाकालो महाचण्डो महामुण्डो महाशिराः ॥ ४९ ॥
धूम्राक्षो धूम्रकेतुश्च धूम्रपादस्तथैव च । एतेचान्ये च बहवो गणारुद्रानुवर्त्तिनः ॥
केचिद् भयानका रौद्राः कबन्धाश्च तथाऽपरे ।
विलोचनाश्च केचिच्च वक्षोहीनास्तथाऽपरे ॥ ४७ ॥
एवंभूताश्च शतशः सर्वे तेकृत्तिवाससः । जटाकलापसम्भूताः सर्वे रुद्राक्षभूषणाः
जितेन्द्रिया वीतरागाः सर्वे विषयवैरिणः । एभिःसर्वैःपरिवृतः शङ्करोलोकशङ्करः
दृष्टस्तया उपाविष्ट आसने परमाद्भुते ॥ ४९ ॥
आक्षिप्तचित्ता सहसा जगाम शिवसन्निधिम् ।
शिवेन स्थापिता स्वाङ्के प्रीतियुक्तेन वल्लभा ॥ ५० ॥
प्रेम्णोदिता वचोभिः सा बहुमानपुरःसरम् । किमागमनकार्यं मे वदशीघ्रंसुमध्यमे
एवमुक्ता तदा तेन उवाचाऽसितलोचना ॥ ५२ ॥

सत्युवाच

पितुर्मम महायज्ञो कस्मात्तव न रोचते । गमनंदेवदेवेश ! तत्सर्वं कथय प्रभो ॥ ५३
सुहृदामेष वै धर्मःसुहृद्भिः सहसङ्गतिम् । कुर्वन्ति यन्महादेवसुहृदां प्रीतिवर्धिनीम्
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन अनाहूतोऽपि गच्छ भोः ।
यज्ञवाटं पितुर्मेऽद्य वचनान्मे सदाशिव !॥ ५५ ॥
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा बभाषेसूनृतं वचः । त्वयाभद्रेन गन्तव्यं दक्षस्य यजनं प्रति
तस्य ये मानिनः सर्वे ससुरासुरकिन्नराः । तेसर्वेयजनंप्राप्ताः पितुस्तव न संशयः
अनाहूताश्च ये सुभ्रु !गच्छन्तिपरमन्दिरम् । अपमानंप्राप्नुवन्तिमरणादधिकंततः
परेषां मन्दिरं प्राप्त इन्द्रोऽपिलघुतां व्रजेत् । तस्मात्त्वयान गन्तव्यंदक्षस्ययजनंशुभे
एवमुक्ता सती तेन महेशेन महात्मना । उवाच रोषसंयुक्तं वाक्यंवाक्यविदाम्वरा
यज्ञो हि सत्यं लोके त्वं स त्वं देववरेश्वर ! ।
अनाहूतोऽसि तेनाऽद्य पित्रा मे दुष्टचारिणा ॥
तत्सर्वं ज्ञातुमिच्छामि तस्य भावं दुरात्मनः ॥ ६१ ॥

तस्माच्चाऽद्यैव गच्छामियज्ञवाटंपितुर्मम । अनुज्ञां देहि मे नाथदेवदेव! जगत्पते
इत्युक्तो भगवान् रुद्रस्तया देव्या शिवः स्वयम् ।
विज्ञाताखिलदृग्द्रष्टा भगवान् भूतभावनः ॥ ६३ ॥
स तामुवाचदेवेशो महेशःसर्वसिद्धिदः । गच्छ देवि ! त्वरायुक्तावचनान्ममसुव्रते
एवं नन्दिनमारुह्य नानाविधगणान्विता ।
गणाः षष्टिसहस्राणि जग्मूरौद्राः शिवाज्ञया ॥ ६५ ॥
तैर्गणैः सम्वृता देवी जगाम पितृमन्दिरम् ।
निरीक्ष्य तद्बलं सर्वं महादेवोऽतिविस्मितः ॥ ६६ ॥
भूषणानि महार्हाणि तेभ्योदेव्यै परन्तपः । प्रेषयामासचाऽग्रग्रो महादेवोऽनुग्रहतः
देव्या गतं वै स्वपितुर्गृहं तदा विमृश्य सर्वं भगवान् महेशः ।
दाक्षायणी पित्रवमानिता सती न यास्यतीति स्वपुरं पुनर्जगौ ॥ ६८
इति श्रीस्कान्देमहापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे दक्षयज्ञम्प्रति सतीदेव्या गमनवर्णनंनाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः

सत्या दक्षयज्ञसदने प्रवेशः

लोमश उवाच

दाक्षायणी गतातत्र यत्र यज्ञोमहानभूत् । तत्पितुःसदनंगत्वानानाश्चर्यसमन्वितम्
द्वारिस्थिता तदा देवी अवतीर्य निजासनात् ।
नन्दिनो हि महाभागा देवलोकं निरीक्ष्य च ॥ २ ॥
मातरं पितरं दृष्ट्वा सुहृत्सबन्धिबान्धवान् । अभिवाद्यैवपितरंमातरंचमुदान्विता
बभाषे वचनं देवी प्रस्तावसदृशं तदा । अनाहूतस्त्वयाकस्माच्छम्भुः परमशोभनः

येन पूतमिदं सर्वं समग्रं सचराचरम् । यज्ञो यज्ञविदां श्रेष्ठो यज्ञाङ्गो यक्षदक्षिणः
द्रव्यं मन्त्रादिकंसर्वं हव्यंकव्यंचयन्मयम् । विना तेन कृतं सर्वमपवित्रं भविष्यति
शम्भुना हि विनातात कथं यज्ञः प्रवर्तते । एतेकथंसमायाताब्रह्मणासहिताःपितः
हे भृगो! त्वं न जानासिहे कश्यप महामते !। अत्रेवशिष्ठएकस्त्वंशक्रकिं कृतमद्यते

हे विष्णो! त्वं महादेवं जानासि परमेश्वरम् ।
ब्रह्मन् ! किं त्वन्न जानासि महादेवस्य विक्रमम् ॥ ९ ॥
पुरा पञ्चमुखो भूत्वा गर्वितोऽसि सदाशिवम् ।
कृतश्चतुर्मुखस्तेन विस्मृतोऽसि तदद्भुतम् ॥ १० ॥

भिक्षाटनंकृतंयेन पुरा दारुवने विभुः । शप्तोऽयं भिक्षुकोरुद्रोभवद्भिःसखिभिस्तदा
शप्तेनाऽपि च रुद्रेणभवद्भिर्विस्मृतंकथम् । यस्याऽवयवमात्रेण पूरितं सचराचरम्
लिङ्गभूतं जगत्सर्वं जातं तत्क्षणमेवहि । लयनाल्लिङ्गमित्याहुःसर्वेदेवा सवासवाः

सर्वे देवाश्च सम्भूता यतो देवस्य शूलिनः ।
सोऽसौ वेदान्तगो देवस्त्वया ज्ञातुं न पार्यते ॥ १४ ॥
तस्या वचनमाकर्ण्य दक्षः क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः ।
किं त्वया बहुनोक्तेन कार्यं नास्तीह साम्प्रतम् ॥ १५ ॥
गच्छ वा तिष्ठ वा भद्रे ! कस्मात्त्वं हि समागता ।
अमङ्गलो हि भर्ता ते अशिवोऽसौ सुमध्यमे ! ॥ १६ ॥

अकुलीनो वेदबाह्योभूतप्रेतपिशाचराट् । तस्मान्नाकारितोभद्रेयज्ञार्थंचारुभाषिणि

मया दत्ताऽसि सुश्रोणि ! पापिना मन्दबुद्धिना ।
रुद्रायाऽविदितार्थाय उद्धताय दुरात्मने ॥ १८ ॥
तस्मात्कार्यं परित्यज्य स्वस्था भव शुचिस्मिते ! ।
दक्षेणोक्ता तदा पुत्री सा सती लोकपूजिता ॥ १९ ॥
निन्दायुक्तं स्वपितरं विलोक्य रुषिता भृशम् ।
चिन्तयन्ती तदा देवी कथं यास्यामि मन्दिरे ॥ २० ॥

शङ्करं द्रष्टुकामाऽहं किं वक्ष्येतेनपृच्छिता । योनिंदतिमहादेवंनिंदमानं शृणोतियः

तावुभौ नरके यातो यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ २१ ॥
तस्मात्त्यक्ष्याम्यहं देहं प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ॥ २२ ॥
एवं मीमांसमाना सा शिवरुद्रेतिभाषिणी ।
अपमानाभिभूता सा प्रविवेश हुताशनम् ॥ २३ ॥

हाहाकारेणमहताव्याप्तमासीद्दिगन्तरम् ।सर्वे तेमञ्चमारुढाःशस्त्रैर्व्याप्तानिरन्तराः

शस्त्रैः स्वैर्जघ्नुरात्मानं स्वानि देहानि चिच्छिदुः ।
केचित्करतले गृह्य शिरांसि स्वानि चोत्सुकाः ॥ २५ ॥

नीराजयन्तस्त्वरिताभस्मीभूयाश्चजज्ञिरे । एवमूचुस्तदासर्वेजगर्जु रतिभीषणम्

शस्त्रप्रहारैः स्वाङ्गानि चिच्छिदुश्चातिभीषणाः ।
ते तथा विलयं प्राप्ता दाक्षायण्या समन्ततः ॥ २७ ॥

गणास्तत्रायुतेद्वेष्वतदद्भुतमिवाऽभवत् । तेसर्वेऋषयोदेवाइन्द्राद्याःसमरुद्गणाः ॥

विश्वेऽश्विनौ लोकपालास्तूष्णीं भूतास्तदाऽभवन् ।
विष्णुं वरेण्यं केचिच्च प्रार्थयन्तः समन्ततः ॥ २९ ॥

एवं भूतस्तदायज्ञोजातस्तस्यदुरात्मनः । दक्षस्य ब्रह्मबन्धोश्चऋषयो भयमागताः
एतस्मिन्नन्तरे विप्रा ! नारदेन महात्मना । कथितंसर्वमेवैतद्दक्षस्य च विचेष्टितम्

तदाकर्ण्येश्वरो वाक्यं नारदस्य मुखोद्गतम् ।
चुकोप परमं क्रुद्ध आसनादुत्पतन्निव ॥ ३२ ॥
उद्धृत्य च जटां रुद्रो लोकसंहारकारकः ।
आस्फोटयामास रुषा पर्वतस्य शिरोपरि ॥ ३३ ॥
ताडनाच्च समुद्भूतो वीरभद्रो महायशाः ।
तथा काली समुत्पन्ना भूतकोटिभिरावृता ॥ ३४ ॥

कोपान्निःश्वसितेनैवरुद्रस्य च महात्मनः । ज्ञातंज्वराणांचशतंसन्निपातास्त्रयोदश
विज्ञप्तो वीरभद्रेण रुद्रोरौद्रपराक्रमः । किं कार्यं भवतःकार्यं शीघ्रमेव वद प्रभो !॥

इत्युक्तो भगवान् रुद्रो प्रेषयामास सत्वरम् ।
गच्छ वीर! महाबाहो! दक्षयज्ञं विनाशय ॥ ३७ ॥
शासनं शिरसा धृत्वा देवदेवस्य शूलिनः ।
कालिकाऽऽलिहितो वीरः सर्वभूतैः समावृतः ॥
वीरभद्रो महातेजा ययौ दक्षमखं प्रति ॥ ३८ ॥
तदानीमेवसहसादुर्निमित्तानिचाऽभवन् । रूक्षोववौतदावायुःशर्कराभिःसमावृतः
असृग्वर्षति देवश्च (पर्जन्यः) तिमिरेणाऽऽवृता दिशः ।
उल्कापाताश्च बहवः पेतुरुर्व्यां सहस्रशः ॥ ४० ॥
एवम्विधान्यरिष्टानि ददृशुर्विबुधादयः । दक्षोऽपिभयमापन्नोविष्णुशरणमाययौ
रक्ष रक्ष महाविष्णो! त्वं हिनः परमो गुरुः ।
यज्ञोऽसि त्वं सुरश्रेष्ठ ! भयान्मां परिमोचय ॥ ४२ ॥
दक्षेण प्रार्थ्यमानोहिजगाद मधुसूदनः । मयारक्षा विधातव्याभवतोनात्र संशयः
अवज्ञा हि कृतादक्ष त्वयाधर्ममजानता । ईश्वरावज्ञया सर्वं विफलं च भविष्यति
अपूज्यायत्र पूज्यन्ते पूजनीयोन पूज्यते । त्रीणितत्रप्रवर्तन्ते दुर्भिक्षं मरणं भयम् ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन माननीयो वृषध्वजः ।
अमानितान्महेशात्त्वां महद्भयमुपस्थितम् । अधुनैव वयं सर्वे प्रभवो न भवामहे
भवतो दुर्न्नयेनैव नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ४७ ॥
विष्णोस्तद्वचनं श्रुत्वा दक्षश्चिन्तापरोऽभवत् ।
विवर्णवदनो भूत्वा तूष्णीमासीद्भुवि स्थितः ॥ ४८ ॥
वीरभद्रोमहाबाहूरुद्रेणैवप्रचोदितः । कालीकात्यायनीशानाचामुण्डामुण्डमर्द्दिनी
भद्रकालीतथाभद्रात्वरितावैष्णवीतथा । नवदुर्गादिसहितोभूतानांचगणोमहान्
शाकिनी डाकिनीचैव भूतप्रमथगुह्यकाः ।
तथैव योगिनीचक्रं चतुःषष्ट्या समन्वितम् ॥ ५१ ॥
निर्जग्मुः सहसा तत्र यज्ञवाटं महाप्रभम् । वीरभद्रसमेता ये गणाः शतसहस्रशः
पार्षदाःशङ्करस्यैतेसर्वेरुद्रस्वरूपिणः । पञ्चवक्त्रा नीलकण्ठाःसर्वेतेशस्त्रपाणयः ॥

छत्रचामरसंवीताः सर्वे हरपराक्रमाः । दशबाहवस्त्रिनेत्रा जटिला रुद्रभूषणाः ॥
अर्धचन्द्रधराः सर्वे सर्वे चैव महौजसः । सर्वे ते वृषभारूढाः सर्वे ते वेषभूषणाः
सहस्रबाहुर्भुजगाधिपैर्वृतस्त्रिलोचनो भीमबलो भयावहः ।
एभिः समेतश्च तदा महात्मा स वीरभद्रोऽभिजगाम यज्ञम् ॥ ५६ ॥
युग्यानां च सहस्रेणद्विप्रमाणेनस्यन्दनम् । सिंहानांप्रयुतेनैवबाह्यमानं च तस्यतत्
अथैव दंशिताःसिंहाबहवःपार्श्वरक्षकाः । शार्दूलामकरामत्स्यागजाश्चैवसहस्रशः
छत्राणि विवधान्येव चामराणि तथैव च ॥ ५८ ॥
मूर्द्धनि ध्रियमाणानि सर्वतोऽग्राणि सर्वशः ।
ततो भेरी महानादाः शङ्खाश्च विविधस्वनाः ।
पटहा गोमुखाश्चैव शृङ्गाणि विविधानि च ॥ ५६ ॥
ततोऽवाद्यन्ततान्येवघनानिसुषिराणि च । कलगानपराः सर्वे सर्वे मृदङ्गवादिनः
अनेकलास्यसंयुक्ता वीरभद्राग्रतोऽभवन् । रणवादित्रनिर्घोषैर्जगर्जुरमितौजसः ॥
तेन नादेन महता नादितं भुवनत्रयम् । एवं सर्वे समायाता गणारुद्रप्रणोदिताः ॥
यज्ञवाटं च दक्षस्यविनाशार्थंप्रहारिणः । रजसाचाऽऽवृतंव्योमतमसाचवृतादिशः
सप्तद्वीपवती पृथ्वी चचाल साद्रिकानना । ते दृष्ट्वामहदाश्चर्यं लोकक्षयकरंतदा ॥
उत्तस्थुर्युगपत्सर्वे देवदैत्यनिशाचराः । ते वै ददृशुरायान्तींरुद्रसेनां भयावहाम् ॥
पृथ्वीं केचित्समायाता गगने केचिदागताः ।
दिशश्च प्रदिश्चैव समावृत्य तथापरे ॥ ६६ ॥
अनन्ता ह्यक्षयाः सर्वे शूरारुद्रसमा युधि । एवं भूतं च तत्सैन्यं रुद्रैश्चपरिवारितम्
दृष्ट्वोचुर्विस्मिताः सर्वे यामोऽद्य शस्त्रपाणयः ॥ ६७ ॥
इन्द्रो हिगजमारूढोमृगारूढः सदागतिः । यमो महिषमारूढो यमदण्डसमन्वितः
कुबेरः पुष्पकारूढः पाशीमकरमेवच । अग्निर्बस्तसमारूढो निर्ऋतिः प्रेतमेवच ॥
तथाऽन्ये सुरसङ्घाश्च यक्षचारणगुह्यकाः ।
आरुह्य वाहनान्येव स्वानि स्वानि प्रतापिनः ॥ ७० ॥

स्वेषामुद्योगमालोक्यदक्षश्चाश्रुमुखस्ततः। दण्डवत्पतितोभूमौसर्वानेवाऽभ्यभाषत युष्मद्बलेनैवमयायज्ञः प्रारम्भितोमहान्। सत्कर्मसिद्धये यूयं प्रमाणं सुमहाप्रभाः

विष्णो! त्वं कर्मणः साक्षाद्यज्ञानां परिपालकः।
धर्मस्य वेदगर्भस्य ब्रह्मण्यस्त्वं च माधव ! ॥ ७३ ॥
तस्माद्रक्षा विधातव्या यज्ञस्याऽस्य महाप्रभो ! ।
दक्षस्य वचनं श्रुत्वा उवाच मधुसूदनः ॥ ७४ ॥

मयारक्षा विधातव्याधर्मस्यपरिपालने। तत्सत्यंतुत्वयोक्तंहिकिंतुतस्यव्यतिक्रमः जातस्त्वद्यैव यज्ञस्ययत्त्वयोक्तंसदाशिवम्। नैमिषेऽनिमिषक्षेत्रेतदाकिंनस्मृतंत्वया योऽयं रुद्रोमहातेजा यज्ञरूपःसदाशिवः। यज्ञबाह्यःकृतो मूढ ! तच्च दुर्मन्त्रितंतव

रुद्रकोपाच्च को ह्यत्र समर्थो रक्षणे तव।
न पश्यामि च तं विप्र ! त्वां वै रक्षति दुर्मतिम् ॥ ७८ ॥

किं कर्म किमकर्मेति तन्न पश्यतिदुर्मते !। समर्थं केवलं कर्म न भविष्यति सर्वदा

सेश्वरं कर्म विद्ध्येत तत्समर्थत्वेन जायते।
नह्यन्यः कर्मणो दाता ईश्वरेण विना भवेत् ॥ ८० ॥

ईश्वरस्यचयेभक्ताःशान्तास्तद्गतमानसाः। कर्मणोहिफलंतेषांप्रयच्छतिसदाशिवः यज्ञबाह्यःकृतोमूढ तच्च दुर्मन्त्रितं तव। केवलं कर्मचाश्रित्य निरीश्वरपराजनाः॥

निरयं ते च गच्छन्ति कोटियज्ञशतैरपि ॥ ८२ ॥

पुनः कर्ममयैःपाशैर्बद्धा जन्मनि जन्मनि। निरयेषु प्रपच्यन्ते केवलं कर्मरूपिणः॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे वीरभद्रप्रादुर्भाववर्णनंनाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः

देवैःसह शिवगणानां युद्धवर्णनम्

लोमश उवाच

विष्णुनोक्तं वचः श्रुत्वादक्षोवचनमब्रवीत्। वेदानामप्रमाणं च कृतं ते मधुसूदन ! वैदिकंकर्मचोत्सृज्यकथंसेश्वरतां व्रजेत्। तदुच्यतांमहाविष्णो!येनधर्मःप्रतिष्ठितः

दक्षेणोक्तो महाविष्णुरुवाच परिसान्त्वयन्।
त्रैगुण्यविषया वेदाः सम्भवन्ति न चान्यथा ॥ ३ ॥
वेदोदितानि कर्माणि ईश्वरेण विना कथम्।
सफलानि भविष्यन्ति विफलान्येव तानि च ॥ ४ ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ईश्वरं शरणं व्रज। एवं ब्रुवति गोविन्द आगतः सैन्यसागरः॥

वीरभद्रेण सद्दशो ददृशुस्तं तदा सुराः॥ ५ ॥
इन्द्रोऽपि प्रहसन्विष्णुमात्मवादरतं तदा।
वज्रपाणिः सुरैः सार्धं योद्धुकामोऽभवत्तदा ॥ ६ ॥

भृगुणाचारितः शीघ्रमुच्चाटनपरेणहि। तदागणाःसुरैःसार्धंयुयुधुस्तेगणान्विताः शरतोमरनाराचैर्जघ्नुस्तेच परस्परम्। नेदुः शङ्खाश्च बहुशस्तस्मिन्रणमहोत्सवे

तथा दुन्दुभयो नेदुः पटहाडिण्डिमादयः।
तेन शब्देन महताश्लाघ्यमानास्तदा सुराः ॥ ८ ॥
लोकपालैश्च सहिता जघ्नुस्ताञ्छिवकिङ्करान् ॥
खड्गैश्चापि हताः केचिद् गदाभिश्च विपोथिताः।
देवैः पराजिताः सर्वे गणाः शतसहस्रशः ॥ १० ॥

इन्द्राद्यैर्लोकपालैश्चगणास्तेचपराङ्मुखाः। कृताश्चतत्क्षणादेव भृगोर्मन्त्रबलेनहि॥ उच्चाटनंकृतंतेषांभृगुणायज्विना तदा। यजनार्थं च देवानांतुष्ट्यर्थं दीक्षितस्य च

तेनैव देवा जयिनो जातास्तत्क्षणमेवहि ।
स्वानां पराजयं दृष्ट्वा वीरभद्रो रुषान्वितः ॥ १३ ॥
भूतान्प्रेतान्पिशाचांश्च कृत्वातानेवपृष्ठतः । वृषभस्थान्पुरस्कृत्यस्वयंचैवमहाबलः
तीक्ष्णं त्रिशूलमादाय पातयामास तान्रणे ॥ १४ ॥
देवान्यक्षान्पिशाचांश्चगुह्यकान्राक्षसांस्तथा । शूलघातैश्चतेसर्वेगणादेवान्प्रजघ्निरे
केचिद् द्विधाकृताः खड्गैर्मुद्गरैश्चाऽपि पो (प्रो) थिताः ।
परश्वधैः खण्डशश्च कृताः केचिद्रणाजिरे ॥ १६ ॥
शूलैर्भिन्नाश्चशतशःकेचिच्चशकलीकृताः । एवं पराजिताः सर्वे पलायनपरायणाः ॥
परस्परं परिष्वज्य गतास्तेऽपि त्रिविष्टपम् ।
केवलं लोकपालाश्च इन्द्राद्यास्तस्थुरुत्सुकाः ।
बृहस्पतिं पृच्छमानाः कुतोऽस्माकं जयो भवेत् ॥ १८ ॥
बृहस्पतिरुवाचेदं सुरेन्द्रं त्वरितस्तदा ।

बृहस्पतिरुवाच

यदुक्तं विष्णुना पूर्वं तत्सत्यं जातमद्य वै ॥ १९ ॥
अस्तिचेदीश्वरःकश्चित्फलरूप्यस्यकर्म्मणाः । कर्तारंभजतेसोऽपिनह्यकर्तुःप्रभुर्हिसः
न मन्त्रौषधयःसर्वेनाभिचारानलौकिकाः । नकर्माणिनवेदाश्चनमीमांसाद्वयंतथा
ज्ञातुमीशाः सम्भवन्ति भक्त्या ज्ञेयास्त्वनन्यया ।
शान्त्या च परया तुष्ट्या ज्ञातव्यो हि सदाशिवः ॥ २२ ॥
तेनसर्वंसम्भवन्तिसुखदुःखात्मकंजगत् । परन्तुसम्वदिष्यामिकार्याकार्यविवक्षया
त्वमिन्द्र ! बालिशो भूत्वा लोकपालैः सहाद्य वै ।
आगतो बालिशो भूत्वा इदानीं किं करिष्यसि ॥ २४ ॥
एतेरुद्रसहायाश्च गणाःपरमशोभनाः । कुपिताश्च महाभागा न तु शेषं प्रकुर्वते ॥
एवं बृहस्पतेर्वाक्यं श्रुत्वा तेऽपि दिवौकसः ।
चिन्तामापेदिरे सर्वे लोकपाला महेश्वराः ॥ २६ ॥

ततोऽब्रवीद्वीरभद्रोगणैःपरिवृतो भृशम् । सर्वे यूयं बालिशत्वादवदानार्थमागताः
अवदानानि दास्यामि तृप्त्यर्थं भवतां त्वरन् ।
एवमुक्त्वा शितैर्बाणैर्जघानाऽथ रुषान्वितः ॥ २८ ॥
तैर्बाणैर्निहिताः सर्वे जग्मुस्ते च दिशो दश ॥ २९ ॥
गतेषु लोकपालेषु विद्रुतेषु सुरेषु च । यज्ञवाटे समायातो वीरभद्रो गणान्वितः ॥
तदा त ऋषयः सर्वे सर्वमेवेश्वरेश्वरम् । विज्ञप्तुकामाःसहसाऊचुरेवं जनार्दनः ॥३१
रक्ष यज्ञं हि दक्षस्ययज्ञोऽसित्वं न संशयः । एतच्छ्रुत्वातु वचनमृषीणांवै जनार्दनः
योद्धकामः स्थितो युद्धे विष्णुरध्यात्मदीपकः ।
वीरभद्रो महाबाहुः केशवं वाक्यमब्रवीत् ॥ ३३ ॥
अत्र त्वयाऽऽगतं कस्माद्विष्णो! वेत्त्रा महाबलम् ।
दक्षस्य पक्षमाश्रित्य कथं जेष्यसि तद्वद ॥ ३४ ॥
दाक्षायण्याकृतंयच्च न दृष्टंकित्वयाऽनघ । त्वंचाऽपियज्ञे दक्षस्यअवदानार्थमागतः
अवदानं प्रयच्छामि तव चाऽपि महाभुज! ॥ ३५ ॥
एवमुक्त्वा प्रणम्याऽऽदौ विष्णुं सदृशरूपिणम् ।
वीरभद्रोऽग्रतो भूत्वा विष्णुं वाक्यमथाऽब्रवीत् ॥ ३६ ॥
यथा शम्भुस्तथा त्वं हि मम नास्त्यऽत्र संशयः ।
तथाऽपि त्वं महाबाहो! योद्धुकामोऽग्रतःस्थितः ।
नेष्याम्यपुनरावृत्तिं यदि तिष्ठेस्त्वमात्मना ॥ ३७ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वीरभद्रस्यधीमतः । उवाच प्रहसन्देवोविष्णुःसर्वेश्वरेश्वरः ॥

विष्णुरुवाच

रुद्रतेजःप्रसूतोऽसि पवित्रोऽसि महामते !। अनेन प्रार्थितः पूर्वं यज्ञार्थंच पुनः पुनः
अहंभक्तपराधीनस्तथासोऽपि महेश्वरः । तेनैव कारणेनाऽत्रदक्षस्य यजनं प्रति ॥
आगतोऽहं वीरभद्र! रुद्रकोपसमुद्भव! । अहं निवारयामित्वांत्वंवामां विनिवारय
इत्युक्तवतिगोविन्दे प्रहस्य स महाभुजः । प्रश्रयावनतोभूत्वा इदमाह जनार्दनम् ॥

यथा शिवस्तथात्वं हि यथात्वंचतथाशिवः । सेवकाश्च वयंसर्वेतववाशङ्करस्यच
तच्छ्रुत्वा वचनंतस्यसोऽच्युतःसम्प्रहस्यच । इदं विष्णुर्महावाक्यंजगादपरमेश्वरः

योधयस्व महाबाहो ! मया सार्धमशङ्कितः ।
तवाऽस्त्रैः पूर्यमाणोऽहं गच्छामि भवनं स्वकम् ॥ ४१ ॥

तथेत्युक्त्वातुवीरोऽसौवीरभद्रोमहाबलः । गृहीत्वा परमास्त्राणिसिंहनादैर्जगर्जह

विष्णुश्चाऽपि महाघोषं शङ्खनादं चकार सः ।
तच्छ्रुत्वा ये गता देवा रणं हित्वाऽऽययुः पुनः ॥ ४७ ॥

व्यूहं चक्रुस्तदा सर्वेलोकपालाःसवासवाः । तदेन्द्रेण हतो नन्दीवज्रेणशतपर्वणा
नन्दिना च हतःशक्रस्त्रिशूलेनस्तनान्तरे । वायुनाचहतो भृङ्गीभृङ्गिणावायुराहतः
शूलेन सितधारेण संनद्धो दण्डधारिणा । यमेन सहसंग्राममंमहाकालोबलान्वितः

कुबेरेण च सङ्गम्य कूष्माण्डानां पतिः स्वयम् ।
वरुणेन समं युद्धं मुण्डश्चैव महाबलः ॥ ५१ ॥

युयुधे परया शक्त्यात्रैलोक्यं विस्मयन्निव । नैऋ तेनसमागम्यचण्डश्च बलवत्तरः
युयुधेपरमास्त्रेण नैऋ त्यं च विडम्बयन् । योगिनीचक्रसंयुक्तो भैरवोनायकोमहान्
विदार्य देवानखिलान्पपौशोणितमद्भुतम् । क्षेत्रपालास्तथाचान्येभूतप्रमथगुह्यकाः

शाकिनी डाकिनी रौद्रा नवदुर्गास्तथैव च ।
योगिन्यो यातुधान्यश्च तथा कूष्माण्डकादयः ॥
नेदुः पपुः शोणितं च बुभुजुः पिशितं बहु ॥ ५५ ॥
भक्ष्यमाणं तदा सैन्यं विलोक्य सुरराट् स्वयम् ।
विहाय नन्दिनं पश्चाद् वीरभद्रं समाक्षिपत् ॥ ५६ ॥

वीरभद्रो विहायैव विष्णुं देवेन्द्रमास्थितः । तयोर्युद्धमभूद्धोरं बुधाङ्गारकयोरिव
वीरभद्रंपदाशक्रोहन्तुकामस्त्वरान्वितः । तावच्छक्रंगजस्थंहिपरयामास मार्गणैः
वीरभद्रो रुषाविष्टो दुर्निवार्यो महाबलः । तदेन्द्रेणाहतः शीघ्रं वज्रेण शतपर्वणा
सगजश्च सवज्रं चवासवंगन्तुमुद्यतः । हाहाकारोमहानासीद्भूतानां तत्रपश्यताम्

वीरभद्रं तथाभूतं हन्तुकामं पुरन्दरम् । त्वरमाणस्तदाविष्णुवीरभद्राग्रतः स्थितः
शक्रं च पृष्ठतः कृत्वा योधयामास वै तदा । वीरभद्रस्य विष्णोश्चयुद्धंपरमभूत्तदा
शस्त्रास्त्रैर्विविधाकारैर्योधयामासतुस्तदा ।पुनर्नन्दिनमालोक्यशक्रोयुद्धविशारदः
द्वन्द्वयुद्धं सुतुमुलं देवानां प्रमथैः सह । प्रमथा मथिता देवैः सर्वे ते प्राद्रवन्रणात्

गणान्पराङ्मुखान्दृष्ट्वा सर्वे ते व्याधयो भृशम् ।
रुद्रकोपात्समुद्भूता देवाश्चाऽपि प्रदुद्रुवुः ॥ ६५ ॥
ज्वरैस्तु पीड़ितान्देवान्दृष्ट्वा विष्णुर्हसन्निव ।
जीवग्राहेण जग्राह देवांस्तांश्च पृथक्पृथक् ॥ ६६ ॥
देवाश्विनौ तदाऽऽहूय व्याधीन्हन्तुं तदा भृतिम् ।
ददौ ताभ्यां प्रयत्नेन गणयित्वा सुबुद्धिमान् ॥ ६७ ॥
ज्वरांश्च सन्निपातांश्च अन्येभूतद्रुहस्तदा ।
तान्सर्वान्निगृहीत्वाऽथ अश्विनौ तौ मुदान्वितौ ।
विज्वरानथ देवांश्च कृत्वा मुमुदतुश्चिरम् ॥ ६८ ॥

तैर्जितंयोगिनीचक्रंभैरवंव्याकुलीकृतम् । तीक्ष्णाग्रैःपातयामासुःशरैर्भूतगणानपि
सुरैर्विद्रावितं सैन्यं विलोक्यपतितं भुवि । वीरभद्रोरुषाविष्टोविष्णुंवचनमब्रवीत्
त्वंशूरोऽसिमहाबाहो!देवानांपालकोह्यसि । युध्यस्वमांप्रयत्नेनयदितेमतिरीदृशी

इत्युक्त्वा तं समासाद्य विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ।
ववर्ष निशितैर्बाणैर्वीरभद्रो महाबलः ॥ ७२ ॥

तदा चक्रेणभगवान्वीरभद्रंजघान सः । आयान्तंचक्रमालोक्यग्रसितंतत्क्षणाच्चतत्
ग्रसितं चक्रमालोक्य विष्णुः परपुरञ्जयः । मुखंतस्य परामृज्य विष्णुनोद्गलितंपुनः

स्वचक्रमादाय महानुभावो दिवंगतोऽसौ भुवनैकभर्त्ता ।
ज्ञात्वा च तत्सर्वमिदं च विष्णुःसतीकृतं दुष्प्रसहं परेषाम् ॥ ७५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे वीरभद्रादीनां विष्ण्वादिभिः सह युद्धवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः

पञ्चमोऽध्यायः

वीरभद्रेणदक्षशिरश्छेदनम्

लोमश उवाच

विष्णौगतेतदासर्वेदेवाश्च ऋषिभिःसह । विनिर्जितागणैःसर्वेये च यज्ञोपजीविनः
भृगुश्च पातयामास श्मश्रूणां लुञ्चनं कृतम् ।
द्विजांश्चोत्पाटयामास पूष्णो विकृतविक्रियान् ॥ २ ॥
विडम्बिता स्वधा तत्र ऋषयश्च विडम्बिताः ।
ववृषुस्ते पुरीषेण वितानाग्नौ रुषान्विताः ॥ ३ ॥
अनिर्वाच्यंतदाचक्रुर्गणाःक्रोधसमन्विताः । अन्तर्वेद्यन्तरगतोदक्षो वै महतोभयात्
तं निलीनं समाज्ञायआनिनाय रुषान्वितः । कपोलेषुगृहीत्वातंखड्गेनोपहतंशिरः
अभेद्यं तच्छिरो मत्वा वीरभद्रः प्रतापवान् ।
स्कन्धं पद्भ्यां समाक्रम्य कन्धरेऽपीडयत्तदा ॥ ६ ॥
कन्धरात्पाट्यमानाच्चशिरश्छिन्नं दुरात्मनः । दक्षस्य च तदातेनवीरभद्रेणधीमता
तच्छिरः सुहुतं कुण्डे ज्वलिते तत्क्षणात्तदा ॥ ७ ॥
ये चान्ये ऋषयो देवाः पितरो यक्षराक्षसाः । गणैरुपद्रुताः सर्वे पलायनपरा ययुः
चन्द्रादित्यगणाः सर्वे ग्रहनक्षत्रतारकाः ।
सर्वे विचलिता ह्यासन् गणैस्तेऽपि ह्युपद्रुताः ॥ ९ ॥
सत्यलोकंगतोब्रह्मापुत्रशोकेनपीडितः । चिन्तयामासचाव्यग्रः किंकार्यंकार्यमद्यवै
मनसा दूयमानेन शंन लेभे पितामहः । ज्ञात्वासर्वं प्रयत्नेन दुष्कृतं तस्य पापिनः
गमनाय मतिं चक्रे कैलासं पर्वतं प्रति । हंसारूढो महातेजाः सर्वदेवैः समन्वितः
प्रविष्टः पर्वतश्रेष्ठं स ददर्श सदाशिवम् । एकान्तवासिनं रुद्रं शैलादेन समन्वितम्
कपर्दिनं श्रिया युक्तं वेदाङ्गानां च दुर्गमम् ।

तथाविधं समालोक्य ब्रह्मा क्षोभपरोऽभवत् ॥ १४ ॥
दण्डवत्पतितो भूमौक्षमापयितुमुद्यतः । संस्पृशं तत्पदाब्जं च चतुर्मुकुटकोटिभिः
स्तुतिं कर्तुं समारेभे शिवस्य परमात्मनः ॥ १५ ॥

ब्रह्मोवाच

नमोरुद्राय शान्तायब्रह्मणेपरमात्मने । त्वं हिविश्वसृजांस्रष्टाधातात्वंप्रपितामहः
नमो रुद्राय महते नीलकण्ठाय वेधसे ! विश्वाय विश्वबीजाय जगदानन्दहेतवे ॥
ओङ्कारस्त्वं वषट्कारः सर्वारम्भप्रवर्त्तकः ।
यज्ञोऽसि यज्ञकर्माऽसि यज्ञानां च प्रवर्त्तकः ॥ १८ ॥
सर्वेषां यज्ञकर्तॄणां त्वमेवप्रतिपालकः । शरण्योऽसिमहादेव! सर्वेषांप्राणिनांप्रभो
रक्ष रक्ष महादेव! पुत्रशोकेन पीडितम् ॥ १९ ॥

महादेव उवाच

शृणुष्वाऽवहितोभूत्वाममवाक्यंपितामह! ।दक्षस्ययज्ञभङ्गोऽयंनकृतश्चमयाक्वचित्
स्वीयेन कर्मणा दक्षो हतो ब्रह्मन्न संशयः ॥ २१ ॥
परेषां क्लेशदं कर्म न कार्यं तत्कदाचन । परमेष्ठिन् परेषां यदात्मनस्तद्भविष्यति
एवमुक्त्वा तदा रुद्रो ब्रह्मणा सहितः सुरैः ।
ययौ कनखलं तीर्थं यज्ञवाटं प्रजापतेः ॥ २३ ॥
रुद्रस्तदा ददर्शाऽथवीरभद्रेणयत्कृतम् । स्वाहास्वधातथा पूषाभृगुर्मतिमताम्वरः
तदाऽन्यऋषयः सर्वे पितरश्च तथाविधाः । येऽन्ये च बहवस्तत्र यक्षगन्धर्वकिन्नराः
त्रोटिता लुञ्चिताश्चैव मृताः केचिद्रणाजिरे ॥ २६ ॥
शम्भुं समागतं दृष्ट्वावीरभद्रोगणैः सह । दण्डप्रणामसंयुक्तस्तस्थावग्रेसदाशिवम्
दृष्ट्वा पुरःस्थितं रुद्रो वीरभद्रंमहाबलम् । उवाचप्रहसन्वाक्यं किं कृतंवीरनन्विदम्
दक्षमानय शीघ्रं भो येनेदं कृतमीदृशम् । यज्ञे विलक्षणं तात यस्येदं फलमीदृशम्
एवमुक्तः शङ्करेण वीरभद्रस्त्वरान्वितः ।
कबन्धमानयित्वाऽथ शम्भोरग्रे तदाक्षिपत् ॥ ३० ॥

तदोक्तः शङ्करेणैव वीरभद्रोमहामनाः । शिरःकेनापनीतं च दक्षस्याऽस्यदुरात्मनः

दास्यामि जीवनं वीर! कुटिलस्याऽपि चाधुना ।

एवमुक्तः शङ्करेण वीरभद्रोऽब्रवीत्पुनः ॥ ३२ ॥

मया शिरोहुतंचाग्नौतदानीमेवशङ्कर! । अवशिष्टं शिरःशम्भो पशोश्चविकृताननम्

इतिज्ञात्वा ततोरुद्रःकबन्धोपरिचाक्षिपत् ।

शिरःपशोश्च विकृतं कूर्चयुक्तं भयावहम् ॥ ३४ ॥

स दक्षो जीवितंलेभेप्रसादाच्छङ्करस्यच । सदृष्ट्वाऽग्रे तदारुद्रंदक्षोलज्जासमन्वितः

तुष्टाव प्रणतो भूत्वा शङ्करं लोकशङ्करम् ॥ ३५ ॥

दक्ष उवाच

नमामि देवं वरदं वरेण्यं नमामि देवेशवरं सनातनम् ।

नमामि देवाधिपमीश्वरं हरं नमामि शम्भुं जगदेकबन्धुम् ॥ ३६ ॥

नमामि विश्वेश्वर! विश्वरूपं सनातनं ब्रह्म निजात्मरूपम् ।

नमामि सर्वं निजभावभावं वरं वरेण्यं वरदं नतोऽस्मि ॥ ३७ ॥

लोमश उवाच

दक्षेण संस्तुतो रुद्रो बभाषे प्रहसन्प्रहः ॥ ३८ ॥

हर उवाच

चतुर्विधाभजन्तेमांजनाःसुकृतिनः सदा । आर्तोजिज्ञासुरर्थार्थीज्ञानीचद्विजसत्तम!

तस्मान्मे ज्ञानिनः सर्वे प्रियाः स्युर्नाऽत्रसंशयः ।

विना ज्ञानेन मां प्राप्तु यतन्ते ते हि बालिशाः ॥ ४० ॥

केवलं कर्मणा त्वं हि संसारात्तर्तुमिच्छसि ॥ ४१ ॥

न वेदैश्चनदानैश्चन यज्ञैस्तपसाक्वचित् । न शक्नुवन्तिमांप्राप्तुंमूढाःकर्शवशानराः

तस्माज्ज्ञानपरोभूत्वाकुरुकर्म्मसमाहितः । सुखदुःखसमोभूत्वासुखीभवनिरन्तरम्

लोमश उवाच

उपदिष्टस्तदा तेन शम्भुनापरमेष्ठिना । दक्षं तत्रैवसंस्थाप्य ययौ रुद्रः स्वपर्वतम्

ब्रह्मणाऽपि तथा सर्वे भृग्वाद्याश्च महर्षयः ।

आश्वासिता बोधिताश्च ज्ञानिनश्चाऽभवन्क्षणात् ॥ ४५ ॥

गतः पितामहो ब्रह्मा ततश्च सदनं स्वकम् ॥ ४६ ॥

दक्षोऽपिचस्वयंवाक्यात्परंबोधमुपागतः । शिवध्यानपरोभूत्वातपस्तेपेमहामनाः

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन संसेव्यो भगवाञ्छिवः ॥ ४८ ॥

सम्मार्जनंचकुर्वन्तिनराये च शिवाङ्गणे । ते वै शिवपुरंप्राप्यजगद्वन्द्या भवन्ति च

ये शिवाय प्रयच्छन्तिदर्पणंसुमहाप्रभम् । भविष्यन्तिशिवस्याग्रेपार्षदत्वेन तेनराः

चामराणिप्रयच्छन्तिदेवदेवस्यशूलिनः । चामरैर्वीज्यमानास्तेभविष्यन्तिजगत्त्रये

दीपदानंप्रयच्छन्तिमहादेवालये नराः । तेजस्विनोभविष्यन्तितेत्रैलोक्येप्रदीपकाः

धूपं ये वै प्रयच्छन्तिशिवायपरमात्मने । यशस्विनोभविष्यन्तिउद्धरन्तिकुलद्वयम्

नैवेद्यंयेप्रयच्छन्तिभक्त्याहरिहराग्रतः । सिक्थेसिक्थेक्रतुफलंप्राप्नुवन्तिहितेनराः

*भग्नंशिवालयं ये च प्रकुर्वन्तिनरोत्तमाः । प्राप्नुवन्तिफलंतेवै द्विगुणंनात्रसंशयः

नूतनं ये प्रकुर्वन्ति इष्टकैरश्मनाऽपि वा ।

स्वर्गेहितेप्रमोदन्तेयावत्तिष्ठतिनिर्मलम् । यशोभूमौद्विजश्रेष्ठानात्रकार्याविचारणा

कारयन्ति च ये विप्राःप्रासादं बहुभूमिकम् ।

शिवस्याथ,महाप्राज्ञाः प्राप्नुवन्ति परां गतिम् ॥ ५७ ॥

शुद्धंधवलितंयेचकुर्वन्तिहरमन्दिरम् । स्वीयंपरकृतंचाऽपितेऽपियान्तिपरांगतिम्

वितानं ये प्रयच्छंन्ति नराःसुकृतिनोऽपि हि ।

तारयन्ति कुलं कृत्स्नं शिवलोकंगताः पुनः ॥ ५९ ॥

ये च नादमयीं घण्टां निबध्नन्ति शिवालये ।

तेजस्विनः कीर्तिमन्तो भविष्यन्ति जगत्त्रये ॥ ६० ॥

एककालं द्विकालं वा त्रिकालं चानुपश्यति ।

आढ्यो वाऽपि दरिद्रो वा सुखं दुःखात्प्रमुच्यते ॥ ६१ ॥

---

* जीर्णोद्धारंप्रकुर्वन्तीत्यर्थः ।

श्रद्धावान्भजतेयो वा शिवायपरमात्मने । कुलकोटिं समुद्धृत्यशिवेनसहमोदते।
अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासंपरातनम् । ऐन्द्रद्युम्नं श्च सम्वादं यमस्य च महात्मनः
पुरा कृतयुगेह्यासीदिन्द्रसेनोनराधिपः । प्रतिष्ठानाधिपोवीरो मृगयारसिकःसदा
अब्रह्मण्यः सदाक्रूरः केवलासुतृपःसदा । परप्राणैर्निजप्राणान्पुष्णातिस खलःसदा
परस्त्रीलम्पटोऽत्यन्तंपरद्रव्येषुलोलुपः । ब्राह्मणाघातितास्तेन सुरापश्च निरन्तरम्
गुरुतल्पगतोऽत्यर्थंसदासौवर्णतस्करः । तथाभूतानुगाः सर्वे राज्ञस्तस्यदुरात्मनः
एवं बहुविधं राज्यं चकार स दुरात्मवान् । ततःकालेनमहतापञ्चत्वं प्रापदुर्मतिः

तदायाम्यैश्च नीतोऽसाविन्द्रसेनो दुरात्मवान् ।
यमान्तिकमनुप्राप्तस्तदा राजा सकलमषः ॥ ६९ ॥
यमेन दृष्टस्तत्रासाविन्द्रसेनोऽग्रतः स्थितः ।
अभ्युत्थानपरो भूत्वा ननाम शिरसा शिवम् ॥ ७० ॥

दूतान्सम्भर्त्सयामासयमोधर्मभृतांवरः । पाशैर्बद्धंचेन्द्रसेनं मुक्त्वाप्रोवाचधर्मराट्

गच्छ पुण्यतमाँल्लोकान्भुङ्क्ष्व राजन्यसत्तम !।
यावदिन्द्रश्च नाकेऽस्ति यावत्सूर्यो नभस्तले ॥ ७२ ॥

पञ्चभूतानियावच्चतावत्त्वंचसुखीभव । सुकृतीत्वं महाराजशिवभक्तोऽसिनित्यदा
यमस्य वचनंश्रुत्वा इन्द्रसेनोभ्यमभाषत । अहंशिवं नजानामिमृगयारसिकोह्यहम्
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य यमो भाष्यमभाषत । आहर प्रहरस्वेतिउक्तं चेदं सदात्वया
तेन कर्मविपाकेनसदापूतोऽसिमानद! । तस्मात्त्वंगच्छ कैलासपर्वतंशङ्करम्प्रति ॥
एवंसम्भाषमाणस्ययमस्य च महात्मनः । आगताःशिवदूतास्तेवृषारूढामहाप्रभाः

नीलकण्ठाः दशभुजाः पञ्चवक्त्रास्त्रिलोचनाः ।
कपर्द्दिनः कुण्डलिनः शशाङ्काङ्कितमौलयः ॥ ७८ ॥

तान्दृष्ट्वा सहसोत्थाययमोधर्मभृतांवरः । पूजयामासतान्सर्वान्महेन्द्रप्रतिमांस्तदा
त्वरितेनैव ते सर्वे ऊचुर्वैवस्वतं यमम् । अत्रागतो महाभाग इन्द्रसेनोऽमितद्युतिः

नाम्नः प्रवर्तको नित्यं रुद्रस्य च महात्मनः ॥ ८० ॥

श्रुत्वा च वचनंतेषांयमेनचपुरस्कृतः । इन्द्रसेनोविमानस्थःप्रेषितोऽहि शिवालयम्
आनीतोऽयंतदातैश्च पार्षदप्रवरोत्तमैः । शम्भुना हि तदा दृष्ट इन्द्रसेनोऽमितद्युतिः
अभ्युत्थायगतोरुद्रः परिष्वज्यतदानृपम् । अर्द्धासनगतंकृत्वा इन्द्रसेनं ततोऽब्रवीत्
किं दातव्यंनृपश्रेष्ठ!प्रयच्छामि तवेप्सितम् । इतिश्रुत्वावचस्तस्यमहेशस्यतदानृपः

आनन्दाश्रुकणान्मुञ्चन्प्रेम्णा नोवाच किञ्चन ॥ ८४ ॥

तदाकृतोमहेशेनपार्षदोहिमहात्मना ।चण्डोनाम्नाचविख्यातोमुण्डस्यचसखाप्रियः
नामोच्चारणमात्रेणरुद्रस्यपरमात्मनः । सिद्धिम्प्राप्तोहिपापिष्ठइन्द्रसेनोनराधिपः
हरे हरेति वै नाम्ना शम्भोश्चक्रधरस्यच । रक्षिता बहवोमर्त्याः शिवेनपरमात्मना
महेशान्नापरो देवो दृश्यते भुवनत्रये । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजनीयः सदाशिवः ॥
पत्रैः पुष्पैःफलैर्वाऽपि जलैर्वाविमलैःसदा । करवीरैः पूज्यमानः शङ्करोवरदोभवेत्
करवीराद्दशगुणमर्कपुष्पं विशिष्यते । विभूत्यादिकृतं सर्वं जगदेतच्चराचरम् ९०

शिवस्याङ्गणलग्नाया तस्मात्तां धारयेत्सदा ।
ततस्त्रिपुण्ड्रे यत्पुण्यं तच्छृणुध्वं द्विजोत्तमाः ॥ ९१ ॥

सर्वपापहरंपुण्यंतच्छृणुध्वंद्विजोत्तमाः । स्तेनःकोऽपिमहापापोघातितोराजदूतकैः

तं खादितुं समायातः श्वा शिरस्युपरि स्थितः ।
नखान्तरालसंलग्ना रक्षा तस्यैव पापिनः ॥ ९३ ॥

ललाटेपतिता तस्य त्रिपुण्ड्राङ्कितमुद्रया । चैतन्येन विनातस्य देहमात्रैकलग्नया
कैलाशं तस्करो नीतो रुद्रदूतैस्ततस्तदा । विभूतेर्महिमानं तु को विशेषितुमर्हति

विभूत्या मण्डिताङ्गानां नराणां पुण्यकर्मणाम् ।
मुखे पञ्चाक्षरो येषां रुद्रास्तेनाऽत्र संशयः ॥ ९६ ॥

जटाकलापिनोयेच ये रुद्राक्षविभूषणाः । ते वै मनुष्यरूपेणरुद्रानास्त्यत्र संशयः

तस्मात्सदाशिवः पुम्भिः पूजनीयो हि नित्यशः ।
प्रातर्मध्याह्नकाले च सायं सन्ध्या विशिष्यते ॥ ९८ ॥
प्रातस्तु दर्शनाच्छम्भोर्नैशमेनो व्यपोहति ।

मध्याह्ने दर्शनाच्छम्भोः सप्तजन्मार्जितं नृणाम् ॥ ९९ ॥

पापंप्रणाशमायातिनिशायां नैव गम्यते । शिवेतिद्व्यक्षरंनाममहापापप्रणाशनम्

येषां मुखोद्गतं नृणां तैरिदं धार्यते जगत् ॥ १०० ॥

शिवाङ्गणेतु या भेरीस्थापितापुण्यकर्मभिः । तस्यानादेनपूतावैयेचपापरताजनाः

पाखण्डिनोऽप्यसद्वादास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥ १०१ ॥

पशोर्यस्यचसम्बद्धाचर्मणा च शिवालये । नृभिर्यास्थापिताभेरीमृदंगमुरजादिच

स पशुः शिवसान्निध्यमाप्नोत्यत्र न संशयः ॥ १०२ ॥

तस्मात्ततं च विततं घनं सुषिरमेव च ।

चामराणि महार्हाणि मञ्चकाः शयनानि च ॥ १०३ ॥

गाथाश्च इतिहासाश्च गायनं च यथाविधि ।

बहुरूपादिकं शम्भोः प्रियाण्येतानि कल्पयेत् ॥ १०४ ॥

कल्पयित्वा च गच्छन्ति शिवलोकं हि पापिनः ।

सुधर्माणो महात्मानः शिवपूजाविशारदाः ॥ १०५ ॥

गुरोर्मुखाच्च सम्प्राप्तशिवपूजारताश्च ये ।

शिवरूपेण ये विश्वं पश्यन्ति कृतनिश्चयाः ॥ १०६ ॥

सम्यग्बुद्ध्या समाचारा वर्णाश्रमयुता नराः ।

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्चाऽन्ये तथा नराः ॥ १०७ ॥

श्वपचोऽपिवरिष्ठःसशम्भोःप्रियतरोभवेत् । शम्भुनाऽधिष्ठितंसर्वं जगदेतच्चराचरम्

तस्मात्सर्वं शिवमयं ज्ञातव्यं सुविशेषतः । वेदैःपुराणैःशास्त्रैश्च तथोपनिषदैरपि

आगमैर्विविधैःशम्भुर्ज्ञातव्योनात्रसंशयः । निष्कामैश्चसकामैश्चपूजनीयःसदाशिवः

लोमश उवाच

कथयामि पुरावृत्तमितिहासं पुरातनम् । नन्दी नामपुरावैश्योह्यवन्तीपुरमावसत्

शिवध्यानपरोभूत्वा शिवपूजां चकारसः । नित्यंतपोवनस्थंहिलिङ्गमेकंसमर्चयत्

उषस्युषसि चोत्थाय प्रत्यहं शिववल्लभः । नन्दीलिङ्गार्चनरतो बभूवातिशयेन हि

लिङ्गं पञ्चामृतेनैव यथोक्तेनाभ्यषेचयत् । विप्रैः समावृतो नित्यं वेदवेदाङ्गपारगैः

यथा शास्त्रेण विधिना लिङ्गार्च्चनपरोऽभवत् ।

स्नापयित्वा ततः पुष्पैर्नानाश्चर्यसमन्वितैः ॥ ११५ ॥

मुक्ताफलैरिन्द्रनीलैर्गोमेदैश्चनिरन्तरम् । वैडूर्यैश्चैवनीलैश्चमाणिक्यैश्च तथाऽर्च्चयत्

एवं नन्दी महाभागो बह्वन्यब्दानि चार्च्चयत् ।

विजनस्थं तदा लिङ्गं नानाभोगसमन्वितम् ॥ ११७ ॥

एकदा मृगयासक्तः किरातो भूतहिंसकः । अविवेकपरोभूत्वा मृगयारसिकःसदा

पापी पापसमाचारो विचरन्गिरिकन्दरे । अनेकश्वापदाकीर्णे हन्यमानइतस्ततः

एवंविचरमाणोऽसौ किरातोभूतहिंसकः । यदृच्छयागतस्तत्रलिङ्गं यत्रसुपूजितम्

उदकं वीक्षमाणोऽसौ तृषया पीडितो भृशम् ।

ततो वनेचरः शीघ्रं दृष्ट्वा तोये समाविशत् ॥ १२१ ॥

तीरे संस्थाप्य दुष्टात्मा तत्सर्वं मृगयादिकम् ।

गण्डूषोत्सर्जनं कृत्वा पीत्वा तोयं च निर्गतः ॥ १२२ ॥

शिवालयं ददर्शाऽग्रे अनेकाश्चर्यमण्डितम् ।

दृष्टं सुपूजितं लिङ्गं नानारत्नैः पृथक् पृथक् ॥ १२३ ॥

तथालिङ्गं समालक्ष्ययदा पूजांसमाहरत् । रत्नानिसर्वभूतानिविधूतानिइतस्ततः

स्नपनं तस्य लिङ्गस्य कृतं गण्डूषवारिणा ।

करेणैकेन पूजार्थं बिल्वपत्राणि सोऽर्पयत् ॥ १२५ ॥

द्वितीयेन करेणैव मृगमांसं समर्पयत् । दण्डप्रणामसंयुक्तः सङ्कल्पं मनसाऽकरोत्

अद्यप्रभृति पूजां वै करिष्यामिप्रयत्नतः । त्वं मे स्वामीच भक्तोऽहमद्यप्रभृतिशङ्कर!

एवं नैयमिको भूत्वा किरातो गृहमागतः ।

नन्दी ददर्श तत्सर्वं किरातेन इतस्ततः ॥ १२८ ॥

चिन्तायुक्तोऽभवन्ननन्दी जातं किं छिद्रमद्य मे ।

कथितानि च विघ्नानि शिवपूजारतस्य च ॥

उपस्थितानि तान्येव मम भाग्यविपर्ययात् ॥ १२९ ॥

एवं विमृश्य सुचिरं प्रक्षाल्य शिवमन्दिरम् । यथागतेन मार्गेण नंदीस्वगृहमागतः

ततो नन्दिनमागत्य पुरोधा गतमानसम् । अब्रवीद्वचनं तं तु कस्मात्त्वं गतमानसः

पुरोहितं प्रति तदा नन्दी वचनमब्रवीत् ॥ १३२ ॥

अद्यदृष्टंमयाविप्र! अमेध्यं शिवसन्निधौ । केनेदं कारितं तत्र न जानामि कथञ्चन॥

ततः पुरोधा वचनं नन्दिनं चाब्रवीत्तदा । येन विस्खलितंतत्र रत्नादीनां प्रपूजनम्

सोऽपि मूढो न सन्देहः कार्याकार्येषु मन्दधीः ॥ १३४ ॥

तस्माच्चिन्ता न कर्तव्या त्वया अणुरपि प्रभो ।

प्रभाते च मया सार्द्धं गम्यतां तच्छिवालयम् ॥ १३५ ॥

निरीक्षणार्थं दुष्टस्यतत्कार्यंविद्ध्याम्यहम् । एतच्छ्रुत्वातुवचनंनन्दीतस्यपुरोधसः

आस्थितः स्वगृहे नक्तं दूयमानेन चेतसा ।

तस्यां रात्र्यां व्यतीतायामाहूय च पुरोधसम् ॥ १३७ ॥

गतः शिवालयं नन्दीसमं तेन महात्मना । ततो दृष्टं पूर्वदिनंकृतं तेन दुरात्मना ॥

सम्यक्प्रपूजनं कृत्वा नानारत्नपरिच्छदम् ।

पञ्चोपचारसंयुक्तं चैकादश्यन्वितं तथा ॥ १३९ ॥

अनेक स्तुतिभिः स्तुत्वा गिरीशं ब्राह्मणैः सह ।

तदा यामद्वयं जातं स्तूयमानस्य नन्दिनः ॥ १४० ॥

आयातो हि महाकालस्तथारूपो महाबलः ।

कालरूपो महारौद्रो धनुष्पाणिः प्रतापवान् ॥ १४१ ॥

तं दृष्ट्वा भयवित्रस्तो नन्दी स विललाप ह ।

पुरोधाश्चैव सहसा भयभीतस्तदाऽभवत् ॥ १४२ ॥

किरातेन कृतंतत्र यथापूर्वमविस्खलम् । तां पूजां प्रपदाऽऽहत्य बिल्वपत्रंसमर्पयत्

स्नपनं तस्य कृत्वा च ततो गण्डूषवारिणा ।

नैवेद्यं तत्पलं चैव किरातः शिवमर्पयत् ॥ १४४ ॥

दण्डवत्पतितोभूमावुत्थायस्वगृहं गतः । तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं चिन्तयामासवैचिरम्

पुरोधसा सह तदा नन्दी व्याकुलचेतसा । तेन चाकारिताविप्राबहवोवेदवादिनः

निवेद्य तेषु तत्सर्वं किरातेन च यत्कृतम् ।

किं कार्यमथ भो विप्राः! कथ्यतां च यथातथम् ॥ १४७ ॥

सम्प्रधार्य ततः सर्वे मिलित्वा धर्मशास्त्रतः ।

ऊचुः सर्वे तदा विप्रा नन्दिनं चाऽतिशङ्किनम् ॥ १४८ ॥

इदं विघ्नं समुत्पन्नं दुर्निवार्यं सुरैरपि । तस्मादानय लिङ्गंस्वंस्वगृहं वैश्यसत्तम!

तथेति मत्वाऽसौ नन्दी शिवस्योत्पाटनं तदा ।

कृत्वा स्वगृहमानीय प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ॥ १५० ॥

सुवर्णपीठिकां कृत्वा नवरत्नसुशोभिताम् । उपचारैरनेकैश्च पूजयामास वै तदा

अथापरेद्युरायातः किरातः शिवमन्दिरम् । यावद्विलोकयामासलिङ्गमैशंनदृष्टवान्

मौनं विहाय सहसा ह्याक्रोशन्निदमब्रवीत् ।

हे शम्भो ! क्व गतोऽसि त्वं दर्शयाऽऽत्मानमद्य वै ॥ १५३ ॥

न दृष्टोऽसि मया त्वं हि त्यजाम्यद्यकलेवरम् ।

हे शम्भो ! हे जगन्नाथ ! त्रिपुरान्तकर ! प्रभो ! ॥ १५४ ॥

हे रुद्र ! हे महादेव ! दर्शयाऽऽत्मानमात्मना ।

एवं साक्षेपमधुरैर्वाक्यैः क्षिप्तः सदाशिवः ॥ १५५ ॥

किरातेन ततोरङ्कैर्वीरोऽसौ जागरं स्वकम् ।

बिभेदाऽऽशु ततो बाहुना स्फोट्यैव रुषाऽब्रवीत् ॥ १५६ ॥

हे शम्भो दर्शयात्मानं कुतो मां त्यज्य यास्यसि ॥ १५७ ॥

इति क्षिप्त्वा ततोऽन्त्राणि मांसमुत्कृत्य सर्वतः ।

तस्मिन्गर्ते करेणैव किरातः सहसाऽक्षिपत् ॥ १५८ ॥

स्वस्थं च हृदयंकृत्वासस्नौततत्सरसिध्रुवम् ।तथैवजलमानीयबिल्वपत्रंत्वरान्वितः

पूजयित्वा यथान्यायं दण्डवत्पतितो भुवि ॥ १६० ॥

ध्यानस्थितस्ततस्तत्रकिरातःशिवसन्निधौ । प्रादुर्भूतस्तदारुद्रःप्रमथैःपरिवारितः
कर्पूरगौरोद्युतिमान् कपर्दी चन्द्रशेखरः । तं गृहीत्वाकरेरुद्र उवाचपरिसान्त्वयन्

भो भो वीर ! महाप्राज्ञ मद्भक्तोऽसि महामते !।
वरं वृणीष्वाऽऽत्महितं यत्तेऽभिलिषितं महत् ॥ १६३ ॥
एवमुक्तः स रुद्रेण महाकालो मुदान्वितः ।
पपात दण्वद्भूमौ भक्त्या परमया युतः ॥ १६४ ॥
ततो रुद्रं बभाषे स वरं सम्प्रार्थयाम्यहम् ।
अहं दासोऽस्मि ते रुद्र त्वं मे स्वामी न संशयः ॥ १६५ ॥
एतद् बुद्ध्वाऽऽत्मनो भक्तिं देहि जन्मनि जन्मनि ।
त्वं माता च पिता त्वं च त्वं बन्धुश्च सखा हि मे ॥ १६६ ॥
त्वं गुरुस्त्वं महामन्त्रो मन्त्रवेद्योऽसि सर्वदा ।
तस्मात्त्वदपरं नान्यत्त्रिषु लोकेषु किञ्चन ॥ १६७ ॥

निष्कामं वाक्यमाकर्ण्य किरातस्यतदाभवः । ददौपार्षदमुख्यत्वंद्वारपालत्वमेवच
तदा डमरुनादेन नादितं भुवनत्रयम् । भेरीभाङ्कारशब्देन शङ्खानां निनदेन च ॥

तदा दुन्दुभयो नेदुः पटहाश्च सहस्रशः ।
नन्दी तं नादमाकर्ण्य विस्मयात्त्वरितो ययौ ॥ १७० ॥

तपोवनं यत्र शिवःस्थितः प्रमथसम्वृतः । किरातोहितथाद्दृष्टोनन्दिनाचतदाभृशम्

उवाच प्रश्रितो वाक्यं स नन्दी विस्मयान्वितः ।
किरातं स्तोतुकामोऽसौ परमेण समाधिना ॥ १७२ ॥
इहानीतस्त्वया शम्भुस्त्वं भक्तोऽसि परन्तप ! ।
त्वं भक्तोऽहमिह प्राप्तो मां निवेदय शङ्करे ॥ १७३ ॥

तच्छ्रुत्वावचनंतस्य किरातस्त्वरयान्वितः । नन्दिनंच करे गृह्य शङ्करं समुपागतः

प्रहस्य भगवान्रुद्रः किरातं वाक्यमब्रवीत् ।
कोऽयं त्वया समानीतो गणानामिह सन्निधौ ॥ १७५ ॥

किरात उवाच

विज्ञातोऽसौकिरातेन शङ्करोलोकशङ्करः । तव भक्तः सदा देव ! तव पूजारतोह्यसौ
प्रत्यहंरत्नमाणिक्यैःपुष्पैश्चोच्चावचैरपि । जीवितेनधनेनाऽपिपूजितोऽसिनसंशयः

तस्माज्जानीहि मन्मित्रं नन्दिनं भक्तवत्सल ! ॥ १७८ ॥

महादेव उवाच

न जानामि महाभाग! नन्दिनं वैश्यचर्चितम् ।
त्वं मे भक्तः सखाचेति महाकाल ! महामते ! ॥ १७९ ॥

उपाधिरहितायेचयेऽपिचैवमनस्विनः । तेऽतीवमेप्रियाभक्तास्तेविशिष्टानरोत्तमाः

किरात उवाच

तव भक्तोह्यहंतात स च मे प्रियकृत्तरः । तावुभौ स्वीकृतौ तेन पार्षदत्वेन शम्भुना

ततो विमानानि बहूनि तत्र समागतान्येव महाप्रभाणि ।
किरातवर्येण स वैश्यवर्य उद्धारितस्तेन महाप्रभेण ॥ १८२ ॥

कैलासं पर्वतंप्राप्तौ विमानैर्वेगवत्तरैः । सारूप्यमेव सम्प्राप्तावीश्वरेण महात्मना
निराजितौ गिरिजया शिवेन सहितौ तदा । उवाचेदंततोदेवीप्रहस्यगजगामिनी

यथा त्वं हि महादेव ! तथा चैतौन संशयः ।
स्वरूपेण च गत्या च हास्यभावैः सुपूजितौ ॥ १८५ ॥
मया त्वमेक एवाऽऽसीः सेवितो वै न संशयः ।
देव्यास्तद्वचनं श्रुत्वा किरातो वैश्य एव च ॥ १८६ ॥
सद्यः पराङ्मुखौ भूत्वा शङ्करस्य च पश्यतः ।
भवावस्त्वनुकम्प्यौ च भवता हि त्रिलोचन ! ॥ १८७ ॥
तव द्वारि स्थितौ नित्यं भवावस्ते नमोनमः ॥ १८८ ॥
तयोर्भावं स भगवान्विदित्वा प्रहसन्भव ।
उवाच परया भक्त्या भवतोरस्तु वाञ्छितम् ॥ १८९ ॥
तदा प्रभृति द्वावेतौ द्वारपालौ बभूवतुः ।

शिव द्वारि स्थितौ विप्रा मध्याह्ने शिवदर्शिनौ ॥ १६० ॥
एको नन्दी महाकालो द्वावेतौ शिववल्लभौ ।
ऊचतुस्तौ मुदायुक्तावेक एव सदाशिवः ॥ १६१ ॥
एकाङ्गुलिं समुद्धृत्य महादेवोऽभ्यभाषत ।
तथा नन्दी उवाचेदमुद्धृत्य स्वाङ्गुलिद्वयम् ॥ १६२ ॥
एवं सञ्ज्ञान्वितौ द्वारि तिष्ठतस्तौ महात्मनः ।
शङ्करस्य महाभागाः शृण्वन्तु ऋषयो ह्यमी ॥ १६३ ॥
शैलादेनपुराप्रोक्तंशिवधर्ममनन्तकम् । प्राणिनांकृपयाविप्राःसर्वेषांदुष्कृतात्मनाम्
ये पापिनोऽप्यधर्मिष्ठा अन्धा मूकाश्च पङ्गवः ।
कुलहीना दुरात्मानः श्वपचा अपि मानवाः ॥ १६५ ॥
यादृशास्तादृशाश्चाऽन्ये शिवभक्तिपुरस्कृताः ।
तेऽपि गच्छन्ति सान्निध्यं देवदेवस्य शूलिनः ॥ १६६ ॥
लिङ्गं सिकतामयं ये च पूजयन्ति विपश्चितः ।
ते रुद्रलोकं गच्छन्ति नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ १६७ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रे शिवभक्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

———

षष्ठोऽध्यायः

लिङ्गप्रतिष्ठावर्णनम्

ऋषय ऊचुः

लिङ्गेप्रतिष्ठाच कथंशिवंहित्वाप्रवर्तिता । तत्कथ्यतां महाभाग! परं शुश्रूषतांहिनः

लोमश उवाच

यदा दारुवने शम्भुर्भिक्षार्थं प्राचरत्प्रभुः ॥ २ ॥
दिगम्बरो मुक्तजटाकलापो वेदान्तवेद्यो भुवनैकभर्ता ।
स ईश्वरो (सर्वेश्वरो) ब्रह्मकपालधारी योगीश्वराणां परमः परश्च ॥ ३ ॥
अणोरणीयान्महतो महीयान्महानुभावो भुवनाधिपो महान् ।
स ईश्वरो भिक्षुरूपी महात्मा भिक्षाटनं दारुवने चकार ॥ ४ ॥
मध्याह्न ऋषयो विप्रास्तीर्थं जग्मुः स्वकाश्रमात् ।
तदानीमेव सर्वास्ता ऋषिभार्याः समागताः ॥ ५ ॥
विलोकयन्तः शम्भुं तमाचख्युश्च परस्परम् ।
कोऽसौ भिक्षुकरूपोऽयमागतोऽपूर्वदर्शनः ॥ ६ ॥
अस्मै भिक्षां प्रयच्छामो वयं च सखिभिः सह ।
तथेति गत्वा सर्वास्ता गृहेभ्य आनयन्मुदा ॥ ७ ॥
भिक्षान्नं विविधंश्लक्ष्णंसोपचारं च शक्तितः । प्रदत्तं भक्षितं तेन देवदेवेनशूलिना
काचित्प्रियतमं शम्भुं बभाषे विस्मयान्विता ।
कोऽसि त्वं भिक्षुको भूत्वा आगतोऽत्र महामते ! ॥ ६ ॥
ऋषीणामाश्रमंशुद्धं किमर्थं नोनिषीदसि । तयोक्तोऽपि तदाशम्भुर्बभाषेप्रहसन्निव
ईश्वरोऽहं सुकेशान्ते पावने प्राप्तवानिमम् ।
ईश्वरस्य वचः श्रुत्वा ऋषिभार्या उवाच तम् ॥ ११ ॥
ईश्वरोऽसि महाभाग कैलासपतिरेव च । एकाकिनः कथं देव ! भिक्षार्थमटनंतव

एवमुक्तस्तया शम्भुः पुनस्तामब्रवीद्वचः ।
दाक्षायण्या विरहितो विचरामि दिगम्बरः ॥ १३ ॥
भिक्षाटनार्थं सुश्रोणि ! सङ्कल्परहितः सदा ।
तया सत्या विना किञ्चित् स्त्रीमात्रं मम भामिनि !
न रोचते विशालाक्षि ! सत्यं प्रतिवदामि ते ॥ १४ ॥
तस्योक्तं वचनंश्रुत्वाउवाचकमलेक्षणा । स्त्रियो हि सुखसंस्पर्शाःपुरुषस्यनसंशयः
ताःस्त्रियो वर्जिता शम्भो ! त्वादृशेन विपश्चिता ॥ १६ ॥
इति च प्रमदाःसर्वामिलितायत्रशङ्करः । भिक्षापात्रं च तच्छम्भोःपूरितंचमहागुणैः
अन्नैश्चतुर्विधैःषड्भीरसैश्च परिपूरितम् । यदा शम्भुर्गन्तुकामः कैलाशं पर्वतं प्रति
तदा सर्वा विप्रपत्न्यो ह्यन्वगच्छन्मुदान्विताः ॥ १८ ॥
गृहकार्यंपरित्यज्य चेरुस्तद्गतमानसाः । गतासु तासुसर्वासु पत्नीषुऋषिसत्तमाः
यावदाश्रममभेत्यतावच्छून्यंव्यलोकयन् । परस्परमथोचुस्तेपत्न्यःसर्वाःकुतोगताः
न विद्मामोऽथ वै सर्वाः केन नष्टेन चाहृताः ।
एवं विमृश्यमानास्तेविचिन्वन्तस्ततस्ततः ॥ २१ ॥
समपश्यंस्ततःसर्वेशिवस्यानुगताश्चताः ।शिवंदृष्ट्वातुसम्प्राप्ताऋषयस्तेरुषान्विताः
शिवस्याथाऽग्रतो भूत्वा ऊचुःसर्वे त्वरान्विताः ।
किं कृतं हि त्वया शम्भो! विरक्तेन महात्मना ॥
परदारापहर्त्ताऽसि त्वमृषीणां न संशयः ॥ २३ ॥
एवं क्षिप्तः शिवो मौनी गच्छमानोऽपि पर्वतम् ।
तदा स ऋषिभिः प्राप्तो महादेवोऽव्ययस्तथा ॥ २४ ॥
यस्मात्कलत्रहर्तात्वंतस्मात्षण्ढोभवत्वरम् ।एवंशप्तःसमुनिभिर्लिङ्गंतस्यापतद्भुवि
भूमिप्राप्तं च तल्लिङ्गं ववृधे तरसा महत् ॥ २५ ॥
आवृत्य सप्तपातालान्क्षणाल्लिङ्गमधोर्ध्वतः ।
व्याप्य पृथ्वीं समग्रां च अन्तरिक्षं समावृणोत् ॥ २६ ॥

स्वर्गाः समावृताः सर्वे स्वर्गातीतमथाभवत् ।
न मही न च दिक्चक्रं न तोयं न च पावकः ॥ २७ ॥
नचवायुर्नवाऽऽकाशंनाहंकारोनवामहत् । नचाव्यक्तं नकालश्चनमहाप्रकृतिस्तथा
नासीद्द्वैतविभागं च सर्वं लीनं च तत्क्षणात् ।
यस्माल्लीनंजगत्सर्वं तस्मिं लिङ्गे महात्मनः ॥ २६ ॥
लयनाल्लिङ्गमित्येवं प्रवदन्ति मनीषिणः । तथाभूतं वर्द्धमानं दृष्ट्वा तेऽपि सुरर्षयः
ब्रह्मेन्द्रविष्णुवाय्वग्निलोकपालाः सपन्नगाः ।
विस्मयाविष्टमनसः परस्परमथाऽब्रुवन् ॥ ३१ ॥
किमायामं च विस्तारं कश्चान्तः क च पीठिका ।
इति चिन्तान्वितो विष्णुमूचुः सर्वे सुरास्तदा ॥ ३२ ॥

देवा ऊचुः

अस्य मूलं त्वया विष्णो! पद्मोद्भव! च मस्तकम् ।
युवाभ्यां च विलोक्यं स्यात्स्थाने स्यात्परिपालकौ ॥ ३३ ॥
श्रुत्वातुतौमहाभागौवैकुण्ठकमलोद्भवौ । विष्णुर्गतोहिपातालंब्रह्मास्वर्गंजगामह
स्वर्गं गतस्तदा ब्रह्मा अवलोकनतत्परः । नापश्यत्तत्रलिङ्गस्य मस्तकंचविचक्षणः
तथागतेन मार्गेण प्रत्यावृत्याब्जसम्भवः । मेरुपृष्ठमनुप्राप्तः सुरभ्या लक्षितस्ततः
स्थितायाकेतकीच्छायामुवाचमधुरंवचः । तस्यावचनमाकर्ण्यसर्वलोकपितामहः
उवाच प्रहसन्वाक्यं छलोक्त्या सुरभिं प्रति ॥ ३७ ॥
लिङ्गंमहाद्भुतंदृष्टंयेनव्याप्तंजगत्त्रयम् ।दर्शनार्थंचतस्यान्तंदेवैःसम्प्रेषितोऽस्म्यहम्
न दृष्टंमस्तकंतस्यव्यापकस्यमहात्मनः । किंवक्ष्येऽहंचदेवाग्रे चिन्तामेचातिवर्तते
लिङ्गस्यमस्तकंदृष्टंदेवानां च मृषावदेः । ते सर्वेयदिवक्ष्यन्तिइन्द्राद्यादेवतागणाः
ते सन्ति साक्षिणो देवा अस्मिन्नर्थे वद त्वरम् ।
अर्थेऽस्मिन्भव साक्षी त्वं केतक्या सह सुव्रते !॥ ४१ ॥
तद्वचः शिरसागृह्य ब्रह्मणः परमेष्ठिनः । केतकी सहिता तत्र सुरभी तदमानयत् ॥

एवं समागतो ब्रह्मा देवाग्रे समुवाच ह ॥ ४३ ॥
लिङ्गस्य मस्तकं देवा दृष्टवानहमद्भुतम् । समीचीनं चर्चितं च केतकीदलसंयुतम् ॥
विशालं विमलं श्लक्ष्णं प्रसन्नतरमद्भुतम् । रम्यं च रमणीयं च दर्शनीयं महाप्रभम् ॥
एतादृशं मयादृष्टं न दृष्टंतद्विनाकचित् । ब्रह्मणोहि वचः श्रुत्वासुराविस्मयमाययुः
एवं विस्मयपूर्णास्तेइन्द्राद्या देवतागणाः ।
तिष्ठन्ति तावत्सर्वेशो विष्णुरध्यात्मदीपकः ॥ ४७ ॥
पातालादागतः सद्यःसर्वेषामवदत्वरन् । तस्याप्यन्तोन दृष्टो मे ह्यवलोकनतत्परः
विस्मयो मे महाञ्जातः पातालात्परतश्चरन् ।
अतलं सुतलं चाऽपि वितलं च रसातलम् ॥ ४९ ॥
तथा गतस्तलंचैवपातालं च तथातलम् । तलातलानितान्येवं शून्यवद्यद्विभाव्यते
शून्यादपि च शून्यं च तत्सर्वं सुनिरीक्षितम् ।
न मूलं च न मध्यश्च चान्तो ह्यस्य नविद्यते ॥ ५१ ॥
लिङ्गरूपी महादेवो येनेदं धार्यतेजगत् । यस्यप्रसादादुत्पन्ना यूयं च ऋषयस्तथा
श्रुत्वा सुराश्च ऋषयस्तस्य वाक्यमपूजयन् ।
तदा विष्णुरुवाचेदं ब्रह्माणं प्रहसन्निव ॥ ५३ ॥
दृष्टंहिचेत्त्वयाब्रह्मन्मस्तकंपरमार्थतः । साक्षिणःकेत्वयातत्रअस्मिन्नर्थेप्रकल्पिताः
आकर्ण्यवचनं विष्णोर्ब्रह्मा लोकपितामहः ।
उवाच त्वरितेनैव केतकी सुरभीति च ॥ ५५ ॥
तेदेवाममसाक्षित्वेजानीहिपरमार्थतः। ब्रह्मणोहिवचःश्रुत्वासर्वेदेवास्त्वरान्विताः
आह्वानं चक्रिरे तस्याः सुरभ्याश्च तया सह ।
आगते तत्क्षणादेव कार्यार्थं ब्रह्मणस्तदा ॥ ५७ ॥
इन्द्राद्यैश्च तदादेवैरुक्ता च सुरभीततः । उवाचकेतकी साक्षंदृष्टो वै ब्रह्मणासुराः
लिङ्गस्यमस्तकोदेवाःकेतकीदलपूजितः । तदानभोगतावाणीसर्वेषांशृण्वतामभूत
सुरभ्या चैव यत्प्रोक्तं केतक्या च तथा सुराः ।

तन्मृषोक्तं च जानीध्वं न दृष्टो ह्यस्य मस्तकः ॥ ६० ॥
तदासर्वेऽथविबुधाःसेन्द्रावैविष्णुनासह । शेपुश्चसुरभिंरोषान्मृषावादनतत्पराम्
मुखेनोक्तं त्वयाऽद्यैवमनृतं च तथाशुभम् । अपवित्रं मुखंतेऽस्तु सर्वधर्मबहिष्कृतम्
सुगन्धकेतकीचाऽपि अयोग्या त्वं शिवार्चने ।
भविष्यसि न सन्देहो अनृता चैव भामिनी ॥ ६३ ॥
तदानभोगतावाणीब्रह्माणंचशशापवै । मृषोक्तं च त्वया मन्द!किमर्थंबालिशोनहि
भृगुणा ऋषिभिः साकं तथैव च पुरोधसा ।
तस्माद्यूयं न पूज्याश्च भवेयुः क्लेशभागिनः ॥ ६५ ॥
ऋषयोऽपि च धर्मिष्ठास्तत्ववाक्यबहिष्कृताः ।
विवादनिरता मूढा अतत्त्वज्ञाः समत्सराः ॥ ६६ ॥
याचकाश्चावदान्याश्च नित्यं स्वज्ञानघातकाः ।
आत्मसंभाविताःस्तब्धाः परस्परविनिन्दकाः ॥ ६७ ॥
एवं शप्ताश्च मुनयो ब्रह्माद्यादेवतास्तथा । शिवेन शप्तास्तेसर्वेलिङ्गं शरणमाययुः

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे केदारखण्डेश्रीशिवलिङ्गमाहात्म्येब्रह्मादिशापवृत्तान्तवर्णनंनामषष्ठोऽध्यायः ॥ ६॥

सप्तमोऽध्यायः

देवैर्लिङ्गस्तुतिकरणम्

लोमश उवाच

तदा चतेसुराःसर्वऋषयोऽपिभयान्विताः । ईडिरेलिङ्गमैशंचब्रह्माद्याज्ञानविह्वलाः

ब्रह्मोवाच

त्वं लिङ्गरूपी तु महाप्रभावो वेदान्तवेद्योऽसि महात्मरूपी ।
येनैव सर्वं जगदात्ममूलं कृतं सदानन्दपरेण नित्यम् ॥ २ ॥

त्वं साक्षी सर्वलोकानां हर्ता त्वं च विचक्षणः ।
रक्षणोऽसि महादेव! भैरवोऽसि जगत्पते !॥ ३ ॥
त्वया लिङ्गस्वरूपेणव्याप्तमेतज्जगत्त्रयम् । क्षुद्राश्चैव वयंनाथ!मायामोहितचेतसः
अहं सुराऽसुराःसर्वेयक्षगन्धर्वराक्षसाः । पन्नगाश्चपिशाचाश्च तथाविद्याधराह्यमी
त्वं हि विश्वसृजां स्रष्टा त्वं हि देवो जगत्पतिः ।
कर्त्ता त्वं भुवनस्याऽस्य त्वं हर्ता पुरुषः परः ॥ ६ ॥
त्राह्यस्माकंमहादेव!देवदेवनमोऽस्तुते । एवं स्तुतो हि वै धात्रालिङ्गरूपीमहेश्वरः
ऋषयः स्तोतुकामास्ते महेश्वरमकल्मषम् ।
अस्तुवन्गीर्भिरग्र्याभिः श्रुतिगीताभिराहृताः ॥ ८ ॥

ऋषय ऊचुः

अज्ञानिनो वयं कामान्न विदामोऽस्य संस्थितिम् ।
त्वं ह्यात्मा परमात्मा च प्रकृतिस्त्वं विभाविनी ॥ ९ ॥
त्वमेव माता च पिता त्वमेव त्वमेव बन्धुश्च सखा त्वमेव ।
त्वमीश्वरो वेदविदेकरूपो महानुभावैः परिचिन्त्यमानः ॥ १० ॥
त्वमात्मा सर्वभूतानामेको ज्योतिरिवैधसाम् ।
सर्वं भवति यस्मात्त्वत्तस्मात्सर्वोऽसि नित्यदा ॥ ११ ॥
यस्माच्च सम्भवत्येतत्तस्माच्छम्भुरिति प्रभुः ॥ १२ ॥
त्वत्पादपङ्कजं प्राप्ता वयं सर्वे सुरादयः । ऋषयो देवगन्धर्वा विद्याधरमहोरगाः ॥
तस्माच्च कृपया शम्भो पाह्यस्माञ्जगतःपते! ॥ १४ ॥

महादेव उवाच

शृणुध्वंतुवचोमेऽद्यक्रियतां च वरान्वितैः । विष्णुंसर्वेप्रार्थयन्तुत्वरितेनतपोधनाः
तस्य तद्वचनंश्रुत्वाशङ्करस्य महात्मनः । विष्णुं सर्वे नमस्कृत्यईडिरेचतदासुराः

देवा ऊचुः

विद्याधराः सुरगणा ऋषयश्च सर्वे त्रातास्त्वयाऽद्य सकलाजगदेकबन्धो !

तद्वत्कृपाकर!जनान्परिपालयाऽद्यत्रैलोक्यनाथ!जगदीश!जगन्निवास! ॥ १७ ॥
प्रहस्य भगवान्विष्णुरुवाचेदं वचस्तदा । दैत्यैः प्रपीडिता यूयंरक्षिताश्चपुरामया
अद्यैवभयमुत्पन्नं लिङ्गादस्माच्चिरन्तनम् । नशक्यतेमयात्रातुमस्माल्लिङ्गभयात्सुराः
अच्युतेनैवमुक्तास्ते देवाश्चिन्तान्विताभवन् ।
तदा नभोगता वाणी उवाचाश्वाऽस्य वै सुरान् ॥ २० ॥
एतल्लिङ्गं सम्वृणुष्व पूजनायजनार्दन !। पिण्डीभूत्वामहाबाहोरक्षस्वसचराचरम्
तथेति मत्वा भगवान्वीरभद्रोऽभ्यपूजयत् ॥ २१ ॥
ब्रह्मादिभिः सुरगणैः सहितैस्तदानीं सम्पूजितः शिवविधानरतो महात्मा ।
सवीरभद्रः शशिशेखरोऽसौ शिवप्रियो रुद्रसमस्त्रिलोक्याम् ॥ २२ ॥
लिङ्गस्यार्चनयुक्तोऽसौ वीरभद्रोऽभवत्तदा । तद्रूपस्यैवलिङ्गस्य येनसर्वमिदंजगत्
उद्भाति स्थितिमाप्नोति तथा विलयमेति च ।
तल्लिङ्गं लिङ्गमित्याहुर्लयनात्तत्त्ववित्तमाः ॥ २४ ॥
ब्रह्माण्डगोलकैर्व्याप्तं तथारुद्राक्षभूषितम् । तथालिङ्गंमहज्जातंसर्वेषांदुरतिक्रमम्
तदा सर्वेऽथ विबुधा ऋषयो वै महाप्रभाः ।
तुष्टुवुश्च महालिङ्गं वेदवादैः पृथक् पृथक् ॥ २६ ॥
अरोरणीयांस्त्वं देव! तथा त्वं महतो महान्
तस्मात्त्वया विधातव्यं सर्वेषां लिङ्गपूजनम् ॥ २७ ॥
तदानीमेव सर्वेण लिङ्गं च बहुशःकृतम् । सत्येब्रह्मेश्वरंलिङ्गं वैकुण्ठे च सदाशिवः
अमरावत्यां सुप्रतिष्ठममरेश्वरसञ्ज्ञकम् ।
वरुणेश्वरं च वारुण्यां याम्यां कालेश्वरं प्रभुम् ॥ २९ ॥
नैर्ऋतेश्वरं च नैर्ऋत्यां वायव्यां पावनेश्वरम् ।
केदारं मृत्युलोके च तथैव अमरेश्वरम् ॥ ३० ॥
ओङ्कारं नर्मदायां च महाकालं तथैव च । काश्यांविश्वेश्वरंदेवंप्रयागेललितेश्वरम्
त्रियम्बकं ब्रह्मगिरौ कलौ भद्रेश्वरं तथा । द्राक्षारामेश्वरं लिङ्गं गङ्गासागरसङ्गमे

सौराष्ट्रे च तथा लिङ्गं सोमेश्वरमितिस्मृतम् ।
तथा सर्वेश्वरं विन्ध्ये श्रीशैले शिखरेश्वरम् ।
कान्त्यां मल्लालनाथं (कामदंमल्लिनाथं) च सिंहनाथं च सिङ्(ह)ले ॥ ३३॥
विरूपाक्षं तथालिङ्गं कोटिशङ्करमेव च । त्रिपुरान्तकं च भीमेश ममरेश्वरमेव च
भोगेश्वरं च पाताले हाटकेश्वरमेव च । एवमादीन्यनेकानि लिङ्गानि भुवनत्रये ॥
स्थापितानि तदा देवैर्विश्वोपकृतिहेतवे ॥ ३५ ॥
लिङ्गेशैश्च तथा सर्वैः पूर्णमासीज्जगत्त्रयम् ।
तथा च वीरभद्रांशाः पूजार्थममरैः कृताः ॥ ३६ ॥
तत्रविंशतिसंस्कारास्तेषामष्टाधिकाभवन् ।
कथिताः शङ्करेणैव लिङ्गस्यार्चनसूचकाः ॥ ३७ ॥
सन्ति रुद्रेण कथिताः शिवधर्माः सनातनाः ।
वीरभद्रो यथा रुद्रस्तथाऽन्ये गुरवः स्मृताः ॥ ३८ ॥
गुरोर्जाताश्चगुरवोविख्याताभुवनत्रये । लिङ्गस्य महिमानंतुनन्दीजानातितत्त्वतः
तथा स्कन्दो हि भगवानन्ये ते नामधारकाः ।
यथोक्ताः शिवधर्मा हि नन्दिना परिकीर्त्तिताः ॥ ४० ॥
शैलादेन महाभागाविचित्रालिङ्गधारकाः । शवस्योपरिलिङ्गंचध्रियतेचपुरातनैः
लिङ्गेन सहपञ्चत्वंलिङ्गेनसहजीवितम् । एतेधर्माः सुप्रतिष्ठाःशैलादेन प्रतिष्ठिताः
धर्मः पाशुपतः श्रेष्ठः स्कन्देन प्रतिपालितः ॥ ४२ ॥
* शुद्धा पञ्चाक्षरी विद्या प्रासादी तदनन्तरम् ।
षडक्षरी तथा विद्या प्रासादस्य च दीपिका ॥ ४४ ॥
स्कन्दात्तत्समनुप्राप्तमगस्त्येन महात्मना । पश्चादाचार्यभेदेनह्यागमाबहवोऽभवन्
किं नु वै बहुनोक्तेन शिवइत्यक्षरद्वयम् । उच्चारयन्तियेनित्यंते रुद्रा नाऽत्र संशयः
सतांमार्गंपुरस्कृत्ययेसर्वेतेपुरान्तकाः । वीरामाहेश्वराज्ञेयाः पापक्षयकरान्नृणाम्

* प्रासादः प्रणवः —इतिमन्त्रशास्त्रे प्रणवस्य प्रासाद बीजसञ्ज्ञा ।

प्रसङ्गेनानुषङ्गेण श्रद्धया च यदृच्छया ।
शिवभक्तिम्प्रकुर्वन्ति ये वै ते यान्ति सद्गतिम् ॥ ४८ ॥
शृणुध्वं कथयामीह इतिहासं पुरातनम् ।
कृतं शिवालये यच्च पतङ्ग्या मार्जनं पुरा ॥ ४६ ॥
आगता भक्षणार्थं हि नैवेद्यं केन चार्पितम् ।
मार्जनं रजसस्तस्याः पक्षाभ्यामभवत्पुरा ॥ ५० ॥
तेन कर्मविपाकेन उत्तमंस्वर्गमागता । भुक्त्वास्वर्गसुखंचोग्रंपुनः संसारमागता
काशिराजसुता जाता सुन्दरी नाम विश्रुता ।
पूर्वाभ्यासाच्च कल्याणी बभूव परमा सती ॥ ५२ ॥
उपस्युषसितन्वङ्गी शिवद्वाररतासदा । सम्माज्र्जनं च कुरुतेभक्त्यापरमयायुता
स्वयमेव तदा देवी सुन्दरी राजकन्यका ।
तथा भूतां च तां दृष्ट्वा ऋषिरुद्दालकोऽब्रवीत् ॥ ५४ ॥
सुकुमारी सतीबाले स्वयमेवकथंशुभे !। सम्मार्जनंचकुरुषे कन्यकेत्वं शुचिस्मिते!
दासी दास्यश्च बहवः सन्ति देवि ! तवाग्रतः ।
तवाज्ञया करिष्यन्ति सर्वं सम्मार्जनादिकम् ॥ ५६ ॥
ऋषेस्तद्वचनंश्रुत्वा प्रहस्येदमुवाच ह । शिवसेवां प्रकुर्वाणाः शिवभक्तिपुरस्कृताः
ये नराश्चैव नार्यश्च शिवलोकं व्रजन्ति वै ॥ ५८ ॥
सम्मार्जनं च पाणिभ्यां पद्भ्यां यानं शिवालये ।
तस्मान्मया च क्रियते सम्मार्जनमतन्द्रितम् ॥ ५९ ॥
अन्यत्किञ्चिन्न जानामि एकं सम्मार्जनं विना ।
ऋषिस्तद्वचनंश्रुत्वा मनसा च विमृश्य हि । ॥ ६० ॥
अनयाकिं कृतं पूर्वंकेयंकस्यप्रसादतः । तदा ज्ञातं च ऋषिणा तत्सर्वं ज्ञानचक्षुषा
विस्मयेन समाविष्टस्तूष्णींभूतोऽभवत्तदा ॥ ६१ ॥
सविस्मयोऽभूदथ तद्विदित्वा उद्दालको ज्ञानवतां वरिष्ठः ।

शिवप्रभावं मनसा विचिन्त्य ज्ञानात्परं बोधमवाप शान्तः ॥ ६२ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांप्रथमेमाहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे शिवशास्त्रे शिवालयसम्मार्जनमाहात्म्य-
वर्णनंनामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः

तस्करवृत्तान्तवर्णनम्

लोमश उवाच

तस्करोऽपि पुराब्रह्मन्सर्वधर्मबहिष्कृतः । ब्रह्मघ्नोऽसौसुरापश्चसुवर्णस्य चतस्करः
लम्पटोहिमहापापउत्तमस्त्रीषु सर्वदा । द्यूतकारी सदा मन्दः कितवैः सहसंगतः
एकदा क्रीड़तातेनहारितं द्यूतमद्भुतम् । कितवैर्मर्द्यमानो हि तदा नोवाचकिञ्चन
पीडितोऽप्यभवत्तूष्णींतैरुक्तःपापकृत्तमः । द्यूते त्वयाचतद्द्रव्यंहारितंकिंप्रयच्छसि
नो वा तत्कथ्यतां शीघ्रं याथातथ्येन दुमते! ।
यद्धारितं प्रयच्छामि रात्रावित्यब्रवीच्च सः ॥ ५ ॥
तैर्मुक्तस्तेन वाक्येन गतास्ते कितवादयः ।
तदा निशीथसमये गतोऽसौ शिवमन्दिरम् ॥ ६ ॥
शिरोऽधिरुह्य शम्भोश्च घण्टामादातुमुद्यतः ।
तावत्कैलासशिखरे शम्भुःप्रोवाचकिंकरान् ॥ ७ ॥
अनेन यत्कृतं चाऽद्य सर्वेषामधिकंभुवि । सर्वेषामेवभक्तानां वरिष्ठोऽयंममप्रियः
इति प्रोक्त्वाऽऽनयामास वीरभद्रादिभिर्गणैः ।
ते सर्वे त्वरिताजग्मुःकैलासाच्छिववल्लभात् ॥ ६ ॥
सर्वेऽमरुनादेन नादितंभुवनत्रयम् । तान्दृष्ट्वा सहसोत्तीर्यतस्करोऽसौदुरात्मवान्

लिङ्गस्य मस्तकात्सद्यः पलायनपरोऽभवत् ॥ १० ॥
पलायमानं तं दृष्ट्वा वीरभद्रः समाह्वयत् ॥ ११ ॥
कस्माद्बिभेषि रे मन्द देवदेवोमहेश्वरः । प्रसन्नस्तवजातोऽद्य उदारचरितोह्यसौ
इत्युक्त्वा तं विमाने च कृत्वा कैलासमाययौ ।
पार्षदो हि कृतस्तेनतस्करो हि महात्मना ॥ १३ ॥
तस्माद् भाव्या शिवे भक्तिः सर्वेषामपि देहिनाम् ।
पशवोऽपि हि पूज्याः स्युः किम्पुनर्मानवा भुवि ॥ १४ ॥
ये तार्किकास्तर्कपरास्तथा मीमांसकाश्च ये ।
अन्योन्यवादिनश्चान्ये चान्येवाऽऽत्मवितर्ककाः ॥ १५ ॥
एकवाक्यं न कुर्वन्तिशिवार्चनबहिष्कृताः । तर्कोहिक्रियतेयैश्चतेसर्वेकिंशिवंविना
तथा किं बहुनोक्तेन सर्वेऽपि स्थिरजङ्गमाः ।
प्राणिनोऽपिहि जायन्ते केवलं लिङ्गधारिणः ॥ १७ ॥
पिण्डीयुक्तं यथा लिङ्गं स्थापितं च यथाऽभवत् ।
तथा नरा लिङ्गयुक्ताः पिण्डीभूतास्तथा स्त्रियः ॥ १८ ॥
शिवशक्तियुतंसर्वंजगदेतच्चराचरम् । तंशिवंमौढ्यतस्त्यक्त्वामूढाश्चान्यंभजन्तिये
धर्ममात्यन्तिकं तुच्छं नश्वरं क्षणभङ्गुरम् ।
यो विष्णुः स शिवो ज्ञेयो यः शिवो विष्णुरेव सः ॥ २० ॥
पीठिका विष्णुरूपं स्याल्लिङ्गरूपी महेश्वरः ।
तस्माल्लिङ्गार्चनं श्रेष्ठं सर्वेषामपि वै द्विजाः ॥ २१ ॥
ब्रह्मा मणिमयं लिङ्गं पूजयत्यनिशंशुभम् । इन्द्रोरत्नमयं लिङ्गं चन्द्रोमुक्तामयंतथा
भानुस्ताम्रमयंलिङ्गं पूजयत्यनिशं शुभम् । रौक्मं लिङ्गंकुबेरश्च पाशीचारक्तमेवच
यमो नीलमयंलिङ्गंराजतं नैर्ऋतस्तथा । काश्मीरंपवनोलिङ्गमर्चयत्यनिशंविभोः
एवं ते लिङ्गिताः सर्वे लोकपालाः सवासवाः ।
तथा सर्वेऽपि पाताले गन्धर्वैः किन्नरैः सह ॥ २५ ॥

दैत्यानां वैष्णवाःकेचित्प्रह्लादप्रमुखाद्विजाः ।
तथा हि राक्षसानां च विभीषणपुरोगमाः ॥ २६ ॥
बलिश्च नमुचिश्चैव हिरण्यकशिपुस्तथा । वृषपर्वा वृत्रश्चैवसंह्रादोबाण एव च ॥
एते चान्ये च बहवःशिष्या शुक्रस्य धीमतः ।
एवं शिवार्चनरताः सर्वे ते दैत्यदानवाः ॥ २८ ॥
राक्षसा एवतेसर्वेशिवपूजान्विताः सदा । हेतिःप्रहेतिःसंयातिर्विघसःप्रघसस्तथा
विद्युज्जिह्वस्तीक्ष्णदंष्ट्रो धूम्राक्षोभीमविक्रमः ।
मालीचैवसुमाली च माल्यवानतिभीषणः ॥ ३० ॥
विद्युत्केशस्तडिज्जिह्वो रावणश्चमहाबलः । कुम्भकर्णोदुराधर्षो वेगदर्शीप्रतापवान्
एते हि राक्षसाः श्रेष्ठाः शिवार्चनरताःसदा ।
लिङ्गमभ्यर्च्य च सदा सिद्धिप्राप्ताः पुरा तु ते ॥ ३२ ॥
रावणेन तपस्तप्तं सर्वेषामपि दुःसहम् । तपोधिपो महादेवस्तुतोष च तदाभृशम्
वरान्प्रायच्छत तदा सर्वेषामपि दुर्लभान् ।
ज्ञानं विज्ञानसहितं लब्धं तेन सदाशिवात् ॥ ३४ ॥
अजेयत्वंच संग्रामे द्वैगुण्यं शिरसामपि । पञ्चवक्त्रो महादेवोदशवक्त्रोऽथरावणः
देवानृषीन्पितृंश्चैव निर्जित्य तपसा विभुः ।
महेशस्य प्रसादाच्च सर्वेषामधिकोऽभवत् ॥ ३६ ॥
राजा त्रिकूटाधिपतिर्महेशेनकृतो महान् । सर्वेषांराक्षसानांचपरमासनमास्थितः
तपस्विनां परीक्षायै यदृषीणां विहिंसनम् ।
कृतं तेन तदा विप्रा रावणेन तपस्विना ॥ ३८ ॥
अजेयो हि महाञ्जातोरावणोलोकरावणः । सृष्ट्यन्तरं कृतंयेनप्रसादाच्छङ्करस्यच
लोकपाला जितास्तेन प्रतापेनतपस्विना । ब्रह्माऽपिविजितोयेनतपसापरमेणहि
अमृतांशुकरो भूत्वा जितो येन शशी द्विजाः ॥
दाहकत्वाज्जितोवह्निरीशः कैलासतोलनात् ॥ ४१ ॥

ऐश्वर्येणजितश्चेन्द्रोविष्णुःसर्वगतस्तथा । लिङ्गार्चनप्रसादेनत्रैलोक्यंचवशीकृतम्
तदा सर्वे सुरगणा ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः । मेरुपृष्ठं समासाद्य सुमन्त्रं चक्रिरे तदा
पीडिताःस्मोरावणेनतपसादुष्करेणवै । गोकर्णाख्येगिरौदेवाःश्रूयतांपरमाद्भुतम्
साक्षाल्लिङ्गार्चनं येन कृतमस्ति महात्मना । ज्ञानगेयं ज्ञानगम्यं यद्यत्परममद्भुतम् ॥
तत्कृतं रावणेनैव सर्वेषां दुरतिक्रमम् ॥ ४५ ॥
वैराग्यंपरमास्थायऔदार्यं चततोऽधिकम् । तेनैव ममतात्यक्तारावणेनमहात्मना
संवत्सरसहस्राच्च स्वशिरो हि महाभुजः । कृत्वाकरेणलिङ्गस्य पूजनार्थंसमर्पयत्
रावणस्य कबन्धं च तदग्रे च समीपतः । योगधारणया युक्तं परमेण समाधिना
लिङ्गे लयं समाधाय कयाऽपि कलया स्थितम् ।
अन्यच्छिरो विकृश्चयैवं तेनाऽपि शिवपूजनम् ।
कृतं नैवान्यमुनिना तथा चैवापरेण हि ॥ ४६ ॥
एवं शिरांस्येव बहूनि तेन समर्पितान्येव शिवार्चनार्थे ।
भूत्वा कबन्धो हि पुनः पुनश्च तदा शिवोऽसौ वरदो बभूव ॥ ५० ॥
मया विनासुरस्तत्रपिण्डीभूतेनवै पुरा । वरान्वरयपौलस्त्ययथेष्टं तान्ददाम्यहम्
रावणेन तदा चोक्तः शिवः परममङ्गलः । यदि प्रसन्नोभगवन्देयो मे वर उत्तमः ॥
न कामयेऽन्यंच वरमाश्रयेत्वत्पदांबुजम् । यथातथा प्रदातव्यं यद्यस्तिचकृपामयि
तदा सदाशिवेनोक्तो रावणो लोकरावणः ।
मत्प्रसादाच्च सर्वं त्वं प्राप्स्यसे मनसेप्सितम् ॥ ५४ ॥
एवं प्राप्तं शिवात्सर्वं रावणेनसुरेश्वराः । तस्मात्सर्वैर्भवद्भिश्च तपसापरमेण हि
विजेतव्योरावणोऽयमिति मे मनसि स्थितम् ।
अच्युतस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्माद्या देवतागणाः ॥ ५६ ॥
चिन्तामापेदिरे सर्वे चिरं ते विषयान्विताः ।
ब्रह्माऽपि चेन्द्रियग्रस्तः सुतां रमितुमुद्यतः ॥ ५७ ॥
इन्द्रोहि जारभावाच्चचन्द्रोहिगुरुतल्पगः । यमःकदर्यभावाच्चचञ्चलत्वात्सदागतिः

पावकः सर्वभक्षित्वात्तथाऽन्ये देवतागणाः ।
अशक्ता रावणं जेतुं तपसा च विजृम्भितम् ॥ ५९ ॥
शैलादो हि महातेजा गणश्रेष्ठः पुरातनः । बुद्धिमान्नीतिनिपुणो महाबलपराक्रमी
शिवप्रियो रूद्ररूपी महात्मा ह्युवाच सर्वानथ चन्द्रमुख्यान् ।
कस्माद्यूयं सम्भ्रमादागताश्च एतत्सर्वं कथ्यतां विस्तरेण ॥ ६१ ॥
नन्दिना च तदा सर्वे पृष्टाः प्रोचुस्त्वरान्विताः ॥ ६२ ॥

देवा ऊचुः

रावणेन वयंसर्वेनिर्जितामुनिभिः सह । प्रसादयितुमायाताःशिवं लोकेश्वरेश्वरम्
प्रहस्य भगवान्नन्दी ब्रह्माणं वै ह्युवाचह । क यूयं क शिवः शम्भुस्तपसापरमेणहि
द्रष्टव्यो हृदि मध्यस्थः सोऽद्य द्रष्टुं न पार्यते ॥ ६४ ॥
यावद्भावाह्यनेकाश्चइन्द्रियार्थास्तथैव च । यावच्चममताभावस्तावदीशोहिदुर्लभः
जितेन्द्रियाणां शान्तानां तन्निष्ठानां महात्मनाम् ।
सुलभो लिङ्गरूपी स्याद्भवतां हि सुदुर्लभः ॥ ६६ ॥
तदा ब्रह्मादयो देवाऋषयश्चविपश्चितः । प्रणम्यनंदिनं प्राहुः कस्मात्त्वंवानराननः
तत्सर्वं कथयान्यं च रावणस्य तपोबलम् ॥ ६७ ॥

नन्दीश्वर उवाच

कुबेरोऽधिकृतस्तेनशंकरेणमहात्मना । धनानामाधिपत्ये च तंद्रष्टुं रावणोऽत्रवै
आगच्छत्त्वरया युक्तः समारुह्य स्ववाहनम् ।
मां दृष्ट्वा चाब्रवीत्क्रुद्धः कुबेरो ह्यत्र आगतः ॥ ६९ ॥
त्वया दृष्टोऽथवाऽत्रासौ कथ्यतामविलंबितम् ।
किं कार्यं धनदेनाऽद्य इति पृष्टो मया हि सः ॥ ७० ॥
तदोवाच महातेजा रावणो लोकरावणः ।
मय्यश्रद्धान्वितो भूत्वा विषयात्मा सुदुर्मदः ॥ ७१ ॥
शिक्षापयितुमारब्धोमैवं कार्यमितिप्रभो !।

यथाऽहं च श्रियायुक्त आढ्योऽहं बलवानहम् ॥
तथा त्वं भव रे मूढ मा मूढत्वमुपार्जय ॥ ७२ ॥
अहं मूढः कृतस्तेन कुबेरेणमहात्मना । मया निराकृतो रोषात्तपस्तेपे स गुह्यकः
कुबेरः स हि नन्दिन् !किमागतस्तव मंदिरम् ।
दीयतां च कुबेरोऽद्य नात्र कार्या विचारणा ॥ ७४ ॥
रावणस्य वचः श्रुत्वा ह्यवोचं त्वरितोऽप्यहम् ।
लिङ्गकोऽसि महाभाग! त्वमहं च तथाविधः ॥ ७५ ॥
उभयोः समतां ज्ञात्वा वृथाजल्पसि दुर्मते !।
यथोक्तः स त्ववादीन्मां वदनार्थे बलोद्धतः ॥ ७६ ॥
यथाभवद्भिः पृष्टोऽहं वदनार्थे महात्मभिः । पुरावृत्तंमयाप्रोक्तंशिवार्चनविधेःफलम्
शिवेन दत्तं सारूप्यं न गृहीतं मया तदा ॥ ७७ ॥
याचितं च मयाशंभोर्वदनं वानरस्य च । शिवेन कृपया दत्तं ममकारुण्यशालिनः
निरभिमानिनो ये च निर्दम्भा निष्परिग्रहाः ।
शम्भोः प्रियास्ते विज्ञेया ह्यन्ये शिवबहिष्कृताः ॥ ७९ ॥
तथावदन्मयासार्द्धं रावणस्तपसोबलात् ।
मया च याचितान्येव दशवक्त्राणि धीमता ॥ ८० ॥
उपहासकरं वाक्यं पौलस्त्यस्य तदासुराः ।
मया तदा हि शप्तोऽसौ रावणो लोकरावणः ॥ ८१ ॥
ईदृशान्येव वक्त्राणियेषांवै संभवन्ति हि । तैःसमेतोयदाकोऽपिनरवर्योमहातपाः
मां पुरस्कृत्य सहसा हनिष्यन्ति न संशयः ॥ ८२ ॥
एवं शप्तोमया ब्रह्मन्रावणो लोकरावणः । अर्चितं केवलं लिङ्गं विनातेनमहात्मना
पीठिकारूपसंस्थेन विना तेन सुरोत्तमाः ।
विष्णुना हि महाभागास्तस्मात्सर्वं विधास्यति ॥ ८४ ॥
देवदेवोमहादेवो विष्णुरूपी महेश्वरः । सर्वे यूयंप्रार्थयन्तु विष्णुं सर्वगुहाशयम् ॥

अहं हि सर्व देवानां पुरोवर्ती भवान्यतः ।
ते सर्वे नन्दिनो वाक्यं श्रुत्वा मुदितमानसाः ।
वैकुण्ठमागता गीर्भिर्विष्णुं स्तोतुं प्रचक्रिरे ॥ ८६ ॥

देवा ऊचुः

नमो भगवते तुभ्यं देवदेव! जगत्पते! । त्वदाधारमिदं सर्वं जगदेतच्चराचरम् ॥
एतल्लिङ्गं त्वया विष्णो! धृतं वै पिण्डिरूपिणा ।
महाविष्णुस्वरूपेण घातितौ मधुकैटभौ ॥ ८८ ॥
तथा कमठरूपेण धृतो वै मन्दराचलः । वराहरूपमास्थायहिरण्याक्षो हतस्त्वया
हिरण्यकशिपुर्दैत्यो हतो नृहरिरूपिणा । त्वयाचैव बलिर्बद्धो दैत्योवामनरूपिणा
भृगूणामन्वयेभूत्वाकृतवीर्यात्मजोहतः । इतोऽप्यस्मान्महाविष्णोतथैवपरिपालय
रावणस्य भयादस्मात्त्रातुं भूयोऽर्हसि त्वरम् ॥ ९२ ॥
एवं संप्रार्थितो देवैर्भगवान्भूतभावनः । उवाच च सुरान्सर्वान्वासुदेवो जगन्मयः
हे देवा! श्रूयतां वाक्यं प्रस्तावसदृशं महत् ।
शैलादिं च पुरस्कृत्य सर्वे यूयं त्वरान्विताः ॥ ९३ ॥
अवतारान्प्रकुर्वन्ति वानरीं तनुमाश्रिताः ॥ ९४ ॥
अहंहिमानुषो भूत्वा ह्यज्ञानेन समावृतः । संभविष्याम्ययोध्यायां गृहेदशरथस्य च
ब्रह्मविद्यासहायोऽस्मि भवतां कार्यसिद्धये ॥ ९५ ॥
जनकस्य गृहे साक्षाद् ब्रह्मविद्या जनिष्यति ।
भक्तो हि रावणः साक्षाच्छिवध्यानपरायणः ॥ ९६ ॥
तपसा महतायुक्तो ब्रह्मविद्यां यदेच्छति । तदा सुसाध्योभवतिपुरुषोधर्मनिर्जितः
एवं संभाष्यभगवान्विष्णुः परममङ्गलः । वालीचेन्द्रांशसम्भूतः सुग्रीवोंऽशुमतःसुतः
तथा ब्रह्मांशसम्भूतो जाम्बवानृक्षकुञ्जरः । शिलादतनयोनन्दीशिवस्यानुचरःप्रियः
यो वै चैकादशो रुद्रो हनूमान्स महाऋषिः ।
अवतीर्णः सहायार्थं विष्णोरमिततेजसः ॥ १०० ॥

मैन्दादयोऽथ कपयस्ते सर्वे सुरसत्तमाः । एवं सर्वे सुरगणा अवतेरुर्यथातथम् ॥
तथैव विष्णुरुत्पन्नः कौशल्यानन्दवर्द्धनः ।
विश्वस्य रमणाच्चैव राम इत्युच्यते बुधैः ॥ १०२ ॥
शेषोऽपि भवता विष्णोश्च तपसाऽवातरद्भुवि ॥ १०३ ॥
दोर्दण्डावपि विष्णोश्च अवतीर्णौ प्रतापिनौ ।
शत्रुघ्नभरताख्यौ च विख्यातौ भुवनत्रये ॥ १०४ ॥
मिथिलाधिपतेः कन्या या उक्ता ब्रह्मवादिभिः ।
सा ब्रह्मविद्याऽवतरत्सुराणां कार्यसिद्धये ।
सीता जाता लाङ्गलस्य इयं भूमिविकर्षणात् ॥ १०५ ॥
तस्मात्सीतेति विख्याता विद्या सान्वीक्षिकी तदा ।
मिथिलायां समुत्पन्ना मैथिलीत्यभिधीयते ॥ १०६ ॥
जनकस्य कुले जाता विश्रुता जनकात्मजा ।
ख्याता वेदवती पूर्वं ब्रह्मविद्याऽघनाशिनी ॥ १०७ ॥
सा दत्ता जनकेनैव विष्णवे परमात्मने ॥ १०८ ॥
तयाऽथविद्यया सार्द्धंदेवदेवोजगत्पतिः । उग्रेतपसिलीनोऽसौ विष्णुः परममङ्गलः
रावणं जेतुकामो वै रामो राजीवलोचनः । अरण्यवासमकरोद्देवानांकार्यसिद्धये
शेषावतारोऽपि महांस्तपः परमदुष्करम् । ततापपरयाशक्त्या देवानांकार्यसिद्धये
शत्रुघ्नो भरतश्चैव तेपतुः परमन्तपः ॥ ११२ ॥
ततोऽसौ तपसा युक्तः सार्द्धंतैर्दैवतागणैः । सगणंरावणंरामःषड्भिर्मासैरजीहनत्
विष्णुना घातितः शस्त्रैः शिवसारूप्यमाप्तवान् ॥ ११३ ॥
सगणः स पुनः सद्यो बन्धुभिः सह सुव्रताः ॥ ११४ ॥
शिवप्रसादात्सकलं द्वैताद्वैतमवाप ह । द्वैताद्वैतविवेकार्थमृषयोऽप्यत्र मोहिताः
तत्सर्वं प्राप्नुवन्तीह शिवार्चनरता नराः ॥ ११५ ॥
येऽर्चयन्ति शिवं नित्यं लिङ्गरूपिणमेव च ।

स्त्रियो वाऽप्यथवा शूद्राः श्वपचा ह्यन्त्यवासिनः ॥
तं शिवं प्राप्नुवन्त्येव सर्वदुःखोपनाशनम् ॥ ११६ ॥
पशवोऽपि परं याताः किं पुनर्मानुषादयः ॥ ११७ ॥
ये द्विजा ब्रह्मचर्येण तपः परममास्थिताः । वर्षैरनेकैर्यज्ञानांतेऽपि स्वर्गपरा भवन्
ज्योतिष्टोमो वाजपेयो ह्यतिरात्रादयो ह्यमी ।
यज्ञाः स्वर्गं प्रयच्छन्ति सत्रिणां नाऽत्र संशयः ॥ ११९ ॥
तत्र स्वर्गसुखंभुक्त्वापुण्यक्षयकरं महत् । पुण्यक्षयेऽपियज्वानोमर्त्यलोकंपतन्तिवै
पतितानां च संसारे दैवाद् बुद्धिः प्रजायते ।
गुणत्रयमयी विप्रास्तासु तास्विह योनिषु ॥ १२१ ॥
यथा सत्त्वं सम्भवति सत्त्वयुक्तभवं नराः ।
राजसाश्च तथा ज्ञेयास्तामसाश्चैव ते द्विजाः ॥ १२२ ॥
एवं संसारचक्रेऽस्मिन्भ्रमिता बहवो जनाः । यदृच्छयादैवगत्याशिवंसंसेवतेनराः
शिवध्यानपराणां च नराणां यतचेतसाम् ।
मायानिरसनं सद्यो भविष्यति न चान्यथा ॥ १२४ ॥
माया निरसनात्सद्यो नश्यत्येव गुणत्रयम् ।
यदा गुणत्रयातीतो भवतीति स मुक्तिभाक् ॥ १२५ ॥
तस्माल्लिङ्गार्चनं भाव्यं सर्वेषामपि देहिनाम् ।
लिङ्ग रूपी शिवो भूत्वा त्रायते सचराचरम् ॥ १२६ ॥
पुराभवद्भिः पृष्टोऽहं लिङ्गरूपीकथंशिवः । तत्सर्वं कथितंविप्रायाथातथ्येनसम्प्रति
कथं गरं भक्षितवाञ्छिवो लोकमहेश्वरः ।
तत्सर्वं श्रूयतां विप्रा यथावत्कथयामि वः ॥ १२८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रे शिवलिङ्गार्चनमाहात्म्यकथने श्रीरामावतारकथावर्णनं नामाऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः

गुरोरवज्ञयेन्द्रस्य राज्यभङ्गवर्णनम्

लोमश उवाच

एकदा तु सभामध्य आस्थितो देवराट् स्वयम् ।
लोकपालैः परिवृतो देवैश्च ऋषिभिस्तथा ॥ १ ॥
अप्सरोगणसंवीतो गन्धर्वैश्च पुरस्कृतः । उपगीयमानविजयः सिद्धविद्याधरैरपि
तदा शिष्यैः परिवृतो देवराजगुरुः सुधीः ।
आगतोऽसौ महाभागो बृहस्पतिरुदारधीः ॥ ३ ॥
तं दृष्ट्वा सहसा देवाःप्रणेमुःसमुपस्थिताः । इन्द्रोऽपिददृशे तत्रप्राप्तंवाचस्पतिंतदा
नोवाच किञ्चिद्दुर्मेधावचोमानपुरःसरम् । नाह्वानं नासनं तस्य न विसर्जनमेव च
शक्रं प्रमत्तं ज्ञात्वाऽथ मदाद्राज्यस्य दुर्मतिम् ।
तिरोधानमनुप्राप्तो बृहस्पती रुषान्वितः ॥ ६ ॥
गते देवगुरौ तस्मिन्विमनस्काऽभवन्सुराः ।
यक्षानागाः सगन्धर्वा ऋषयोऽपि तथा द्विजाः ॥ ७ ॥
गान्धर्वस्याऽवसानेतु लब्धसञ्ज्ञो हरिः सुरान् ।
पप्रच्छ त्वरिते नेव क्व गतो हि महातपाः ॥ ८ ॥
तदैवनारदेनोक्तः शक्रोदेवाधिपस्तथा । त्वयाकृताह्यवज्ञा च गुरोर्नास्त्यत्र संशयः
गुरोरवज्ञया राज्यं गतं ते बलसूदन ! ।
तस्मात्क्षमापनीयोऽसौ सर्वभावेन हि त्वया ॥ १० ॥
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य नारदस्य महात्मनः ।
आसनात्सहसोत्थाय तैः सर्वैः परिवारितः ॥
आगच्छत्त्वरया शक्रो गुरोर्गेहमतन्द्रितः ॥ ११ ॥

पृष्ट्वातारांप्रणम्याथौक गतोहिमहातपाः । नजानामीत्युवाचेदंताराशक्रंनिरीक्षती ।

तदा चिन्तान्वितो भूत्वा शक्रः स्वगृहमाव्रजत् ।

एतस्मिन्नन्तरे स्वर्गे ह्यनिष्टान्यद्भुतानि च ॥ १३ ॥

अभवन्सर्वदुःखार्थे शक्रस्य च महात्मनः । पातालस्थेनबलिनांज्ञातंशक्रस्यचेष्टितम्

ययौ दैत्यैः परिवृतः पातालादमरावतीम् ।

तदा युद्धमतीवाऽऽसीद्देवानां दानवैः सह ॥ १५ ॥

देवाः पराजिता दैत्यैः राज्यं शक्रस्य तत्क्षणात् ।

सम्प्राप्तं सकलं तस्य मूढस्य च दुरात्मनः ॥ १६ ॥

नीतं सर्वप्रयत्नेन पातालं त्वरितंगताः । शुक्रप्रसादात्तेसर्वे तथा विजयिनोऽभवन्

शक्रोऽपि निःश्रिको जातो (नष्टश्रीर्यातो) देवैस्त्यक्तस्ततो भृशम् ।

देवी (शची) तिरोधानगता बभूव कमलेक्षणा ॥ १८ ॥

ऐरावतो महानागस्तथैवोच्चैःश्रवा हयः । एवमादीनिरत्नानिअनेकानि बहून्यपि

नीतानि सहसा दैत्यैर्लोभादसाधुवृत्तिभिः ।

पुण्यभाञ्जि च तान्येव पतितानि च सागरे ॥

तदा स विस्मयाविष्टो बलिराह गुरुम्प्रति ॥ २० ॥

देवान्निर्जित्यचास्माभिरानीतानिबहूनि च । रत्नानितुसमुद्रेऽथपतितानितदद्भुतम्

बलेस्तद्वचनं श्रुत्वा उशनाः प्रत्युवाच तम् ॥ २१ ॥

अश्वमेधशतेनैव सुरराज्यं भविष्यति । दीक्षितस्य न सन्देहस्तस्माल्लोकासएव च

अश्वमेधं विना किञ्चित्स्वर्गं भोक्तुं न पार्यते ॥ २३ ॥

गुरोर्वचनमाज्ञाय तूष्णीम्भूतो बलिस्ततः ।

बभूव देवैः सार्द्धं च यथोचितमकारयत् ॥ २४ ॥

इन्द्रोऽपि शोच्यतां प्राप्तो जगाम परमेष्ठिनम् ।

विज्ञापयामास तथा सर्वं राज्यभयादिकम् ॥

शक्रस्य वचनं श्रुत्वा परमेष्ठी उवाच ह ॥ २५ ॥

संमिलित्वा सुरान्सर्वास्त्वया साकं त्वरान्विताः ।

आराधनार्थं गच्छामो विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ॥ २६ ॥

तथेति गत्वाते सर्वेशक्राद्यालोकपालकाः । ब्रह्माणं च पुरस्कृत्यतटंक्षीरार्णवस्यच

प्राप्योपविश्य ते सर्वे हरिं स्तोतुं प्रचक्रमुः ॥ २८ ॥

ब्रह्मोवाच

देवदेव जगन्नाथ सुरासुरनमस्कृत !। पुण्यश्लोकाव्ययानन्त परमात्मन्नमोस्तुते

यज्ञोऽसि यज्ञ रूपोऽसि यज्ञाङ्गोऽसि रमापते !।

ततोऽद्य कृपया विष्णो! देवानां वरदो भव ॥ ३० ॥

गुरोरवज्ञयाचाद्य भ्रष्टराज्यः शतक्रतुः । जातः सुरर्षिभिःसाकं तस्मादेनं समुद्धर ॥

श्रीभगवानुवाच

गुरोरवज्ञयासर्वं नश्यतीति किमद्भुतम् । ये पापिनोह्यधर्मिष्ठाः केवलंविषयात्मकाः

पितरौ निन्दितौ यैश्च निर्देवास्ते न संशयः ॥ ३२॥

अनेन यत्कृतं ब्रह्मन्सद्यस्तत्फलमागतम् ।

कर्मणा चास्य शक्रस्य सर्वेषां सङ्कटागमः ॥ ३३ ॥

विपरीतो यदा कालः पुरुषस्य भवेत्तदा । भूतमैत्रीं प्रकुर्वन्ति सर्वकार्यार्थसिद्धये

तेन वैकारणेनेन्द्र मदीयं वचनं कुरु । कार्यहेतोस्त्वया कार्यो दैत्यैः सह समागमः

एवं भगवताऽऽदिष्ट शक्रः परमबुद्धिमान् ।

अमरावतीं ययौ हित्वा सुतलं दैवतैः सह ॥ ३६ ॥

इन्द्रं समागतं श्रुत्वा इन्द्रसेनो रुषान्वितः । बभूव सहसैन्येन हन्तुकामः पुरन्दरम्

नारदेन तदा दैत्या बलिश्च बलिनां वरः ।

निवारितस्तद्वधाच्च वाक्यैरुच्चावचैस्तथा ॥ ३८ ॥

ऋषेस्तस्यैववचनात्त्यक्तमन्युर्बलिस्तदा । बभूव सह सैन्येन आगतो हि शतक्रतुः

इन्द्रसेनेन दृष्टोऽसौ लोकपालैः समावृतः ।

उवाच त्वरया युक्तः प्रहसन्निव दैत्यराट् ॥ ४० ॥

कस्मादिहाऽऽगतः शक्र ! सुतलं प्रति कथ्यताम् ।
तस्यैतद्वचनं श्रुत्वा स्मयमान उवाच तम् ॥ ४१ ॥
वयं कश्यपदायादा यूयं सर्वे तथैव च । यथा वयं तथा यूयं विग्रहो हि निरर्थकः
मम राज्यं क्षणेनैव नीतं दैववशात्त्वया । तथा हृतानितान्येवरत्नानि सुबहून्यपि
गतानि तत्क्षणादेव यत्नानितानि वै त्वया (यत्रत्यानि च तत्र वै)॥ ४३ ॥
तस्माद्विमर्शः कर्तव्यः पुरुषेण विपश्चिता ।
विमर्शाज्जायते ज्ञानं ज्ञानान्मोक्षो भविष्यति ॥ ४४ ॥
किंतु मे बत उक्तेन जानेनच तवाग्रतः । शरणार्थीह्यहं प्राप्तः सुरैः सहतवान्तिकम्
एतच्छ्रुत्वा तु शक्रस्य वाक्यं वाक्यविदांवरः ।
प्रहस्योवाच मतिमाञ्छक्रं प्रति विदांवरः ॥ ४६ ॥
त्वमागतोऽसि देवेन्द्र ! किमर्थं तन्न वेद्म्यहम् ॥ ४७ ॥
शक्रस्तद्वचनंश्रुत्वाह्यश्रुपूर्णा कुलेक्षणः । किञ्चिन्नोवाच तत्रैनंनारदोवाक्यमब्रवीत्
बले! त्वं किं न जानासि कार्याकार्यविचारणाम् ।
धर्मो हि महतामेव शरणागतपालनम् ॥ ४९ ॥
शरणागतं च विप्रं च रोगिणंवृद्धमेव च । यएतान्न च रक्षन्ति ते वै ब्रह्महणोनराः
शरणागतशब्देन आगतस्तव सन्निधौ । संरक्षणाययोग्यश्चत्वया नास्त्यत्र संशयः
एवमुक्तो नारदेन तदा दैत्यपतिः स्वयम् ॥ ५१ ॥
विमृश्यपरया बुद्धया कार्याकार्यविचारणम् । शक्रंप्रपूजयामासबहुमानपुरःसरम्
लोकपालैः समेतं च तथा सुरगणैः सह ॥ ५२ ॥
प्रत्ययार्थं च सत्त्वानिह्यनेकानि व्रतानि वै। बलिप्रत्ययभूतानि सचकारः पुरन्दरः
एवं स समयं कृत्वा शक्रः स्वार्थपरायणः ।
बलिना सह चावात्सीदर्थशास्त्रपरो महान् ॥ ५४ ॥
एवं निवसतस्तस्य सुतलेऽपिशतक्रतोः । वत्सराबहवोह्यासंस्तदाबुद्धिमकल्पयत्
संस्मृत्य वचनं विष्णोर्विमृश्य च पुनःपुनः ॥ ५५ ॥

एकदा तु सभामध्य आसीनो देवराट् स्वयम् ।
उवाच प्रहसन्वाक्यं बलिमुद्दिश्य नीतिमान् ॥ ५६ ॥
प्राप्तव्यानि त्वया वीर अस्माकं च त्वया बले !।
गजादीनि बहून्येव रत्नानि विविधानि च ॥ ५७ ॥
गतानि तत्क्षणादेव सागरे पतितानि वै ।
प्रयत्नो हि प्रकर्तव्यो ह्यस्माभिस्त्वरयान्वितैः ॥ ५८ ॥
तेषां चोद्धरणे दैत्य! रत्नानामिह सागरात् । तर्हि निर्मथनंकार्यंभवताकार्यसिद्धये
बलिः प्रवर्तितस्तेनशक्रेण सुरसूदनः । उवाच शक्रं त्वरितः केनेदं मथनं भवेत् ॥
तदा नभोगता वाणी मेघगम्भीरनिःस्वना ।
उवाच देवा दैत्याश्च मन्थध्वं क्षीरसागरम् ॥ ६१ ।
भवतां बलवृद्धिश्च भविष्यति न संशयः ॥ ६२ ॥
मन्दरञ्चैव मन्थानं रज्जुं कुरुत वासुकिम् ।
पश्चाद् देवाश्च दैत्याश्च मेलयित्वा विमथ्यताम् ॥ ६३ ॥
नभोगतांचतां वाणीं निशम्याऽथतदासुराः । दैत्यैःसार्द्धंततःसर्वउद्यमंचक्रुरुद्यताः
पातालान्निगताः सर्वे तदातेऽथ सुरासुराः । आजग्मुरतुलं सर्वेमन्दरं पर्वतोत्तमम्
दैत्याश्च कोटिसङ्ख्याकास्तथा देवा न संशयः ।
उद्युक्ता सहसा प्रापुर्मन्दरं कनकप्रभम् ॥ ६६ ॥
सरत्नं वर्तुलाकारं स्थूलं चैव महाप्रभम् । अनेकरत्नसंवीतं नानाद्रुमनिषेवितम् ॥
चन्दनैःपारिजातैश्चनागपुन्नागचम्पकैः । नानामृगगणाकीर्णं सिंहशार्दूलसेवितम्
एवम्विधं महाशैलं दृष्ट्वा ते सुरसत्तमाः । ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे तदा ते सुरसत्तमाः

देवा ऊचुः

अद्रे सुरा वयं सर्वे विज्ञप्तुमिह चागताः । तच्छृणुष्वमहाशैल परेषामुपकारकः ॥
एवमुक्तस्तदा शैलो देवैर्दैत्यैः स मन्दरः ।
उवाच निःसृतो भूत्वा परं विग्रहवान्वचः ॥ ७१ ॥

तेन रूपेणरूपी स पर्वतो मन्दराचलः। किमर्थमागताः सर्वे मत्समीपं तदच्युताम्
तदा बलिरुवाचेदं प्रस्तावसदृशं वचः। इन्द्रोऽपि त्वरयायुक्तो बभाषे सूनृतंवचः

अस्माभिः सह कार्यार्थे भव त्वं मन्दराचल!।
अमृतोत्पादनार्थे त्वं मन्थानं भव सुव्रत!॥ ७४॥

तथेति मत्वा तद्वाक्यं देवानां कार्यसिद्धये। ऊचेदेवासुरांश्चेदमिन्द्रंप्रतिविशेषतः
छेदितौ चत्वयापक्षौ वज्रेणशतपर्वणा। गन्तुं कथं समर्थोऽहं भवतां कार्यसिद्धये

तदा देवासुराः सर्वे स्तूयमाना महाचलम्।
उत्पाटयेयुरतुलं मन्दरं च ततोऽद्भुतम्॥ ७७॥
क्षीरार्णवं नेतुकामा ह्यशक्तास्ते ततोऽभवन्।
पर्वतः पतितः सद्यो दैवदैत्योपरि ध्रुवम्॥ ७८॥
केचिद्भग्ना मृताः केचित्केचिन्मूर्छापरा भवन्।
परीवादरताः केचित्केचित्क्लेशत्वमागताः॥ ७६॥

एवं भग्नोद्यमाजाताअसुराःसुरदानवाः। चेतनां परमां प्राप्ता स्तुष्टुवुर्जगदीश्वरम्
रक्ष रक्ष महाविष्णो शरणागतवत्सल!। त्वया ततमिदं सर्वं जङ्गमाजङ्गमं च यत्

देवानां कार्यसिद्ध्यर्थं प्रादुर्भूतो हरिस्तदा।
तान्दृष्ट्वा सहसा विष्णुर्गरुडोपरि संस्थितः॥ ८२॥

लीलया पर्वतश्रेष्ठमुत्तभ्यारोपयत्क्षणात्। गरुत्मति तदा देवः सर्वेषामभयं ददौ॥

तत उत्थाय तान्देवान्क्षीरोदस्योत्तरं तटम्।
नीत्वा तं पर्वतं वृद्धं निक्षिप्याऽप्सु ततो ययौ॥ ८४॥

तदा सर्वे सुरगणाः स्वागत्य असुरैः सह। वासुकिंच समादायचक्रिरेसमयंचतम्

मन्थानं मन्दरं चैव वासुकिं रज्जुमेव च।
कृत्वा सुरासुराः सर्वे ममन्थुक्षीरसागरम्॥ ८६॥
क्षीराब्धेर्मथ्यमानस्य पर्वतो हि रसातलम्।

गतः स तत्क्षणादेव कूर्मो भूत्वा रमापतिः॥
उद्धृतस्तत्क्षणादेव तदद्भुतमिवाऽभवत्॥ ८७॥

भ्राम्यमाणस्ततःशैलोनोदितःसुरदानवैः। भ्रममाणोनिराधारो बोधश्चेवगुरुं विना

परमात्मा तदा विष्णुराधारो मन्दरस्य च।
दोर्भिश्चतुर्भिः सङ्गृह्य ममन्थाब्धिं सुखावहम्॥ ८६॥
तदा सुरासुराः सर्वे ममन्थुः क्षीरसागरम्।
एकीभूत्वा बलेनैव मतिमात्रं बलोत्कटाः॥ ६०॥

पृष्ठकण्ठोरुजान्वन्तः कमठस्य महात्मनः। तथाऽसौ पर्वतश्रेष्ठो वज्रसारमयो दृढः

उभयोर्घर्षणादेव वडवाग्निः समुत्थितः॥ ६१॥

हलाहलं च संजातं तद्दृष्ट्वा नारदेन हि। ततो देवानुवाचेदं देवर्षिरमितद्युतिः॥

न कार्यं मथनं चाऽब्धेर्भवद्भिरधुनाऽखिलैः।
प्रार्थयध्वं शिवं देवाः सर्वे दक्षस्य याजनम्॥
तद्विस्मृतिं च वो यातं वीरभद्रेण यत्कृतम्॥ ६३॥
तस्माच्छिवः स्मर्यतां चाऽऽशु देवाः! परः पराणामपि वा परश्च
परात्परः परमानन्दरूपो योगिध्येयो निष्प्रपञ्चो ह्यरूपः॥ ६४॥
ते मथ्यमानास्त्वरिता देवाः स्वात्मार्थसाधकाः।
अभिलाषपराः सर्वे न शृण्वन्ति यतो जडाः॥ ६५॥

उपदेशैश्च बहुभिर्नोपदेश्याः कदाचन। ते रागद्वेषसंघाताः सर्वे शिवपराङ्मुखाः
केवलोद्यमसम्वीता ममन्थुःक्षीरसागरम्। अतिनिर्मथनाज्जातंक्षीराब्धेश्चहलाहलम्

त्रैलोक्यदहने प्रौढं प्राप्तं हन्तुं दिवौकसः।
अत ऊर्ध्वं दिशः सर्वा व्याप्तं कृत्स्नं नभस्तलम्॥
ग्रसितुं सर्वभूतानां कालकूटं समभ्ययात्॥ ६८॥
दृष्ट्वा बृहन्तं स्वकरस्थमोजसा तं सर्पराजं सह पर्वतेन।
तत्रैव हित्वा प्रययुस्तदानीं पलायमाना ह्यसुरैः समेताः॥ ६६॥

तत्रैव सर्व ऋषयो भृग्वाद्याः शतशस्ततः । दक्षस्य यजनंतेन यथाजातंतथाभवन्

सत्यलोकं गताः सर्वे भृगुणानोदिता भृशम् ।

वेदवाक्यैश्च विविधैः कालकूटं प्रशाम्यति ॥

देवा नास्त्यत्र सन्देहः सत्यं सत्यं वदामि वः ॥ १०१ ॥

भृगुणोक्तं वचः श्रुत्वाकालकूटविषार्द्दिताः । सत्यलोकंसमासाद्यब्रह्माणंशरणंययुः

ददौ जाज्वल्यमानं वै कालकूटं प्रभोज्ज्वलम् ।

दृष्ट्वा ब्रह्माऽथ तान्दृष्ट्वा ह्यकर्मज्ञान्सुरासुरान् ॥

तेषां शपितुमारेभे नारदेन निवारितः ॥ १०३ ॥

ब्रह्मोवाच

अकार्यं किं कृतं देवाः कस्मात्क्षोभोऽयमुद्यतः ।

ईश्वरस्य च जातोऽद्य नान्यथा मम भाषितम् ॥ १०४ ॥

ततो देवैः परिवृतो वेदोपनिषदैस्तथा । नानागमैः परिवृतः कालकूटभयाद्ययौ ॥

ततश्चिन्तान्विता देवा इदमूचुः परस्परम् ।

अविद्या कामसम्वीताः कुर्यामः शङ्करं च कम् ॥ १०६ ॥

ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य तदा देवास्त्वरान्विताः ।

वैकुण्ठामाव्रजन्सर्वे कालकूटभयार्द्दिताः ॥ १०७ ॥

ब्रह्मादयश्चर्षिगणाश्च तदा परेशं विष्णुं पुराणपुरुषं प्रभविष्णुमीशम् ।

वैकुण्ठमश्रितमधोक्षजमाधवन्ते(न्तं) सर्वेसुरासुरगणाःशरणं प्रयाताः

तावत्प्रवृद्धं सुमहत्कालकूटंसमभ्ययात् । दग्ध्वादौ ब्रह्मणोलोकंवैकुण्ठं च ददाहवै

कालकूटाग्निनादग्धोविष्णुःसर्वगुहाशयः । पार्षदैःसहितःसद्यस्तमालसदृशच्छविः

वैकुण्ठं च सुनीलं च सर्वलोकैः समावृतम् ।

जलकल्मषसम्वीताः सर्वे लोकास्तदा भवन् ॥ १११ ॥

अष्टावरणसंवीतं ब्रह्माण्डं ब्रह्मणा सह । भस्मीभूतं चकाराशु जलकल्मषमद्भुतम् ॥

नोभूमिर्नजलं चाग्निर्न वायुर्न नभस्तदा । नाहङ्कारो न च महान्मूलाविद्यातथैवच

शिवस्य कोपात्सञ्जातं तदा भस्माकुलं जगत् ॥ ११३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमेमाहेश्वरखडा-
न्तर्गते केदारखण्डे समुद्रमथनवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

दशमोऽध्यायः

समुद्रमथने गणेशकृतविघ्नवर्णनम्

यत्त्वया कथितं ब्रह्मन्ब्रह्माण्डं सचराचरम् ।

भस्मीभूतं रुद्रकोपात्कालकूटाग्निनाऽखिलम् ॥ १ ॥

ब्रह्माण्डान्तरतः किंतु रुद्रं मन्यामहे वयम् । तदा चराचरं नष्टं ब्रह्मविष्णुपुरोगमम्

भस्मीभूतंरुद्रकोपात्कथंसृष्टिःप्रवर्तिता । कुतो ब्रह्मा च विष्णुश्चकुतश्चन्द्रपुरोगमाः

अन्ये सुरासुराः कुत्र भस्मीभूतालयंगताः । अत ऊर्ध्वं किमभवत्तत्सर्वं वक्तुमर्हसि

व्यासप्रसादात्सकलं वेत्थ त्वं नापरो हि तत् ।

तस्माज् ज्ञानमयं शास्त्रं तज्जानासि न चापरः ॥ ५ ॥

इति पृष्टस्तदा सर्वैर्मुनिभिर्भावितात्मभिः ।

सूतो व्यासं नमस्कृत्य वाक्यं चेदमथाऽब्रवीत् ॥ ६ ॥

लोमश उवाच

यदा ब्रह्माण्डमध्यस्था व्याप्ता देवा विषाग्निना ।

हरिब्रह्मादयो ह्येते लोकपालाः सबान्धवाः ॥

तदा विज्ञापितः शम्भुर्हेरम्बेन महात्मना ॥ ७ ॥

हेरम्ब उवाच

हे रुद्र हे महादेव हे स्थाणो! हे जगत्पते । मयाविघ्नं विनोदेन कृतंतेषांसुदुर्जयम्

भयेन मतिमोहात्त्वां नार्चयन्ति च मामपि ।

उद्योगं ये प्रकुर्वन्ति तेषां क्लेशोऽधिको भवेत् ॥ ६ ॥
एवमभ्यर्थितस्तेन पिनाकीवृषभध्वजः । विघ्नान्धकारसूर्येणगणाधिपतिना तदा
लिङ्गरूपोऽब्रवीच्छम्भुर्निराकारो निरामयः ।
निरञ्जनो व्योमकेशः कपर्द्दी नीललोहितः ॥ ११ ॥

महेश्वर उवाच

हेरम्बशृणुमेवाक्यं श्रद्धया परया सुतः । अहङ्कारात्मकं चैव जगदेतच्चराचरम् ॥
स्थितिं करोत्यहङ्कारः प्रलयोत्पत्तिमेव च । जगदादौगणपते तदा विज्ञप्तिमात्रतः
मायाविरहितंशान्तं द्वैताद्वैतपरं सदा । ज्ञप्तिमात्रस्वरूपंतत्सदानन्दैकलक्षणम्

गणपतिरुवाच

यदि त्वंकेवलोह्यात्मा परमानन्दलक्षणः । तस्मात्त्वदपरंकिञ्चिन्नान्यदस्तिपरन्तप
नानारूपं कथं जातं सुरासुरविलक्षणम् । विचित्रं मोहजननंत्रिभिर्देवैश्चलक्षितम्
भूतग्रामैश्चतुर्भिश्च नानाभेदैःसमन्वितैः । जातंसंसारचक्रंचनित्यानित्यविलक्षणम्
परस्परविरोधेन ज्ञानवादेन मोहिताः ।
कर्मवादरताः केचित्केचित् स्वगुणमाश्रिताः ॥ १८ ॥
ज्ञाननिष्ठाश्च ये केचित्परस्परविरोधिनः । एवंसंशयमापन्नं त्राहि मां वृषभध्वज!
अहं गणश्चकुत्रत्यः क चायं वृषभः प्रभो !। एतेचान्ये च बहवः कुतोजाताश्चकुत्रवै
कृताः सर्वे महाभागाः सात्त्विका राजसाश्च वै ।
प्रहस्य भगवाञ्छम्भुर्गणेशं वक्तुमुद्यतः ॥ २१ ॥

महेश्वर उवाच

कालशक्त्या च जातानि रजःसत्त्वतमांसि च ।
तैरावृतं जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥ २२ ॥
परिदृश्यमानमेतच्चानश्वरं परमार्थतः। चिद्ध्येतत्सर्वसिद्ध्यैवकृतकत्वाच्च नश्वरम्

लोमश उवाच

यावद् गणेशसंयुक्तो भाषमाणः सदाशिवः ।

लिङ्गरूपी विश्वरूपः प्रादुर्भूता यदाशिवा ॥ २४ ॥
शिवरूपा जगद्योनिः कार्यकारणरूपिणी ।
लिङ्गरूपी सभगवान्निमग्नस्तत्क्षणादभूत् ॥ २५ ॥
एकास्थितापराशक्तिर्ब्रह्मविद्यात्मलक्षणा । गणेशोविस्मयाविष्टोह्यवलोकनतत्परः

ऋषय ऊचुः

प्रकृत्यन्तर्गतं सर्वं जगदेतच्चराचरम् । गणेशस्य पृथक्त्वं च कथं जातं तदुच्यताम्

लोमश उवाच

साक्षात्प्रकृत्याः सम्भूतो गणेशो भगवानभूत् ।
यथारूपः शिवः साक्षात्तद्रूपो हि गणेश्वरः ॥ २८ ॥
शिवेनसहसङ्ग्रामोह्यभूत्तस्यमहात्मनः । अज्ञानात्प्राकृतोभूत्वाबहुकालंनिरन्तरम्
तस्य दृष्ट्वा ह्यजेयत्वं गजारूढस्यतत्तदा । त्रिशूलेनाऽहनच्छम्भुः सगजंतमपातयत्
तदास्तुतोमहादेवः परशक्त्या परन्तपः । परशक्तिमुवाचेदं वरं वरय शोभने! ॥
तदावृतो महादेवो वरेण परमेण हि । योऽयं त्वया हतो देव! ममपुत्रो न संशयः॥
त्वां न जानात्ययंमूढः प्रकृत्यंशसमुद्भवः । तस्मात्पुत्रंजीवयेमं ममतुष्ट्यर्थमेव च
प्रहस्य भगवान्रुद्रो मायापुत्रमजीवयत् । सिन्धुरवदनेनैव मुखे स समयोजयत्
तदा गजाननो जातः प्रसादाच्छङ्करस्य च ।
मायापुत्रोऽपि निर्मायो ज्ञानवान्सम्बभूव ह ॥ ३५ ॥
आत्मज्ञानामृतेनैव नित्यतृप्तो निरामयः
समाधिसंस्थितो रौद्रः कालकालान्तकोऽभवत् ॥ ३६ ॥
योगदण्डार्थमुत्पाट्य स्वकीयंदशनं महत् । करे गृह्यगणाध्यक्षः शब्दब्रह्मातिवर्तते
ऋद्धिसिद्धिद्वयेनैव एकत्वेन विराजितः ॥ ३७ ॥
ये ते गणाश्च विघ्नाश्च येचान्येऽभ्यधिकाभुवि ।
तेषामपि पतिर्जातः कृतोऽसौ शम्भुना तदा ॥ ३८ ॥
तस्माद्विलोकयामास प्रकृतिं विश्वरूपिणीम् ।

पृथक् स्थित्वाऽग्रतोजानाल्लिङ्गं (जातोलिङ्गं) प्रकृतिमेव च ॥
दर्दर्श विमलं लिङ्गं प्रकृतिस्थं स्वभावतः ॥ ३६ ॥
आत्मानं च गणैःसार्धं तथैवचजगत्त्रयम् । लीनंलिङ्गेसमस्तंतद्धेरम्बोज्ञानवानपि
मुमोहच पुनःसञ्ज्ञांप्रतिलभ्यप्रयत्नतः । ननामशिरसाताभ्यामीशाभ्यांसगणेश्वरः
तदा ददर्शतत्रैव लोकसंहारकारकम् । ब्रह्माणं चैव रुद्रं च विष्णुञ्चैवसदाशिवम्
दर्दर्श प्रेततुल्यानि लिङ्गशक्त्यात्मकानि च ।
ब्रह्माण्डगोलकान्येव कोटिशः परमाणुवत् ॥ ४२ ॥
लीयन्तेच विलीयन्तेमहेशेलिङ्गरूपिणि । प्रकृत्यन्तर्गतंलिङ्गं लिङ्गस्यान्तर्गताचसा
शक्त्या लिङ्गञ्च संछन्नं तदासर्वमदृश्यत । लिङ्गेन शक्तिः संछन्ना परस्परमवर्तत
शिवाभ्यां संश्रितं लोकं जगदेतच्चराचरम् ।
गणेशो वाऽपि तज्ज्ञानं न परेऽपि तथाविदन् ॥ ४६ ॥
तदोवाच महातेजागणाध्यक्षोगणैःसह । सशक्तिकंस्तूयमानःशक्त्याचपरयातदा

गणेश उवाच

नमामि देवं शक्त्यान्वितं ज्ञानरूपं प्रसन्नं ज्ञानात्परं परमं ज्योतिरूपम् ।
रूपात्परं परमं तत्त्वरूपंतत्त्वात्परं परमं मङ्गलञ्च आनन्दाख्यंनिष्कलंनिर्विषादम् ॥
धूमात्परमयो वह्निर्धूमवत्प्रतिभासते । प्रकृत्यन्तर्गतस्त्वं हि लक्ष्यसे ज्ञानसम्भवः
प्रकृत्यन्तर्गतस्त्वं हि मायाव्यक्तिरितीर्यसे ॥ ४६ ॥
एवंविधस्त्वं भगवन्स्वमायया सृजस्यथो लुम्पसि पासि विश्वम्।
अस्माद् गरात्सर्वमिदं प्रनष्टं सब्रह्मविप्रेन्द्रयुतं चराचरम् ॥ ५० ॥
तथा पुराऽऽसीर्भगवान्महेशस्त्रैलोक्यनाथोऽसि चराचरात्मा ।
कुरुष्व शीघ्रं सहजीवकोशं चराचरं तत्सकलं प्रदग्धम् ॥ ५१ ॥

लोमश उवाच

एवं स्तुतो गणेशेन भगवान्भूतभावनः । यदुत्थितं कालकूटं लोकसंहारकारकम्
लिङ्गरूपेण तद्ग्रस्तं विमलंचाकरोत्तदा । सदेवासुरमर्त्यांश्च सर्वाणित्रिजगन्तिच

तत्क्षणाद्रक्षितान्येव कृपया परया युतः ॥ ५२ ॥
ब्रह्मा विष्णुःसुरेन्द्रश्च लोकपालाःसहर्षयः ।
यक्षाविद्याधराः सिद्धा गन्धर्वाप्सरसांगणाः ।
उत्थिताश्चैव ते सर्वे निद्रा परिगता इव ॥ ५४ ॥
विस्मयेन समाविष्टा बभूवुर्जातसाध्वसाः । सर्वे देवासुराश्चैवऊचुराश्चर्यवत्ततः
क्व कालकूटंसुमहद्येनविद्राविताचयम् । मृतप्रायाः कृताःसद्यःसलोकपालकाह्यमी
इत्यब्रुवंस्तदा दैत्यास्तूष्णींभूतास्तदा स्थिताः ।
शक्रादयो लोकपाला विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ॥
ब्रह्माणञ्च पुरस्कृत्य इदमूचुः समेधिताः ॥ ५७ ॥
केनेदं कारितं विष्णो! न विदामोऽल्पमेधसः ।
तदा प्रहस्य भगवान्ब्रह्मणा सह तैः सुरैः ॥ ५८ ॥
समाधिमगमन्सर्वेऽप्येकाग्रमनसस्तदा ।
तत्त्वज्ञानेन निर्हृत्य कामक्रोधादिकान्द्विजाः ॥ ५६ ॥
तदात्मनि स्थितं लिङ्गमपश्यन्विबुधादयः ।
विष्णुं पुरस्कृत्य तदा तुष्टुवुः परमार्थतः ॥ ६० ॥
आत्मना परमात्मानं योगिनः पर्युपासते ॥ ६१ ॥
लिङ्गमेव परंज्ञानं लिङ्गमेव परंतपः । लिङ्गमेव परोधर्मो लिङ्गमेव परागति ॥
तस्माल्लिङ्गात्परतरं यच्च किञ्चिन्न विद्यते ॥ ६२ ॥
एवं ब्रुवन्तो हि तदा सुरासुराः सलोकपाला ऋषिभिश्च साकम् ।
विष्णुं पुरस्कृत्य तमालवर्णं शम्भुं शरण्यं शरणं प्रपन्नाः ॥ ६३ ॥
त्राहि त्राहि महादेव!कृपालोपरमेश्वर! । पुरा त्राता यथासर्वे तथात्वंत्रातुमर्हसि
तद्देवदेव! भवतश्चरणारविन्दं सेवानुबन्धमहिमानमनन्तरूपम् ।
त्वदाश्रितं यत्परमानुकम्पया नमोऽस्तु ते देववर! प्रसीद ॥ ६५ ॥
लिङ्गस्वरूपमध्यस्थो भगवान्भूतभावनः । सर्वैः सुरगणैः साकं बभाषेदंरमापतिः

त्वं लिङ्गरूपी भगवाञ्जगतामभयप्रदः। विष्णुना संस्तुतो देवो लिङ्गरूपीमहेश्वरः
मृतास्त्रातागरात्सर्वे तस्मान्मृत्युञ्जयप्रभो। रक्षरक्षमहाकालत्रिपुरान्तनमोऽस्तुते

विष्णुना संस्तुतो देवो लिङ्गरूपीमहेश्वरः।
प्रादुर्बभूव साम्बोऽथ बोधयन्निव तत्सुरान्॥ ६६॥
हेविष्णो हे सुराःसर्वेऋषयः श्रूयतामिदम्।
मन्यतेऽपि हि (पीह) संसारे अनित्ये नित्यतां कुतः॥ ७०॥
अवलोकयताऽऽत्मानमात्मनाविबुधादयः।
किं यज्ञैः किं तपोभिश्च किमुद्योगेन कर्मणाम्॥ ७१॥

एकत्वेन पृथक्त्वेन किञ्चिन्नैवप्रयोजनम्। यस्माद्भवद्भिर्मिलितैः कृतंयत्कर्मदुष्करम्
क्षीराब्धेर्मथनं तत्तु अमृतार्थं कथं कृतम्। मृत्युञ्जयं निराकृत्य अवज्ञायचमांसदा
तस्मात्सर्वेमृत्युमुखंपतिता वै नसंशयः। अस्माभिर्निर्मितोदेवोगणेशःकार्यसिद्धये

न नमन्ति गणेशं च दुर्गां चैव तथाविधाम्।
क्लेशभाजो भविष्यन्ति नात्र कार्या विचारणा॥ ७५॥
यूयं सर्वे त्वधर्मिष्ठाःस्तब्धाःपण्डितमानिनः।
कार्याकार्यमविज्ञाय केवलं मानमोहिताः॥ ७६॥

तस्मात्कालमुखे सर्वे पतितानात्रसंशयः। सर्वेश्रुतिपरायूयमिन्द्राद्यादेवतागणाः
प्ररोचनपराः सर्वेक्षुद्राश्चेन्द्रादयोवृथा। नात्मानं च प्रपञ्चेन वेत्सि त्वंहिशचीपते
कृतः प्रयत्नो हि महानमृतार्थं त्वया शठ!। अश्वमेधशतेनैव यद्राज्यं प्राप्तवानसि

अपि तच्च पराधीनं तन्न जानासि दुर्मते!॥ ७९॥
यैर्वेदवाक्यैस्त्वं मूढ! संस्तुतोऽसि तपस्विभिः।
ते मूढास्तोषयन्ति त्वां तत्तद्रागपरायणाः॥ ८०॥
विष्णो! त्वं च पक्षपातान्नजानासि हिताहितम्।
केचिद्धतास्त्वया विष्णो रक्षिताश्चैव केचन॥ ८१॥

इच्छायुक्तस्त्वमत्रैवसदाबालकचेष्टितः। येऽन्येचलोकपाःसर्वेतेषांवार्ताकुतस्त्विह

अन्यथा हिकृतेह्यर्थेअन्यथात्वंभविष्यति। कार्यसिद्धिर्भवेद्येनभवद्भिर्विस्मृतंच तत्
येनाद्य रक्षिताः सर्वे कालकूटमहाभयात्। येननीलीकृतोविष्णुर्येनसर्वेपराजिताः

लोका भस्मीकृता येन तस्माद्येनाऽपि रक्षिताः।
तस्यार्च्चनविधिः कार्यो गणेशस्य महात्मनः॥ ८५॥

कर्मारम्भेतुविघ्नेशं ये नार्चन्तिगणाधिपम्। कार्यसिद्धिर्नतेषांवैभवेत्तुभवतांयथा

एतन्महेशस्य वचो निशम्य सुरासुराः किन्नरचारणाश्च।
पूजाविधानं परमार्थतोऽपि पप्रच्छुरेनं च तदा गिरीशम्॥ ८७॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे समुद्रमन्थनाख्याने शिवकृतविषभक्षणवृत्तान्तवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः॥ १०॥

एकादशोऽध्यायः

श्रीगणेशपूजाविधानवर्णनम्

माहेश्वर उवाच

प्रतिपक्षेचतुर्थ्यांतुपूजनीयोगणाधिपः। स्नात्वा शुक्लतिलैः शुद्धैःशुक्लपक्षेसदानृभिः

कृत्वा चाऽऽवश्यकं सर्वं गणेशस्याऽर्चनक्रियाम्।
प्रयत्नेनैव कुर्वीत गन्धमाल्याक्षतादिभिः॥ २॥

ध्यानमादौ प्रकर्तव्यं गणेशस्ययथाविधि। आगमाबहवोजातागणेशस्ययथामम
बहुधोपासकायस्मात्तमःसत्वरजोन्विताः। गणभेदेनतान्येवनामानिबहुधाऽभवन्

पञ्चवक्त्रोगणाध्यक्षोदशबाहुस्त्रिलोचनः।
कान्तस्फटिकसङ्काशो नीलकण्ठो गजाननः॥ ५॥
मुखानि तस्य पञ्चैव कथयामि यथातथम्॥ ६॥

मध्यमं तुमुखंगौरंचतुर्दन्तंत्रिलोचनम्। शुण्डादण्डमनोज्ञं चपुष्करेमोदकान्वितम्

तथाऽन्यत् पीतवर्णं च नीलं च शुभलक्षणम् ।

पिङ्गलं च तथा शुभ्रं गणेशस्य शुभाननम् ॥ ८ ॥

तथा दशभुजेष्वेव ह्यायुधानि ब्रवीमि वः । पाशं परशुपद्मे च अङ्कुशं दन्तमेव च ॥ अक्षमालांलाङ्गलंचमुसलंवरदंतथा । पूर्णं च मोदकैःपात्रंपाणिना च विचिन्तयेत्

लम्बोदरं विरूपाक्षं निवीतं मेखलान्वितम् ।

योगासने चोपविष्टं चन्द्रलेखाङ्कशेखरम् ॥ ११ ॥

ध्यानं च सात्विकं ज्ञेयं राजसं हि नृणामिव ।

शुद्धचामीकराभासं गजाननमलौकिकम् ॥ १२ ॥

चतुर्भुजं त्रिनयनमेकदन्तं महोदरम् । पाशाङ्कुशधरं देवं दन्तमोदकपात्रकम् ॥ नीलंच तामसंध्यानमेवं त्रिविधमुच्यते । ततः पूजा प्रकर्तव्या भवद्भिःशीघ्रमेवच

एकविंशतिदूर्वाभिर्द्वाभ्यां नाम्ना पृथक् पृथक् ।

सर्वनामभिरेकैव दीयते गणनायके ॥ १५ ॥

तथैवनामभिर्देया एकविंशतिमोदकाः । दशनामान्यहं वक्ष्ये पूजनार्थंपृथक्पृथक् गणाधिप नमस्तेऽस्तु उमापुत्राघनाशन! । विनायकेशपुत्रेति सर्वसिद्धिप्रदायक! एकदन्तेभवक्त्रेति तथा मूषकवाहन! । कुमारगुरवे तुभ्यं पूजनीयः प्रयत्नतः॥

एवमुक्त्वा सुरान्सद्यः परिष्वज्य च सादरम् ।

विष्णुं गुहाशयं सद्यो ब्रह्माणं च सदाशिवः ॥ १६ ॥

तिरोधानं गतःसद्यः शम्भुः परमशोभनः ।

प्रणम्य शम्भुं ते सर्वे गणाध्यक्षार्च्चने रताः ॥ २० ॥

ततः सम्पूज्यविधिवद्गणाध्यक्षार्च्चने रताः । उपचारैरनेकैश्चदूर्वाभिश्चपृथक्पृथक् सन्तुष्टो हि गणाध्यक्षोदेवानांवरदोऽभवत् । प्रदक्षिणंनमस्कृत्यतैःसर्वैरभितोषित

तमोगुणान्विताः सर्वे ह्यसुरा नाभ्यपूजयन् ।

उपहासपरास्ते वै देवान्प्रत्यसुरोत्तमाः ॥ २३ ॥

पूजयित्वाशाङ्करिं ते पुनःक्षीरार्णवंययुः । ब्रह्माविष्णुश्चऋषयोदेवदैत्याःसुरोत्तमा

मन्थानं मन्दरं कृत्वा रज्जुं कृत्वाऽथ वासुकिम् ।

ममन्थुश्च तदा देवा विष्णुं कृत्वाऽथ सन्निधौ ॥ २५ ॥

मथ्यमाने तदाऽब्धौ च निर्गतश्चन्द्रअग्रतः । पीयूषपूर्णः सर्वेषांदेवानां कार्यसिद्धये

शौनक उवाच

अर्णवे किं पुरा चन्द्रो निक्षिप्तः केन सुव्रत ! ।

गजादिकानि रत्नानि कथितानि त्वया पुरा ॥ २७ ॥

एतत्सर्वं समासेन आदौ कथय मे प्रभो । ज्ञात्वा सर्वेवयं सूत! पश्चादावर्णयामहे तेषांतद्वचनंश्रुत्वासूतोवाक्यमुपाददे ।रसचन्द्रआपोमयाविप्राअत्रिपुत्रोगुणान्वितः

उत्पन्नो ह्यनसूयायां ब्रह्मणोंऽशात्समुद्भवः ।

रुद्रस्यांशाद्धि दुर्वासा विष्णोरंशात्तु दत्तकः ॥ ३० ॥

क्षीराब्धिं मथ्यमानं तु दृष्ट्वा चन्द्रो मुदान्वितः ।

क्षीराब्धिरपि चन्द्रश्च दृष्ट्वा सोऽप्युत्सुकोऽभवत् ॥ ३१ ॥

प्रविष्टश्चोभयप्रीत्या शृण्वतां भो द्विजोत्तमाः !।

चन्द्रो ह्यमृतपूर्णोऽभूदग्रतो देवसन्निधौ ॥ ३२ ॥

दृष्ट्वा च कान्ति त्वरितोऽथ चन्द्रो नीराजितो देवगणैस्तदानीम् ।

वादित्रघोषैस्तुमुलैरनेकैर्मृदङ्गशङ्खैः पटहैरनेकैः ॥ ३३ ॥

नमश्चक्रुश्च ते सर्वे ससुरासुरदानवाः । तदागर्गं पृच्छमाना बलं चन्द्रस्यतत्त्वतः गर्गेणोक्तास्तदा देवाः सर्वेषां बलमद्यवै । केन्द्रस्थानगताःसर्वेभवतामुत्तमाग्रहाः चन्द्रंगुरुः समायातोबुधश्चैव समागतः । आदित्यश्च तथाशुक्रःशनिरंगारकोमहान् तस्माच्चन्द्रबलं श्रेष्ठं भवतांकार्यसिद्धये । गोमन्तसञ्ज्ञकोनाम मुहूर्त्तोऽयं जयप्रदः एवमाश्वासितादेवागर्गेणैव महात्मना । ममन्थुरब्धिं त्वरितागर्जमानामहाबलाः द्विगुणं बलमापन्ना महात्मानो दृढव्रताः । महेशं स्मरमाणास्ते गणेशंच पुनःपुनः निर्मथ्यमानादुदधेर्गर्जमानाच्च सर्वशः । निर्गतासुरभिःसाक्षाद्देवानांकार्यसिद्धये

तुष्टा कपिलवर्णा सा ऊधोभारेण भूयसा ।

तरङ्गोपरि गच्छन्ती शनकैः शनकैस्ततः ॥ ४१ ॥

कामधेनुं समायान्तीं दृष्ट्वा सर्वे सुरासुराः। पुष्पवर्षेणमहता ववषुरमितप्रभाम्

तदा तूर्याण्यनेकानिनेदुर्वाद्यान्यनेकशः। आलीताजलमध्याच्च संवृता गोशतैरपि

तासु नीलाश्च कृष्णाश्च कपिलाश्च कपिञ्जलाः।

बभ्रवः श्यामका रक्ता जम्बूवर्णाश्च पिङ्गलाः ।

आभिर्युक्ता तदा गोभिः सुरभिः प्रत्यदृश्यत ॥ ४४ ॥

असुरासुरसम्वीतांकामधेनुंययाचिरे। ऋषयो हर्षसंयुक्तादेवान्दैत्यांश्च तत्क्षणात्

सर्वेभ्यश्चैवविप्रेभ्यो नानागोत्रेभ्य एवच। सुरभीसहितागावोदातव्यानात्रसंशयः

तैर्याचितास्तेऽत्र सुरासुराश्च ददुश्च ता गाःशिवतोषणाय।

तैःस्वीकृतास्ता ऋषिभिः सुमङ्गलैर्महात्मभिः पुण्यतमैःसुरभ्यः ॥ ४७ ॥

पुण्याहं मुनिभिः सर्वैः कारितास्ते तदासुराः।

देवानां कार्यसिद्ध्यर्थमसुराणां क्षयाय च ॥ ४८ ॥

पुनः सर्वे सुसंरब्धा ममन्थुः क्षीरसागरम्।

मथ्यमानात्तदा तस्मादुदधेश्च तथाऽभवत् ॥ ४६ ॥

कल्पवृक्षःपारिजातश्चूतः सन्तानकस्तथा। तान्द्रुमानेकतःकृत्वागन्धर्वनगरोपमान्

ममन्थुरुग्रं त्वरिताः पुनः क्षीरार्णवं बुधाः ॥ ५० ॥

निर्मथ्यमानादुदधेरभवत्सूर्यवर्चसम्। रत्नानामुत्तमं रत्नं कौस्तुभाख्यं महाप्रभम्

स्वकीयेन प्रकाशेन भासयन्तं जगत्त्रयम्।

चिन्तामणिं पुरस्कृत्य कौस्तुभं ददृशुर्हि ते ॥ ५२ ॥

सर्वे सुरा ददुस्तं वै कौस्तुभं विष्णवे तदा।

चिन्तामणिं ततः कृत्वा मध्ये चैव सुरासुराः।

ममन्थुः पुनरेवाब्धिं गर्जन्तस्ते बलोत्कटाः ॥ ५३ ॥

मथ्यमानात्ततस्तस्मादुच्चैःश्रवाःसमद्भुतम्।

बभूव अश्वो रत्नानां पुनश्चैरावतो गजः ॥ ५४ ॥

तथैव गजरत्नं च चतुःषष्ट्या समन्वितम्।

गजानां पाण्डुराणां च चतुर्दन्तं मदान्वितम् ॥ ५५ ॥

तान्सर्वान्मध्यतः कृत्वा पुनश्चैव ममन्थिरे। निर्मथ्यमानादुदधेर्निर्गतानि बहून्यथ

मदिरा विजयाभृंगीतथालशुनगृञ्जनाः। अतीव उन्मादकरोधत्तूरः पुष्करस्तथा

स्थापितानैकपद्येन तीरेनदनदीपतेः।

पुनश्च तेतत्रमहासुरेन्द्राममन्थुरब्धिंसुरसत्तमैःसह ॥ ५८ ॥

निर्मथ्यमानादुदधेस्तदासीत्सा दिव्यलक्ष्मीर्भुवनैकनाथा।

आन्वीक्षिकीं ब्रह्मविदो वदन्ति तथा चान्ये मूलविद्यां गृणन्ति ॥ ५६ ॥

ब्रह्मविद्यां केचिदाहुः समर्थाः केचित्सिद्धिमृद्धिमाज्ञामथाशाम्।

यां वैष्णवींयोगिनःकेचिदाहुस्तथा च मायां मायिनो नित्ययुक्ताः ॥ ६० ॥

* वदन्ति सर्वे केनसिद्धान्तयुक्तां यांयोगमायांज्ञानशक्त्यान्विता ये ॥ ६१

ददृशुस्तां महालक्ष्मीमायान्तीं शनकैस्तदा।

गौरां च युवतीस्निग्धां पद्मकिंजल्कभूषणाम् ॥ ६२ ॥

सुस्मितां सुद्विजां श्यामां नवयौवनभूषणाम्।

विचित्रवस्त्राभरणरत्नानेकोद्यतप्रभाम् ॥ ६३ ॥

बिम्बोष्ठीं सुनसां तन्वीं सुग्रीवां चारुलोचनाम्।

सुमध्यां चारुजघनां बृहत्कटितटां तथा ॥ ६४ ॥

नानारत्नप्रदीपैश्च नीराजितमुखाम्बुजाम्। चारुप्रसन्नवदनां हारनूपुरशोभिताम्

मूर्द्धनि ध्रियमाणेनच्छत्रेणाऽपि विराजिताम्।

चामरैर्वीज्यमानां तां गङ्गाकल्लोललोहितैः ॥ ६६ ॥

पाण्डुरं गजमारूढांस्तूयमानांमहर्षिभिः। सुरद्रुमपुष्पमालांबिभ्रतींमल्लिकायुताम्

कराग्रे ध्रियमाणां तां दृष्ट्वा देवाः समुत्सुकाः।

आलोकनपरायावत्तावत्तान्ददृशे ह्यसौ ॥ ६८ ॥

* केनसिद्धान्तयुक्ताम्-केनोपनिषत्प्रतिपाद्योमाशब्दवाच्यब्रह्मविद्यामित्यर्थः

देवांश्च दानवांश्चैव सिद्धचारणपन्नगान्।
यथा माता स्वपुत्रांश्च महालक्ष्मीस्तथा सती ॥ ६६ ॥
आलोकितास्तथा देवास्तया लक्ष्म्या श्रियान्विताः।
सञ्जातास्तत्क्षणादेव राज्यलक्षणलक्षिताः ॥
दैत्यास्ते निःश्रिका जाता ये श्रियाऽनवलोकिताः ॥ ७० ॥
निरीक्ष्यमाणा च तदा मुकुन्दं तमालनीलं सुकपोलनासम्।
विभ्राजमानं वपुषा परेण श्रीवत्सलक्ष्मं सदयावलोकम् ॥ ७१ ॥
दृष्ट्वा तदैव सहसा वनमालयान्विता लक्ष्मीर्गजादवततार सुविस्मयन्ती।
कण्ठे ससर्ज पुरुषस्य परस्य विष्णोर्मालां श्रिया विरचितां भ्रमरैरुपेताम्॥
वामाङ्कमाश्रित्य तदा महात्मनः सोपाविशत्तत्र समीक्ष्य ता उभौ।
सुराः सदैत्या मुदमापुरद्भुतां सिद्धाप्सरःकिन्नरचारणाश्च ॥ ७३ ॥
सर्वेषामेवलोकानामैकपद्येन सर्वशः। हर्षो महानमभूत्तत्र लक्ष्मीनारायणागमे ॥
लक्ष्म्यावृतो महाविष्णुर्लक्ष्मीस्तेनैव सम्वृता।
एवं परस्परं प्रीत्या ह्यवलोकनतत्परौ ॥ ७५ ॥
शङ्खाश्च पटहाश्चैवमृदंगानकगोमुखाः। भेर्यश्चझर्झरीणां चसशब्दस्तुमुलोऽभवत्
बभूव गायकानां च गायनं सुमहत्तदा। ततानि विततान्येव घनानिसुषिराणिच
एवं वाद्यप्रभेदैश्चविष्णुं सर्वात्मनाहरिम्। अतोषयन्सुगीतज्ञागन्धर्वाप्सरसांगणाः
तथा जगुर्नारदतुम्बुरादयो गन्धर्वयक्षाः सुरसिद्धसङ्घाः।
संसेवमानाः परमात्मरूपं नारायणं देवमगाधबोधम् ॥ ७६ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे केदारखण्डे समुद्रमन्थनाख्यानेलक्ष्मीप्रादुर्भाववर्णनंनामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

द्वादशोऽध्यायः

समुद्रमन्थनवर्णनम्

लोमश उवाच

प्रणम्य परमात्मानं रमायुक्तं जनार्दनम्। अमृतार्थं ममन्थुस्ते सुरासुरगणाः पुनः
उदधेर्मथ्यमानाच्च निर्गतः सुमहायशाः। धन्वन्तरिरिति ख्यातोयुवामृत्युञ्जयःपरः
पाणिभ्यां पूर्णकलशं सुधायाः परिगृह्य वै
यावत्सर्वे सुराः तस्मै निरीक्षन्ते मनोहरम् ॥ ३ ॥
तदा दैत्याः समं गत्वा हर्तुकामा बलादिव।
सुधया पूर्णकलशं धन्वन्तरिकरे स्थितम् ॥ ४ ॥
यावत्तरङ्गमालाभिरावृतोऽभूद्विषक्तमः। शनैः शनैः समायातोदृष्टोऽसौवृषपर्वणा
करस्थः कलशस्तस्य हृतस्तेन बलादिव। असुराश्च ततः सर्वेजगर्जु रतिभीषणम्
कलशं सुधया पूर्णं गृहीत्वा ते समुत्सुकाः।
दैत्याः पातालमाजग्मुस्तदादेवा भ्रमान्विताः ॥ ७ ॥
अनुजग्मुः सुसंनद्धायोद्धुकामाश्चतैः सह। तदा देवान्समालोक्यबलिरेवमभाषत

बलिरुवाच

वयं तु केवलं देवाः सुधयापरितोषिताः। शीघ्रमेव प्रगन्तव्यं भवद्भिश्च सुरोत्तमैः
त्रिविष्टपं मुदायुक्तैःकिमस्माभिःप्रयोजनम्।
पुराऽस्माभिः कृतं मैत्रं भवद्भिःस्वार्थतत्परैः ॥
अधुना विदितं तत्तु नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ १० ॥
एव निर्भर्त्सितास्तेन बलिनासुरसत्तमाः। यथागतेन मार्गेण जग्मुर्नारायणंप्रभुम्
तं दृष्ट्वा विष्णुना सर्वे सुरा भग्नमनोरथाः।
आश्वासिता वचोभिश्च नानानुनयकोविदैः ॥ १२ ॥

मा त्रासं कुरुताऽत्रार्थ आनयिष्यामि तां सुधाम् ।
एवमाभाष्य भगवान्मुकुन्दोऽनाथसंश्रयः ॥ १३ ॥
स्थापयित्वा सुरान्सर्वांस्तत्रैव मधुसूदनः ।
मोहिनीरूपमास्थाय दैत्यानामग्रतोऽभवत् ॥ १४ ॥
तावद् दैत्याःसुसंरब्धाःपरस्परमथाब्रुवन् ।
विवादः सर्वदैत्यानाममृतार्थे तदाऽभवत् ॥ १५ ॥
एवं प्रवर्तमानेतु मोहिनीरूपमाश्रिताम् । दृष्ट्वा योषां तदा दैवात्सर्वभूतमनोरमाम्
विस्मयेन समाविष्टा बभूवुस्तृषितेक्षणाः । तांसंमान्यतदादैत्यराजोबलिरुवाच ह

बलिरुवाच

सुधा त्वयाविभक्तव्या सर्वेषां गतिहेतवे । शीघ्रत्वेन महाभागे कुरुष्व वचनं मम
एवमुक्ता ह्युवाचेदं स्मयमाना बलिं प्रति ।

श्रीमोहिन्युवाच

स्त्रीणां नैव च विश्वासः कर्तव्यो हि विपश्चिता ॥ १९ ॥
अनृतं साहसं माया मूर्खत्वमतिलोभता ।
अशौचं निर्घृणत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ २० ॥
निःस्नेहत्वं च विज्ञेयं धूर्तत्वं चैव तत्त्वतः ।
स्वस्त्रीणां चैव विज्ञेया दोषा नास्त्यत्र संशयः ॥ २१ ॥
यथैव श्वापदानां च वृका हिंसापरायणाः ।
काका यथाण्डजानां च श्वापदानां च जम्बुकाः ॥
धूर्ता तथा मनुष्याणां स्त्री ज्ञेया सततं बुधैः ॥ २२ ॥
मया सह भवद्भिश्चकथंसख्यं प्रवर्तते । सर्वथाऽत्र न विज्ञेयाः के यूयं चैवकाह्यहम्
तस्माद्भवद्भिः सञ्चिन्त्य कार्याकार्यविचक्षणैः ।
कर्तव्यं परया बुद्ध्या प्रयातासुरसत्तमाः ॥ २४ ॥

बलिरुवाच

यास्त्वया कथिता नार्यो ग्राम्या ग्राम्यजनप्रियाः ।

तासां त्वं कथ्यमानानां मध्यगा नासि शोभने ! ॥ २५ ॥
किं त्वया बहुनोक्तेन कुरुष्व वचनंहिनः । सामोहिनीदंप्रोवाचबलेर्वाक्यादनन्तरम्
करिष्यामि च ते वाक्यं सूक्तासूक्तमिति प्रभो ! ॥ २७ ॥

बलिरुवाच

अद्याऽमृतं च सर्वेषां विभजस्व यथातथम् ।
त्वया दत्तं च गृह्णीमः सत्यं सत्यं वदामि ते ॥ २८ ॥
एवमुक्ता तदा देवी मोहिनी सर्वसङ्कुला ।
उवाचाऽथासुरान्सर्वान्प्रोचयंल्लौकिकींस्थितम् ॥ २९ ॥

भगवानुवाच

यूयं सर्वेकृतार्थाश्च जातादैवेनकेनचित् । अद्योपवाससंयुक्ताअमृतस्याधिवासनम्
क्रियतामसुराःश्रेष्ठाः शुभेच्छा किञ्चिदस्ति वः ।
श्वोभूते पारणं कुर्याद् व्रतार्चनरतिश्च वः ॥ ३१ ॥
न्यायोपार्जितवित्तेन दशमांशेन धीमता । कर्तव्यो विनियोगश्च ईशप्रीत्यर्थहेतवे
तथेति मत्वाते सर्वे यथोक्तं देवमायया । चक्रुस्तथैवदैतेयामोहितानातिकोविदाः
मयासुरेण च तदा भवनानि कृतानिवै । मनोज्ञानिसहार्हाणि सुप्रभाणिमहान्तिच
तेषूपविष्टास्ते सर्वे सुस्नाताः समलङ्कृताः ।
स्थापयित्वा सुसंरब्धाः पूर्णं कलशमग्रतः ॥ ३५ ॥
रात्रौ जागरणं सर्वैःकृतं परमयामुदा । अथोषसि प्रवृत्ते च प्रातः स्नानयुता भवन्
असुरा बलिमुख्याश्च पङ्क्तिभूता यथाक्रमम् ।
सर्वमावश्यकं कृत्वा तदा पानरता भवन् ॥ ३७ ॥
बलिश्च वृषपर्वाच नमुचिः शंख एव च । सुदंष्ट्रश्चैव संह्रादः कालनेमिर्विभीषणः ॥
वातापिरिल्वलः कुम्भो निकुम्भः प्रच्छदस्तथा ।
तथा सुन्दोपसुन्दौ च निशुम्भः शुम्भ एव च ॥ ३९ ॥
महिषो महिषाक्षश्च विडालाक्षः प्रतापवान् ।

चिक्षुराख्यो महाबाहुर्जृम्भणोऽथ वृषासुरः ॥ ४० ॥
विबाहुर्बाहुकोघोरस्तथावै घोरदर्शनः । एते चान्येचबहवो दैत्यदानवराक्षसाः ॥
यथाक्रमं चोपविष्टा राहुः केतुस्तथैव च ॥ ४१ ॥
तेषां तु कोटिसङ्ख्यानां दैत्यानां पङ्क्तिरास्थिता ॥ ४२ ॥
ततस्तया तदा देव्या अमृतार्थं हि वै द्विजाः !।
यज्जातं तच्छृणुध्वं हि तया देव्या कृतं महत् ॥ ४३ ॥
सर्वे विज्ञापिताः सद्यो गृहीतकलशातदा ।
शोभया परया युक्ता साक्षात्सा विष्णुमोहिनी ॥ ४४ ॥
करस्थेन तदा देवी कलशेन विराजिता । शुशुभे परया कान्त्याजगन्मङ्गलमङ्गला
परिवेषधराः सर्वे सुरास्ते ह्यसुरान्तिकम् ।
आगतास्तत्क्षणादेव यत्र ते ह्यसुरोत्तमाः ॥ ४६ ॥
तान्दृष्ट्वा मोहिनी सद्य उवाच प्रमदोत्तमा ॥ ४७ ॥

मोहिन्युवाच

एते ह्यतिथयो ज्ञेया धर्मसर्वस्वसाधनाः । एभ्योदेयंयथाशक्त्यायदिसत्यंवचोमम
प्रमाणं भवतां चाद्य कुरुध्वं मा विलम्बथ ॥ ४८ ॥
परेषामुपकारं च ये कुर्वन्ति स्वशक्तितः ।
धन्यास्ते चैव विज्ञेयाः पवित्रा लोकपालकाः ॥ ४९ ॥
केवलात्मोदरार्थाय उद्योगं ये प्रकुर्वते ।
ते क्लेशभागिनो ज्ञेया नात्र कार्या विचारणा ॥ ५० ॥
तस्माद्धि भजनं कार्यं मयैतस्य शुभव्रताः ।
देवेभ्यश्च प्रयच्छध्वं यद्धि चात्मप्रियाप्रियम् ॥ ५१ ॥
इत्युक्ते वचने देव्या तथा चक्रुरतन्द्रिताः ।
आह्वयामासुरसुराः सर्वान्देवान्सवासवान् ॥ ५२ ॥
उपविष्टाश्चते सर्वे अमृतार्थं च भोद्विजाः । तेषूपविश्यमानेषु ह्यु वाच परमंवचः

मोहिनी सर्वधर्मज्ञा असुराणां स्मयन्निव ॥ ५३ ॥

मोहिन्युवाच

आदौ ह्यभ्यागताः पूज्या इति वै वैदिकी श्रुतिः ॥ ५४ ॥
तस्माद्यूयं वेदपराः सर्वे देवपरायणाः । ब्रवन्तु त्वरितेनैव आदौ केषां ददाम्यहम्
अमृतं हि महाभागा बलिमुख्या वदन्तु भोः !॥ ५५ ॥
बलिनोक्ता तदा देवी यत्ते मनसि रोचते ।
स्वामिनी त्वं न सन्देहो ह्यस्माकं सुन्दरानने !॥ ५६ ॥
एवं संमानिता तेन बलिना भावितात्मना । परिवेषणकार्यार्थं कलशंगृह्यसत्वरा
तस्मान्नरेन्द्रकरभोरुलसद्दुकूला श्रोणीतटालसगतिर्मदविह्वलाङ्गी ।
सा कूजती कनकनुपूरसिञ्जितेन कुम्भस्तनी कलशपाणिरथाऽऽविवेश
तदा तु देवी परिवेषयन्ती सा मोहिनी देवगणाय साक्षात् ।
ववर्ष देवेषु सुधारसं पुनः पुनः सुधाहाररसामृतं यथा ॥ ५६ ॥
पुनश्च ते देवगणाः सुधारसं दत्तं तया परया विश्वमूर्त्या ।
देवेन्द्रमुख्याः सह लोकपाला गन्धर्वयक्षाप्सरसां गणाश्च ॥ ६० ॥
सर्वे दैत्या आसनस्थास्तदानीं चिन्तान्विताः क्षुधया पीडिताश्च ।
तूष्णींभूता बलिमुख्या द्विजेन्द्रा मनस्विनो ध्यानपरा बभूवुः ॥ ६१ ॥
ततस्तथाविधान्दृष्ट्वा दैत्यांस्तान्मोहमाश्रितान् ।
तदा राहुश्चकेतुश्च द्वावेतौ दैत्यपुङ्गवौ ॥ ६२ ॥
देवानां रूपमास्थाय अमृतार्थं त्वरान्वितौ ।
उपविष्टौ तदा पङ्भ्यां देवानाममृतार्थिनौ ॥ ६३ ॥
यदाऽमृतंपातुकामोराहुः परमदुर्जयः । चन्द्रार्काभ्यांप्रकथितोविष्णोरमिततेजसः
तदा तस्य शिरश्छिन्नं राहोर्दुर्विग्रहस्य च । शिरो गगनमापेदे कबन्धंचमहीतले
भ्रममाणं तदा ह्यद्रींश्चूर्णयामास वै तदा ॥ ६५ ॥
साद्रिश्च सर्वभूलोकश्चूर्णितश्च तदाऽभवत् । तया तेन च देहेन चूर्णितं सचराचरम्

दृष्ट्वातदामहादेवस्तस्योपरितुसंस्थितः ।निवासःसर्वदेवानांतस्याःपादतलेऽभव त्

पीडनं तत्समीपेऽथ निवास इति नाम वै ॥ ६८ ॥

महतामालयं यस्माद्यस्यास्तच्चरणाम्बुजम् ।

महालयेति विख्याता जगत्त्रयविमोहिनी ॥ ६९ ॥

केतुश्च धूमरूपोऽसावाकाशेविलयंगतः । सुधांसमर्प्यचन्द्रायतिरोधानगतोऽभवत्

वासुदेवो जगद्योनिर्जगतां कारणं परम् ।

विष्णोः प्रसादात्तज्जातं सुराणां कार्यसिद्धिदम् ॥ ७१ ॥

असुराणां विनाशाय जातं दैवविपर्ययात् । विनादैवेनजानीध्वमुद्यमोहिनिरर्थकः

यौगेपद्यन तैः सर्वैः क्षीराब्धेर्मन्थनं कृतम् ।

सिद्धिर्जाता हि देवानामसिद्धिरसुरान्प्रति ॥ ७३ ॥

ततश्च ते देववरान्प्रकोपिता दैत्याश्च मायाप्रविमोहिताः पुनः ।

अनेकशस्त्रास्त्रयुतास्तदाऽभवन्विष्णौ गते गर्जमानास्तदानीम् ॥ ७४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्त्र्यां संहितायांप्रथमेमाहेश्वरखण्डे केदारखण्डे समुद्रमन्थनाख्याने देवानाममृतप्राशनवर्णनंनामद्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

त्रयोदशोऽध्यायः

देवदानवयुद्धवर्णनम्

लोमश उवाच

ततस्तेगर्ज्जमानाश्चआक्षिपन्तःसुरान्रणे । शतक्रतुप्रमुख्यांस्तान्महाबलपराक्रमान्

विमानमारुह्य तदा महात्मा वैरोचनिः सर्वबलेन सार्द्धम् ।

दैत्यैः समेतो विविधैर्महाबलैः सुरान्प्रदुद्राव महाभयावहम् ॥ २ ॥

स्वानि रूपाणि बिभ्रन्तः समापेतुः सहस्रशः ।

केचिद् व्याघ्रान्समारूढा महिषांश्च तथापरे ॥ ३ ॥

अश्वान् केचित्समारूढा द्विपान्केचित्तथापरे ।

सिंहांस्तथा परे रूढाः शार्दूलाञ्छरभांस्तथा ॥ ४ ॥

मयूरान्राजहंसांश्च कुक्कुटांश्च तथा परे । केचिद्धयान्समारूढा उष्ट्रानश्वतरानपि

गजान्खरान्परे चैवशकटांश्चतथापरे । पादाताबहवोदैत्याःखड्गशक्त्यृष्टिपाणयः

परिघायुधिनः पाशशूलमुद्गरपाणयः ।

असि लोमान्विताः केचिद् भुशुण्डीपरिघायुधाः ॥ ७ ॥

हयनागरथाश्चान्येसमारूढाःप्रहारिणः ।विमानानिसमारूढाबलिमुख्याःसहस्रशः

स्पर्द्धमानास्तथाऽन्योन्यं गर्जन्तश्च मुहुर्मुहुः । वृषपर्वाह्य वाचेदं बलिनं दैत्यपुङ्गवम्

त्वया कृतं महाबाहो ! इन्द्रेण सह सङ्गमम् ।

विश्वासो नैव कर्तव्यो दुर्हृदाञ्च कथञ्चन ॥ १० ॥

अनेनाऽपि हि तुच्छेन वैरिणापि कथञ्चन । मैत्रीबुद्धिमताकार्याआपद्यपिनिवर्तते

न विश्वसेत् पूर्वविरोधिना क्वचित्पराजिताः स्मोऽथ बले! त्वयाऽधुना ॥

पुराणदुष्टाः कथमद्य वै पुनर्मन्त्रं विकर्तुं न च ते यतेरन् ॥ १२ ॥

इत्यूचुस्ते दुराधर्षा योद्धुकामा व्यवस्थिताः ।

ध्वजैश्छत्रैः पताकैश्च रणभूमिममण्डयन् ॥ १३ ॥

चामरैश्च दिशः सर्वा लोपितं च रणस्थलम् ।

तथा सर्वे सुरास्तत्र दैत्यान्प्रति समुत्सुकाः ॥ १४ ॥

पीत्वाऽमृतं महाभागा वाहान्यारुह्य दंशिताः ।

गजारूढो महेन्द्रोऽपि वज्रपाणिः प्रतापवान् ।

सूर्यश्चोच्चैःश्रवारूढो मृगारूढश्च चन्द्रमाः ॥ १५ ॥

छत्रचामरसंवीताः शोभिता विजयश्रिया ।

प्रणम्य विष्णुं ते सर्वे इन्द्राद्या जयकाङ्क्षिणः ॥ १६ ॥

ते विष्णुना ह्यनुज्ञाता असुरान्प्रति वै रुषा ।

असुराश्च महाकाया भीमाक्षा भीमविक्रमाः ॥ १७ ॥

तेषां घोरमभूद्युद्धं देवानां दानवैः सह । तुमुलं च महाघोरं सर्वभूतभयावहम् ॥

शरधारान्वितं सर्वं बभूव परमाद्भुतम् । ततश्चटचटाशब्दा बभूवुश्च दिशोदश ॥१९

ततो निमिषमात्रेण शरघातयुता भवन् । शरतोमरनाराचैराहताश्चापतन्भुवि ॥

विध्यमानस्तथा केचिद् विविधुश्चापरात्रणे ।

भल्लैर्भग्नाश्च पतिता नाराचैः शकलीकृताः ॥ २१ ॥

क्षुरप्रहारिताः केचिद् दैत्या दानवराक्षसाः ।

शिलीमुखैर्मारिताश्च भग्नाः केचिच्च दानवाः ॥ २२ ॥

एवं भग्नं दानवानां च सैन्यं दृष्ट्वा देवा गर्जमानाः समन्तात् ।

हृष्टाः सर्वे सम्मिलित्वा तदानीं लब्धा युद्धे ते जयं श्लाघयन्ते ॥ २३ ॥

शङ्खवादित्रघोषेण पूरितं च जगत्त्रयम् । देवान्प्रति कृतामर्षा दानवास्तेमहाबलाः

बलिप्रभृतयः सर्वे संभ्रमेणोत्थिताः पुनः । विमानैः सूर्यसंकाशैरनेकैश्च समन्विताः

द्वन्द्वयुद्धं सुतुमुलं देवानांदानवैः सह । सम्प्रवृत्तं पुनश्चैव परस्परजिगीषया ॥२६॥

बलिना दानवेन्द्रेण महेन्द्रो युयुधे तथा । तथा यमो महाबाहुर्नमुच्यासह संगतः

नैर्ऋतः प्रघसेनैव पाशी कुम्भेन सङ्गतः । निकुम्भेनैव सुमहद्युद्धं चक्रे सदारयः ॥

सोमेन सह राहुश्च युद्धं चक्रे सुदारुणम् । राहुणा चन्द्रदेहोत्थममृतं भक्षितं तदा

सम्पर्कादमृतस्यैव यथा राहुस्तथाऽभवत् ॥ २९ ॥

तानिसर्वाणिदृष्टानि शम्भुनापरमेष्ठिना । आश्रयोऽहं च सर्वेषांभूतानांनात्रसंशयः

असुराणां सुराणाञ्च सर्वेषामपि वल्लभः ॥ ३० ॥

एवमुक्तस्तदा राहुः प्रणम्य शिरसा शिवम् ।

मौलौ स्थितस्तदा चन्द्रो अमृतं व्यसृजद्भयात् ॥ ३१ ॥

तेनतस्य हि जातानिशिरांसिसुबहून्यपि । ऐकपद्येन तेषां च स्रजंकृत्वामनोहराम्

बबन्ध शम्भुः शिरसि शिरोभूषणवत्कृतम् ॥ ३२ ॥

अशनात्कालकूटस्य नीलकण्ठोऽभवत्तदा ।

देवानां कार्यसिद्ध्यर्थं मुण्डमाला तथा कृता ॥ ३३ ॥

दधार शिरसा तां च मुण्डमालां महेश्वरः ॥ ३४ ॥

तया स्रजाऽसौ शुशुभे महात्मा देवादिदेवस्त्रिपुरान्तको हरः ।

गजासुरो येन निपातितो महानथान्धको येन कृतश्च चूर्णः ॥ ३५ ॥

गङ्गा धृता येन शिरस्सुमध्ये चन्द्रं च चूडे कृतवान्भयापहः ।

वेदाः पुराणानि तथाऽऽगमाश्च तथैव नानाश्रुतयोऽथ शास्त्रम् ॥ ३६

जल्पन्ति नानागमभेदभेदैर्मीमांसमानाश्च भवन्ति मूकाः ।

नानागमाचार्यमतप्रभेदैर्निरूप्यमाणो जगदेकबन्धुः ॥ ३७ ॥

शिवं हि नित्यं परमात्मदेवं वेदैकवेद्यं परमात्मदिव्यम् ।

विहाय तं मूढजनाः प्रमत्ताः शिवं न जानन्ति परमात्मरूपम् ॥ ३८ ॥

येनैव सृष्टं विधृतं च येन येन श्रितं येन कृतं समग्रम् ।

यस्यांशभूतं हि जगत् कदाचिद्वेदान्तवेद्यः परमात्मा शिवश्च ॥ ३९ ॥

आढ्यो वाऽपि दरिद्रो वा उत्तमोह्यधमोऽपिवा ।

शिवभक्तिरतो नित्यं शिव एव न संशयः ॥ ४० ॥

यो वा परकृतां पूजां शिवस्योपरि शोभिताम् ।

दृष्ट्वा सन्तोषमायाति दायं प्राप्नोति तत्समम् ॥ ४१ ॥

ये दीपमालां कुर्वन्ति कार्तिक्यां श्रद्धयान्विता ।

यावत्कालं प्रज्वलन्ति दीपास्ते लिङ्गमग्रतः ॥

तावद्युगसहस्राणि दाता स्वर्गे महीयते ॥ ४२ ॥

कौसुम्भतैलसंयुक्ता दीपादत्ताः शिवालये ।

सदारास्तेऽपि कैलासे मोदन्ते शिवसन्निधौ ॥ ४३ ॥

अतसीतैलसंयुक्ता दीपा दत्ताः शिवालये ।

दातारस्तेऽपि कैलासे मोदन्ते शिवसन्निधौ ॥ ४४ ॥

ज्ञानिनोऽपि हि जायन्ते दीपदानफलेन हि ॥ ४५ ॥

तिलतैलेन संयुक्तादीपादत्ताः शिवालये । तेशिवंयन्तिसंयुक्ताःकुलानां च शतेनवै
घृताक्ता यैः कृता दीपा दीपिताश्च शिवालये ।
ते यान्ति परमं स्थानं कुललक्षसमन्विताः ॥ ४७ ॥
कर्पूरागुरुधूपैश्च ये यजन्तिसदाशिवम् । आरार्तिकांसकर्पूरां ये कुर्वन्तिदिनेदिने
ते प्राप्नुवन्ति सायुज्यं नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ४८ ॥
एक कालं द्विकालं वा त्रिकालं ये ह्यतन्द्रिताः ।
लिङ्गार्चनं प्रकुर्वन्ति ते रुद्रा नात्र संशयः ॥ ४६ ॥
रुद्राक्षधारणं ये च कुर्वन्ति शिवपूजने । दानेतपसि तीर्थे च पर्वकाले ह्यतन्द्रिताः
तेषां यत्सुकृतं सर्वमनन्तं भवति द्विजाः !॥ ५० ॥
रुद्राक्षा ये शिवेनोक्तास्ताञ्छृणुध्वं द्विजोत्तमाः !।
आरभ्यैकमुखं तावद्यावद् वक्त्राणि षोडश ॥
एतेषां द्वौ च विज्ञेयौ श्रेष्ठौ तारयितुं द्विजाः ॥ ५१ ॥
रुद्राक्षाणां पञ्चमुखस्तथा चैकमुखःस्मृतः । ये धारयन्त्येकमुखंरुद्राक्षमनिशंनराः
रुद्रलोकं च गच्छन्ति मोदन्ते रुद्रसन्निधौ ॥ ५२ ॥
जपस्तपः क्रियायोगः स्नानं दानार्चनादिकम् ।
क्रियते यच्छुभं कर्म्म ह्यनन्तं चाऽक्षधारणात् ॥ ५३ ॥
शुनःकण्ठनिबद्धोऽपि रुद्राक्षो यदि वर्तते ।
सोऽपि सन्तारितस्तेन नात्र कार्या विचारणा ॥ ५४ ॥
तथा रुद्राक्षसम्बन्धात्पापमपिक्षयं व्रजेत् । एवंज्ञात्वाशुभंकर्मकार्यंरुद्राक्षबन्धनात्
त्रिपुण्ड्रधारणं येषां विभूत्या मन्त्रपूतया । ते रुद्रलोकेरुद्राश्चभविष्यन्तिनसंशयः
कपिलायाश्च सङ्गृह्य गोमयं चान्तरिक्षगम् ।
शुष्कं कृत्वाऽथ संदाह्य विभूत्यर्थं शिवप्रियैः ॥ ५७ ॥
विभूतीति समाख्याता सर्वपापप्रणाशिनी ।
ललाटेऽङ्गुष्ठरेखा च आदौ भाव्या प्रयत्नतः ॥ ५८ ॥

मध्यमां वर्जयित्वा तु अंगुलीयकद्वयेन च । एवंत्रिरेखासंयुक्तोललाटेयस्य दृश्यते
स शैवः शिववज्ज्ञेयो दर्शनात्पापनाशनः ॥ ५६ ॥
जटाधराश्चये शैवाः सप्तपञ्चतथानव । जटायेस्थापयिष्यन्ति शैवेनविधिनायुताः
ते शिवं प्राप्नुवन्तीह नात्र कार्या विचारणा ।
रुद्राक्षधारणं कार्यं शिवभक्तैर्विशेषतः ॥ ६१ ॥
अल्पेन वा महत्त्वेन पूजितो वा सदाशिवः । कुलकोटिंसमुद्धृत्यशिवेनसह मोदते
तस्माच्छिवात्परतरं नास्ति किञ्चिद् द्विजोत्तमाः !।
यदेवमुच्यते शास्त्रे तत्सर्वं शिवकारणम् ॥ ६३ ॥
शिवो दाता हि लोकानां कर्त्ता चैवानुमोदिता ।
शिवशक्त्यात्मकं विश्वं जानीध्वं हि द्विजोत्तमाः !॥ ६४ ॥
शिवेति द्व्यक्षरं नाम त्रायते महतो भयात् ।
तस्माच्छिवश्चिन्त्यतां वै स्मर्यतां च द्विजोत्तमाः !॥ ६५ ॥

ऋषय ऊचुः

सोमनाथस्य माहात्म्यं ज्ञातं तस्य प्रसादतः ।
राहोः शिरोभयात्सर्वे रक्षिता परमेष्ठिना ॥ ६६ ॥
सुराश्चेन्द्रादयश्चान्ये तस्मिन्युद्धे सुदारुणे ।
अतः ऊर्ध्वं सुराः सर्वे किमकुर्वत उच्यताम् ॥ ६७ ॥
शिवस्य महिमा सर्वः श्रुतस्तवमुखोद्गतः । अथयुद्धस्यवृत्तान्तःकथ्यतांपरमार्थतः

लोमश उवाच

यदा हि दैत्यैश्च पराजिताः सुराः शम्भुं च सर्वे शरणं प्रपन्नाः ।
शिवं प्रणेमुः सहसा सुरोत्तमा युद्धाय सर्वे च मनो दधुस्तदा ॥ ६६ ॥
तथैव दैत्या अपि युध्यमाना उत्साहयुक्तातिबलाश्च सर्वे ।
देवैः समेताश्च पुनः पुनश्च युद्धं प्रचक्रुः परमास्त्रयुक्ताः ॥ ७० ॥
एवं च सर्वे ह्यसुराः सुराश्च शक्त्यृष्टिशूलैः परिघैः परश्वधैः ।

जयार्थिनोऽमर्षयुताः परस्परं सिंहा यथा हैमवतीं दुरत्ययाः ॥
निहन्यमाना ह्यसुराः सुरैस्तदा नानास्त्रयोगैः परमैर्निपेतुः ॥ ७१ ॥
चक्रस्तेसकलामुर्वीं मांसशोणितकर्दमाम् । महीं वृक्षाद्रिसंयुक्तांससागरवनाकराम्
शिरांसि च कबन्धानि कवचानि महान्ति च ।
ध्वजा रथाः पताकाश्च गजवाजिशिरांसि च ॥ ७३ ॥
वहन्त्यश्चापगाह्यासन्नद्योभीरुभयावहाः । अगाधाःशोणितोदाश्चतरंतोब्रह्मराक्षसाः
ते नयन्ति परान्भूतप्रेतप्रमथराक्षसान् ॥ ७४ ॥
शाकिनी डाकिनी सङ्घा यक्षिण्योऽथ सहस्रशः ।
नानाकेलिषु संयुक्ताः परस्परमुदान्विताः ॥ ७५ ॥
एवं संक्रीडमानास्ते भूतप्रमथराक्षसाः । रणे तस्मिन्महारौद्रे देवासुरसमागमे ॥
बलिना सह देवेन्द्रो युयुधेऽद्भुतविक्रमः । शक्त्या जघान देवेन्द्रं वैरोचनिरमर्षणः
तां शक्तिं वञ्चयामास महेन्द्रोलघुविक्रमः । जघान स बलिं यत्नाद्दैत्येन्द्रं परमेणहि
वज्रेण शितधारेण बाहुं चिच्छेद विक्रमी ।
गतासुरपतद् भूमौ विमानात्सूर्यसन्निभात् ॥ ७६ ॥
पतितं च बलिं दृष्ट्वा वृष पर्वा रुषान्वितः ।
ववर्ष शर धाराभिः पयोद इव पर्वतम् ॥ ८० ॥
महेन्द्रं सगजंचैव सहमानं शिताञ्छरान् । तदा युद्धमभूद्घोरं महेन्द्रवृषपर्वणोः ॥
निपात्य वृषपर्वाणमिन्द्रः परबलार्दनः ॥ ८२ ॥
ततो वज्रेण महता दानवानवधीद्रणे ।
शिरसिच्छेदिताः केचित्कन्धरतो हताः ॥ ८३ ॥
विह्वलाश्चकृताःकेचिदिन्द्रेण कुपितेन च । तथा यमेन निहता वायुना वरुणेन च
कुबेरेण हताश्चान्ये नैर्ऋतेन तथापरे । अग्निना निहताः केचिदीशेनैव विदारिताः
एवं तदा तैर्निहता बलीयसो महासुरा विक्रमशालिनश्च ।
सुरैस्तु सर्वैः सह लोकपालैः शिवप्रसादाभिहतास्तदानीम् ॥ ८६ ॥

ततो महादैत्यवरो दुरात्मा सकालनेमिः परमास्त्रयुक्तः ।
ययौ तदानीं सुरसत्तमांस्तान्हन्तुं सदा क्रूरमतिः स एकः ॥ ८७ ॥
सिंहारूढो दंशितश्च त्रिशूलेनहि संयुतः । दैत्यानामर्बुदेनैव सिंहारूढेन सम्वृतः ॥
तेसिंहादंशिताःसर्वे महाबलपराक्रमाः । तेषु सिंहेषु चारूढा महादैत्याश्चतत्समाः
आयान्तीं दैत्यसेनां तां सर्वां सिंहविभूषिताम् ।
कालनेमियुतां दृष्ट्वा देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥
भयमाजग्मुरतुलं तदा ध्यानपरा भवन् ॥ ९० ॥
किं कुर्मोऽद्य वयं सर्वे कथं जेष्याम चाद्भुतम् ।
एतादृशमसंख्याकमनीकं सिंहसम्वृतम् ॥ ९१ ॥
एवं विचिन्त्यमानास्ते ह्यागतस्तत्र नारदः । नारदेन च तत्सर्वं पुरावृत्तं महत्तरम्
कथितं च महेन्द्राय कालनेमेस्तपोबलम् । अजेयत्वं च संग्रामे वरदानबलेन तु ॥
विष्णुं विना वयं देवा अशक्तारणमण्डले । जेतुंच सततोविष्णुःस्मर्यतांपरमेश्वरः
तमालनीलो वरदः सर्वैर्विजयकाङ्क्षिभिः ॥ ९४ ॥
नारदस्य वचः श्रुत्वा तदा देवास्त्वरान्विताः ।
ध्यानेन च महाविष्णुं ततः परबलार्दनम् ॥
स्मरन्तः परमात्मानमिदमूचुश्च तं विभुम् ॥ ९५ ॥

देवा ऊचुः

नमस्तुभ्यंभगवते नमस्तेविश्वमङ्गलम् । श्रीनिवास! नमस्तुभ्यं श्रीपते ते नमोनमः
अद्याऽस्मान्भयभीतांस्त्वं कालनेमिभयार्दितान् ।
त्रातुमर्हसि दैत्याच्च देवानामभयप्रद ! ॥ ९७ ॥
एवं ध्यातः संस्मृतश्च प्रादुर्भूतो हरिस्तदा । नीलोगरुडमारुह्य जगतामभयप्रदः
चक्रपाणिस्तदाऽऽयातो देवानां विजयाय च ।
गगनस्थं महाविष्णुं गरुडोपरि संस्थितम् ॥
श्रीवासमेनं दुर्द्धर्षं योद्धुकामं ददर्शिरे ॥ ९९ ॥

तथा दृष्ट्वा कालनेमिस्तदानीं प्रहस्यमानोऽतिरुषा बलान्वितः ।
कस्त्वं महाभाग ! वरेण्यरूपः श्यामो युवा वारणमत्तविक्रमः ।
करे गृहीतं निशितं महाप्रभं चक्रं च कस्मात्कथयस्व मे प्रभो ! ॥१००॥

श्रीभगवानुवाच

युद्धार्थमिह चायातोदेवानांकार्यसिद्धये । त्वंस्थिरोभव रे मन्द दहाम्यद्यनसंशयः
श्रुत्वा भगवतो वाक्यं कालनेमिः प्रतापवान् ।
उवाच रुषितो भूत्वा भगवन्तमधोक्षजम् ॥ १०२ ॥
मूलभूतो हि देवानां भगवान्युद्धदुर्मदः ।
युद्धं कुरु मया सार्द्धं यदि शूरोऽसि सम्प्रति ॥ १०३ ॥
प्रहस्यभगवान्विष्णुरुवाचेदं महाप्रभः । गगनस्थोभव त्वंहि महीस्थोऽहंभवामिवै
अप्रशस्तं च विषमं युद्धं चैव यथाभवेत् । तथाकुरु महाबाहो ! गगने वा महीतले
तथेति मत्वा हि महानुभावो दैत्यैः समेतोऽर्बुदसङ्ख्यकैश्च ।
सिंहोपरिस्थैश्च महानुभावैर्महाबलैः क्रूरतरैस्तदानीम् ॥ १०६ ॥
गगनमथजगाहे मन्दमन्दं महात्मा ह्यसुरगणसमेतो विश्वरूपं जिघांसुः
त्रिशिखमपरमुग्रं गृह्य सन्देशचेष्टादशनविकृतवक्त्रो योद्धुकामोहरिंसः
इति श्रीस्कान्देमहापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे समुद्रमन्थनाख्याने देवासुरसंग्रामवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

चतुर्दशोऽध्यायः

विष्णुकालनेमियुद्धवर्णनम्

लोमश उवाच

ततोयुद्धमतीवाऽऽसीदसुरैर्विष्णुनासह । ततःसिंहाःसपक्षास्तेदंशिताःपरमाद्भुताः
असुरैरुह्यमानास्ते गरुत्मन्तं व्यदारयन् ।
सिंहास्ते दारितास्तेन खण्डशश्च विदारिताः ॥ २ ॥
विष्णुना च तदा दैत्याश्चक्रेण शकलीकृताः ।
हतांस्तानसुरान्दृष्ट्वा कालनेमिः प्रतापवान् ॥ ३ ॥
त्रिशूलेनाहनद्विष्णुं रोषपर्याकुलेक्षणः । तमायान्तं च जगृहेमुकुन्दोऽनाथसंश्रयः
करेण वामेन जघान लीलया तं कालनेमिं ह्यसुरं महाबलम् ।
तेनैव शूलेन समाहतोऽसौ मूर्छान्वितोऽसौ सहसा पपात ॥ ५ ॥
पतितःपुनरुत्थायशनैरुन्मीलयलोचने । पुरतः स्थितमालोक्यविष्णुं सर्वगुहाशयम्
लब्धसञ्ज्ञोऽब्रवीद्वाक्यं कालनेमिर्महाबलः ।
तव युद्धं न दास्यामि नास्ति लोके स्पृहा मम ॥ ७ ॥
ये येऽसुरा हता युद्धे अक्षय्यंलोकमाप्नुयुः । ब्रह्मणोवचनात्सद्य इन्द्रेण सहसङ्गताः
भुञ्जतो विविधान्भोगान्देववद्विचरन्तिते । इन्द्रेणसहिताःसर्वेसंसारेच पतन्त्यथ
तस्माद्युद्धेन मरणं न काङ्क्षे क्षणभङ्गुरम् । अन्यजन्मनि मेवीर!वैरभावान्नसंशयः
दातुमर्हसि मे नाथ! कैवल्यं केवलं परम् ॥ १० ॥
तथेति दैत्यप्रवरो निपातितः परेण पुंसा परमार्थदेन ।
दत्त्वाऽभयं देवतानां तदानीं तथा सुधां देवताभ्यः प्रदत्त्वा ॥ ११ ॥
कालनेमिर्हतो दैत्यो देवा जाता ह्यकण्टकाः ।
शल्यरूपो महान्सद्यो विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ १२ ॥

तिरोधानं गतः सद्योभगवान्कमलेक्षणः । इन्द्रोऽपिकदनंकृत्वादैत्यानांपरमाद्भुतम्

पतितक्लीबरूपाणां भग्नानां भीतचेतसाम् ।

मुक्तकच्छशिखानां च चक्रे स कदनक्रियः ॥ १४ ॥

अर्थशास्त्रपरोभूत्वा महेन्द्रो दुरतिक्रमः । दैत्यानां कालरूपोऽसौशचीपतिरुदाधीः

एवं निहन्यमानानामसुराणां शचीपतेः । निवारणार्थं भगवानागतो नारदस्तदा

नारद उवाच

युद्धहस्ताश्च ये वीराह्यसुरारणमण्डले । तेषामनु कथंकर्त्ताभीतानांचविहिंसनम्

ये भीतांश्च प्रपन्नांश्च घातयन्ति मदोद्धताः ।

ब्रह्मघ्नास्तेऽपि विज्ञेया महापातकसंयुताः ॥ १८ ॥

तस्मात्त्वया न कर्तव्यं मनसाऽपि विहिंसनम् ।

एवमुक्तस्तदा शक्रो नारदेन महात्मना ॥ १९ ॥

सुरसेनान्वितःसद्य आगतोहित्रिविष्टपम् । तदा सर्वेसुरगणाःसुहृद्भ्यश्चपरस्परम्

बभूवुर्मुदिताः सर्वे यक्षगन्धर्वकिन्नराः ॥ २० ॥

तदा इन्द्रोऽमरावत्यां सह शच्याऽभिषेचितः ॥ २१ ॥

देवर्षिप्रमुखैश्चैव ब्रह्मर्षिप्रमुखैस्तथा । शक्रोऽपि विजयम्प्राप्तः प्रसादाच्छङ्करस्य च

तदा महोत्सवो विप्रा! देवलोके महानभूत् ।

शङ्खाश्च पटहाश्चैव मृदङ्गा मुरजा अपि ।

तथाऽऽनकाश्च भेर्यश्च नेदुर्दुन्दुभयः समम् ॥ २३ ॥

गायकाश्चैवगन्धर्वाःकिन्नराश्चाप्सरोगणाः ।

ननृतुर्जगुस्तुष्टुवुश्च सिद्धचारणगुह्यकाः ॥ २४ ॥

एवं विजयमापन्नः शक्रोदेवेश्वरस्तदा । देवैर्हतास्तदादैत्याः पतितास्ते महीतले

गतासवो महात्मानो बलिप्रमुखतो ह्यमी ।

तपस्तप्तुं पुरा विप्रो भार्गवो मानसोत्तरम् ॥ २६ ॥

गतः शिष्यैःपरिवृतस्तस्माद्युद्धं न वेदतत् । अवशेषाश्चयेदैत्यास्तेगताभार्गवम्प्रति

कथितं वै महद्वृत्तमसुराणांक्षयावहम् । निशम्यमन्युमाविष्टोह्यागतो भृगुनन्दनः

शिष्यैः परिवृतो भूत्वा मृतांस्तानसुरानपि ।

विद्यया मृतजीविन्या पतितान्समजीवयत् ॥ २९ ॥

निद्रापायगता यद्वदुत्थितास्ते तदाऽसुराः ।

उत्थितः स बलिः प्राह भार्गवं ह्यमितद्युतिम् ॥ ३० ॥

जीवितेनकिमद्यैव ममनास्तिप्रयोजनम् । पातितस्त्रिदशेन्द्रेणयथा कापुरुषस्तथा

बलिनोक्तं वचः श्रुत्वाशुक्रोवचनमब्रवीत् । मनस्विनो हियेशूराःपतन्तिसमरेबुधाः

ये शस्त्रेण हताः सद्योम्रियमाणा व्रजन्ति वै ।

त्रिविष्टपं न सन्देह इति वेदानुशासनम् ॥ ३३ ॥

एवमाश्वासयामास बलिनं भृगुनन्दनः ।

ततस्तताप विविधं दैत्यानां सिद्धिदायकम् ॥ ३४ ॥

तथा दैत्या गताःसर्वे भृगुणा च प्रचोदिताः ।

पातालमवसन्सर्वे बलिमुख्याः सुखेन वै ॥ ३५ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रे देवासुरसंग्रामे भार्गवेण मृतदैत्यसञ्जीवन-वर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

———

पञ्चदशोऽध्यायः

गुरोरवज्ञयेन्द्रस्य राज्यनाशः

ऋषय ऊचुः

राज्यंप्राप्तोहि देवेन्द्रःकथितस्तेगुरुम्विना। गुरोरवज्ञयाजातोराज्यभ्रंशोहितस्यतु

केन प्रणोदितश्चेन्द्रो बभूव चिरमासने। तत्सर्वं कथयाऽऽशुत्वं परं कौतूहलंहिनः

लोमश उवाच

गुरुणाऽपि विना राज्यं कृतवान्स शचीपतिः।
विश्वरूपोक्तविधिना इन्द्रो राज्ये स्थितो महान्॥ ३ ॥

विश्वकर्मसुतो विप्राविश्वारूपोमहान्नृपः। पुरोहितोऽथशक्रस्ययाजकश्चाभवत्तदा

तस्मिन्यज्ञेऽवदानैश्च यजने असुरान्सुरान्।
मनुष्यांश्चैव त्रिशिरा अपरोक्षं शचीपतेः॥ ५ ॥
देवान्ददाति साक्रोशं दैत्यांस्तूष्णीमथाददात्।
मनुष्यान्मध्यपातेन प्रत्यहं स महान् द्विजः॥ ६ ॥

एकदा तुमहेन्द्रेणसूचितोगुरुलाघवात्। अलक्ष्यमाणेन तदाज्ञातंतस्यचिकीर्षितम्

दैत्यानां कार्यसिद्धयर्थमवदानं प्रयच्छति।
असौ पुरोहितोऽस्माकं परेषां च फलप्रदः॥ ८ ॥

इति मत्वा तदाशक्रो वज्रेणशतपर्वणा। चिच्छेदतच्छिरांस्येवतत्क्षणादभवद्वधः

येनाकरोत्सोमपानमजायन्त कपिञ्जलाः।
ततोऽन्येन सुरापानात्कलविङ्काभवन्मुखात्॥ १० ॥

अन्याननादजायन्त तित्तिराविश्वरूपिणः। एवंहतोविश्वरूपःशक्रेणमन्दभागिना

ब्रह्महत्या तदोद्भूतादुर्धर्षा च भयावहा। दुर्धर्षादुर्मुखादुष्टाचण्डालरजसान्विता

ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। इत्येषामप्यघवतामिदमेव चनिष्कृतिः

नामव्याहरणं विष्णोर्यतस्तद्विषयामतिः।
त्रिशिरा धूम्रहस्ता सा शक्रं ग्रस्तुमुपाययौ॥ १४ ॥

ततो भयेन महता पलायनपरोऽभवत्। पलायमानं तं दृष्ट्वा ह्यनुयाता भयावहा॥

यतो धावति साऽधावत्तिष्ठन्तमनुतिष्ठति।
अङ्गकृता यथा छाया शक्रस्य परिवेष्टितुम्॥
आयाति तावत्सहसा इन्द्रोऽप्यप्सु न्यमज्जत॥ १६ ॥
शीघ्रत्वेन यथा विप्राश्चिरन्तनजलेचरः॥ १७ ॥

एवं दिव्यशतं पूर्णं वर्षाणां च शचीपतेः। वसतस्तत्रदुःखेन तथा चैवशतद्वयम्

अराजकं तदा जातं नाकपृष्ठे भयावहम्॥ १८ ॥
तदा चिन्तान्विता देवा ऋषयोऽपि तपस्विनः।
त्रैलोक्यं चाऽऽपदा ग्रस्तं बभूव च तदा द्विजाः!॥ १९ ॥

एकोऽपि ब्रह्महा यत्र राष्ट्रे वसति निर्भयः। अकालमरणंतत्रसाधूनामुपजायते॥

राजा पापयुता यस्मिन्राष्ट्रे वसति तत्र वै।
दुर्भिक्षं चैव मरणं तथैवोपद्रवा द्विजाः॥ २१ ॥

भवन्ति बहवोऽनर्थाः प्रजानांनाशहेतवे। तस्माद्राज्ञातुकर्तव्योधर्म्मःश्रद्धापरेणहि

तथा प्रकृतयो राज्ञः शुचित्वेन प्रतिष्ठिताः। इन्द्रेण च कृतं पापंतेनपापेनवैद्विजाः

नानाविधैर्महातापैः सोपद्रवमभूज्जगत्॥ २३ ॥

शौनक उवाच

अश्वमेधशतेनैव प्राप्तं राज्यं महत्तरम्। देवानामखिलं सूत !कस्माद्विघ्नमजायत॥

शक्रस्य च महाभाग! यथावत्कथयस्व नः॥ २४ ॥

सूत उवाच

देवानां दानवानां च मनुष्याणां विशेषतः। कर्म्मैव सुखदुःखानांहेतुभूतंनसंशयः

इन्द्रेण च कृतं विप्रा महद्भूतं जुगुप्सितम्। गुरोरवज्ञा च कृताविश्वरूपवधःकृतः

गौतमस्य गुरोः पत्नी सेविता तस्य तत्फलम्।

प्राप्तं महेन्द्रेण चिरं यस्य नास्ति प्रतिक्रिया ॥ २७ ॥
ये हि दुष्कृतमर्म्माणो न कुर्वन्ति च निष्कृतिम् ।
दुर्दशांप्राप्नुवन्त्येते यथैवेन्द्रःशतक्रतुः ॥ २८ ॥
दुष्कृतोपार्जितस्याऽतः प्रायश्चित्तं हि तत्क्षणात् ।
कर्तव्यं विधिवद्विप्राः! सर्वपापोपशान्तये ॥ २९ ॥
उपपातकमध्यस्तं महापातकतां व्रजेत् ॥ ३० ॥
ततः स्वधर्मनिष्ठांचयेकुर्वन्तिसदानराः । प्रातर्मध्याह्नसायाह्ने तेषांपापंविनश्यति
प्राप्नुवन्त्युत्तमं लोकं नात्र कार्या विचारणा ।
तस्मादसौ दुराचारः प्राप्तो वै कर्मणः फलम् ॥ ३२ ॥
सम्प्रधार्य तदा सर्वे लोकपालास्त्वरान्विताः ।
बृहस्पतिमुपागम्य सर्वमात्मनि चिष्ठितम् ।
कथयामासुरव्यग्रा इन्द्रस्य च गुरुम्प्रति ॥ ३३ ॥
देवैरुक्तंवचोविप्रानिशम्य चबृहस्पतिः । अराजकंचसम्प्राप्तंचिन्तयामासबुद्धिमान्
किं कार्यं चाऽद्य कर्तव्यं कथं श्रेयो भविष्यति ।
देवानां चाऽद्य लोकानामृषीणां भावितात्मनाम् ॥ ३५ ॥
मनसैव च तत्सर्वं कार्याकार्यंविचार्यच । जगामशक्रं त्वरितो देवैः सहमहायशाः
प्राप्तो जलाशयं तं च यत्राऽऽस्ते हि पुरन्दरः ।
यस्य तीरे स्थिता हत्या चण्डालीव भयावहा ॥ ३७ ॥
तत्रोपविष्टास्ते सर्वे देवाऋषिगणान्विताः ।
आह्वानं च कृतं तस्य शक्रस्य गुरुणा स्वयम् ॥ ३८ ॥
समुत्थितस्ततः शक्रो ददर्श स्वगुरुं तदा । वाष्पपूरितवक्त्रो हि वृहस्पतिमभाषत
प्रणिपत्य च तत्रत्यान्कृताञ्जलिरभाषत । तदा दीनमुखोभूत्वामनसासंविमृश्यच
स्वयमेव कृतं पूर्वमज्ञानलक्षणं महत् । अधुनैव मया कार्यं किं कर्तव्यं वद प्रभो ॥
प्रहस्योवाच भगवान्बृहस्पतिरुदारधीः । पुरा त्वयाकृतंयच्च तस्येदं कर्मणःफलम्

मां च उद्दिश्य भो इन्द्र ! तद्योगादेवसंक्षयः ।
प्रायश्चित्तं हि हत्याया न दृष्टं स्मृतिकारिभिः ॥ ४३ ॥
अज्ञानतोहि यज्जातं पापंतस्य प्रतिक्रिया । कथिताधर्मशास्त्रज्ञैःसकामस्यनविद्यते
सकामेन कृतं पापमकामं नैव जायते । ताभ्यां विषयभेदेन प्रायश्चित्तंविधीयते ॥
मरणान्तो विधिः कार्यःकामेन हि कृतेन हि ।
अज्ञानजनिते पापे प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ ४६ ॥
तस्मात्त्वया कृतं यच्च स्वयमेव हतो द्विजः ।
पुरोहितश्च विद्वांश्च तस्मान्नास्ति प्रतिक्रिया ॥ ४७ ॥
यावन्मरणमभ्येति तावदप्सु स्थिरो भव ॥ ४८ ॥
शताश्वमेधसञ्ज्ञश्च यत्फलं तव दुर्मते !। तन्नष्टं तत्क्षणादेव घातितोहि द्विजोयदा
सच्छिद्रे च यथा तोयं न तिष्ठति घटेऽण्वपि ।
तथैव सुकृतं पापे हीयते च प्रदक्षिणम् ॥ ५० ॥
तस्माच्चदैवसंयोगात्प्राप्तंस्वर्गादिकंच यैः । यथोक्तं तद्ववेत्तेषां धर्मिष्ठानांनसंशयः
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य शक्रो वचनमब्रवीत् । कुकर्मणा मदीयेनप्राप्तमेतन्नसंशयः ॥
अमरावतीमाशु त्वंगच्छदेवर्षिभिःसह । लोकानांकार्यसिद्ध्यर्थेदेवानांचबृहस्पते!
इन्द्रं कुरु महाभाग! यस्ते मनसि रोचते ॥ ५३ ॥
यथा मृतस्तथाऽहं वै ब्रह्महत्यावृतोमहान् ।
रागद्वेषसमुत्थेन पापेनाऽस्मि परिप्लुतः ॥ ५४ ॥
तस्मात्त्वरान्विता यूयंदेवराजानमाशु वै । कुर्वन्तु मदनुज्ञाताःसत्यंप्रतिवदामिवः
एवमुक्तास्तदा सर्वे बृहस्पतिपुरोगमाः । एत्यामरावतीं तूर्णं पुरन्दरविचेष्टितम् ॥
कथयामासुरव्यग्राः शचीं प्रति यथा तथा ॥ ५६ ॥
राज्यस्य हेतोः किं कार्यं विमृशन्तः परस्परम् ॥ ५७ ॥
एवं विमृश्यमानानां देवानां तत्र नारदः । यदृच्छयागतस्तत्र देवर्षिरमितद्युतिः ॥
उवाच पूजितो देवान् कस्माद्यूयं विचेतसः ।

तेनोक्ताः कथयामासुः सर्वं शक्रस्य चेष्टितम् ॥ ५६ ॥

गतमिन्द्रस्य चेन्द्रत्वमेनसा परमेण तु । ततः प्रोवाच तान्देवान्देवर्षिर्नारदोवचः ॥

यूयं देवाश्च सर्वज्ञास्तपसां विक्रमेण च । तस्मादिन्द्रोहिकर्तव्योनहुषःसोमवंशजः

सोऽस्मिन्राष्ट्रे प्रतिष्ठाप्यस्त्वरितेनैव निर्जराः ।

एकोनमश्वमेधानां शतं तेन महात्मना ।

कृतमस्ति महाभागा! नहुषेण च यज्वना ॥ ६२ ॥

शच्या श्रुतंचतद्वाक्यंनारदस्यमुखोद्गतम् । गतान्तःपुरमव्यग्राबाष्पपूरितलोचना

नारदस्य वचः श्रुत्वा सर्वे देवान्वमोदयन् ॥ ६४ ॥

नहुषं राज्यमारोढुमैकपद्येन ते यदा । आनीतो हि तदा राजा नहुषोह्यमरावतीम्

राज्यं दत्तं महेन्द्रस्य सुरैःसर्वैर्महर्षिभिः । तदाऽगस्त्यादयः सर्वे नहुषं पर्युपासत

गन्धर्वाप्सरसो यक्षा विद्याधरमहोरगाः ।

रक्षाः सुपर्णाः पतगा ये चान्ये स्वर्गवासिनः ॥ ६७ ॥

तदा महोत्सवोजातो देवपुर्यां निरन्तरः । शंखतूर्यमृदङ्गानि नेदुर्दुन्दुभयः समम्

गायकाश्चजगुस्तत्रतथावाद्यानिवादकाः । नर्तकाननृतुस्तत्र तथा राज्यमहोत्सवे

अभिषिक्तस्तदा तत्र बृहस्पतिपुरोगमैः ॥ ७० ॥

अर्चितोदेवसूक्तैश्च यथावद् ग्रहपूजनम् । कृतवांश्चैवऋषिभिर्विद्वद्भिर्भावितात्मभिः

तथा च सर्वैः परिपूजितो महान्राजा सुराणां नहुषस्तदानीम् ।

इन्द्रासने चेन्द्रसमानरूपः संस्तूयमानः परमेण वर्चसा ॥ ७२ ॥

सुगन्धदीपैश्च सुवाससा युतोऽलङ्कारभोगैः सुविराजिताङ्गः ।

बभौ तदानीं नहुषो मुनीन्द्रैः संस्तूयमानो हि तथाऽमरेन्द्रैः ॥ ७३ ॥

इति परमकलाकुलान्वितोऽसौ सुरमुनिवरगणैश्च पूज्यमानः ।

नहुषनृपवरोऽभवत्तदानीं हृदि (सपदि) महता हृच्छयेन तप्तः ॥ ७४ ॥

नहुष उवाच

इन्द्राणी कथमद्यैव नायातिममसन्निधौ । तां चाह्वयतशीघ्रं भो मा विलम्बितुमर्ह

नहुषस्यवचःश्रुत्वाबृहस्पतिरुदारधीः । शचीभवनमासाद्य उवाच च सविस्तरम्

शक्रस्य दुर्निमित्तेन ह्यानीतो नहुषोऽत्रवै । राज्यार्थेभामिनित्वंचअर्द्धासनगताभव

शची प्रहस्य चोवाच बृहस्पतिमकल्मषम् ।

असौ न परिपूर्णो हि यज्ञैः शक्रासने स्थितः ॥

एकोनमश्वमेधानां शतं कृतमनेन वै ॥ ७८ ॥

तस्मान्न योग्यो मां प्राप्तुं तत्त्वतो हि विमृश्यताम् ।

यदि मां साभिलाषो हि परस्त्रियमचेतनः ॥

अवाह्यवाहनेनैव अत्राऽऽगत्य लभेत माम् ॥ ७६ ॥

तथेति गत्वा त्वरितो बृहस्पतिरुवाचतम् । नहुषंकामसन्तप्तं शच्योक्तंचयथातथम्

तथेति मत्वा राजाऽसौ नहुषः काममोहितः ।

विमृश्य परया बुद्ध्या अवाह्यं किं प्रशस्यते ॥ ८१ ॥

स बुद्ध्या च चिरं स्मृत्वा ब्राह्मणाश्च तपस्विनः ।

अवाह्याश्च भवन्त्यस्मादात्मानं वाहयाम्यहम् ॥ ८२ ॥

द्वाभ्यां च तस्याः प्राप्त्यर्थमिति मे हृदि वर्तते ।

शिबिकां च ददौ ताभ्यां द्विजाभ्यां काममोहितः ॥ ८३ ॥

उपविश्यतदातस्यां शिबिकायांसमाहितः । सर्पसर्पेतिवचनान्नोदयामासतौतदा

अगस्त्यः शिबिकावाही ततः क्रुद्धोऽशपन्नृपम् ।

विप्राणामवमन्ता त्वमुन्मत्तोऽजगरो भव ॥ ८५ ॥

शापोक्तिमात्रतो राजा पतितो ब्राह्मणस्य हि ।

तथैवाऽजगरो भूत्वा विप्रशापो दुरत्ययः ॥ ७६ ॥

यथाहिनहुषोजातस्तथा सर्वेऽपितादृशाः । विप्राणामवमानेनपतन्तिनिरयेऽशुचौ

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पदं प्राप्य विचक्षणैः । अप्रमत्तैर्नरैर्भाव्यमिहामुत्र च लब्धये ॥

तथैव नहुषःसर्पो जातोऽरण्येमहाभये । एवं चैवाभवत्तत्र देवलोके ह्यराजकम् ॥

तथैव ते सुराः सर्वे विस्मयाविष्टचेतसः ।

अहो बत महत्कष्टं प्राप्तं राज्ञा ह्यनेन वै ॥ ९० ॥
न मर्त्यलोको न स्वर्गो जातो ह्यस्य दुरात्मनः ।
सतामवज्ञया सद्यः सुकृतं दग्धमेव हि ॥ ९१ ॥
याज्ञिको ह्यपरोलोके कथ्यतांच महामुने !। तदोवाच महातेजानारदो मुनिसत्तमः
ययातिं च महाभागा आनयध्वं त्वरान्विताः ।
देवदूतास्तु वै तूर्णं ययातिं द्रुतमानयन् ॥ ९३ ॥
विमानमारुह्य तदा महात्मा ययौ दिवं देवदूतैः समेतः ।
पुरस्कृतो देववरैस्तदानीं तथोरगैर्यक्षगन्धर्वसिद्धैः ॥ ९४ ॥
आयातः सोऽमरावत्यां त्रिदशैरभितोषितः ।
इन्द्रासने चोपविष्टो बभाषे च स सत्वरम् ॥ ९५ ॥
नारदेनैवमुक्तस्तुत्वं राजाह्याज्ञिकोह्यसि । सतामवज्ञयाप्राप्तो नहुषो दन्दशूकताम्
ये प्राप्नुवन्तिधर्मिष्ठादैवेनपरमं पदम् । प्राक्तनेनैव मूढास्ते न पश्यन्ति शुभाशुभम्
पतन्ति नरके घोरे स्तब्धा वै नात्र संशयः ॥ ९८ ॥

ययातिरुवाच

यैःकृतं चामितं पुण्यं तेषांविघ्नःप्रजायते । अल्पकत्वेन देवर्षे !विद्धि सर्वं परं मम॥
महादानानि दत्तानि अन्नदानयुतानि च । गोदानानि बहून्येव भूदानयुतानि च
तथैव सर्वाण्यपि चोत्तमानि दानानि चोक्तानि मनीषिभिर्यदा ।
एतानि सर्वाणि मया तथैव दत्तानि काले च महाविधानतः ॥ १०१
यज्ञैरिष्टं वाजपेयातिरात्रैर्ज्योतिष्टोमै राजसूयादिभिश्च ।
शास्त्रप्रोक्तैरश्वमेधादिभिश्च यूपैरेषाऽलङ्कृता भूः समन्तात् ॥ १०२ ॥
देवदेवोजगन्नाथ इष्टो यज्ञैरनेकशः । गालवाय पुरा दत्ता कन्या त्वेषा च माधवी
पत्नीत्वेन चतुर्भ्यश्चदत्ताःकन्यामुनेतदा । गालवस्यगुरोरर्थे विश्वामित्रस्यधीमतः
एवं भूतान्यनेकानि सुकृतानिमयापुरा । महान्ति च बहून्येवतानि वक्तुं न पार्यते
भूयः पृष्टः सर्वदेवैः स राजा कृतं सर्वं गुप्तमेवं यथार्थम् ।

विज्ञातुमिच्छाम यथार्थतोऽपि सर्वे वयं श्रोतुकामा ययाते !॥ १०६ ॥
वचो निशम्य देवानां ययातिरमितद्युतिः ।
कथयामास तत्सर्वं पुण्यशेषं यथार्थतः ॥ १०७ ॥
कथितं सर्वमेतच्चनिःशेषं व्यासवत्तदा । स्वपुण्यकथनेनैव ययातिरपतद्भुवि ॥१०८
तत्क्षणादेव सर्वेषां सुराणांतत्र पश्यताम् । एवमेव तथा जातमराजकमतन्द्रितम्
अन्यो न दृश्यते लोके याज्ञिको यो हि तत्र वै ।
शक्रासनेऽभिषेकार्थं श्रूयतां हि द्विजोत्तमाः !॥ ११० ॥
सर्वे सुराश्च ऋषयोऽथ महाफणीन्द्रा गन्धर्वयक्षखगचारणकिन्नराश्च ।
विद्याधराःसुरगणाप्सरसांगणाश्चचिन्तापराःसमभवन्मनुजास्तथैवच

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रे देवेन्द्रस्वाराज्याभिषेकवृत्तान्ते देवेन्द्रस्य-ब्रह्महत्योपकृतौ नहुषशापययातिभूपपुण्यक्षयवृत्तान्तवर्णनं नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

षोडशोऽध्यायः

बृहस्पतिम्प्रतिइन्द्राण्याःशापवर्णनम्

लोमश उवाच

ततः शची तान्प्रोवाच वाचं धर्मार्थसंयुताम् ।
मा चिंता क्रियतां देवा बृहस्पतिपुरोगमाः ॥ १ ॥
गच्छत त्वरिताः सर्वे शक्रं द्रष्टुं विचक्षणाः ।
ब्रह्महत्याभिभूतोऽसौ यत्रास्ते सुरसत्तमः ॥ २ ॥
बहूनां कारणेनैव विश्वरूपो हि मंदधीः । हतस्तेन महेन्द्रेण सर्वैःसोऽपिनिराकृतः

तस्मात्सर्वैर्भवद्भिश्च गन्तव्यं यत्र स प्रभुः। अवज्ञाहि कृता पूर्वं महेन्द्रेण तवानघ

अवज्ञामात्रक्षुब्धेन त्वया शप्तः पुरन्दरः।
तथैव शापितश्चासि मया त्वं हि बृहस्पते !॥ ५ ॥
निरस्तोऽपि हि तस्मात्त्वमवसानपरो भव ॥ ६ ॥
यथा मदर्थमानीतौ शक्रे जीवति तावुभौ।
त्वयि जीवति भो ब्रह्मन्कार्यं तव करिष्यति ॥ ७ ॥
कोऽपि सौभाग्यवाँल्लोके तव क्षेत्रे जनिष्यति।
पुत्रं विख्यातनामानमत्र नैवास्ति संशयः ॥ ८ ॥
गच्छ शीघ्रं सुरैःसार्द्धं शक्रमानय मा चिरम्।
प्रयासि त्वरितो नो चेत्पुनः शापं ददामि ते ॥ ९ ॥

शच्योक्तं वचनं श्रुत्वा सुरैःसार्द्धंजगामस। पुरंदरंगताःसर्वे ब्रह्महत्याभिपीडितम्

सरसस्तीरमासाद्य ते शक्रं चाऽभ्यवादयन्।
दृष्टाः शक्रेण ते सर्वे तदा ह्यप्सु स्थितेन वै ॥ ११ ॥

उवाचदेवान्देवेशः कस्माद्यूयमिहागताः। अहं हि पातकग्रस्तोब्रह्महत्यापरिप्लुतः

अप्सु तिष्ठामि भो देवा एकाकी तपसान्वितः ॥ १२ ॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्यसर्वे देवाः शतक्रतोः। ऊचुर्विह्वलिता एनं देवराजानमद्भुतम्

एतादृशं न वाच्यं ते परेषामुपकारतः। कृतं त्वयैव यत्कर्म विश्वरूपवधादिकम् ॥

विश्वकर्मसुतेनैव कृतं याजनमद्भुतम्।
येन देवाः क्षयं यान्ति ऋषयोऽपि महाप्रभाः ॥ १५ ॥

तस्माद्धतस्त्वया देवा परेषामुपकारतः। ततःसर्वेवयं प्राप्तास्त्वां नेतुममरावतीम्

एवं विवदमानेषुदेवेषु च तदाऽब्रवीत्। ब्रह्महत्या त्वरायुक्ता देवेन्द्रं वरयाम्यहम्

तदा बृहस्पतिर्वाक्यमुवाच सहसैव तु ॥ १८ ॥

बृहस्पतिरुवाच

वासार्थं च करिष्यामः स्थानानि तव साम्प्रतम्।

प्रसान्विता तदा हत्या देवैस्तत्कार्य गौरवात् ॥ १९ ॥
विमृश्य सर्वे विभजुश्चतुर्द्धा हत्यां सुरास्ते ऋषयो मनीषिणः।
यक्षाः पिशाचा उरगाः पतंगास्तथा च सर्वे सुरसिद्धचारणाः ॥ २० ॥
आदौ क्षमां प्रति तदा ऊचुः सर्वे दिवौकसः।
हे क्षमेंऽशस्त्वया ग्राह्यो हत्यायाः कार्यसिद्धये ॥ २१ ॥
सुराणां तद्वचः श्रुत्वा धरित्री कम्पिताऽवदत्।
कथं ग्राह्यो मया ह्यंशो हत्यायास्तद्विमृश्यताम् ॥ २२ ॥
अहं हि सर्वभूतानां धात्री विश्वं धराम्यहम्।
अपवित्रा भविष्यामि एनसा संवृता भृशम् ॥ २३ ॥
पृथ्व्यास्तद्वचनं श्रुत्वा बृहस्पतिरुवाच तम्।
माभैषीश्चारुसर्वांगि निष्पापाऽसि न चान्यथा ॥ २४ ॥
यदा यदुकुले श्रीमान्वासुदेवो भविष्यति।
तदा तत्पदविन्यासान्निष्पापा त्वं भविष्यसि ॥ २५ ॥
कुरु वाक्यं त्वमस्माकं नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ २६ ॥

इत्युक्तापृथिवीतेषां निष्पापासाकरोद्वचः। ततोवृक्षान्समाहूयसर्वे देवाऽब्रुवन्वचः

हत्यांशो हि ग्रहीतव्यो भवद्भिः कार्य सिद्धये।
एवमुक्ताऽब्रुवन्वृक्षा देवान्सर्वे समागताः ॥ २८ ॥
वयं सर्वे तथा भूतास्तापसानां फलप्रदाः।
तदा हत्यान्विताः सर्वे भविष्यन्ति तपस्विनः ॥ २९ ॥
पापिनो हि महाभागास्तस्मात्सर्वं विमृश्यताम्।
तदा पुरोधसा चोक्ताः सर्वे वृक्षाः समागताः ॥ ३० ॥

मा चिंता क्रियतां सर्वैःप्रसादाच्चशतक्रतोः। छेदिताश्चैवसर्वेवैह्यनेकांशत्वमागताः

ततो विटपिनो नित्यं यूयं सर्वे भविष्यथ।
इत्युक्तास्ते तदा सर्वेऽगृह्णन्हत्यां विभागशः ॥ ३२ ॥

ततोह्यपः समाहूय ऊचुः सर्वेदिवौकसः। अद्भिश्च गृह्यतामद्यहत्यांशःकार्यसिद्धये

तदा ह्यापो मिलित्वाऽथ ऊचुः सर्वाः पुरोधसम्।
यानि कानि च पापानि तथा दुश्चरितानि च ॥ ३४ ॥
अस्मत्सम्पर्क सम्बन्धात्स्नानशौचाशनादिभिः।
पुनन्ति प्राणिनः सर्वे पापेन परिवेष्टिताः ॥ ३५ ॥

तासां वचनमाकर्ण्य बृहस्पतिरुवाच ह। माभयं क्रियतामाप एनसा दुस्तरेणहि
आपः पुनंतु सर्वेषां चराचरनिवासिनाम्। तदा स्त्रियः समाहूय बृहस्पतिरुवाचह

अद्यैव ग्राह्यो हत्यांशः सर्वकायार्थसिद्धये।
निशम्य तद्गुरोर्वाक्यमूचुः सर्वाश्च योषितः ॥ ३८ ॥

पापमाचरते योषा तेन पापेन नान्यथा। लिप्यन्ते बहवःपक्षाइति वेदानुशासनम्

श्रुतमस्ति न ते किंचिद्धे पुरोधो विमृश्यताम्।
योषिद्भिः प्रोच्यमानोऽपि उवाचाऽथ बृहस्पतिः ॥ ४० ॥
मा भयं क्रियतां सर्वाः पापादस्मात्सुलोचना।
भविष्याणां तथाऽन्येषां भविष्यति फलप्रदः ॥
हत्यांशो यो हि सर्वासां यथाकामित्वमेव च ॥ ४१ ॥

एवमंशाश्चहत्यायाश्चत्वारःकल्पिताःसुरैः निवासमकरोत्सद्यस्तेषुहत्याद्विजोत्तमाः
निष्पापो हि यदाजातो महेन्द्रोह्यभिषेचितः। देवपुर्यां सुरगणैस्तथैवऋषिभिःसह

शच्या समेतो हि तदा पुरन्दरो बभूव विश्वाधिपतिर्महात्मा।
देवैः समेतो हि महानुभावैर्मुनीश्वरैः सिद्धगणैस्तदानीम् ॥ ४४ ॥
तदाऽग्नयः शोभना वायवश्च सर्वे ग्रहाः सुप्रभाः शान्तियुक्ताः।
जाता सद्यः पृथिवी शोभमाना तथाऽद्रयो मणिप्रभवा बभूवुः ॥ ४५ ॥
प्रसन्नानि तथा ह्यासन्मनांसि च मनस्विनाम् ॥ ४६ ॥

नद्यश्चाऽमृतवाहिन्योवृक्षाह्यासन्सदाफलाः। अकृष्टपच्यौषधयोबभूवुश्चामृतोपमाः
ऐकपद्येन सर्वेषामिन्द्रलोकनिवासिनाम्। बभूव परमोत्साहो महामोदकरस्तथा॥

लोमश उवाच

एतस्मिन्नंतरे त्वष्टा दृष्ट्वा चेन्द्रमहोत्सवम्। बभूव रुषितोऽतीव पुत्रशोकप्रपीडितः
जगाम निर्वेदपरस्तपस्तप्तुं सुदारुणम्। तपसा तेन संतुष्टो ब्रह्मा लोकपितामहः॥
त्वष्टारमब्रवीत्तुष्टो वरं वरय सुव्रत !। तदा वव्रे वरं त्वष्टा सर्वलोकभयावहम् ॥

वरं पुत्रो हि दातव्यो देवानां हि भयावहः ॥ ५१ ॥

तथेति च वरो दत्तो ब्रह्मणा परमेष्ठिना। वरदानात्सद्य एव बभूव पुरुषस्तदा ॥
वृत्रनामाङ्कितस्तत्र दैत्यो हि परमाद्भुतः। धनुषां शतमात्रं हि प्रत्यहं ववृधेऽसुरः

पातालान्निर्गता दैत्या ये पुराऽमृतमन्थने।
घातिताः सुरसङ्घैश्च भृगुणा जीवितास्त्वरात् ॥ ५४ ॥
सर्वं महीतलं व्याप्तं तेनैकेन महात्मना ॥ ५५ ॥
तदा सर्वेऽपि ऋषयो वध्यमानास्तपस्विनः।
ब्रह्माणं त्वरिताः सर्वे ऊचुर्व्यसनमागतम् ॥ ५६ ॥

तथा चेन्द्रादयो देवागंधर्वाः समरुद्गणाः। ब्रह्मणा कथितंसर्वंत्वष्टुश्चैतच्चिकीर्षितम्
भवद्वधार्थंजनितस्तपसापरमेण तु। वृत्रोनाममहातेजाः सर्वदैत्याधिपो महान्

तथापि यत्नः क्रियतां यथा वध्यो भवेदसौ।
निशम्य ब्रह्मणो वाक्यमूचुर्देवाः सवासवाः ॥ ५९ ॥

देवा ऊचुः

यदा इन्द्रो हि हत्याया विमुक्तः स्थापितो दिवि।
तदाऽस्माभिरकार्यं वै कृतमस्ति दुरासदम् ॥ ६० ॥
शस्त्राण्यस्त्राण्यनेकानि संक्षिप्तानि ह्यबुद्धितः।
दधीचस्याश्रमे ब्रह्मन् !किं कार्यं करवामहे ॥ ६१ ॥
तच्छ्रुत्वा प्रहसन्वाक्यं देवान्ब्रह्मा तदाऽब्रवीत्।
चिरं स्थितानि विज्ञाय गच्छध्वं तानि वै सुराः ॥ ६२ ॥
गत्वा देवास्तदा सर्वे नापश्यन्स्वं स्वमायुधम्।

पप्रच्छुश्च दधीचिं ते सोऽवादीन्नैव वेद्म्यहम् ॥ ६३ ॥
पुनर्ब्रह्माणमागत्य ऊचुः सर्वे मुनेर्वचः ॥ ६४ ॥
ब्रह्मोवाचतदादेवान्सर्वेषांकार्यसिद्धये । तस्यास्थीन्येवयाचध्वंप्रदास्यतिनसंशयः
तच्छ्रुत्वा ब्रह्मणो वाक्यं शक्रो वचनमब्रवीत् ॥ ६६ ॥
विश्वरूपो हतो देव देवानां कार्यसिद्धये । एकएव तदा ब्रह्मन्पापिष्ठोऽहंकृतः सुरैः
तथा पुरोधसा चैव निःश्रीकस्तत्क्षणात्कृतः ।
दिष्ट्या परमया चाऽहं प्रविष्टो निजमन्दिरम् ॥ ६८ ॥
दधीचं घातयित्वा वै तस्याऽस्थीनि बहून्यपि ।
अस्त्राणि तानि भगवन्कृतानि ह्यशुभानि वै ॥ ६९ ॥
त्वष्ट्राहि जनितो यो वै वृत्रोनामैषदैत्यराट् । कथंतं घातयाम्येवंसततंपापभीरुणा
शक्रेणोक्तं निशम्याऽथ ब्रह्मा वाक्यमुवाच ह ॥ ७० ॥
अर्थशास्त्रपरेणैवविधिनातमबोधयत् । आततायिनमायान्तंब्राह्मणंवातपस्विनम्
हन्तुकामं जिघांसीयान्न तेन ब्रह्महा भवेत् ॥ ७१ ॥

इन्द्र उवाच

दधीचस्यवधाद्ब्रह्मन्नहं भीतो न संशयः । तस्माद्ब्रह्मवधात्सत्यंमहदेनोभविष्यति
अतो न कार्यमस्माभिर्ब्राह्मणानां तु हेलनम् ।
हेलनाद् बहवो दोषा भविष्यन्ति न चान्यथा ॥ ७३ ॥
अदृष्टं परमं धर्म्यं विधिना परमेण हि । कर्तव्यं मनसा चैवं पुरुषेण विजानता॥
निःस्पृहं तस्य तद्वाक्यं श्रुत्वा ब्रह्मा ह्युवाच तम् ।
शक्र ! स्वबुद्ध्या वर्तस्व दधीचिं गच्छ सत्वरम् ॥ ७५ ॥
याचस्व तस्य चाऽस्थीनि दधीचेः कार्यगौरवात् ।
गुरुणा सहितः शक्रो देवैः सह समन्वितः ॥ ७६ ॥
तथेति गत्वा ते सर्वे दधीचस्याऽऽश्रमं शुभम् ।
नानासत्त्वसमायुक्तं वैरभावविवर्जितम् ॥ ७७ ॥

मार्जारमूषकाश्चैव परस्परमुदान्विताः । एकपद्येन सिंहाश्च गजिन्यः कलभैः सह
तथा जातयश्च विविधाः क्रीडायुक्ताः परस्परम् ।
नकुलैः सह सर्पाश्च क्रीडायुक्ताः परस्परम् ॥ ७९ ॥
एवम्विधान्यनेकानिह्याश्चर्याणि तदाश्रमे । पश्यंतोविबुधाःसर्वे विस्मयंपरमंययुः
अथासने मुनिश्रेष्ठं ददृशुः परमास्थितम् । तेजसापरमेणैव भ्राजमानं यथा रविम्
विभावसुं द्वितीयं वा सुवर्चासहितं तदा ।
यथा ब्रह्मा हि सावित्र्या तथाऽसौ मुनिसत्तमः ॥ ८२ ॥
तंप्रणम्य ततो देवा वचनं चेदमब्रुवन् । त्वं दाता त्रिषुलोकेषुत्वत्सकाशमिहागताः
निशम्य वचनं तेषां देवानां मुनिरब्रवीत् । किमर्थमागताःसर्वेवदध्वंतत्सुरोत्तमाः
प्रयच्छामि न संदेहो नान्यथा मम भाषितम् ।
तदोचुः सहिताः सर्वे दधीचिं स्वार्थकामुकाः ॥ ८५ ॥
भयभीता वयंविप्र भवद्दर्शनकांक्षिणः । त्रातारंत्वांसमाकर्ण्यब्रह्मणानोदितावयम्
सम्प्राप्ता विद्धि तत्सर्वं दातुमर्होऽथ सुव्रत ! ॥ ८७ ॥
निशम्य वचनं तेषां किं दातव्यं तदुच्यताम् ॥ ८८ ॥
ततोदेवाब्रुवन्विप्र दैत्यानांनिधनाय नः । शस्त्रनिर्माणकार्यार्थंतवास्थीनिप्रयच्छवै
प्रहस्योवाचविप्रर्षिस्तिष्ठध्वंक्षणमेवहि । स्वयमेव त्वहं देवास्त्यक्ष्याम्यद्यकलेवरम्
इत्युक्त्वा तानथो पत्नीं समाहूय सुवर्चसम् ।
प्रोवाच स महातेजाः श्रृणु देवि! शुचिस्मिते !॥ ९१ ॥
अस्थ्यर्थंयाचितो देवैस्त्यजाम्येतत्कलेवरम् । ब्रह्मलोकंव्रजाम्यद्यपरमेणसमाधिना
मयि याते ब्रह्मलोकं त्वं स्वधर्मेण तत्र माम् ।
प्राप्स्यस्येव न सन्देहो वृथा चिन्तां च मा कृथाः ॥ ९३ ॥
इत्युक्त्वा तां स्वपत्नीं स प्रेषयामास चाऽश्रमम् ।
ततो देवाग्रतो विप्रः समाधिमगमत्तदा ॥ ९४ ॥
समाधिना परेणैव विसृज्य स्वं कलेवरम् । ब्रह्मलोकं गतः सद्यः पुनर्नावर्तते यतः

दधीचिनामा मुनिवृन्दवर्यः शिवप्रियः शिवदीक्षाभियुक्तः ।
परोपकारार्थमिदं कलेवरं शीघ्रं स विप्रोऽत्यजदात्मना तदा ॥ ६६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे देवैरस्थिकृतेऽभ्यर्थितस्य दधीचेर्योगेन स्वदेहविसर्जनं
नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

———

सप्तदशोऽध्यायः

दधीचिशरीरत्यागानन्तरं तत्पत्न्या देवान्प्रति शापः

लोमश उवाच

ततः सर्वेसुरगणाद्दृष्ट्वा तं विलयं गतम् । चिन्तयन्तः सुरगणाः कथं च विदधामहे
सुरभिं चाह्वयित्वाथतदोवाचशचीपतिः । कलेवरंदधीचस्यलिह्यास्त्वंवचनान्मम
तथेति चवचोमत्वातत्क्षणादेवलिह्यतत् । निर्मांसंचकृतंसद्यस्तयाधेन्वाकलेवरम्

जगृहुस्तानि चाऽस्थीनि चक्रुःशस्त्राणि वै सुराः ।
तस्य वंशोद्भवं वज्रं शिरोब्रह्मशिरस्तथा ॥ ४ ॥
अन्यानि चास्थीनि बहूनि तस्य ऋषेस्तदानीं जगृहुः सुराश्च ।
तथा शिराजालमयांश्च पाशांश्चक्रुः सुरा वैरयुताश्च दैत्यान् ॥ ५ ॥

शस्त्राणिकृत्वा ते सर्वे महाबलपराक्रमाः । ययुर्देवास्त्वरायुक्ता वृत्रघातनतत्पराः
ततः सुवर्चाश्चदधीचिपत्नी या प्रेषिता सा सुरकार्यसिद्धये ।

व्यलोकयत्तत्र समेत्य सर्वं मृतं पतिं देहमथो ददर्श तम् ॥ ७ ॥
ज्ञात्वा च तत्सर्वमिदं सुराणां कृत्यं तदानीं च चुकोप साध्वी ।
ददौ सतीशापमतीवरुष्टा तदा सुवर्चा ऋषिवर्यपत्नी ॥ ८ ॥
अहो सुरा दुष्टतराश्च सर्वे सर्वे ह्यशक्ताश्च तथैव लुब्धाः ।

तस्माच्च सर्वेऽप्रजसो भवन्तु दिवौकसोऽद्यप्रभृतीत्युवाच सा ॥ ६ ॥

एवं शापंददौतेषां सुराणांसातपस्विनी । प्रविश्याश्वत्थमूलेसास्वोदरंदारयत्तदा

निर्गतो जठराद्गर्भो दधीचस्य महात्मनः ।
साक्षाद्रुद्रावतारोऽसौ पिप्पलादो महाप्रभः ॥ ११ ॥

प्रहस्य जननीगर्भमुवाचरुषितेक्षणा । सुवर्चा तं पिप्पलादं चिरंतिष्ठास्य सन्निधौ
अश्वत्थस्य महाभाग! सर्वेषांसफलो भवेः । तथैवभाषमाणासा सुवर्चातनयंप्रति

पतिमन्वगमत्साध्वी परमेण समाधिना ॥ १३ ॥
एवं दधीचपत्नी सा पतिना स्वर्गमाव्रजत् ॥ १४ ॥
ते देवाः कृतशस्त्रास्त्रा दैत्यान्प्रतिसमुत्सुकाः ।
आजग्मुश्चेन्द्रमुख्यास्ते महाबलपराक्रमाः ॥ १५ ॥
गुरुं पुरस्कृत्य तदाज्ञया ते गणाः सुराणां बहवस्तदानीम् ।
भुवं समागत्य च मध्यदेशमूचुश्च सर्वे परमास्त्रयुक्ताः ॥ १६ ॥

समागतानुपसृत्य देवांश्चेन्द्रपुरोगमान् । ययौवृत्रो महादैत्यो दैत्यवृन्दसमावृतः
यथा मेरोश्च शिखरंपरिपूर्णं प्रदृश्यते । तथासोऽपि महातेजाविश्वकर्म्मसुतोमहान्
तेन दृष्टो महेन्द्रश्च महेन्द्रेण महासुरः । देवानां दानवानां च दर्शनं च महाद्भुतम्
तदा ते बद्धवैराश्च देवदैत्याः परस्परम् । अन्योन्यमभिसंरब्धाजगर्जुः परमाद्भुतम्

वादित्राणि च भीमानि वाद्यमानानि सर्वशः ।
श्रूयन्तेऽत्र गभीराणि सुरासुरसमागमे ॥ २१ ॥

वाद्यमानेषु तूर्येषु ते सर्वे त्वरयान्विताः । अनेकशस्त्रसङ्घातैर्जघ्नुरन्योन्यमोजसा
तदा देवासुरे युद्धे त्रैलोक्यं सचराचरम् । भयेन महता युक्तं बभूव गतचेतनम् ॥

छेदिताः स्फोटिताश्चैव केचिच्छस्त्रैर्द्विधा कृताः ।
नाराचैश्च तथा केचिच्छस्त्रास्त्रैः शकलीकृताः ॥ २४ ॥

भल्लैश्चैरुर्हताःकेचिद्व्यङ्गभूतादिवौकसः । रश्मयोमेघसम्भूताःप्रकाशंतेनभस्स्विव
शिरांसि पतितान्येवबहूनि च नभस्तलात् । नक्षत्राणीवच्यथामहाप्रलयसङ्कुलम्

प्रवर्तितं मध्यदेशे सर्वभूतक्षयावहम् । शक्रेण सहसङ्ग्रामं चकार नमुचिस्तदा ॥
वज्रेण जघ्ने तरसा नमुचिं देवराट् स्वयम् । नरोमैकं च त्रुटितं नमुचेरसुरस्य च
वज्रेणापि तदा सर्वे विस्मयंपरमंगताः । असुराश्चसुराश्चैव महेन्द्रोव्रीडितस्तदा
गदया नमुचिं जघ्ने गदा सापि विचूर्णिता । नमुचेरङ्गलग्नाऽपि पपातवसुधातले
तथा शूलेन महता तं जघान पुरन्दरः । तच्छूलं शतधा चूर्णं नमुचेरङ्गमाश्रितम्
एवं तं विविधैःशस्त्रैराजघान सुरारिहा । प्रहस्यमानो नमुचिर्न जघान पुरन्दरम्

तूष्णींभूतस्तथा चेन्द्रश्चिन्तया परया युतः ।
किं कार्यं किमकार्यं वा इतीन्द्रो नाविदत्तदा ॥ ३३ ॥

एतस्मिन्नन्तरे तत्र महायुद्धे महाभये । जाता नभोगता वाणीइन्द्रमुद्दिश्यसत्वरम्

जह्येनमद्याशु महेन्द्र! दैत्यं दिवौकसां घोरतरं भयावहम् ।
फेनेन चैवाशु महासुरेन्द्रमपां समीपेन दुरासदेन ॥ ३५ ॥
अन्येन शस्त्रेण च आहतोऽसौ वध्यः कदाचिन्न भवत्ययन्तु ।
तस्माच्च देवेश! वधार्थमस्य कुरु प्रयत्नं नमुचेर्दुरात्मनः ॥ ३६ ॥
निशम्य वाचं परमार्थयुक्तां दैवीं सदानन्दकरीं शुभावहाम् ।
चक्रे परं यत्नवतां वरिष्ठो गत्वोदधेः पारमनन्तवीर्यः ॥ ३७ ॥

तत्रागतं समीक्ष्याऽथ नमुचिः क्रोधमूर्च्छितः । हत्वाशूलेनदेवेन्द्रं प्रहसन्निदमब्रवीत्
समुद्रस्यतटःकस्मात्सेवितःसुरसत्तम !। विहायरणभूमिं च त्यक्तशस्त्रोऽभवद्भवान्

त्वदीयेनैव वज्रेण किं कृतं मम दुर्मते! ॥ ४० ॥
तथाऽन्यानि च शस्त्राणि अस्त्राणि सुबहूनि च ।
गृहीतानि पुरामन्द हन्तुमामेव चाऽधुना ॥ ४१ ॥

किं करिष्यसिमांहंतुंयुद्धायसमुपस्थितः । केनशस्त्रेणरेमन्दयोद्धुमिच्छसिसंयुगे
त्वां घातयामि चाद्येवयदितिष्ठसिसंयुगे । नोचेद्गच्छमयामुक्तश्चिरंजीवसुखीभव
एवं स गर्वितं तस्य वाक्यमाहवशोभिनः । श्रुत्वामहेन्द्रोऽपि रुषाजगृहेफेनमद्भुतम्

फेनं करस्थं दृष्ट्वा तु असुरा जहसुस्तदा ॥ ४५ ॥

क्षयं गतानि चास्त्राणि फेनेनैव पुरंदरः । हन्तुमिच्छति मामद्य शतक्रतुरुदारधीः
एवं प्रहस्य नमुचिरवज्ञाय पुरन्दरम् । सावज्ञं पुरतस्तस्मैनमुचिर्दैत्यपुङ्गवः ॥ ४७॥

तदैव तं स फेनेन शीघ्रमिन्द्रो जघान ह ॥ ४८ ॥

हते तुनमुचौदेवाःसर्वेचैवमुदान्विताः । साधुसाध्विवतिशब्देनऋषयश्चाभ्यपूजयन्

तदा सर्वे जयं प्राप्ता हत्वा नमुचिमाहवे ।
दैत्यास्ते कोपसंरब्धा योद्धुकामा मुदान्विताः ॥ ५० ॥

पुनः प्रववृते युद्धं देवानां दानवैः सह । शस्त्रास्त्रैर्बहुधा मुक्तैः परस्परवधैषिभिः

यदा ते ह्यसुरा देवैः पातिताश्च पुनःपुनः ।
तदा वृत्रो महातेजाः शतक्रतुमुपाव्रजत् ॥ ५२ ॥

वृत्रं दृष्ट्वा तदा सर्वे ससुरासुरमानवाः । भयेन महताविष्टाः पतिता भुवि शेरते॥
एवं भीतेषु सर्वेषु सुरसिद्धेषु वै तदा । इन्द्रश्चैरावतारूढो वज्रपाणिः प्रतापवान्

छत्रेण ध्रियमाणेन चामरेण विराजितः ।
तदा सर्वैः समेतो हि लोकपालैः प्रतापितः ॥ ५५ ॥
वृत्रं विलोक्य ते सर्वे लोकपाला महेश्वराः ।
भयभीताश्च ते सर्वे शिवं शरणमन्वयुः ॥ ५६ ॥

मनसाचिन्तयन्सर्वे शंकरं लोकशंकरम् । लिंगं संपूज्यविधिवन्महेन्द्रोजयकामुकः

गुरुणा विदितः सद्यो विश्वासेन परेण हि ।
उवाच च तदा शक्रं बृहस्पतिरुदारधीः ॥ ५८ ॥

बृहस्पतिरुवाच

कार्तिके शुक्लपक्षे तु मन्दवारेत्रयोदशी । समग्रा यदि लभ्येत सर्वप्राप्त्यै न संशयः
तस्यां प्रदोषसमये लिङ्गरूपी सदाशिवः । पूजनीयो हि देवेन्द्र सर्वकामार्थसिद्धये

स्नात्वा मध्याह्नसमयेतिलामलकसंयुतम् ।
शिवस्य चाऽर्चनं कुर्याद् गन्धपुष्पफलादिभिः ॥ ६१ ॥
पश्चात्प्रदोषवेलायां स्थावरंलिङ्गमर्च्चयेत् ।

स्वयम्भुस्थापितं चापिपौरुषेयमपौरुषम् ॥ ६२ ॥

जने वा विजने वापि अरण्ये वा तपोवने । तल्लिङ्गमर्च्चयेद्भक्त्या प्रदोषेतुविशेषतः

ग्रामाद् बहिः स्थितं लिङ्गं ग्रामाच्छतगुणं फलम् ।

बाह्याच्छतगुणं पुण्यमरण्ये लिङ्गमद्भुतम् ॥ ६४ ॥

आरण्याच्छतगुणं पुण्यमर्चितं पार्वतं तथा ।

पार्वताच्चैव लिंगाच्च फलं चायुतसंज्ञितम् ॥

तपोवनाश्रितं लिङ्गं पूजितं वा महाफलम् ॥ ६५ ॥

तस्मादेतद्विभागेन शिवपूजनार्चनं बुधैः । कर्तव्यं निपुणत्वेनतीर्थस्नानादिकंतथा

पञ्चपिण्डान्समुद्धृत्य स्नानमात्रेण शोभनम् ।

कूपे स्नानं प्रकुर्वीत उद्धृतेन विशेषतः ॥ ६७ ॥

तडागे दश पिण्डांश्चउद्धृत्यस्नानमाचरेत् । नदीस्नानंविशिष्टंचमहानद्यांविशेषतः

सर्वेषामपि तीर्थानांगङ्गास्नानंविशिष्यते । देवखातेचतत्तुल्यंप्रशस्तंस्नानमाचरेत्

प्रदीपानां सहस्रेण दीपनीयः सदाशिवः । तथादीपशतेनापि द्वात्रिंशद्दीपमालया

घृतेन दीपयेद्दीपाञ्छिवस्य परितुष्टये । तथा फलैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्गन्धधूपकैः ॥

उपचारैः षोडशभिर्लिङ्गरूपी सदाशिवः । पूज्यः प्रदोषवेलायां नृभिःसर्वार्थसिद्धये

प्रदक्षिणं प्रकुर्वीत शतमष्टोत्तरं तथा । नमस्कारान्प्रकुर्वीत तावत्संख्यान्प्रयत्नतः

प्रदक्षिणनमस्कारैः पूजनीयः सदाशिवः ।

नाम्नां शतेन रुद्रोऽसौ स्तवनीयो यथाविधि ॥ ७४ ॥

नमो रुद्राय भीमाय नीलकण्ठाय वेधसे ।

कपर्द्दिने सुरेशाय व्योमकेशाय वै नमः ॥ ७५ ॥

वृषध्वजाय सोमाय नीलकण्ठाय वै नमः । दिगम्बराय भर्गाय उमाकांतकपर्द्दिने

तपोमयाय व्याप्ताय शिपिविष्टाय वै नमः ।

व्यालप्रियाय व्यालाय व्यालानां पतये नमः ॥ ७७ ॥

महीधराय व्याघ्राय पशूनां पतये नमः । त्रिपुरांतकसिंहाय शार्दूलोग्ररवाय च

मीनाय मीननाथाय सिद्धाय परमेष्ठिने । कामांतकाय बुद्धायबुद्धीनां पतयेनमः

कपोताय विशिष्टाय शिष्टाय परमात्मने । वेदाय वेदबीजाय देवगुह्याय वै नमः

दीर्घाय दीर्घदीर्घाय दीर्घार्घाय महाय च ।

नमो जगत्प्रतिष्ठाय व्योमरूपाय वै नमः ॥ ८१ ॥

गजासुरविनाशाय ह्यन्धकासुरभेदिने । नीललोहितशुक्लाय चण्डमुण्डप्रियायच ॥

भक्तिप्रियाय देवाय ज्ञानज्ञानाव्ययाय च । महेशाय नमस्तुभ्यं महादेवहराय च ॥

त्रिनेत्राय त्रिवेदाय वेदांगाय नमोनमः । अर्थाय अर्थरूपाय परमार्थाय वै नमः ॥

विश्वरूपाय विश्वाय विश्वनाथाय वै नमः ।

शङ्कराय च कालाय कालावयवरूपिणे ॥ ८५ ॥

अरूपाय च सूक्ष्माय सूक्ष्मसूक्ष्माय वै नमः ।

श्मशानवासिने तुभ्यं नमस्ते कृत्तिवाससे ॥ ८६ ॥

शशाङ्कशेखरायैव रुद्रविश्वाश्रयाय च । दुर्गाय दुर्गसाराय दुर्गावयवसाक्षिणे ॥

लिङ्गरूपाय लिंगाय लिंगानांपतये नमः । नमः प्रणवरूपाय प्रणवार्थाय वै नमः

नमोनमः कारणकारणाय ते मृत्युंजयायाऽऽत्मभवस्वरूपिणे ।

त्रियम्बकायासितकण्ठभर्ग! गौरीपते! सकलमङ्गलहेतवे नमः ॥ ८९ ॥

बृहस्पतिरुवाच

नाम्नांशतं महेशस्य उच्चार्य व्रतिना तदा । प्रदक्षिणनमस्कारैरेतत्संख्यैः प्रयत्नतः

कार्यं प्रदोषसमये तुष्ट्यर्थं शङ्करस्य च ॥ ९० ॥

एवं व्रतं समुद्दिष्टं तव शक्र! महामते । शीघ्रं कुरु महाभाग पश्चाद्युद्धं कुरु प्रभो

शम्भोः प्रसादात्सर्वं ते भविष्यति जयादिकम् ॥ ९२ ॥

वृत्रो ह्ययं महातेजा दैतेयस्तपसापुरा । शिवं प्रसादयामास पर्वते गन्धमादने ॥

नाम्ना चित्ररथो राजा वनं चित्ररथस्य तत् ।

एतज्जानीहि भो इन्द्र! शिवपुर्याः समीपतः ॥ ९४ ॥

यस्मिन्वने महाभाग! नसंति च षडूर्मयः । तस्माच्चैत्ररथं नाम वनं परममङ्गलम्

तस्य राज्ञः शिवेनैव दत्तं यानं महाद्भुतम् ॥ ६५ ॥
कामगं किङ्किणीयुक्तं सिद्धचारणसेवितम् ।
गन्धर्वैरप्सरोयक्षैः किन्नरैरुपशोभितम् ॥ ६६ ॥
ततस्तेनैव यानेनपृथिवींपर्यटन्पुरा । तथागिरीशमुख्यांश्च द्वीपांश्चविविधांस्तथा
एकदा पर्यटन्राजा नाम्ना चित्ररथो महान् ।
कैलाशमागतस्तत्र स ददर्श पराद्भुतम् ॥ ६८ ॥
सभातलं महेशस्य गणैश्चैव विराजितम् ।
अर्द्धाङ्गलग्नया देव्या शोभितं च महेश्वरम् ॥ ६६ ॥
निरीक्ष्य देव्या सहितं सदाशिवं देव्यान्वितं वाक्यमिदं बभाषे
वयं च शंभो! विषयान्विताश्च मंत्र्यादयः स्त्रीजिताश्चापि चान्ये ।
न लोकमध्ये वयमेव चाऽज्ञाः स्त्रीसेवनं लज्जया नैव कुर्मः ॥ १०१ ॥
एतद्वाक्यं निशम्याऽथमहेशः प्रहसन्निव । उवाचन्यायसंयुक्तंसर्वेषामपिशृण्वताम्
भयं लोकापवादाच्चसर्वेषामपिनान्यथा । ग्रासितं कालकूटं च सर्वेषामपिदुर्जरम्
तथापि उपहासो मे कृतो राज्ञा हि दुर्जरः ।
तं चित्ररथमाहूय गिरिजावाक्यमब्रवीत् ॥ १०४ ॥

गिरिजोवाच

रे दुरात्मन्कथं त्वज्ञ!शङ्करश्चोपहासितः । मयासहैवमन्दात्मन्द्रक्ष्यसेकर्मणःफलम्
साधूनां समचित्तानामुपहासं करोति यः ।
देवो वाऽप्यथवा मर्त्यः स विज्ञेयोऽधमाधमः ॥ १०६ ॥
एते मुनीन्द्राश्च महानुभावास्तथा ह्यमी ऋषयो वेदगर्भाः ।
तथैव सर्वे सनकादयो ह्यमी अज्ञाश्च सर्वे शिवमर्चयन्ते ?॥ १०७ ॥
रे मूढ! सर्वेषु जनेष्वभिज्ञस्त्वमेक एवाऽद्य न चापरे जनाः ।
तस्मादभिज्ञं हि करोमि दैत्यं देवैर्द्विजैश्चापि बहिष्कृतं त्वाम् ॥ १०८॥
एवंशप्तस्तयादेव्या भवान्या राजसत्तमः । राजाचित्ररथःसद्यः पपातसहसादिवः

आसुरीं योनिमासाद्य वृत्रोनाम्नाऽभवत्तदा ।
तपसा परमेणैव त्वष्ट्रा संयोजितः क्रमात् ॥ ११० ॥
तपसातेनमहता अजेयोवृत्र उच्यते । तस्माच्छम्भुंसमभ्यर्च्यप्रदोषेविधिनाऽधुना
जहि वृत्रं महादैत्यं देवानां कार्यसिद्धये । गुरोस्तद्वचनंश्रुत्वाउवाचाऽथशतक्रतुः
सोद्यापनविधिं ब्रूहि प्रदोषस्य च मेऽधुना ॥ ११२ ॥

बृहस्पतिरुवाच

कार्त्तिकेमासिसम्प्राप्ते मन्दवारे त्रयोदशी । सम्पूर्तिस्तु भवेत्तत्र सम्पूर्णव्रतसिद्धये
वृषभो राजतः कार्यःपृष्ठेतस्यसुपीठकम् । तस्योपरिन्यसेद्देवमुमाकांतंत्रिलोचनम्
पञ्चवक्त्रंदशभुजमर्द्धाङ्गे गिरिजांसतीम् । एवंचोमामहेशं च सौवर्णं कारयेद्बुधः
सवृषं ताम्रपत्रे च वस्त्रेण परिगुण्ठिते ।
स्थापयित्वोमया सार्द्धं नानाभोगसमन्वितम् ॥ ११६ ॥
विधिना जागरं कुर्याद्रात्रौ श्रद्धासमन्वितः ।
पञ्चामृतेन स्नपनं कार्यमादौ प्रयत्नतः ॥ ११७ ॥
गोक्षीरस्नानं देवेश! गोक्षीरेण मयाकृतम् । स्नपनं देवदेवेश गृहाण परमेश्वर ! ॥
दध्नाचैवमयादेव स्नपनं क्रियतेऽधुना । गृहाण च मया दत्तं सुप्रसन्नो भवाद्य वै
सर्पिषा च मयादेव स्नपनं क्रियतेऽधुना । गृहाण श्रद्धया दत्तं तव प्रीत्यर्थमेव च
इदं मधु मया दत्तं तव प्रीत्यर्थमेव च । गृहाण त्वं हि देवेश मम शान्तिप्रदो भव
सितया देवदेवेश स्नपनं क्रियतेऽधुना । गृहाण श्रद्धयादत्तां सुप्रसन्नो भव प्रभो
एवं पञ्चामृतेनैव स्नपनीयो वृषध्वजः । पश्चादर्घ्यं प्रदातव्यं ताम्रपात्रेण धीमता
अनेनैव च मन्त्रेण उमाकान्तस्य तुष्टये ॥ १२३ ॥
अर्घ्योऽसि त्वमुमाकान्त!अर्घेणानेन वै प्रभो । गृहाणत्वंमयादत्तं प्रसन्नोभवशङ्कर
मया दत्तं च ते पाद्यं पुष्पगन्धसमन्वितम् । गृहाण देवदेवेश! प्रसन्नो वरदो भव
विष्टरं विष्टरेणैव मया दत्तं च वै प्रभो !। शान्त्यर्थं तवदेवेश वरदो भव मे सदा ॥
आचमनीयं मया दत्तं तव विश्वेश्वर प्रभो !। गृहाणपरमेशान तुष्टो भव ममाद्य वै

ब्रह्मग्रन्थिसमायुक्तं ब्रह्मकर्मप्रवर्त्तकम् । यज्ञोपवीतं सौवर्णं मया दत्तं तव प्रभो

सुगन्धं चन्दनं देव! मया दत्तं च वै प्रभो! ।

भक्त्या परमया शम्भो ! सुगन्धं कुरु मां भव ! ॥ १२६ ॥

दीपं हि परमं शम्भो ! घृतप्रज्वलितं मया । दत्तं गृहाण देवेश मम ज्ञानप्रदो भव॥

दीपं विशिष्टं परमं सर्वौषधिविजृम्भितम् । गृहाण परमेशान मम शान्त्यर्थमेव च

दीपावलीं मयादत्तां गृहाण परमेश्वर । आरार्तिकप्रदानेन मम तेजःप्रदो भव ॥

फलदीपादिनैवेद्यताम्बूलादिक्रमेण च । पूजनीयो विधानज्ञैस्तस्यां रात्रौप्रयत्नतः

पश्चाज्जागरणं कार्यं गृहे वा देवतालये ।

वितानमण्डपं कृत्वा नानाश्चर्यसमन्वितम् ।

गीतवादित्रनृत्येन अर्चनीयः सदाशिवः ॥ १३४ ॥

अनेनैव विधानेन प्रदोषोद्यापनेविधिः । कार्योविधिमता शक्र सर्वकार्यार्थसिद्धये

गुरुणा कथितं सर्वं तच्चकार शतक्रतुः । तेनैव च सहायेन इन्द्रोयुद्धपरायणः ॥

वृत्रं प्रतिसुरैः सार्द्धं युयुधे च शतक्रतुः । तुमुलं युद्धमभवद्देवानां दानवैः सह ॥

तस्मिन्सुतुमुले गाढे देवदैत्यक्षयावहे । द्वन्द्वयुद्धं सुतुमुलमतिवेलं भयावहम् ॥

व्योमोयमेन युयुधे ह्यग्निना तीक्ष्णकोपनः । वरुणेनमहादंष्ट्रोवायुना च महाबलः

द्वन्द्वयुद्धरताः सर्वे अन्योन्यबलकाङ्क्षिणः ॥ १४० ॥

तथैव ते देववरा महाभुजाः सङ्ग्रामशूरा जयिनस्तदाऽभवन् ।

पराजयं दैत्यवराश्च सर्वे प्राप्तास्तदानीं परमं समन्तात् ॥ १४१ ॥

दृष्ट्वा सुरैर्दैत्यवरान्पराजितान्पलायमानानथ कान्दिशीकान् ।

तदैव वृत्रः परमेण मन्युना महाबलो वाक्यमिदं बभाषे ॥ १४२ ॥

वृत्र उवाच

हे दैत्याः परमार्ताश्चकस्माद्यूयं भयातुराः । पलायनपराः सर्वे विसृज्यरणमद्भुतम्

स्वंस्वं पराक्रमं वीरा युद्धाय कृतनिश्चयाः । दर्शयध्वंसुरगणास्सूदयध्वंमहाबलाः

गदाभिः पट्टिशैः खड्गैः शक्तितोमरमुद्गरैः ।

असिभिः(ऋष्टिभिः)र्भिन्दिपालैश्च पासतोमरमुष्टिभिः ॥ १४५ ॥

तदादेवाश्च युयुधुर्दधीचास्थिसमुद्भवैः । शस्त्रैरस्त्रैश्च परमैरसुरान्समदारयन् ॥१४६

पुनर्दैत्याहता देवैः प्राप्तास्तेऽपि पराजयम् । पुनश्चतेन वृत्रेणनोद्यमानाःसुरान्प्रति

यदा हि ते दैत्यवराः सुरेशैर्निहन्यमानाश्च विदुद्रुवुर्दिशः ।

केचिद् दृष्ट्वा दानवास्ते तदानीं भीतित्रस्ताः क्लीबरूपाः क्रमेण ॥१४८

वृत्रेण कोपिना चैवं धिक्कृता दैत्यपुङ्गवाः । हेपुलोमन्महाभागवृषपर्वन्नमोऽस्तुते

हे धूम्राक्ष महाकाल महादैत्यवृकासुर । स्थूलाक्ष हेमहादैत्यस्थूलदंष्ट्रनमोऽस्तुते

स्वर्गद्वारं विहायैव क्षत्रियाणां मनस्विनाम् ।

पलायध्वं किमर्थं वा सङ्ग्रामाङ्गणमुत्तमम् ॥ १५१ ॥

सङ्गरे मरणं येषां ते यान्ति परमं पदम् । यत्रतत्र च लिप्सेत सङ्ग्रामे मरणं बुधः

त्यजन्ति सङ्गरं ये वै ते यान्ति निरयं ध्रुवम् ॥ १५३ ॥

ये ब्राह्मणार्थं भृत्यार्थे स्वार्थे वै शस्त्रपाणयः ।

सङ्ग्रामं ये प्रकुर्वन्ति महापातकिनो नराः ॥ १५४ ॥

शस्त्रघातहता ये वै मृता वा सङ्गरे तथा ।

ये यान्ति परमं स्थानं नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ १५५॥

शस्त्रैर्विच्छिन्नदेहा ये गवार्थे स्वामिकारणात् ।

रणे मृताः क्षता ये वै ते यान्ति परमां गतिम् ॥ १५६ ॥

तस्माद्रणेऽपि ये शूराः पापिनो निहताः पुरः (ऽपिहतास्तुते) ।

प्राप्नुवन्ति परं स्थानं दुर्लभं ज्ञानिनामपि ॥ १५७ ॥

अथवा तीर्थगमनं वेदाध्ययनमेव च । देवतार्चनयज्ञादि श्रेयांसि विविधानि च ॥

एकपद्येन तान्येव कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।

संग्रामे पतितानां च सर्वशास्त्रेष्वयं विधिः ॥ १५९ ॥

तस्माद्युद्धावदानं च कर्तव्यमविशंकितैः । भवद्भिर्नान्यथा कार्यं देववाक्यप्रमाणतः

यूयं सर्वे शौरवृत्त्या समेताः कुलेन शीलेन महानुभावाः ।

पदानि तान्येव पलायमाना गच्छन्त्यशूरा रणमण्डलाच्च ॥ १६१ ॥

त एव सर्वे खलु पापलोकान्गच्छन्ति नूनं वचनात्स्मृतेश्च ॥ १६२ ॥

ये पापिष्ठास्त्वधर्म्मस्था ब्रह्मघ्ना गुरुतल्पगाः ।

नरकं यान्ति ते पापं तथैव रणविच्युताः ॥ १६३ ॥

तस्माद्भवद्भिर्योद्धव्यंस्वामिकार्यभरक्षमैः । एवमुक्तास्तदातेनवृत्रेणामपिमहात्मना

चक्रुस्ते वचनं तस्य असुराश्च सुरान्प्रति । चक्रुः सुतुमुलं युद्धं सर्वलोकभयङ्करम्

तस्मिन्प्रवृत्ते तुमुले विगाढे वृत्रो महादैत्यपतिः स एकः ।

उवाच रोषेण महाद्भुतेन शतक्रतुं देववरैः समेतम् ॥ १६६ ॥

वृत्र उवाच

शृणु वाक्यं मया चोक्तं धर्म्मार्थसहितं हितम् ।

त्वं देवानांपतिर्भूत्वा न जानासि हिताहितम् ॥ १६७ ॥

किं बलार्थपरो भूत्वा विश्वरूपो हतस्त्वया ।

प्राप्तमद्यैव भो इन्द्र! तस्येदं कर्म्मणः फलम् ॥ १६८ ॥

ये दीर्घदर्शिनो मन्दा मूढा धर्मबहिष्कृताः ।

अकल्पाः कार्यसिद्ध्यर्थं यत्कुर्वन्ति च निष्फलम् ॥

तत्सर्वं विद्धि देवेन्द्र! मनसा सम्प्रधार्यताम् ॥ १६९ ॥

तस्माद्धर्म्मपरो भूत्वा युध्यस्व गतकल्मषः ।

भ्रातृहा त्वं ममैवेन्द्र! तस्मात्त्वां घातयाम्यहम् ॥ १७० ॥

माप्रयाहिस्थिरोभूत्वादेवैश्चपरिवारितः । एवमुक्तस्तु वृत्रेणशक्रोऽतीवरुषान्वित

ऐरावतं समारुह्य ययौ वृत्रजिघांसया ॥ १७१ ॥

इन्द्रमायांतमालोक्यवृत्रोबलवतां वरः । उवाच प्रहसन्वाक्यं सर्वेषां शृण्वतामपि

आदौ मां प्रहरस्वेति तस्मात्त्वां घातयाम्यहम् ॥ १७३ ॥

इत्येवमुक्तो देवेन्द्रो जघान गदया भृशम् । वृत्रं बलवतां श्रेष्ठं जानुदेशे महाबलम्

तामांपतन्तीं जग्राह करेणैकेन लीलया । तयैवैनं जघानाशु गदया त्रिविदेश्वरम्

सा गदापातयामाससवज्रं च पुरन्दरम् । पतितं शक्रमालोक्य वृत्र ऊचेसुरान्प्रति

नयध्वं स्वामिनं देवाः ! स्वपुरीममरावतीम् ॥ १७७ ॥

एतच्छ्रुत्वा वचः सत्यं वृत्रस्य च महात्मनः ।

तथा चक्रुः सुराः सर्वे रणाच्चेन्द्रं समुत्सुकाः ॥ १७८ ॥

अपोवाह्य गजस्थं हि परिवार्य भयातुराः ।

सुराः सर्वे रणं हित्वा जग्मुस्ते त्रिदिवं प्रति ॥ १७९ ॥

ततो गतेषु देवेषु ननर्त च महासुरः । वृत्रो जहास च परं तेनापूर्यत दिक्तटम् ॥

चचाल च मही सर्वा सशैलवनकानना । चुक्षुभे च तदा सर्वं जङ्गमं स्थावरं तथा

श्रुत्वा प्रयातं देवेन्द्रंब्रह्मालोकपितामहः । उपयातोऽथदेवेन्द्रःस्वकमण्डलुवारिणा

अस्पृशल्लब्धसञ्ज्ञोऽभूत्तत्क्षणाच्च पुरन्दरः ॥ १८२ ॥

दृष्ट्वा पितामहं चाग्रे व्रीडायुक्तोऽभवत्तदा । महेन्द्रं त्रपयायुक्तं ब्रह्मोवाच पितामहः

ब्रह्मोवाच

वृत्रो हि तपसा युक्तो ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ।

त्वष्टुश्च तपसा युक्तो वृत्रश्चाऽयं महायशाः ॥

अजेयस्तपसोग्रेण तस्मात्त्वं तपसा जय ॥ १८४ ॥

वृत्रासुरो दैत्यपतिश्च शक्र ! ते समाधिना परमेणैव जय्यः ।

निशम्य वाक्यं परमेष्ठिनो हरिः सस्मार देवं वृषभध्वजं तदा ॥ १८५ ॥

स्तुत्या तदा तं स्तवमानो महात्मा पुरन्दरो गुरुणा नोदितो हि १८६

इन्द्र उवाच

नमो भर्गाय देवायदेवानामतिदुर्गम । वरदो भव देवेश ! देवानां कार्यसिद्धये ॥

एवं स्तुतिपरो भूत्वा शचीपतिरुदारधीः ।

स्वकार्यदक्षो मन्दात्मा प्रपञ्चाभिरतः खलु ॥ १८८ ॥

प्रपञ्चाभिरतामूढाःशिवभक्तिपराह्यपि । न प्राप्नुवंति ते स्थानंपरमीशस्यरागिणः

निर्मला निरहंकारा ये जनाः पर्युपासते । मृडं ज्ञानप्रदं चेशं परेशं शंभुमेव च ॥

तेषां परेषां वरद इहामुत्र च शंकरः । महेन्द्रेण स्तुतः शर्वो रागिणा परमेण हि ॥

रागिणां हि सदा शम्भुर्दुर्लभो नात्र संशयः ।
तस्माद्विरागिणां नित्यं सन्मुखो हि सदाशिवः ॥ १९२ ॥
राजा सुराणां हि महानुरागी स्वकर्म संसिद्धिमहाप्रवीणः ।
तस्मात्सदा क्लेशपरः शचीपतिः स्वकामभावात्मपरो हि नित्यम् ॥

स्तवमानंतदाचेन्द्रमब्रवीत्कार्यगौरवात् । विज्ञायाऽखिलदृग्द्रष्टामहेशोलिङ्गरूपवान्
इन्द्र गच्छ सुरैः सार्द्धं वृत्रं वै दानवंप्रति । तपसैव च साध्योऽयं रणे जेतुंशतक्रतो

इन्द्र उवाच

केनोपायेन साध्योऽयं वृत्रो दैत्यवरो महान् ।
तच्छीघ्रं कथ्यतां शम्भो ! येन मे विजयो भवेत् ॥ १९६ ॥

रुद्र उवाच

रणे न शक्यते हन्तुमपि दैववरैरपि । तस्मात्त्वया हि कर्तव्यं कुत्सितंकर्मवाऽद्यवै

अस्य शापः पुरा दत्तः पार्वत्या मम सन्निधौ ।
असौ चित्ररथो नाम्ना विख्यातो भुवनत्रये ॥ १९८ ॥

पर्यटन्सुविमानेन मयादत्तेन भास्वता । उपहासादिमां योनिंसम्प्राप्तो दैत्यपुङ्गवः

तस्मादजेयं जानीहि रणे रणविदाम्वर !।
एवमुक्तो महेन्द्रोऽयं शम्भुना योगिना भृशम् ॥ २०० ॥
तथेति मत्वा शक्रोऽसौ नियमं तमुपाददे ॥ २०१ ॥
रन्ध्रं प्रतीक्ष्य वृत्रस्य तत्समीपे सहस्रकम् ।
वत्सराणां महाभागा वसन्हन्तुं मनोदधे ॥ २०२ ॥
अन्तर्वेद्यां बहिः स्थित्वा वज्रपाणिरनुज्ञया ।
गुरोः पुरोधसश्चैव स्वकार्यमकरोद् भृशम् ॥ २०३ ॥
एकदा नर्म्मदायां वै वृत्रो दानवपुङ्गवः ।
दैत्यैः परिवृतः सर्वैः समायातो यदृच्छया ॥ २०४ ॥

इन्द्रः पराभवंप्राप्तो नीतो देवैर्दिवं प्रति । अहमेव हतारिश्च नान्योऽस्तिसदृशोमम
मन्यमानः सदावृत्रः पौरुषेण समन्वितः । प्रदोषसमये विप्रा नर्मदायामुपस्थितः
दृष्टश्चेन्द्रेण सुमहानसुरैः परिवारितः । वृत्रो बलवतां श्रेष्ठः प्रदोषसमये तदा ॥

तस्मिन्प्रदोषे संयुक्ता मन्दवारे त्रयोदशी ।
नोदितो गुरुणा चेन्द्रः करे गृह्य बृहस्पतिः ॥ २०८ ॥
प्रदक्षिणानमस्कारैर्यथोक्तविधिना तदा ।
पूजितो लिङ्गरूपी च ओंकारो नर्मदा तटे ॥ २०९ ॥
प्रदोषव्रतमहात्म्याद्वज्रपाणिः प्रतापवान् ।
सञ्जातस्तत्तत्क्षणादेव प्रसादाच्छङ्करस्य च ॥ २१० ॥

वृत्रोऽपि तपसा युक्तःप्रदोषसमये महान् । निद्रासक्तोऽभवत्तत्र शुंडेनप्रतिबोधितः
स्वापात्प्रदोषवेलायां तपसाचार्जितंफलम् । प्रनष्टंतत्क्षणादेवनिःश्रीकत्वमुपागतः

देव्याः शापाच्च सञ्जातो वृत्रो भग्नमनोरथः ॥ २१३ ॥
संध्यापादो गतो यावद्वृत्रस्तीर्थमुपाविशत् ।
परीतो विविधैर्दैत्यैर्नानायुधसमन्वितैः ॥ २१४ ॥
तस्य तत्कर्मणश्छिद्रं छिद्रान्वेषी शचीपतिः ।
ज्ञात्वा गतः शनैर्हन्तुमात्मशत्रुं शतक्रतुम् ॥ २१५ ॥

ततस्तैरभवद्युद्धमतिप्रबलदण्डिभिः । सर्वे देवाः सहायार्थं तदाऽऽजग्मुः शतक्रतोः
तदा दैत्याश्च देवाश्च युयुधुस्ते तरस्विनः । रात्रौयुद्धंसमभवत्सुरासुरविमर्दनम्
अनेकशस्त्रसम्वीतं महारौद्रमवर्तत । एवं प्रवर्तमाने तु सङ्ग्रामे रौद्रदारुणे ॥

तदा वृत्रोऽथ सन्नद्धो गृहीत्वा शूलमुल्बणम् ॥ २१९ ॥
इन्द्रप्रमुखतो भूत्वा जगर्जातिविभीषणम् ।
तस्य नादप्रणादेन त्रासितं भुवनत्रयम् ॥ २२० ॥

ऐरावणं समारुह्य महेन्द्रः शुशुभे तदा । ध्रियमाणेन च्छत्रेण चन्द्रमण्डलशोभिना

चामरैर्वीज्यमानोऽथ बभाषे दैत्यपुङ्गवम् ॥ २२२ ॥

इन्द्र उवाच

संग्रामं कुरु मे वृत्र! बलेन महता वृतः । शूरस्त्वमसि शूराणां तपसा परमेण हि॥

एवमुक्तस्तदा तेन वृत्रो वाक्यमुवाच ह ।

आदौ प्रहर मामिन्द्र! पश्चात्त्वां घातयाम्यहम् ॥ २२४ ॥

तथेति मत्वा तदतीव दुःसहं वज्रं तदानीं शतधारमेव ।

स मोक्तुकामो हि तदा पुरन्दरो निवारितस्तेन महाप्रभेण ॥

पुरोधसा बुद्धिमतां वरेण तथेति मत्वा स चकार चेन्द्रः ॥ २२५ ॥

गदांप्रगृह्य देवेन्द्रो वृत्रं विव्याधतांगदाम् । वारयामासवृत्रोसावतिथिंकृपणोयथा

व्यर्थां च स्वगदां दृष्ट्वा इन्द्रश्चिन्तामवाप ह ॥ २२७ ॥

तं चिन्त्यमानं स तदा पुरन्दरं वृत्रो बभाषे परिभर्त्स्यमानः ।

पुरा कृतं शक्र ! महाद्भुतं त्वया जुगुप्सितं कर्म च विस्मृतं किम् ॥

येनैव जातोऽसि सहस्रनेत्रः शापान्महर्षेरथ गौतमस्य ॥ २२८ ॥

ये शूराश्चेन्द्रियग्रामं वर्तन्ते हि नियम्य तु । ते जयं प्राप्नुवन्तीहनेतरेहि भवादृशाः

रणाजिरं महाघोरं पापिनां नाऽत्र संशयः ॥ २३० ॥

एवं निर्भत्सयामास देवेन्द्रं दैत्यपुङ्गवः ।

त्रिशूलं धूनयामास देवेन्द्रो हि तडित्समम् ॥ २३१ ॥

तेन शूलेन महता वृत्रोऽद्भुतपराक्रमः । बभौ तीव्रेण तपसा यथा रुद्रो युगान्तकृ

तथाभूतं समालक्ष्य देवराजः शतक्रतुः । अभ्युद्ययौ हन्तुकामो वृत्रं दानवपुङ्गवम्

तमायान्तमभिप्रेक्ष्य हन्तुकामं पुरन्दरम् । जहास परमं तत्र शक्रस्य च भयावहम्

मुखं प्रसार्य सुमहदागतो हि पुरन्दरम् ॥ २३४ ॥

ग्रस्तुकामो महातेजा दैत्यानामधिपस्तथा ।

आगत्य सहसा शक्रं ग्रासयित्वा सकुञ्जरम् ॥ २३५ ॥

सवज्रं सकिरीटं च ननर्त च जगर्ज्ज च । निमिषांतरमात्रेण ग्रसितोऽसौ पुरन्द

हाहाकारो महानासीद्देवानां तत्र पश्यताम् ।

भूकम्पो हि तदा ह्यासीदुल्कापातः सहस्रशः ॥ २३७ ॥

तिमिरेणावृतं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् । नर्तमानस्तदा वृत्रो बभूव परमद्युतिः ॥

विध्यमानास्तदा सर्वेदेवा ब्राह्मणमागताः । शशंसुःसर्वमेवैतद्वृत्रासुरविचेष्टितम्

तच्छ्रुत्वा भगवान्ब्रह्मा व्यथितोऽतीवविस्मितः ।

कथं जातं महेन्द्रस्य व्यसनं परमाद्भुतम् ॥ २४० ॥

देवैः सह तदा ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः । तुष्टाव गिरिशं देवं परमेण समाधिना

ब्रह्मोवाच

ॐनमो लिङ्गरूपाय महादेवाय वै नमः । विश्वरूपाय देवाय विरूपाक्षाय वै नमः

त्राहि त्राहि त्रिलोकेश! वृत्रग्रस्तं पुरन्दरम् ।

तदा नभोगता वाणी सर्वेषामेव शृण्वताम् ॥ २४३ ॥

उवाच हितकामाय विधिं लिङ्गार्चने सती । प्रदोषव्रतयुक्तेन इन्द्रेण विकृतं कृतम्

निर्माल्यंपीठिकां चैवच्छायाप्रासादमेवच । प्रदक्षिणांकृतवतापीठिकालंघनंकृतम

लङ्घयन्ति च ये मूढास्ते वै दण्ड्या न संशयः ।

चण्डस्य गणमुख्यस्य तस्मात्कुर्यात्प्रयत्नतः ॥

प्रदक्षिणानमस्कारौ लिङ्गार्चनसमन्वितः ॥ २४६ ॥

श्रेयः प्राप्त्येकबुद्ध्या वै प्रयत्ना ल्लिङ्गपूजनम् ।

कार्यं दीक्षापरैर्नित्यं सर्वपापोपशान्तये ॥ २४७ ॥

अशरीरं च तद्वाक्यं श्रुत्वा ब्रह्मादयः सुराः ।

पप्रच्छुस्ते प्राञ्जलयो नभोवाणीं शुभावहाम् ॥ २४८ ॥

कथमर्चामहे लिङ्गं केनैव विधिना ततः । प्रातर्मध्याह्नसमये सायंकाले तथैव च

कानि पुष्पाणि सायाह्ने मध्याह्ने च तथैव हि ।

प्रातःकाले तु कान्येव कथयस्व यथातथम् ॥ २५० ॥

तदा नभोगता वाणी कथयामास विस्तरम् ॥ २५१ ॥

करवीरं चार्कपुष्पं बृहतीपुष्पमेव च । धत्तूरकुसुमं चैव शतपत्रं तथैव च ॥ २५२ ॥

आरग्वधं च पुन्नागं बकुलं नागकेशरम्। ब्रध्नोत्पलं कदम्बं च मंदारकुसुमं तथा

बहूनि वरपुष्पाणि बहूनि कमलान्यपि।

त्रिकाले च पवित्राणि ज्ञेयानि सततं बुधैः ॥ २५४ ॥

जातीपुष्पं मल्लिकायाश्च पुष्पं पुष्पं मोगरकं नीलपुष्पं तथैव।

तथा पुष्पं कुटजं कर्णिकारं कौसुम्भाख्यं वारिजं रक्तवर्णम् ॥ २५५ ॥

एतान्येव च पुष्पाणि मध्याह्ने लिङ्गपूजने।

विशिष्टानि मयोक्तानि सायाह्ने कथयाम्यहम् ॥ २५६ ॥

चम्पकानि त्रिकाले च पवित्राणि न संशयः।

रात्रौ मोगरकाण्येव पवित्राणि न संशयः ॥ २५७ ॥

एवमर्च्चनभेदांश्च ज्ञात्वा तल्लिङ्गपूजने।

कार्यो विधिर्विधिज्ञैश्च सततं च शिवालये ॥ २५८ ॥

वृषभान्तरितो भूत्वा पीठिकान्तरमेव च।

प्रदक्षिणां च कुर्वीत कुर्वन्किल्बिषमश्नुते ॥ २५९ ॥

तथा ह्यनेन शक्रेण कृतं चैव प्रदक्षिणम्।

राजसम्भावमाश्रित्य तस्माज्जातं च निष्फलम् ॥ २६० ॥

ग्रसितोऽद्यैव वृत्रेण सगजो हि पुरन्दरः। भवद्भिरेव तत्कार्यं येन इन्द्रः प्रमुच्यते ॥

महारुद्रविधानेन मुक्तो भवति तत्क्षणात्।

पुरन्दरो ह्ययं देवा नात्र कार्या विचारणा ॥ २६२ ॥

तेनैव वचसा देवा रुद्रमभ्यर्च्य यत्नतः। यथोक्तेन विधानेन रुद्रसूक्तेन यत्नतः ॥

तथा चैकादशी रुद्रया रुद्रमभ्यर्च्य वै सुराः।

हवनं प्रत्यहं चक्रुर्दशांशेन द्विजोत्तमाः ॥ २६४ ॥

जपं च पूजां हवनं च चक्रुर्विमोक्तुकामाः सहसा पुरन्दरम्।

शम्भोः प्रसादात्सहसा विनिर्गतः कुक्षिं भित्त्वा देवराजस्तदानीम् ॥

तं निर्गतं समीक्ष्याऽथदेवदेवेन्द्रमोजसा। सगजं च सवज्रं चसकिरीटं सकुण्डलम्

श्रिया परमया युक्तं पुरन्दरं महौजसम् ॥ २६६ ॥

देवदुन्दुभयो नेदुस्तथा शंखा ह्यनेकशः। गन्धर्वाप्सरसोयक्षाश्चऋषयश्चमुदान्विताः

ऐकपद्येन सर्वेषां महाहर्षो दिवौकसाम्। सञ्जातस्तत्क्षणादेव यदा मुक्तः पुरंदरः

तदा शची समायाता यत्र मुक्तः पुरन्दरः ॥ २६८ ॥

तत्र शच्या समेतोऽसावभिषिक्तो महर्षिभिः।

पुण्याहवाचनं तस्य कृतं सर्वैः प्रयत्नतः ॥ २६९ ॥

एवं तदाभिषिक्तोऽसौ महेन्द्र ऋषिभिः पुनः।

मही मङ्गलभूयिष्ठा तदा जाता द्विजोत्तमाः ॥ २७० ॥

दिशः प्रसन्नतां याता निर्मलश्चाभवन्नभः।

शान्तास्तदाऽग्नयो ह्यासन्मनांसि च महात्मनाम् ॥ २७१ ॥

एवमादीन्यनेकानि मङ्गलानिततोऽभवन्। मुक्ते शतक्रतौतस्मिन्बभूव परमाद्भुतम्

एवं प्रवर्तमाने तु महतां च महोत्सवे। तावद्वृत्रस्य पतितं शरीरं चभयानकम्

तत्रैव ब्रह्महत्या च पापिष्ठा पतिता भुवि।

गङ्गायमुनयोर्मध्ये अन्तर्वेदीति कथ्यते ॥ २७४ ॥

पुण्यभूमिरिति ख्याता प्रसिद्धा लोकपावनी।

वृत्रहत्याप्रतिष्ठासायस्मिन्देशेसपापवान् ॥ २७५ ॥

मलस्य बहुसंभूत्या मालावेतिप्रकीर्तिता। तस्यांतुमलभूम्यांवैवृत्रस्यचमहच्छिरः

षण्मासेष्वपतत्सर्वैः कृत्तं देवैः सवासवैः। एवंवृत्रवधं कृत्वा शक्रोजयमवाप ह

इन्द्रासने चोपविष्टो निरातंकः शचीपतिः।

एतस्मिन्नंतरे दैत्याः पातालवासिनंबलिम् ॥

शशंसुः सर्वमागत्य शक्रस्य च विचेष्टितम् ॥ २७८ ॥

तेषां तद्वचनं श्रुत्वावैरोचनीरुषान्वितः। शुक्रंप्रपच्छ स तदाकथमिन्द्रोवशीभवेत्

तेनोक्तं बलये राजन्नयस्यन्दनलब्धये। महायज्ञं कुरुष्वाद्य तेन ते विजयो भवेत्

तेनोक्तो भृगुणा चैवबलिर्यज्ञार्थमुद्यतः। दध्रौयानीहद्रव्याणियज्ञयोग्यानितानिवै

मेलयित्वा त्वरेणैव वैरोचनिरुदारधीः ॥ २८१ ॥

प्रवर्तितो महायज्ञो भार्गवेण महात्मना । दीक्षायुक्तो बलिरभूज्जुहुवे हव्यवाहनम्

हूयमाने तदाग्नौतु कर्मणाविधिहेतुना । तस्माद्बलेःसमुत्पन्नःस्यन्दनः परमाद्भुतः

हयैश्चतुर्भिः संयुक्तो ध्वजे सिंहो महाप्रभः ।

शस्त्रास्त्रैः संयुतः श्रीमान्हयैः श्वेतैरलङ्कृतः ॥ २८४ ॥

ततश्चावभृथस्नानं चक्रेशुक्रप्रणोदितः । स्यंदनं पूजयित्वाऽथ आरुरोह बलिस्तदा

दैत्यैः परिवृतः सद्यो योद्धुकामः पुरंदरम् ।

सद्य एव दिवं प्राप्तो बलिर्वैरोचनोमहान् ॥ २८६ ॥

आगत्य सेनया सार्द्धमारुरोहामरावतीम् ।

संरुद्धां तां पुरीं दृष्ट्वा तदा ते सुरसत्तमाः ।

विमर्शयित्वा सुचिरमूचुः सर्वे बृहस्पतिम् ॥ २८७ ॥

किं कुर्मोऽद्य महाभाग आगतादैत्यपुंगवाः ।

योद्धकामामहावीरा सर्वे युद्धविशारदाः ॥

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा बृहस्पतिरभाषत ॥ २८६ ॥

एते घृतमुखा घोरा भृगुणा नोदिताः सुराः ।

अजेयाश्चैव ते सर्वे तपसा विक्रमेण च ॥ २६० ॥

एतन्निशम्य वचनं च गुणाभियुक्तं सर्वे सुराः समभवंस्त्रपयाभियुक्ताः

इन्द्रोऽपिबुद्धिविकलःपरिचिंतयाच व्रीडायुतःसमभवत्परिभत्स्र्यमानः

इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्त्र्यां संहितायांप्रथमेमाहेश्वरखण्डे केदारखण्डे बलिदैत्यस्य सङ्ग्रामोद्योगवर्णनंनाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः

बुद्धिविकलानां देवानां नानारूपधारणम्

लोमश उवाच

कर्मणा परिभूतोहिमहेन्द्रोगुरुमब्रवीत् । विनायत्नेनसंक्लेशात्तत्तुंकर्मकिमुच्यताम्

बृहस्पतिरुवाचेदं त्यक्त्वा चैवामरावतीम् ।

यास्यामोऽन्यत्र सर्वे वै सकुटुम्बा जिगीषवः ॥ २ ॥

तथा चक्रुः सुराः सर्वे हित्वा चैवामरावतीम् ।

बर्हिणो रूपमास्थाय गतः सद्यः पुरन्दरः ॥ ३ ॥

काको भूत्वा यमः साक्षात्कृकलासो धनाधिपः ।

अग्निः कपोतको भूत्वा भेको भूत्वा महेश्वरः ॥ ४ ॥

नैर्ऋतस्तत्क्षणादेव कपोतोऽभूत्ततोगतः ।

पाशी कपिञ्जलो भूत्वा वायुः पारावतोऽभवत् ॥ ५ ॥

एवं नानातनुभृतोहित्वातेत्रिदिवंगताः । कश्यपस्याश्रमंपुण्यंसंप्राप्तास्तेभयातुराः

अदितिं मातरं सर्वे शशंसुर्दैत्यचेष्टितम् ॥ ७ ॥

अप्रियं तदुपाकर्ण्य ह्यदितिः पुत्रलालसा । उवाचकश्यपंसातुसुराणांव्यसनंमहत्

महर्षे! श्रूयतां वाक्यं श्रुत्वा तत्कर्तुमर्हसि ॥ ८ ॥

दैत्यैः पराजिता देवा हित्वा चैवाऽमरावतीम् ।

त्वदीयमाश्रमं प्राप्तास्ताञ्रक्षस्व प्रजापते !॥ ६ ॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा कश्यपो वाक्यमब्रवीत् ।

तपसा महता तन्वि! जानीहि त्वं च भामिनि !।

अजेया ह्यसुराः साध्वि! भृगुणा ह्यनुमोदिताः ॥ १० ॥

तेषां जयो हि तपसाउग्रेणाऽद्येनभामिनि । कुरुशीघ्रतरेणैवसुराणां कार्यसिद्धये

व्रतमेतन्महाभागे कथयाम्यर्थसिद्धये । तत्कुरुष्व प्रयत्नेन यथोक्तविधिना शुभे ॥

मासि भाद्रपदे देवि! दशम्यां नियता शुचिः ।
एकभक्तं प्रकुर्वीत विष्णोः प्रीत्यर्थमेव च ॥ १३ ॥

प्रार्थनीयो हरिः साक्षात्सर्वकामवरेश्वरः । मन्त्रेणानेन सुभगे! तद्वक्तैर्वरवर्णिनि ॥
तव भक्तोऽस्म्यहंनाथदशम्यादिदिनत्रयम् । व्रतंचराम्यहंविष्णोअनुज्ञांदातुमर्हसि
अनेनैव च मंत्रेण प्रार्थनीयो जगत्पतिः । एकभक्तं प्रकुर्वीत तच्च भक्तं च केवलम् ॥
रम्भापत्रे च भोक्तव्यं वर्जितं लवणेन हि । एकादश्यां चोपवासं प्रकुर्वीतप्रयत्नतः॥
रात्रौ जागरणं कुर्यात्प्रयत्नेन सुमध्यमे !। द्वादश्यांनिपुणत्वेनपारणातुविधानतः

कर्तव्या ज्ञातिभिः सार्द्धं भोजयित्वा द्विजोत्तमान् ॥ १८ ॥

एवं द्वादशमासांस्तु कुर्याद्व्रतमतन्द्रितः । मासि भाद्रपदे प्राप्तेएकादश्यांप्रयत्नतः

विष्णुमभ्यर्च्य यत्नेन कलशोपरि संस्थितम् ॥ १९ ॥
सौवर्णं राजतं वापि यथाशक्त्या प्रकल्पयेत् ।
श्रवणेन तु संयुक्तां द्वादशीं पापनाशिनीम् ॥
व्रती उपवसेद्यत्नात्सर्वदोषप्रशान्तये ॥ २० ॥

एवं हि कश्यपेनोक्तं श्रुत्वाऽदितिरथाचरत् । व्रतंसांवत्सरंयावन्नियमेनसमन्विता
वर्षान्तेन व्रतेनैव परितुष्टो जनार्दनः । प्रादुर्बभूव द्वादश्यां श्रवणेन तदा द्विजाः ॥
वटुरूपधरः श्रीशो द्विभुजः कमलेक्षणः । अतसीपुष्पसङ्काशो वनमालाविभूषितः

तं दृष्ट्वा विस्मयाविष्टा पूजामध्येऽदितिस्तदा ।
कश्यपेन समायुक्ता साऽस्तौषीत्कमलेक्षणा ॥ २४ ॥

अदितिरुवाच

नमोनमः कारणकारणाय ते विश्वात्मने विश्वसृजे चिदात्मने ।
वरेण्यरूपाय परावरात्मने ह्यकुण्ठबोधाय नमो नमस्ते ॥ २५ ॥

इति स्मृतस्तदाऽदित्यादेवानांपतिरच्युतः । प्रहस्यभगवानाहअदितिंदेवमातरम्

श्रीभगवानुवाच

तपसा परमेणैव प्रसन्नोऽहं तवानघे । अमुना वपुषा चैव देवानां कार्यसिद्धये ॥

श्रुत्वा भगवतो वाक्यमदितिस्तमुवाचह । भगवन्पराजिता देवा असुरैर्बलवत्तरैः

तान्रक्ष शरणापन्नान्सुरान्सर्वाञ्जनार्दन !॥ २८ ॥
निशम्य वाक्यं किल तच्च तस्या विष्णुर्विकुण्ठाधिपतिः स एकः ।
ज्ञात्वा च सर्वं सुरचेष्टितं तदा बलेश्च सर्वं च चिकीर्षितञ्च ॥ २९ ॥
किं कार्यमद्यैव मया हि कार्यं येनैव देवा जयमाप्नुवन्ति ।
पराजयं दैत्यवराश्च सर्वे विष्णुः परात्मैव विचिन्त्य सर्वम् ॥ ३० ॥

गदामुवाच भगवान्गच्छस्वाद्यवधंप्रति । वैरोचनिंमहाभागेघातयस्वत्वरान्विता
गदोवाच हृषीकेशंप्रहसन्तीवभामिनी । मया ह्यशक्योवधितुंब्रह्मण्योहिबलिर्महान्
चक्रं प्रति तदा विष्णुरुवाच परिसान्त्वयन् । त्वंगच्छबलिनंहन्तुं शीघ्रमेवसुदर्शन
तदोवाच त्वरेणैव चक्रपाणिं सुदर्शनम् । न शक्यते मया हन्तुं बलिनं तंमहाप्रभो

ब्रह्मण्योऽसि यथा विष्णो तथाऽसौ दैत्यपुङ्गवः ।
धनुषा च तथैवोक्तः शार्ङ्गपाणिश्च विस्मितः ।
चिन्तयामास बहुधा विमृश्य सुचिरं बहु ॥ ३५ ॥

अत्रिरुवाच

तदा ते ह्यसुराः सर्वे किमकुर्वंस्तदुच्यताम् ॥ ३६ ॥

लोमश उवाच

तदा ते ह्यसुराः सर्वे बलिप्रभृतयो दिवि । रुरुधुर्नगरीं रम्यांयोद्धुकामाःपुरंदरम्

न विदुर्ह्यसुराः सर्वे गतान्देवांस्त्रिविष्टपात् ।
नानारूपधरांस्तस्मात् कश्यपस्याऽऽश्रमम्प्रति ॥ ३८ ॥
प्राकारमारुह्य तदा हि सम्भ्रमाद्दैत्याः सुरेशं प्रति हन्तुकामाः ।
यावत्प्रविष्टा ह्यमरावतीं तां शून्यामपश्यन्परितुष्टमानसाः ॥ ३९ ॥
इन्द्रासने च शुक्रेण ह्यभिषिक्तो बलिस्तदा ।
महाभिषेकविधिना ह्यसुरैः परिवारितः ॥ ४० ॥

तथैवाधिष्ठितोराज्येबलिर्वैरोचनोमहान् । शुशुभे परयाभूत्यामहेन्द्राधिकृतस्तदा

नागैश्चासुरसङ्घैश्चसेव्यमानो महेन्द्रवत् । सुरद्रुमोजितस्तेनकामधेनुर्मणिस्तथा

दानैर्दाता च सर्वेषां येये दानित्वमागताः ।
सर्वेषामेव भूतानां दानैर्दाता बलिर्महान् ॥ ४३ ॥
यान्यान्कामयते कामांस्तान्सर्वान्वितरत्यसौ ।
सर्वेभ्योऽपि स चाऽर्थिभ्यो दानवानामधीश्वरः ॥ ४४ ॥

शौनक उवाच

देवेन्द्रो हि महाभाग न ददाति कदाचन । कथंबलिरसौदाताकथयस्वयथातथम्

लोमश उवाच

यत्नतो येनयत्किञ्चित्क्रियते सुकृतं नरैः । शुभंवाप्यशुभंवापिज्ञातव्यंहिविपश्चिता
शक्रो हि याज्ञिकोविप्रा अश्वमेधशतेन वै । प्राप्तराज्योऽमरावत्यांकेवलंभोगलोलुपः

अर्थितं तत्फलं विद्धि पुनः कार्पण्यमाविशत् ।
पुनर्मरणमाविश्य क्षीणपुण्यो भविष्यति ॥ ४८ ॥
यइन्द्रः कृमिरेवस्यात्कृमिरिन्द्रो हि जायते ।
तस्माद्दानात्परतरं नान्यदस्तीह मोचनम् ॥ ४९ ॥
दानाद्धि प्राप्यते ज्ञानं ज्ञानान्मोक्षो न संशयः ।
मोक्षात्परतरा भक्तिः शूलपाणौ हि वै द्विजाः ॥ ५० ॥

ददाति सर्वं सर्वेशः प्रसन्नात्मा सदाशिवः । किञ्चिदल्पेनतोयेनपरितुष्यतिशङ्करः
अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् । विरोचनसुतेनेदं कृतमस्ति न संशयः ॥
कितवोहि महापापो देवब्राह्मणनिन्दकः । निकृत्या परयोपेतः परदाररतोमहान् ॥

एकदा तु महापापात्कैतवाच्च जितं धनम् ।
गणिकार्थे च पुष्पाणि ताम्बूलं चन्दनं तथा ॥ ५४ ॥
कौपीनमात्रं तस्यैव कितवस्य प्रदृश्यते ।
कराभ्यां स्वस्तिकं कृत्वा गन्धमाल्यादिकञ्च यत् ॥ ५५ ॥

गणिकार्थमुपादाय धावमानोगृहंप्रति । तदाप्रस्खलितोभूमौनिपपातचतत्क्षणात्

पतनान्मूर्च्छयायुक्तः क्षणमात्रं तदाऽभवत् ।
ततो मूर्छागतस्याऽस्य पापिनोऽनिष्टकारिणः ॥ ५७ ॥

बुद्धिः सद्यःसमुत्पन्ना कर्मणा प्राक्तनेन हि । निर्वेदं परमापन्नः कितवो दुःखसंयुतः
भूम्यांनिपतितंयच्च गन्धपुष्पादिकं महत् । समर्पितंशिवायेतिकितवेनाप्यबुद्धिना
तेनैव सुकृतेनैव याम्यैर्नीतो यमालयम् । तं पापीति यमोऽवोचत्सर्वलोकभयावहः
पचनीयोऽसि मे मन्द! नरकेषु महत्सु च । इत्युक्तोधर्मराजेन कितवोवाक्यमब्रवीत्
पापाचारोहिभगवन् कश्चिन्नैवमयाकृतः । विमृश्यतषाऽस्मेसुकृतं याथातथ्येनभोयम
चित्रगुप्तेन चाख्यातं दत्तमस्तित्वयापुनः । पतितं चैव देहान्ते शिवायपरमात्मने
तेनकर्मविपाकेन घटिकात्रयमेव च । शचीपतेः पदं विद्धि प्राप्स्यसित्वं न संशयः

आगतस्तत्क्षणाद्देवः सुरैः सर्वैः समन्वितः ।
ऐरावतं समारूढो नीतोऽसौ शक्रमन्दिरम् ॥
शक्रः प्रबोधितस्तेन गुरुणा भावितात्मना ॥ ६५ ॥
घटिकात्रितयं यावत्तावत्कालं पुरन्दरः ।
निजासनेऽपि संस्थाप्यः कितवोऽपि ममाज्ञया ॥ ६६ ॥
गुरोर्वचनमाकर्ण्य कृत्वा शिरसि तत्क्षणात् ।
गतोऽन्यत्रैव शक्रोऽसौ कितवो हि प्रवेशितः ॥
भवनं देवराजस्य नानाश्चर्यसमन्वितम् ॥ ६७ ॥
शक्रासनेऽभिषिक्तोऽसौ राज्यं प्राप्तःशतक्रतोः ।
शम्भोर्गन्धप्रदानाच्च पुष्पताम्बूलसंयुतम् ॥ ६८ ॥

किंपुनःश्रद्धयायुक्ताःशिवायपरमात्मने । अर्पयन्तिसदाभक्त्यागन्धपुष्पादिकंमहत्

शिवसायुज्यमायाताः शिवसेनासमन्विताः ।
प्राप्नुवन्ति महामोदं शक्रो ह्येषां च किङ्करः ॥ ७० ॥

शिवपूजारतानां च यत्सुखंशान्तचेतसाम् । ब्रह्मशक्रादिकानांचतत्सुखंदुर्लभंमहत्
वराकास्ते नजानन्तिमूढाविषयलोलुपाः । वन्दनीयोमहादेवोह्यर्चनीयःसदाशिवः

पूजनीयो महादेवः प्राणिभिस्तत्ववेदिभिः ।
तस्मादिन्द्रत्वमगमत्कितवोघटिकात्रयम् ॥ ७३ ॥
पुरोधसाभिषिक्तोऽसौपुरन्दरपदेस्थितः। तदानींनारदेनोक्तःकितवोऽसौमहायशाः
इन्द्राणीमानयस्वेति यथा राज्यं सुशोभितम् ।
ततः प्रहस्य चोवाच कितवः शिववल्लभः ॥ ७५ ॥
इन्द्राण्या नास्तिमे कार्यंनवाच्यन्ते महामते । एवमुक्त्वाथकितवःप्रदातुमुपचक्रमे
ऐरावतमगस्त्याय प्रददौ शिववल्लभः । विश्वामित्राय कितवो ददौ हयमुदारधीः
उच्चैःश्रवससञ्ज्ञं च कामधेनुं महायशाः ।
ददौ वशिष्ठाय तदा चिन्तामणिं महाप्रभम् ॥ ७८ ॥
गालवाय महातेजास्तदा कल्पतरुं च सः ।
कौण्डिन्याय महाभागः कितवोऽपि गृहं तदा ॥ ७९ ॥
एवमादीन्यनेकानिरत्नानिविविधानि च । ददावृषिभ्योमुदितःशिवप्रीत्यर्थमेवच
घटिकात्रितयं यावत्तावत्कालं ददौ प्रभुः ।
घटिकात्रितयादूर्ध्वं पूर्वस्वामी समागतः ॥ ८१ ॥
पुरन्दरोऽमरावत्यामुपविश्यनिजासने । ऋषिभिःसंस्तुतश्चैवशच्यासहतदाऽभवत्
शचीमुवाचदुर्मेधाःकितवेनासि भामिनि । भुक्ताह्यस्यैवकथययाथातथ्येनशोभने
तदा प्रहस्य चोवाच पुरन्दरमकल्मषः । आत्मौपम्येन सर्वत्र पश्यसि त्वं पुरन्दर
असौ महात्मा कितवस्वरूपी शिवप्रसादात्परमार्थविज्ञः ।
वैराग्ययुक्तो हि महानुभावो येनापि सर्वं परमं प्रसन्नम् ॥ ८५ ॥
राज्यादिकं मोहमयं च पाशं त्यक्त्वा परेभ्यो विजयी स जातः॥८६॥
वचो निशम्य देवेश इन्द्राण्याः स पुरन्दरः ।
व्रीडायुक्तोऽभवत्तूष्णीमिन्द्रासनगतस्तदा ॥ ८७ ॥
बृहस्पतिमुवाचेदं वाक्यंवाक्यविदाम्वरः । ऐरावतो नदृश्येततथैवोच्चैःश्रवाहयः
पारिजाताद्यः सर्वे पदार्थाः केन वाहृताः । ततोगुरुरुवाचेदं कितवेन कृतं महत्

ऋषिभ्यो दत्तमद्यैव यावत्सत्ता हि तस्य वै ।
स्वसत्तायां महत्यां च स्वसत्तायेभवन्ति च ॥ ९० ॥
अप्रमत्ताश्चये नित्यंशिवध्यानपरायणाः । तेप्रियाःशङ्करस्यैवहित्वाकर्मफलानिवै
केवलं ज्ञानमाश्रित्य ते यान्ति परमं पदम् ।
एतच्छ्रुत्वा वचनं तस्य चेन्द्रो बृहस्पतेर्वाक्यमिदं बभाषे ।
प्रायो यमो वक्ष्यति सर्वमेतत्समृद्धये ह्यात्मनश्चैव शक्रः ॥ ९२ ॥
तथेति मत्वा गुरुणा सहैव राजा सुराणां सहसा जगाम ।
स्वकार्यकामो हि तथा पुरन्दरो ययौ पुरीं संयमनीं तदानीम् ॥ ९३ ॥
यमेन पूज्यमानोहि शक्रोवाक्यमुवाच ह । त्वयादत्तंममपदं कितवाय दुरात्मने ॥
अनेनैतत्कृतं कर्म्म जुगुप्सितं महत्तरम् । मदीयानि चरत्नानि यानि सर्वाण्यनेन वै
एभ्य एभ्यः प्रदत्तानि धर्म्म !जानीहि तत्त्वतः ॥ ९५ ॥
त्वं धर्मनामासि कथं कितवाय प्रदत्तवान् ।
मम राज्यविनाशाय कृतमस्ति त्वयाऽधुना ॥ ९६ ॥
आनयस्व महाभाग! गजादीनि च सत्वरम् ।
अन्यानि चैव रत्नानि दत्तानि च यतस्ततः ॥ ९७ ॥
निशम्य वाक्यं शक्रस्य यमो वचनमब्रवीत् ।
कितवश्च रुषाविष्टः किं त्वया पापिना कृतम् ॥ ९८ ॥
भोगार्थं चैवयद्दत्तं शक्रराज्यंत्वयाऽधुना । प्रदत्तांचद्विजातिभ्योह्यन्यथावैकृतंमहत्
अकार्यं वै त्वया मूढ! परद्रव्यापहारणम् । तेनपापेन महता निरयं प्रतिगच्छसि
यमस्य वचनं श्रुत्वा कितवो वाक्यमब्रवीत् ।
अहं निरयगामी च नाऽत्रकार्या विचारणा ॥ १०१ ॥
यावत्सत्ता मम विभो! जाता शक्रासने तथा ।
तावद्दत्तं हि यत्किञ्चिद् द्विजेभ्यो हि यथातथम् ॥ १०२ ॥

यम उवाच

दानं प्रशस्तं भूम्यां च दृश्यते कर्म्मणः फलम् ।
स्वर्गे दानं न दातव्यं केनचित्कस्यचित्कचित् ॥
तस्माद्दण्ड्योऽसि रे मूढ! अशास्त्रीयं कृतं त्वया ॥ १०३ ॥
गुरुरात्मवतां शास्ता राजा शास्ता दुरात्मनाम् ।
सर्वेषां पापशीलानां शास्ताऽहं नाऽत्र संशयः ॥ १०४ ॥
एवंनिर्भर्त्सयित्वातं कितवं धर्मराट्स्वयम् । उवाचचित्रगुप्तंच नरके पच्यतामयम्
तदा प्रहस्य चोवाच चित्रगुप्तं यमं प्रति ॥ १०५ ॥
कथंनिरयगामित्वं कितवस्य भविष्यति । येनदत्तोह्यगस्त्यायगजऐरावतो महान्
तथाश्वो ह्यब्धिसम्भूतो गालवाय महात्मने ।
विश्वामित्राय भद्रं ते चिन्तामणिर्महाप्रभः ॥ १०७
एवमादीनि रत्नानि दत्तानि कितवेन हि । तेन कर्मविपाकेन पूजनीयो जगत्त्रये
शिवमुद्दिश्य यद्दत्तं स्वर्गेमर्त्येचयैर्नरैः । तत्सर्वं त्वक्षयंविद्यान्निश्छिद्रंकर्मचोच्यते
तस्मान्नरकगामित्वं कितवस्य न विद्यते ॥ १०९ ॥
यानि यानि च पापानि कितवस्य महात्मनः ।
भस्मीभूतानि सर्वाणि जातानि स्मरणाच्च वै ॥ ११० ॥
शम्भोः प्रसादात्सर्वाणि सुकृतानि च तत्क्षणात् ।
तद्वचश्चित्रगुप्तस्य निशम्य प्रेतराट् स्वयम् ॥ १११ ॥
प्रहस्याऽवाङ्मुखो भूत्वा इदमाह शतक्रतुम् ।
त्वं हि राजा सुरेन्द्राणां स्थविरो राज्यलम्पटः ॥ ११२ ॥
अश्वमेधशतेनैव एकंजन्मार्जितं कृतम् । त्वया नास्त्यत्र सन्देहो ह्यर्जितं तेनवै महत्
प्रार्थयित्वा ह्यगस्त्यादीन्मुनीन्सर्वान्विशेषतः ।
अर्थेन प्रणिपातेन त्वया लभ्यानि तानि च ॥
गजादिकानि रत्नानि येन त्वं च सुखी त्वरन् ॥ ११४ ॥

तथेति मत्वा वचनं पुरन्दरो गतः पुरीं स्वामविवेकदृष्टिः ।
अभ्यर्थयामास विनम्रकन्धरश्चर्षींस्ततो लब्धवान्पारिजातम् ॥ ११५ ॥
अनेनैव प्रकारेण लब्धराज्यः पुरन्दरः । जातस्तदामरावत्यांराजासहःमहात्मभिः
कितवस्य पुनर्जन्म दत्तं वैवस्वतेन हि ।
किञ्चित्कर्मविपाकेन विरोचनसुतोऽभवत् ॥ ११७ ॥
सुरुचिर्जननी तस्य कितवस्याऽभवत्तदा । विरोचनस्य महिषी दुहिता वृषपर्वणः
तस्थौ जठरमास्थाय तस्याः सोऽपि महात्मनः ॥ ११८ ॥
तदाप्रभृति तस्यैव प्रह्लादस्यात्मजात्सवै । सुरुचेश्चतथाप्यासीद्धर्मे दानेमहामतिः
तेनैव जठरस्थेन कृता मतिरनुत्तमा । कितवेनकृताविप्रादुर्लभा या मनीषिणाम्
एकदा वै तदा शक्रो ययौ वैरोचनं प्रति ।
हन्तुकामो हि दैत्येन्द्रं विप्रोभूत्वाऽथ याचकः ॥ १२१ ॥
विरोचनगृहं प्राप्त इन्द्रो वाक्यमुवाच ह । स्थविरोब्राह्मणोभूत्वा देहीतिममसुव्रत
मनस्वी त्वं च दैत्येन्द्र! दाता च भुवनत्रये ॥ १२२ ॥
तव विप्रा महाभाग! चरितं परमाद्भुतम् ।
वर्णयन्ति समाजेषु स्थित्वा कीर्तिं च निर्मलाम् ॥
याचकोऽहं च दैत्येन्द्र! दातुमर्हसि सुव्रत! ॥ १२३ ॥
तस्य तद्वचनंश्रुत्वादैत्येन्द्रोवाक्यमब्रवीत् । किंदातव्यं तवविभोवदशीघ्रंममाधुना
इन्द्रो हि विप्ररूपेणविरोचनमुवाच ह । याचयामि च दैत्येन्द्र! यदहंपरिभावितः
आत्मप्रीत्याच दातव्यं मम नास्त्यत्र संशयः ।
उवाच प्रहसन्वाक्यं प्रह्लादस्याऽऽत्मजोऽसुरः ॥ १२६ ॥
ददाम्यात्मशिरो विप्र! यदि कामयसेऽधुना ।
इदं राज्यमनायासमियं श्रीर्नान्यगामिनी ।
अहं समर्पयिष्यामि तव नास्त्यत्र संशयः ॥ १२७ ॥
इत्युक्तस्तेन दैत्येनविमृश्य च तदाहरिः । उवाच देहि मेस्वीयंशिरोमुकुटसेवितम्

एवमुक्ते तु वचने शक्रेण द्विजरूपिणा । त्वरन्महेन्द्राय तदा शिर उत्कृत्य वै मुदा
स्वकरेण ददौ तस्मै प्रह्लादस्याऽऽत्मजोऽसुरः ॥ १२६ ॥
प्रह्लादेन पुरायस्तुकृतोधर्मःसुदुष्करः । केवलां भक्तिमाश्रित्यविष्णोस्तत्परचेतसा
दानात्परतरं चान्यत्कचिद्वस्तु न विद्यते ।
तद्दानं च महापुण्यमार्तेभ्यो यत्प्रदीयते ॥ १३१ ॥
स्वशक्त्या यच्च किंचिच्च तदानन्त्याय कल्पते ।
दानात्परतरं नान्यत्त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ १३२ ॥
सात्त्विकं राजसं चैव तामसं च प्रकीर्तितम् ।
तथा कृतमनेनैव दानं सात्त्विकलक्षणम् ॥ १३३ ॥
शिरउत्कृत्य चेन्द्राय प्रदत्तं विप्ररूपिणे । किरीटः पतितस्तत्रमणयो हिमहाप्रभाः
ऐकपद्येन पतितास्ते जाता मण्डलाय वै । दैत्यानांचनरेन्द्राणां पन्नगानांतथैवच
विरोचनस्य तद्दानं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।
गायन्त्यद्याऽपि कवयो दैत्येन्द्रस्य महात्मनः ॥ १३६ ॥
विरोचनस्य पुत्रोऽभूत्कितवोऽसौ महाप्रभः ।
मृते पितरि जातोऽसौ माता तस्य पतिव्रता ॥ १३७ ॥
कलेवरं च तत्याज पतिलोकं गता ततः ।
भार्गवेणाभिषिक्तोऽसौ जनकस्य निजासने ॥ १३८ ॥
नाम्नाबलिरितिख्यातो बभूवचमहायशाः । तेनसर्वेसुरगणास्त्रासिताःसुमहाबलाः
गतास्तेकथिताःपूर्वं कश्यपस्याश्रमंशुभम् । तदाबलिरभूदिन्द्रोदेवपुर्यां महायशाः
स्वयं तताप तपसा सूर्यो भूत्वा तदासुरः ।
ईशो भूत्वा स्वयं चाऽऽस्ते ऐशान्यां दिशि पालयन् ॥ १४१ ॥
तथा च नैर्ऋतो भूत्वा तथा त्वम्बुपतिः स्वयम् ।
धनाध्यक्ष उदीच्यां वै स्वयमास्ते बलिस्तदा ।
एवमास्ते बलिः साक्षात्स्वयमेव त्रिलोकभुक् ॥ १४२ ॥

शिवार्चनरतेनैव कितवेन बलिर्द्विजाः । पूर्वाभ्यासेन तेनैव महादानरतोऽभवत् ॥
एकदा तु सभामध्ये आस्थितो भृगुणा सह ।
दैत्येन्द्रैः सम्वृतः श्रीमाञ्छण्डामर्कौ वचोऽब्रवीत् ॥ १४४ ॥
आवासः क्रियतामत्र असुरैर्मम सन्निधौ । हित्वापातालमद्यैवमाविलम्बितुमर्हथ
भार्गवस्तदुपश्रुत्य प्रहस्येदमुवाच ह । यज्ञैश्च विविधैश्चैव स्वर्गलोके महीयते ॥
याज्ञिकैश्च महाराज! नान्यथा स्वर्गमेव हि ।
भोक्तुं हि पार्यते राजन्नान्यथा मम भाषितम् ॥ १४७ ॥
गुरोर्वचनमाज्ञाय दैत्येन्द्रो वाक्यमब्रवीत् । मयाकृतं च यत्कर्म तेन सर्वे महासुराः
स्वर्गे वसन्तु सुचिरं नात्र कार्या विचारणा ॥ १४८ ॥
प्रहस्योवाच भगवान्भार्गवाणां महातपाः ।
बलिनं बालिशं मत्वा शुक्रो बुद्धिमतांवरः ॥ १४९ ॥
यत्त्वयोक्तं च वचनं बले मम न रोचते । इहैव त्वं समागत्य वस्तुं चेच्छसिसुव्रत
अश्वमेधशतेनैव यज त्वं जातवेदसम् । कर्मभूमिं गतो भूत्वा मा विलंबितुमर्हसि॥
तथेति मत्वा स बलिर्महात्मा हित्वा तदानीं त्रिदिवं मनस्वी ।
दैत्यैः समेतो गुरुणा च सङ्गतो ययौ भुवं सोऽनुचरैः समेतः ॥ १५२ ॥
तन्नर्मदाया गुरुकुल्यसंज्ञकं तीरे महातीर्थमुदारशोभम् ।
गत्वा तदा दैत्यपतिर्महात्मा जित्वा समग्रं वसुधातलञ्च ॥ १५३ ॥
ततोऽश्वमेधैर्बहुभिर्विचक्षणो गुरुप्रयुक्तः स महायशा बलिः ।
ईजे च दीक्षां परमामुपेतो वैरोचनिः सत्यवतां वरिष्ठः ॥ १५४ ॥
कृत्वा ब्राह्मणमाचार्यमृत्विजःषोडशोऽभवन् ।
सुपरीक्षितेन तेनैव भार्गवेण महात्मना ॥ १५५ ॥
यज्ञानामूनमेकेन शतं दीक्षापरेण हि । बलिना चाश्वमेधानां पूर्णं कर्तुं समादधे
यावद्यज्ञशतं पूर्णं तस्य राज्ञोभविष्यति । पुरा प्रोक्तंमयाचात्रह्यदित्या व्रतमुत्तमम्
व्रतेन तेन संतुष्टो भगवान्हरिरीश्वरः । बटुरूपेण महतापुत्रभूतो बभूव सः ॥१५८ ॥

अदित्याः कश्यपेनैव उपनीतस्तदा प्रभुः । उपनीतेऽथसंप्राप्तो ब्रह्मा लोकपितामहः
दत्तं यज्ञोपवीतं च ब्रह्मणापरमेष्ठिना । दण्डकाष्ठं प्रदत्तं हिसोमेन च महात्मना
मेखला च समानीता अजिनं च महाद्भुतम् ।
तथा च पादुके चैव मह्या दत्ते महात्मनः ॥ १६१ ॥
तत्र भिक्षा समानीता भवान्या चाऽर्थसिद्धये ।
एवं भगवते दत्तं विष्णवे बटुरूपिणे ॥ १६२ ॥
अभिवन्द्य तथा श्रीशो वामनो ह्यदितिं तथा । कश्यपंचमहातेजायज्ञवाटं जगामच
याज्ञिकस्य बलेराह च्छलनार्थं स्वयं प्रभुः ॥ १६३ ॥
तदा महेशः स जगाम स्वर्गं प्रकम्पयन्गां प्रपदाभरेण ।
स वामनो बटुरूपी च साक्षाद्विष्णुः परात्मा सुरकार्यहेतोः ॥ १६४ ॥
गीर्भिर्यथार्थाभिरभिष्टुतो जनैर्मुनीश्वरैर्देवगणैर्महात्मा ।
त्वरेण गच्छन्स च यज्ञवाटं प्राप्तस्तदानीं जगदेकबन्धुः ॥ १६५ ॥
उद्गापयन्साम यतो हि साक्षाच्चकार देवो बटुरूपवेषः ।
उद्गीयमानो भगवान्स ईश्वरो वेदान्तवेद्यो हरिरीश्वरः प्रभुः ॥ १६६ ॥
ददर्श तं महायज्ञमश्वमेधं बलेस्तदा । द्वारि स्थितो महातेजा वामनो बटुरूपधृक्
ब्रह्मरूपेण महताव्याप्तमासीद्दिगन्तरम् । पवमानस्य च बटोर्वामनस्य महात्मनः
तच्छ्रुत्वा च बलिः प्राह शण्डामर्कौ च बुद्धिमान् ।
ब्राह्मणाः कतिसंख्याश्च आगताः सन्ति ईक्ष्यताम् ॥ १६९ ॥
तथेति मत्वा त्वरितावुत्थितौ तौ तदा द्विजाः ।
शण्डामर्कौसमागम्य मण्डपद्वारि संस्थितौ ॥ १७० ॥
ददृशाते महात्मानं श्रीहरिं बटुरूपिणम् । त्वरितौपुनरायातौ बलेः शंसयितुं तदा
ब्रह्मचारी समायात एक एव न चापरः । पठनादौ महाराजचागतस्तव सन्निधौ
किमर्थं तन्न जानीवो जानीहि त्वं महामते! ॥ १७२ ॥
एवमुक्ते तु वचने ताभ्यां स च महामनाः । उत्थितस्तत्क्षणादेवदर्शनार्थंबटुं प्रति

स ददर्श महातेजा विरोचनसुतो महान् । दण्डवत्पतितो भूमौननामशिरसाबटुम्
आनयित्वा बटुं सद्यः सन्निवेश्य निजासने ।
अर्घ्यपाद्येनमहताऽभ्यर्चयामास तं बटुम् ॥ १७५ ॥
विनम्रकन्धरो भूत्वा उवाच श्लक्ष्णया गिरा ।
कुतः कस्माच्च कस्याऽसि तच्छीघ्रं कथ्यतां प्रभो ॥ १७६ ॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विरोचनसुतस्य वै ।
मनसा हृषितश्चासौ वामनोवक्तुकारभत् ॥ १७७ ॥

श्रीभगवानुवाच

त्वं हि राजा त्रिलोकेशो नान्यो भवितुमर्हसि ।
स्वकुलं न्यूनतां गच्छेद्यो वै कापुरुषः स्मृतः ॥ १७८ ॥
समं वा चाऽधिको वाऽपि यो गच्छेत्पुरुषः स्मृतः ।
त्वया कृतं च यत्कर्म न कृतं पूर्वजैस्तव ॥ १७९ ॥
दैत्यानां च वरिष्ठा ये हिरण्यकशिपादयः । कृतं महत्तपो येन दिव्यं वर्षसहस्रकम्
शरीरं भक्षितं यस्य जुषाणस्य तपो महत् ।
पिपीलिकाभिर्बहुभिर्दंशैश्चैव समावृतम् ॥ १८१ ॥
अभवत्तस्य तज्ज्ञात्वा सुरेन्द्रो ह्यगमत्पुरा । नगरं तस्य च तदा सैन्येन महतावृतः
तत्सन्निधौ हताः सर्वेअसुरा दैत्यशत्रुणा ।
विन्ध्या तु महिषी तस्य नीयमाना निवारिता ॥ १८३ ॥
नारदेन पुरा राजन्किंचित्कार्यं चिकीर्षुणा ।
शम्भोः प्रसादादखिलं मनसा यत्समीक्षितम् ।
दैत्येन्द्रेण च तत्सर्वं तपसैव वशीकृतम् ॥ १८४ ॥
तस्याः पुत्रो महातेजा येन नीतोऽभवत्सभाम् ।
तस्य पुत्रो महाभाग! पिता तेऽपि तृवत्सलः ।
नाम्ना विरोचनो विद्वानिन्द्रो येन महात्मना ॥ १८५ ॥

दानेनतोषितोराजन्स्त्वेनैवशिरसा तदा । तस्यात्मजोऽसिभोराजन्कृतंतेपरमंयशः
यशोदीपेन महता दग्धाः शलभवत्सुराः ।
इन्द्रोऽपि निर्जितो येन त्वया नास्त्यत्र संशयः ॥ १८७ ॥
श्रुतमस्ति मया सर्वं चरितंतव सुव्रत !। अल्पकोऽहमिहायातोब्रह्मचर्यव्रतेस्थितः
उटजार्थे च मे देहि भूमिं भूमिभृतांवरः । बटोस्तस्यैव तद्वाक्यंश्रुत्वाबलिरभाषत
हे बटो पण्डितो भूत्वा यदुक्तं वचनं पुरा ।
शिशुत्वात्तन्न जानासि श्रुत्वा मन्ये यथार्थतः १९० ॥
वद शीघ्रं महाभाग! कियन्मात्रां महीं तव ।
दास्यामि त्वरितेनैव मनसा तद्विमृश्यताम् ॥ १९१ ॥
तदाहवामनोवाक्यंस्मयन्मधुरयागिरा । असन्तोषपरायै च विप्रा नष्टा न संशयः
सन्तुष्टा ये हि विप्रास्ते नान्ये वेषधरा ह्यमी ।
स्वधर्मनिरता राजन्निर्दम्भा निरवग्रहाः ॥ १९३ ॥
निर्मत्सरा जितक्रोधा वदान्या हि महामते !।
विप्रास्ते हि महाभाग! तैरियं धार्यते मही ॥ १९४ ॥
मनस्वीत्वं बहुत्वाच्च दातासि भुवनत्रये । तथापि मे प्रदातव्यामहीत्रिपदसंमिता
बहुत्वे नास्ति मे कार्यं मह्या वै सुरसूदन । प्रवेशमात्रमुटजं तथा मम भविष्यति
त्रिपदं पूर्यतेऽस्माकं वस्तु नास्त्यत्र संशयः ।
देहि मे क्रमतो राजन्यावद् भूमिर्भविष्यति ॥
तावत्संख्या प्रदातव्या यदि दाताऽसि भो बले !॥ १९७ ॥
प्रहस्य तमुवाचेदं बलिर्वैरोचनात्मजः ।
दास्यामि ते महीं कृत्स्नां सशैलवनकाननाम् ॥ १९८ ॥
मदीयां वै महाभाग! मया दत्तां गृहाण वै ।
याचकोऽसि बटो! पश्य दानं दैत्यात्प्रयाचसे ॥ १९९ ॥
याचको ह्यल्पको वाऽस्ते दाता सर्वं विमृश्य वै ।

तथा विलोक्य चात्मानं ह्यर्थिभ्यश्च ददाति वै ॥ २०० ॥
आत्मौपम्येनसर्वत्रयोददातिह्यु दारधीः । तस्मान्नयाचितव्यंहिअर्थिनामंदभागिना
बटो! ददाम्यहं तेऽद्य सशैलवनकाननाम् ।
पृथ्वीं सपर्वतां साब्धि नाऽन्यथा मम भाषितम् ॥ २०२ ॥
पुनः प्रोवाच स बटुर्विरोचनसुतं प्रति । पूर्यते मम दैत्येन्द्र क्रमतो हि पदैस्त्रिभिः
बटोस्तद्वचनं श्रुत्वा असुरेन्द्रो बलिस्तदा ।
उवाच प्रहसन्वाक्यं मन्यमानो बलिर्भृशम् ॥
गृह्यतां च मया दत्तां पदैस्त्रिभिरलङ्कृताम् ॥ २०४ ॥
इत्युक्तो वामनः प्राह प्रहसन्नसुरं प्रति । संकल्प्य सकलां पृथ्वीं दातुमर्हसि सुव्रत
तथेति मत्वा बलिना सुपूजितः स वामनः कश्यपनन्दनो महान् ।
बलिस्तदानीं सहसा नितान्तं संस्तूयमानस्त्वृषिभिर्मुनीन्द्रैः ॥ २०६॥
तं पूजयित्वा स बलिर्यावद्दातुं समुद्यतः । गुरुणावारितस्तावद्विरोचनसुतोमहान्
न दातव्यं त्वया दानं विष्णवे बटुरूपिणे । इन्द्रार्थमागतःसद्योयज्ञविघ्नंकरोतिते
तस्मात्त्वया न पूज्यो हि विष्णुरध्यात्मदीपकः ॥ २०८ ॥
पुरा कृतमनेनैव मोहिनीरूपधारिणा । देवेभ्यश्चामृतं दत्तं राहुर्येन हतो महान् ॥
येन विद्राविता दैत्याः कालनेमिर्हतो बली ॥ २१० ॥
एवम्विधोऽयं पुरुषो महात्मा स ईश्वरो विश्वपतिः स एव ।
विमृश्य सर्वं मनसा महामते ! हिताहितं कर्तुमिहार्हसि त्वम् ॥२११॥
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमे माहेश्वरखण्डे
बलियज्ञे वामनगमनवर्णनं नामाऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

———

एकोनविंशोऽध्यायः

बलिम्प्रति गुरोः शापकथनम्

लोमश उवाच

एवं सम्बोधितो दैत्यो गुरुणा भार्गवेण हि ।
उवाच प्रहसन्वाक्यं मेघगम्भीरया गिरा ॥ १ ॥
त्वयोक्तोऽहं हितार्थाय यैर्वाक्यैश्चालितोऽस्म्यहम् ।
तव वाक्यं मम प्रीत्यै हितमप्यहितं भवेत् ॥ २ ॥
दास्यामि भिक्षितं चास्मै विष्णवे बटुरूपिणे ।
पात्रीभूतो ह्ययं विष्णुः सर्वकर्मफलेश्वरः ॥ ३ ॥
येषां हृदि स्थितो विष्णुस्ते वै पात्रतमा ध्रुवम् ।
यस्य नाम्ना सर्वमिदं पवित्रमिव चोच्यते ॥ ४ ॥
येन वेदाश्च यज्ञाश्च मन्त्रतन्त्रादयो ह्यमी ।
सर्वे सम्पूर्णतां यान्ति सोऽयं विश्वेश्वरो हरिः ॥ ५ ॥
आगतः कृपयामेऽद्य सर्वात्मा हरिरीश्वरः । उद्धर्तुं मां न सन्देहएतज्जानीहितत्त्वतः
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा चुकोप च रुषान्वितः । भार्गवःशप्तमारेभेदैत्येन्द्रंधर्म्मवत्सलम्
मम वाक्यमतिक्रम्य दातुमिच्छस्यरिन्दम !।
विगुणो भव रे मन्द तस्मात्त्वं निःश्रिको भव ॥ ८ ॥
एवं शशाप च तदा परमार्थविज्ञं शिष्यं महात्मानमगाधबोधम् ।
स वै जगामाऽथ महाकविस्त्वरात्स्वमाश्रमं धर्म्मविदां वरिष्ठः ॥ ६ ॥
गते तु भार्गवे तस्मिन्बलिर्विरोचनात्मजः ।
वामनं चार्चयित्वा स महीं दातुं प्रचक्रमे ॥ १० ॥
विन्ध्यावलिः समागत्य बलेरर्द्धाङ्गशोभिता ।

अवनिज्य बटोः पादौ प्रददौ विष्णवे महीम् ॥ ११ ॥
सङ्कल्पपूर्वेण तदा विधिना विधिकोविदः । संकल्पेनैव महता ववृधे भगवानजः
यदैकेन मही व्याप्ता विष्णुना प्रभविष्णुना ।
सर्वे स्वर्गा द्वितीयेन व्याप्तास्तेन महात्मना ॥ १३ ॥
सत्यलोकगतो विष्णोश्चरणः परमेष्ठिना । कमण्डलुगतेनैव अम्भसा चावनेनिजे ॥
तत्पादसम्पर्कजलाच्च जाता भागीरथी सर्वसुमङ्गला च ।
यया त्रिलोकी च कृता पवित्रा यया च सर्वे सगराः समुद्धृताः ॥
यया कपर्दः परिपूरितो वै शम्भोस्तदानीं च भगीरथेन ॥ १५ ॥
तीर्थानां तीर्थमाद्यं च गंगाख्यमवतारितम् । तद्विष्णोश्चरणेनैव समेतंब्रह्मणाकृतम्
त्रिविक्रमात्परो ह्यात्मा नाम्ना त्रिविक्रमोऽभवत् ।
त्रिविक्रमक्रमाक्रान्तं त्रैलोक्यं च तदाऽभवत् ॥ १७ ॥
पदद्वयेन वा पूर्णं जगदेतच्चराचरम् । विहाय तत्स्वरूपं च देवदेवो जनार्द्दनः ॥
पुनश्च बटुरूपोऽसावुपविश्य निजासने ॥ १८ ॥
तदा देवाः सगंधर्वा मुनयः सिद्धचारणाः । आगताश्च बलेर्यज्ञं द्रष्टुं यज्ञपतिं प्रभुम्
तत्र ब्रह्मा समागत्य स्तुतिं चक्रे परात्मनः ।
बलेस्तत्रैव चान्ये च दैत्येन्द्राश्चागतास्त्वरम् ॥ २० ॥
एभिः सर्वैः परिवृतो वामनो बलिसद्मनि । उपविश्यासनेसोऽथ उवाच गरुडंप्रति
दैत्योऽसौ बालिशो भूत्वा दत्ताऽनेन मही मम ।
त्रिपदक्रमणेनैव गृहीतं च पदद्वयम् ॥ २२ ॥
पदमेकं प्रतिश्रुत्य न ददाति हि दुर्मतिः । तस्मात्त्वया गृहीतव्यं तृतीयं पदमेव च
इत्युक्तो गरुडस्तेन वामनेन महात्मना । वैरोचनिं विनिर्भर्त्स्य वाक्यंचेदमुवाचह
रे बले! किं त्वया मूढ! कृतमस्ति जुगुप्सितम् ।
अविद्यमाने ह्यर्थे हि किं ददासि परमात्मने ॥
औदार्येण हि किं कार्यमल्पकेन त्वयाऽधुना ॥ २५ ॥

इत्युक्तो बलिराविष्टः स्मयमानः खगेश्वरम् ।
वक्ष्यमाणमिदं वाक्यं गरुत्मन्तं तदाऽब्रवीत् ॥ २६ ॥
समर्थोऽस्मिमहापक्ष कृपणो न भवाम्यहम् । येनेदंकारितंसर्वंतस्मैकिंप्रददाम्यहम्
असमर्थो ह्यहं तात! कृतोऽनेन महात्मना ।
तदोवाच बलिं सोऽपि तार्क्ष्यपुत्रो महामनाः ॥ २८ ॥
जानन्नपि च दैत्येन्द्र गुरुणाऽपि निवारितः ।
विष्णवेऽपि महीं प्रादास्त्वया किं विस्मृतं महत् ॥ २६ ॥
दातव्यंतत्पदंविष्णोस्तृतीयं यत्प्रतिश्रुतम् । न ददासिकथंवीरनिरये च पतिष्यसि
न ददासि तृतीयं च पदं मे स्वामिनः कथम् ।
बलाद् गृह्णामि रे मूढ! इत्युक्त्वा तं महासुरम् ॥
बबन्ध वारुणैः पाशैर्विरोचनसुतं तदा ॥ ३१ ॥
नितरां निष्ठुरो भूत्वा गरुडो जयताम्वरः ।
बद्धं स्वपतिमालोक्य विन्ध्यावलिः समभ्ययात् ॥ ३२ ॥
बाणमेकं समारोप्य वामनस्याऽग्रतः स्थिता ।
वामनेन तदा पृष्टा केयं चात्राग्रतः स्थिता ॥ ३३ ॥
तदोवाच महातेजाः प्रह्लादो ह्यसुराधिपः ।
बलेः पत्नीति त्वां प्राप्ता इयं विन्ध्यावली सती ॥ ३४ ॥
प्रह्लादस्य वचः श्रुत्वा वामनो वाक्यमब्रवीत् ।
ब्रूहि विन्ध्यावले ! वाक्यं किं कार्यं ते करोम्यहम् ॥
एवमुक्ता भगवता विन्ध्यावलिरभाषत ॥ ३५ ॥

विन्ध्यावलिरुवाच

कस्माद्बद्धो मम पतिर्गरुडेन महात्मना । तत्कथ्यतां महाभाग त्वरन्नेव जनार्द्दन
तदोवाच महातेजा बटुवेषधरो हरिः ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच

अनेनैव प्रदत्तामे मही त्रिपदलक्षणा । पदद्वयेन च मया क्रांतं त्रैलोक्यमद्य वै ॥३७॥

अनेन मम दातव्यं तृतीयं पदमेव च । तस्माद्बद्धो मया साध्वि!गरुडेनैव ते पतिः
श्रुत्वा भगवतो वाक्यमुवाच परमं वचः । प्रतिश्रुतमनेनैव न दत्तं हि तव प्रभो !॥
क्रान्तं त्रिभुवनं चाऽद्य त्वया विक्रमरूपिणा ।
तदस्माकं विजघ्नीथाः स्वर्गे वाप्यथवा भुवि ॥ ४० ॥
किंचिन्न दत्ता हि विभो देवदेव जगत्पते । प्रहस्य भगवानाहतदाविंध्यावलिंप्रभुः
पदाति त्रीणि मे चाद्य दातव्यानि कुतोऽधुना ।
शीघ्रं वद विशालाक्षि! यत्ते मनसि वर्तते ॥
तदोवाच च सा साध्वी ह्युरुक्रममवस्थिता ॥ ४२ ॥
त्वया कुतो चेयमुरुक्रमेण क्रान्ता त्रिलोकी भुवनैकनाथ ! ।
तथैव सर्वं जगदेकबन्धो देयं किमस्माभिरतुल्यरूपिणे ॥ ४३ ॥
तस्माद्विहायतद्विष्णो त्वमेवंकुरुसंप्रति । प्रतिश्रुतानिमेभर्त्रापदानित्रीणिचाधुना
ददाति मे पतिस्तेऽद्य नात्र कार्या विचारणा ॥ ४४ ॥
निधेहि मे पदं त्वं हि शीर्षिण देववर! प्रभो !।
द्वितीयं मे शिशोस्त्वं हि कुरु मूर्ध्नि जगत्पते ॥ ४५ ॥
तृतीयं च जगन्नाथ कुरु शीर्षिण पतेर्मम । एवं त्रीणि पदानीश तवदास्यामिकेशव
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा परितुष्टो जनार्दनः ।
उवाच श्लक्ष्णया वाचा विरोचनसुतं प्रति ॥ ४७ ॥

भगवानुवाच

सुतलं गच्छ दैत्येन्द्र मा विलंबितुमर्हसि । सर्वैश्चासुरसंघैश्च चिरंजीव सुखी भव
परितुष्टोऽस्म्यहं तात !किं कार्यं करवाणि ते ।
सर्वेषामपि दातृणां वरिष्ठोऽसि महामते !॥ ४६ ॥
वरं वरय भद्रं ते सर्वान्कामान्ददामि ते । त्रिविक्रमेणैवमुक्तो विरोचनसुतस्तदा
विमुक्तो हि परिष्वक्तो देवदेवेन चक्रिणा ।
तदा बलिरुवाचेदं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ ५१ ॥

त्वया कृतमिदंसर्वं जगदेतच्चराचरम् । तस्मान्नकामयेकिंचित्त्वत्पदाब्जंविना प्रभो
भक्तिरस्तु पदाम्भोजे तव देव जनार्दन । भूयोभूयश्च देवेश भक्तिर्भवतु शाश्वती ॥
एवमभ्यर्थितस्तेन भगवान्भूतभावनः । उवाच परमप्रीतो विरोचनसुतं तदा ॥

भगवानुवाच

बले! त्वं सुतलं याहि ज्ञातिसम्बन्धिभिर्वृतः ।
एवमुक्तस्तदा तेन असुरो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५५ ॥
सुतले किंनु मे कार्यं देवदेव वदस्वमे । तिष्ठामि तवसांनिध्ये नान्यथावक्तुमर्हसि
तदोवाच हृषीकेशो बलिं तं कृपयाऽन्वितः ।
अहं तव समीपस्थो भवामि सततं नृप !॥ ५७ ॥
द्वारिस्थितस्तवविभो!निवासामिनित्यंमाखिद्यतामसुरवर्यबलेशृणुष्व
वाक्यं तु मे वरमहो वरदस्तवाऽद्य वैकुण्ठासिभिरलं च भजामि गेहम्
तच्छ्रुत्वावचनंतस्यविष्णोरतुलतेजसः । जगाम सुतलं दैत्यो ह्यसुरैः परिवारितः
तदा पुत्रशतेनैव बाणमुख्येन सत्वरम् । वसमानो महाबाहुर्दातॄणां च परागतिः ॥
त्रैलोक्ये याचका ये च सर्वे यान्ति बलिं प्रति ।
द्वारि स्थितस्तस्य विष्णुः प्रयच्छति यथेप्सितम् ॥ ६१ ॥
भुक्तिकामाश्च ये केचिन्मुक्तिकामास्तथा परे ।
येषां यज्ञे च ते विप्रास्तत्तेभ्यः सम्प्रयच्छति ॥ ६२ ॥
एवंविधो बलिर्जातः प्रसादाच्छङ्करस्य च । पुरा हि कितवत्वेन यद्दत्तं परमात्मने
अशुचि भूमिमासाद्य गन्धपुष्पादिकं महत् ।
पतितं चार्पितं तेन शिवाय परमात्मने ॥ ६४ ॥
किं पुनः परया भक्त्या चार्चयन्ति महेश्वरम् ।
गन्धं पुष्पं फलं तोयं ते यांति शिवसन्निधिम् ॥ ६५ ॥
शिवात्परतरो नास्ति पूजनीयो हि भो द्विजाः ।
ये हि मूकास्तथान्धाश्च पङ्गवो ये जडास्तथा ॥ ६६ ॥

जातिहीनाश्च चण्डालाः श्वपचाह्यन्त्यजा ह्यमी ।
शिवभक्तिपरा नित्यं ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ६७ ॥
तस्मात्सदाशिवः पूज्यः सर्वैरेव मनीषिभिः ।
पूजनीयो हि सम्पूज्यो ह्यर्चनीयः सदाशिवः ॥ ६८ ॥
महेशं परमार्थज्ञाश्चिन्तयंतिहृदिस्थितम् । यत्र जीवो भवत्येव शिवस्तत्रैवतिष्ठति
विना शिवेन यत्किंचिदशिवं भवति क्षणात् ।
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च गुणकार्यकरा ह्यमी ॥ ७० ॥
रजोगुणान्वितो ब्रह्मा विष्णुः सत्त्वगुणान्वितः ।
तमोगुणाश्रितो रुद्रो गुणातीतो महेश्वरः ॥ ७१ ॥
लिङ्गरूपो महादेवो ह्यर्चनीयो मुमुक्षुभिः ।
शिवात्परतरो नास्ति भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ॥ ७२ ॥
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे बलये वरप्रदानवर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

विंशोऽध्यायः

लिङ्गरूपीशिवस्य कथं निर्गुणत्वमिति वर्णनम्

ऋषय ऊचुः

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सगुणाः कीर्तितास्त्वया ।
लिङ्गरूपी तथैवेशो निर्गुणोऽसौ कथं वद ॥ १ ॥
त्रिभिर्गुणैर्व्याप्तमिदं चराचरं जगन्महद्वाप्यथवाल्पकं वा ।
मायामयं सर्वमिदं विभाति लिङ्गं विना केन कुतो विभाति ॥ २ ॥
यद्दृश्यमानं महदल्पकं च तन्नश्वरं कृतकत्वाच्च सूत ! ॥ ३ ॥

तस्माद्विमृश्यभोःसूतसंशयं छेत्तुमर्हसि । व्यासप्रसादात्सकलंजानासित्वंनचापरः

सूत उवाच

व्यासेन कथितं सर्वमस्मिन्नर्थे शुकं प्रति ॥

शुक उवाच

लिङ्गरूपी कथं शम्भुर्निर्गुणः कथ्यते त्वया । एतन्मे संशयं तातच्छेत्तुमर्हस्यशेषतः

व्यास उवाच

शृणुवत्स ब्रवीम्येतत्पुरा प्रोक्तं च नन्दिना । आगस्त्यंपृच्छमानं चयेनसर्वंश्रुतंशुक

निर्गुणं परमात्मानं विद्धि लिङ्गस्वरूपिणम् ।

परा शक्तिस्तथा ज्ञेया निर्गुणा शाश्वती सती ॥ ७ ॥

यया कृतमिदं सर्वं गुणत्रयविभावितम् । एतच्चराचरं विश्वं नश्वरं परमार्थतः ॥८

एकएव परोह्यात्मा लिङ्गरूपी निरञ्जनः । प्रकृत्या सहते सर्वे त्रिगुणा विलयंगताः

यस्मिन्नेव ततो लिङ्गं लयनात्कथितं पुरा ।

तस्माल्लिङ्गे लयं प्राप्ता परशक्तिः कुतोऽपरे ॥ १० ॥

लीनागुणाश्च रुद्रोक्त्या यैरिदं बद्धमेव च । चराचरंमहाभागतस्माल्लिङ्गंप्रपूजयेत्

लिङ्गं च निर्गुणं साक्षाज्जानीध्वं भो द्विजोत्तमाः ! ।

लयाल्लिङ्गस्य माहात्म्यं गुणानां परिकीर्त्यते ॥ १२ ॥

शङ्करः सुखदाता हि उच्यमानो मनीषिभिः ।

सर्वो हि कथ्यते विप्राः सर्वेषामाश्रयो हि सः ॥ १३ ॥

शम्भुर्हि कथ्यते विप्रा यस्माच्च शुभसंभवः ॥ १४ ॥

एवं सर्वाणिनामानि सार्थकानि महात्मनः । तेनावृतं जगत्सर्वं शम्भुनापरमेष्ठिना

ऋषय ऊचुः

यदा दाक्षायणी चाग्नौ पतिता यज्ञकर्मणि ।

दक्षस्य च महाभागा तिरोधानगता सती ॥ १६ ॥

प्रादुर्भूताकदा सूतकथ्यतां तत्त्वयाऽधुना । पराशक्तिर्महेशस्यमिलिताचकथंपुनः

एतत्सर्वं महाभाग पूर्ववृत्तं च तत्त्वतः ।

कथनीयं च अस्माकं नान्यो वक्ताऽस्ति कश्चन ॥ १८ ॥

सूत उवाच

जज्ञे दाक्षायणी ब्रह्मन् ! दग्धावयवा यदा ।

विना शक्त्या महेशोऽपि ततापं परमं तपः ॥ १९ ॥

लीलागृहीतवपुषा पर्वते हिमवद्गिरौ । भृङ्गिणा सहविश्वेन नन्दिना च तथैव च

तथा चण्डेन मुण्डेन तथान्यैर्बहुभिर्वृतः । दशभिः कोटिगुणितैर्गणैश्च परवारितः

गणानां चैव कोट्या च तथा षष्टिसहस्रकैः । एवं तत्र गणैर्देव आवृतोवृषभध्वजः

तपो जुषाणः सहसा महात्मा हिमालयस्याग्रगतस्तथैव ।

गणैर्वृतो वीरभद्रप्रधानैः स केवलो मूलविद्याविहीनः ॥ २३ ॥

एतस्मिन्नन्तरेदैत्याःप्रादुर्भूताह्यविद्यया । विष्णुनाहिबलिर्बद्धस्तथातेवैमहाबलाः

जाता दैत्यास्ततो विप्रा इन्द्रोपद्रवकारकाः ।

कालखञ्जा महारौद्रा कालकेयास्तथा परे ॥ २५ ॥

निवातकवचाः सर्वे रवरावकसंज्ञकाः । अन्ये च बहवो दैत्याः प्रजासंहारकारकाः

तारको नमुचेः पुत्रस्तपसा परमेण हि । ब्रह्माणं तोषयामास ब्रह्मातस्य तुतोष वै

वरान्ददौ यथेष्टांश्च तारकाय दुरात्मने ।

वरं वृणीष्व भद्रं ते सर्वान् कामान्ददामि ते ॥ २८ ॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य ब्रह्मणः परमेष्ठिनः । वरयामास च तदा वरं लोकभयावहम्

यदि मे त्वं प्रसन्नोऽसि अजरामरतां प्रभो !।

देहि मे यद्विजानासि अजेयत्वं तथैव च ॥ ३० ॥

एवमुक्तस्तदा तेन तारकेण दुरात्मना । उवाच प्रहसन्वाक्यममरत्वं कुतस्तव ॥

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युरेतज्जानीहि तत्त्वतः ।

प्रहस्य तारकः प्राह अजेयत्वं च देहि मे ॥ ३२ ॥

ब्रह्मोवाच तदा दैत्यमजेयत्वं तवाऽनघ !।

विनाऽर्भकेण दत्तं वै ह्यर्भकस्त्वां विजेष्यते ॥ ३३ ॥
तदा स तारकः प्राह ब्रह्माणं प्रणतः प्रभो !।
कृतार्थोऽहं हि देवेश! प्रसादात्तव सम्प्रति ॥ ३४ ॥
एवं लब्धवरो भूत्वा तारको हि महाबलः ।
देवान्युद्धार्थमाहूय युयुधे तैः सहासुरः ॥ ३५ ॥
मुचुकुन्दं समाश्रित्य देवास्ते जयिनोऽभवन् ।
पुनः पुनर्विकुर्वाणा देवास्ते तारकेण हि ॥ ३६ ॥
मुचुकुन्दबलेनैवजयमापुःसुरास्तदा । किं कर्तव्यं हि चास्माकं युध्यमानैर्निरंतरम्
भवितव्यमिति स्मृत्वा गतास्ते ब्रह्मणः पदम् ।
ब्रह्मणश्चाऽग्रतो भूत्वा ह्यब्रुवंस्ते सवासवाः ॥ ३८ ॥

देवा ऊचुः

बलिना सह पातालमास्तेऽसौ मधुसूदनः ।
विष्णुं विना हि ते सर्वे वृषाद्याःपतिताःपरैः ॥ ३९ ॥
दैत्येन्द्रैश्चमहाभागत्रातुमर्हसिनःप्रभो । तदानभोगतावाणीह्युवाचपरिसांत्व्यवै
हे देवाः क्रियतामाशु मम वाक्यं हि तत्त्वतः ।
शिवात्मजो यदा देवा भविष्यति महाबलः ॥ ४१ ॥
युद्धे पुनस्तारकं च वधिष्यति न संशयः । येनोपायेनभगवाञ्छंभुःसर्वगुहाशयः
दारापरिग्रही देवास्तथा नीतिर्विधीयताम् ।
क्रियतां च परो यत्नो भवद्भिर्नान्यथा वचः ॥ ४३ ॥
यूयं देवा विजानीध्वमित्युवाचाऽशरीरवाक् ।
परंविस्मयमापन्ना ऊचुर्देवाःपरस्परम् ॥ ४४ ॥
श्रुत्वा नभोगतां वाणीमाजग्मुस्ते हिमालयम् ।
बृहस्पतिं पुरस्कृत्य सर्वे देवा वचोऽब्रुवन् ॥ ४५ ॥
हिमालयं महाभागाः सर्वे कार्यार्थगौरवात् ।

हिमालय महाभाग ! श्रूयतां नोऽधुना वचः ॥ ४६ ॥
तारकस्त्रासयत्यस्मान्साहाय्यं तद्वधे कुरु ।
त्वं शरण्यो भवाऽस्माकं सर्वेषां च तपस्विनाम् ॥
तस्मात्सर्वे वयं याता महेन्द्रसहिता विभो! ॥ ४७ ॥

लोमश उवाच

एवमभ्यर्थितोदेवैर्हिमवान्गिरिसत्तमः । उवाचदेवान्प्रहसन्वाक्यंवाक्यविदाम्वरः
महेन्द्रमुद्दिश्य तदा ह्युपहाससमन्वितः । अक्षमाश्च वयंसर्वे महेन्द्रेणकृताःसुराः
किं कुर्मः सुरकार्यं चतारकस्य वधंप्रति । पक्षयुक्ता वयं सर्वेयदिस्यामसुरोत्तमाः
तदा वयं घातयामस्तारकंसहबांधवैः । अचलोऽहं विपक्षश्चकिंकार्यं करवाणिवः
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वे देवास्तमब्रुवन् । सर्वे यूयं वयं चैव असमर्था वधं प्रति
तारकस्य महाभाग! एतत्कार्यं विचिन्त्यताम् ॥ ५२ ॥
येन साध्यो भवेच्छत्रुस्तारको हि महाबलः ।
तदोवाच महातेजा हिमवान्ससुरान्प्रति ॥ ५३ ॥
केनोपायेन भो देवास्तारकं हन्तुमिच्छथ । कथयन्तु त्वरेणैव कार्यं वेत्तुंममैवहि
तदा सुरैः कथितं सर्वमेतद्वाण्या चोक्तं यत्पुरा कार्यहेतोः ।
श्रुतं तदा गिरिणा वाक्यमेतत्प्रोवाचेदं हिमवान्पर्वतो हि ॥ ५५ ॥
शिवस्य पुत्रेण च धीमता यदा वध्यो दैत्यस्तारको वै महात्मा ।
तदा सर्वं सुरकार्यं शुभं स्याद्वाण्या चोक्तं सत्यमेतद्भवेच्च ॥ ५६ ॥
तस्मात्तदेनत्क्रियतां भवद्भिर्यथा महेशः कुरुते परिग्रहम् ।
कन्या यथा तस्य शिवस्य योग्या निरीक्ष्यतामाशु सुरैरिदानीम् ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्योचुःसुरास्तदा ।
जनितव्या त्वया कन्या शिवार्थं कार्यसिद्धये ॥ ५८ ॥
सुराणां च गिरे! वाक्यं कुरु शीघ्रं महामते !।
आधारस्त्वं तु देवानां भविष्यसि न संशयः ॥ ५९ ॥

इत्युक्तो गिरिराजोऽथ देवैः स्वगृहमाविशत् ।
पत्नीं मेनां च पप्रच्छ सुरकार्यं समागतम् ॥ ६० ॥
जनितव्यासुकन्यैकासुरकार्यार्थसिद्धये । देवानां चऋषीणांचतथैवचतपस्विनाम्
प्रियंन भवति स्त्रीणांकन्याजननमेव च । तथाऽपिजनितव्या च कन्यैकाचवरानने
प्रहस्य मेना प्रोवाच स्वपतिं च हिमालयम् ।
यदुक्तं भवता वाक्यं श्रूयतां मे त्वयाऽधुना ॥ ६३ ॥
कन्या सदा दुःखकरी नृणां पते! स्त्रीणां तथा शोककरी महामते!
तस्माद्विमृश्य सुचिरं स्वयमेव बुद्ध्या यथाहितं शैलपते! तदुच्यताम् ॥
हिमवांस्तदुपश्रुत्य प्रियायाचवचनंतदा । उवाच वाक्यंमेधावीपरोपकरणान्वितम्
येनयेन प्रकारेण परेषामुपजीवनम् । भविष्यति च तत्कार्यं धीमता पुरुषेण हि ॥
स्त्रियाऽपि चैव तत्कार्यं परोपकरणान्वितम् ।
एवं प्रवर्तिता तेन गिरिणा महिषी तदा ॥
दधार जठरे कन्यां मेना भाग्यवती तदा ॥ ६७ ॥
महाविद्या महामाया महामेधा स्वरूपिणी ।
रुद्रकाली च अम्बा च सती दाक्षायणी परा ॥ ६८ ॥
तां विभूतिंविशालाक्षीजठरेपरमां सती । बभारसामहाभागामेनाचारुविलोचना
स्तुतिं चक्रुस्तदा देवा ऋषयो यक्षकिन्नराः ।
मेनाया भूरिभाग्यायास्तथा हिमवतो गिरेः ॥ ७० ॥
एतस्मिन्नन्तरे जाता गिरिजानामनामतः । प्रादुर्भूतायदा देवीसर्वेषांचसुखप्रदा
देवदुन्दुभयो नेदुर्ननृतुश्चाप्सरोगणाः । जगुर्गन्धर्वपतयस्तुष्टुवुःसिद्धचारणाः ॥
पुष्पवर्षेण महता ववृषुर्विबुधास्तथा । तदा प्रसन्नमभवत्सर्वं त्रैलोक्यमेव च ॥
यदाऽवतीर्णा गिरिजा महासती तदैव दैत्या भयमाविशंस्ते ।
प्राप्ता मुदं देवगणा महर्षयः सचारणाः सिद्धगणास्तथैव ॥ ७४ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमेमाहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे श्रीभवान्युत्पत्तिवर्णनंनाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः

हिमालयस्य शिवसमीपे गमनम्

लोमश उवाच

वर्द्धमाना तदा साध्वीरराज प्रतिवासरम् । अष्टवर्षा यदाजाताहिमालयगृहेसती
महेशो हिमवद्द्रोण्यां तताप परमं तपः । सर्वैर्गणैः परिवृतो वीरभद्रादिभिस्तदा
एतत्तपो जुषाणं तं महेशंहिमवान्ययौ । तत्पादपल्लवंद्रष्टुं पार्वत्या सह बुद्धिमान्
यावत्समागतो द्रष्टुं नन्दिनाऽसौनिवारितः ।
द्वारिस्थितेन च तदा क्षणमेकंस्थिरोऽभवत् ॥ ४ ॥
पुनर्विज्ञापयामास नन्दिना हिवान्गिरिः ।
विज्ञप्तो नन्दिना शम्भुरचलो द्रष्टुमागतः ॥ ५ ॥
तदाकर्ण्य वचस्तस्यनन्दिनः परमेश्वरः । आनयस्वगिरिंचात्रनन्दिनंवाक्यमब्रवीत्
तथेति मत्वा नन्दी तं पर्वतं च हिमाचलम् ।
आनयामास स तथा शङ्करं लोकशङ्करम् ॥ ७ ॥
दृष्ट्वा तदानीं सकलेश्वरं प्रभुं तपो जुषाणं विनिमीलितेक्षणम् ॥ ८ ॥
कपर्दिनं चन्द्रकलाविभूषणं वेदान्तवेद्यं परमात्मनि स्थितम् ।
ववन्द शीर्ष्णा च तदा हिमाचलः परां मुदं प्रापदहीनसत्त्वः ॥ ९ ॥
उवाच वाक्यं जगदेकमङ्गलं हिमालयो वाक्यविदां वरिष्ठः ॥ १० ॥
सभाग्योऽहं महादेव प्रसादात्तव शङ्कर! । प्रत्यहं चागमिष्यामि दर्शनार्थं तवप्रभो
अनया सह देवेश अनुज्ञां दातुमर्हसि । श्रुत्वा तु वचनं तस्य देवदेवो महेश्वरः ॥
आगन्तव्यं त्वया नित्यं दर्शनार्थं ममाऽचल ! ।
कुमारीं च गृहे स्थाप्य नान्यथा मम दर्शनम् ॥ १३ ॥
अचलः प्रत्युवाचेदं गिरीशं नतकन्धरः ।

कस्मान्मयाऽनया सार्द्धं नागन्तव्यं तदुच्यताम् ।
अचलं च व्रती शम्भुः प्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ १४ ॥
इयं कुमारी सुश्रोणी तन्वी चारुप्रभाषिणी ।
नानेतव्या मत्समीपे वारयामि पुनः पुनः ॥ १५ ॥
एतच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शम्भोऽर्निरामयं निःस्पृहनिष्ठुरम्वा ।
तपस्विनोक्तं वचनं निशम्य उवाच गौरी च विहस्य शम्भुम् ॥ १६ ॥
तपःशक्त्यान्वितः शम्भो करोषि विपुलं तपः ।
तव बुद्धिरियं जाता तपस्तप्तुं महात्मनः ॥ १७ ॥
कस्त्वं का प्रकृतिः सूक्ष्मा भगवंस्तद्विमृश्यताम् ।
पार्वत्यास्तद्वचः श्रुत्वा महेशो वाक्यमब्रवीत् ॥ १८ ॥
तपसा परमेणैव प्रकृतिं नाशयाम्यहम् । प्रकृत्या रहितः सुभ्रु ! अहंतिष्ठामितत्त्वतः
तस्माच्च प्रकृतेः सिद्धैर्न कार्यः सङ्ग्रहः क्वचित् ॥ १९ ॥

पार्वत्युवाच

यदुक्तं परया वाचा वचनं शङ्कर! त्वया ।
सा किं प्रकृतिर्नैव स्यादतीतस्तां भवान्कथम् ॥ २० ॥
यच्छृणोषि यदश्नासि यच्च पश्यसि शङ्कर !।
वाग्वादेन च किं कार्यमस्माकं चाधुना प्रभो !॥ २१ ॥
तत्सर्वं प्रकृतेः कार्यं मिथ्यावादो निरर्थकः । प्रकृतेःपरतो भूत्वा किमर्थंतप्यतेतपः
त्वया शम्भोऽधुना ह्यस्मिन्गिरौ हिमवति प्रभो! ।
प्रकृत्या मिलितोऽसि त्वं न जानासि हि शङ्कर! ॥ २३ ॥
वाग्वादेन च किं कार्यमस्माकं चाऽधुना प्रभो !।
प्रकृतेः परतस्त्वं च यदि सत्यं वचस्तव ।
तर्हि त्वया न भेतव्यं मम शङ्कर! सम्प्रति ॥ २४ ॥
प्रहस्य भगवान्देवो गिरिजां प्रत्युवाच ह ॥ २५ ॥

महादेव उवाच

प्रत्यहं कुरु मे सेवां गिरिजे! साधुभाषिणि! ॥ २६ ॥
इत्येवमुक्त्वा गिरिजां महेशो हिमालयं वाक्यमथो बभाषे ।
अत्रैव सोऽहं तपसा परेण चरामि भूम्यां परमार्थभावः ॥ २७ ॥
तपस्तप्तुमनुज्ञा मे दातव्या पर्वताधिप !। अनुज्ञया विना किंचित्तपः कर्तुं नपार्यते
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्यदेवदेवस्य शूलिनः । प्रहस्यहिमवाञ्छंभुमिदं वचनमब्रवीत्
त्वदीयं हि जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ।
किमहं तु महादेव! तुच्छो भूत्वा ददामि ते ॥ ३० ॥
एवमुक्तो हिमवता शङ्करो लोकशङ्करः ।
प्रहस्य गिरिराजं तं याहीति प्राह सादरम् ॥ ३१ ॥
शङ्करेणाभ्यनुज्ञातःस्वगृहंहिमवान्ययौ । सार्द्धंगिरिजयासोऽपिप्रत्यहंदर्शनेस्थितः
एवं कतिपयः कालो गतश्चोपासनात्तयोः ॥ ३३ ॥
सुतापित्रोश्च तत्रैव शङ्करो दुरतिक्रमः । पार्वतीं प्रति तत्रैव चिन्तामापेदिरेसुराः
ते चिन्त्यमानाश्च सुरास्तदानीं कथं महेशो गिरिजां समेष्यति ।
किं कार्यमद्यैव वयं च कुर्मो वृहस्पते! तत्कथयस्व मा चिरम् ॥ ३५ ॥
वृहस्पतिरुवाचेदं महेन्द्रं प्रति सद्वचः । एवमेतत्त्वया कार्यं महेन्द्र! श्रूयतां तदा
एतत्कार्यं मदनेनैव राजन्नान्यः समर्थो भविता त्रिलोके ।
विप्लावितं तापसानां तपो हि तस्मात्त्वरात्प्रार्थनीयोहिमारः ॥ ३७ ॥
गुरोर्वचनमाकर्ण्य आह्वयन्मदनं हरिः । आह्वानादाजगामाथमदनः कार्यसाधकः
रत्या समेतः सह माधवेन स पुष्पधन्वा पुरतः सभायाम् ।
महेन्द्रमागम्य उवाच वाक्यं सगर्वितं लोकमनोहरञ्च ॥ ३९ ॥
अहमाकारितः कस्माद् ब्रूहि मेऽद्य शचीपते! ।
किं कार्यं करवाण्यद्य कथ्यतां मा विलम्बितम् ॥ ४० ॥
मम स्मरणमात्रेण विभ्रष्टा हितपस्विनः । त्वमेवजानासि हरे मम वीर्यपराक्रमौ

मम वीर्यं च जानातिशक्तेःपुत्रःपराशरः । एवं चान्येच बहवोभृग्वाद्याऋषयोह्यमी
गुरुरप्यभिजानाति भार्योतथ्यस्य चैव हि ।
तस्यां जातो भरद्वाजो गुरुणा संकरो हि सः ॥ ४३ ॥
भरद्वाजो महाभागइत्युवाचगुरुस्तदा । जानातिममवीर्यं च शौर्यंचैवप्रजापतिः
क्रोधो हि मम बन्धुश्च महाबलपराक्रमः ।
उभाभ्यां द्रावितं विश्वं जङ्गमाजङ्गमं महत् ॥
ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं प्लावितं सचराचरम् ॥ ४५ ॥

देवा उचुः

मदनत्वं समर्थोऽसि अस्माञ्जेतुं सदैव हि । महेशंप्रतिगच्छाशुसुरकार्यार्थसिद्धये
पार्वत्या सहितं शम्भुं कुरुष्वाऽद्य महामते !॥ ४६ ॥
एवमभ्यर्थितो देवैर्मदनो विश्वमोहनः । जगामत्वरितोभूत्वाअप्सरोभिःसमन्वितः
ततो जगामाऽऽशु महाधनुर्द्धरो विस्फार्य चापं कुसुमान्वितं महत् ।
तथैव बाणांश्च मनोरमांश्च प्रगृह्य वीरो भुवनैकजेता ।
तस्मिन्हिमाद्रौ परिदृश्यमानोऽवनौ स्मरो योधयतां वरिष्ठः ॥ ४८ ॥
तत्राऽऽगता तदा रम्भा उर्वशी पुञ्जिकस्थली ।
सुम्लोचा मिश्रकेशी च सुभगा च तिलोत्तमा ॥ ४९ ॥
अन्याश्च विविधा जाताः साहाय्ये मदनस्य च ।
अप्सरसोगणैर्दृष्टामदनेन सहैव ताः ॥ ५० ॥
सर्वे गणाश्च सहसामदनेनविमोहिताः । भृङ्गिणा च तदारम्भामुण्डेनसहचोर्वशी
मेनका वीरभद्रेण चण्डेन पुञ्जिकस्थली । तिलोत्तमादयस्तत्र संवृताश्चगणैस्तदा
उन्मत्तभूतैर्बहुभिस्त्रपां त्यक्त्वा मनीषिभिः ।
अकाले कोकिलाभिश्च व्याप्तमासीन्महीतलम् ॥ ५३ ॥
अशोकाश्चम्पकाश्चूता यूथ्यश्चैव कदम्बकाः ।
नीपाःप्रियालाःपनसा राजवृक्षाश्चरायणाः ॥ ५४ ॥

द्राक्षावल्ल्यः प्रदृश्यन्ते बहुला नागकेशराः ।
तथा कदल्यः केतक्यो भ्रमरैरुपशोभिताः ॥ ५५ ॥
मत्ता मदनसंगेन हंसीभिः कलहंसकाः ।
करेणुभिर्गजा ह्यासञ्छिखण्डीभिः शिखण्डिनः ॥ ५६ ॥
निष्कामा ह्यातुरा ह्यासञ्छिवसम्पर्कजैर्गुणैः ।
अकस्माच्च तथाभूतं कथं जातं विमृश्य च ॥ ५७ ॥
शैलादो हि महातेजा नन्दीह्यमितविक्रमः ।
रक्षसांविबुधानां वा कृत्यमस्तीत्यचिन्तयत् ॥ ५८ ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र मदनोहि धनुर्द्धरः । पञ्चबाणान्समारोप्यस्वकीयेधनुषिद्विजाः
तरोश्छायां समाश्रित्य देवदारुगतां तदा ॥ ५९ ॥
निरीक्ष्य शम्भुं परमासने स्थितं तपो जुषाणं परमेष्ठिनां पतिम् ।
गङ्गाधरं नीलतमालकंठं कपर्दिनं चन्द्रकलासमेतम् ॥ ६० ॥
भुजङ्गभोगाङ्कितसर्वगात्रं पञ्चाननं सिंहविशालविक्रमम् ।
कर्पूरगौरं परयाऽन्वितं च स वेद्धुकामो मदनस्तपस्विनम् ॥ ६१ ॥
दुरासदं दीप्तिमतां वरिष्ठं महेशमुग्रं सह माधवेन ।
यावच्छिवं वेद्धुकामः शरेण तावद्याता गिरिजा विश्वमाता ॥
सखीजनैः सम्वृता पूजनार्थं सदाशिवं मङ्गलं मङ्गलानाम् ॥ ६२ ॥
कनककुसुममालां सन्दधे नीलकण्ठेसितकिरणमनोज्ञादुर्लभा सातदानीम्
स्मितविकसितनेत्रा चारुवक्त्रं शिवस्य सकलजनजनित्रीवीक्षमाणाबभूव
तावद्भिद्धः शरेणैव मोहनाख्येन च त्वरात् ।
विध्यमानस्तदाशम्भुःशनैरुन्मील्य लोचने ॥
ददर्श गिरिजां देवोऽब्धिर्यथा शशिनः कलाम् ॥ ६४ ॥
चारुप्रसन्नवदनां बिम्बोष्ठीं सस्मितेक्षणाम् ।
सुद्विजामग्निजां तन्वीं विशालवदनोत्सवाम् ॥ ६५ ॥
गौरीं प्रसन्नमुद्रां च विश्वमोहनमोहनाम् । यया त्रिलोकरचनाकृताब्रह्मादिभिःसह

उत्पत्तिपालनविनाशकरी च या वै कृत्वाऽग्रतः सत्त्वरजस्तमांसि ।

सा चेतनेन ददृशे पुरतो हरेण संमोहनी सकलमङ्गलमङ्गलैका ॥ ६७ ॥

तां निरीक्ष्य भवो देवो गिरिजां लोकपावनीम् ।

मुमोह दर्शनात्तस्यामदनेनाऽऽतुरीकृतः ॥

विस्मयोत्फुल्लनयनो बभूव सहसा शिवः ॥ ६८ ॥

एवं विलोक्यमानोऽसौ देवदेवो जगत्पतिः । मनसा दूयमानेन इदमाह सदाशिवः

अनया मोहितः कस्मात्तपःस्थोऽहं निरामयः ।

कुतःकस्माच्च केनेदं कृतमस्ति ममाऽप्रियम् ॥ ७० ॥

ततो व्यलोकयच्छम्भुर्दिक्षु सर्वासु सादरम् ।

तावद्दृष्टो दक्षिणस्यां दिशि ह्यात्तशरासनः ॥ ७१ ॥

चक्रीकृतधनुः सज्जंचक्रेवेद्धुं सदाशिवम् । यावत्पुनःसन्धयति मदनोमदनांतकम्

तावद् दृष्टो महेशेन सरोषेण तदा द्विजाः ॥ ७२ ॥

निरीक्षितस्तृतीयेन चक्षुषा परमेण हि ।

मदनस्तत्क्षणादेव ज्वालामालावृतोऽभवत् ॥

हाहाकारो महानासीद् देवानां तत्र पश्यताम् ॥ ७३ ॥

देवा ऊचुः

देवदेव महादेव देवानां वरदो भव । गिरिजायाः सहायार्थं प्रेषितो मदनोऽधुना

वृथा त्वयाऽथ दग्धोऽसौ मदनो हि महाप्रभः ॥ ७५ ॥

त्वया हि कार्यं जगदेकबन्धो! कार्यं सुराणां परमेण वर्चसा ।

अस्यां समुत्पत्स्यति देव! शम्भो! तेनैव सर्वं भवतीह कार्यम् ॥ ७६ ॥

तारकेण महादेव! देवाः सम्पीडिता भृशम् ।

तदर्थं जीवितं चास्य दत्त्वा च गिरिजां प्रभो !॥ ७७ ॥

वरयस्व महाभाग देवकार्यें भव क्षमः । गजासुरात्त्वयात्रातावयं सर्वे दिवौकसः

कालकूटाच्चनूनं हिरक्षिताः स्मो न चान्यथा ।

भस्मासुराच्च सर्वेश! त्वया त्राता न संशयः ॥ ७६ ॥

मदनोऽयं समायातः सुराणां कार्यसिद्धये ।

तस्मात्त्वया रक्षणीय उपकारपरो हि नः ॥ ८० ॥

विना तेन जगत्सर्वं नाशमेष्यतिशङ्कर: ।

निष्कामस्त्वं कथं शम्भो! स्वबुद्ध्या च विमृश्यताम् ॥ ८१ ॥

तदोवाच रुषाविष्टो देवान्प्रति महेश्वरः ।

विना कामेन भो देवा भवितव्यं न चान्यथा ॥ ८२ ॥

यदा कामंपुरस्कृत्य सर्वेदेवाःसवासवाः पदभ्रष्टाश्च दुःखेनव्याप्तादैन्यंसमाश्रिताः

कामो हि नरकायैव सर्वेषां प्राणिनां ध्रुवम् ।

दुःखरूपी ह्यनङ्गोऽयं जानीध्वं मम भाषितम् ॥ ८४ ॥

तारकोऽपि दुराचारो निष्कामोऽद्य भविष्यति ।

विना कामेन च कथं पापमाचरते नरः ॥ ८५ ॥

तस्मात्कामोमयादग्धःसर्वेषां शान्तिहेतवे । युष्माभिश्चसुरैःसर्वैरसुरैश्चमहर्षिभिः

अन्यैःप्राणिभिरेवात्र तपसेधीयतां मनः । कामक्रोधविहीनंच जगत्सर्वं मयाकृतम्

तस्मादेनं पापिनं दुःखमूलं न जीवयिष्यामि सुराः प्रतीक्ष्यताम् ।

निरन्तरं चात्मसुखप्रबोधमानंदलक्षणमगाधमनन्यरूपम् ॥ ८८ ॥

एवमुक्तास्तदातेन शम्भुनापरमेष्ठिना । ऊचुर्महर्षयः सर्वे शङ्करं लोकशङ्करम् ॥

यदुक्तं भवता शम्भो परंश्रेयस्करं हिनः । किंतुवक्ष्यामदेवेशश्रूयतां चावधार्यताम्

यथा सृष्टमिदं विश्वं कामक्रोधसमन्वितम् । तत्सर्वं कामरूपंहिसकामोनतुहन्यते

धर्मार्थकाममोक्षाश्च चत्वारो ह्येकरूपताम् ।

नीता येन महादेव! स कामोऽयं न हन्यते ॥ ६२ ॥

कथं त्वया हि सन्दग्धः कामो हि दुरतिक्रमः ।

येन सङ्घटितं विश्वमाब्रह्मस्थावरात्मकम् ॥ ६३ ॥

कामेन हीयते विश्वं विश्वं कामेन पाल्यते ।

कामेनोत्पद्यते विश्वं तस्मात्कामो महाबलः ॥ ६४ ॥
यस्मात्क्रोधो भवत्युग्रोयेनत्वंच वशीकृतः । तस्मात्काममंमहादेवसंबोधयितुमर्हसि
त्वया सम्पादितोदेवमदनोहिमहाबलः । समर्थोहिसमर्थत्वात्तत्सामर्थ्यंकरिष्यति
ऋषिभिश्चैवमुक्तोऽपिद्विगुणंरूपमास्थितः । चक्षुषा हितृतीयेनदग्धुकामोहरस्तदा
मुनिभिश्चारणैःसिद्धैर्गणैश्चापि सदाशिवः ।
स्तुतश्च वन्दितो रुद्रः पिनाकी वृषवाहनः ॥ ६८ ॥
मदनंचतथादग्ध्वात्यक्त्वातंपर्वतंरुषा । हिमवन्ताभिधंसद्यस्तिरोधानगतोऽभवत्
तिरोधानगतंदेवी वीक्ष्यदग्धं चमन्मथम् । सकोकिलं सचूतंचसभृङ्गं सहचम्पकम्
तथैव दग्धं मदनंविलोक्य रत्या विलापं च तदा मनस्विनी ।
सबाष्पदीर्घं विमना विमृश्य कथं स रुद्रो वशगो भवेन्मम ॥ १०१ ॥
एवं विमृश्यसुचिरं गिरिजा तदानीं सम्मोहमापच सती हितथाबभाषे
सम्मुह्यमाना रुदतीं निरीक्ष्य रतिर्महारूपवतीं मनस्विनीम् ॥ १०२ ॥
मा विषादं कुरु सखि ! मदनं जीवयाम्यहम् ।
त्वदर्थं भो विशालाक्षि ! तपसाऽऽराधयाम्यहम् ॥ १०३ ॥
हरंरुद्रं विरूपाक्षं देवदेवं जगद्गुरुम् । मा चिन्तांकुरु सुश्रोणि मदनंजीवयाम्यहम्
एवमाश्वास्य तां साध्वी गिरिजा रतिरंजसा ।
तपस्तेपे च सुमहत् पतिं प्राप्तुं सुमध्यमा ॥ १०५ ॥
मदनो यत्र दग्धश्च रुद्रेण परमात्मना । तप्यमानां तपस्तत्र नारदो ददृशे तदा ॥
उवाच गत्वा सहसा भामिनीं रतिमन्तिके ।
कस्याऽसि त्वं विशालाक्षि! केन वा तप्यते तपः ॥ १०७ ॥
तरुणी रूपसम्पन्ना सौभाग्येन परेण हि । । नारदस्यवचःश्रुत्वा रोषेणमहतातदा
उवाच वाक्यं मधुरं किंचिन्निष्ठुरमेव च ॥ १०८ ॥

रतिरुवाच

नारदोऽसि मया ज्ञातः कुमारस्त्वं न संशयः ।

स्वस्वरूपादर्शनं (परस्त्रियादर्शनं त्वं)च कर्तुमर्हसि (मिच्छसि)सुव्रत ! ॥१०६ ॥
यथा गतेन मार्गेण गच्छ त्वं मा विलम्बितम् ।
बटो न किंचिज्जानासि केवलं कलिकृन्महान् ॥ ११० ॥
परस्त्रीकामुकाः क्षुद्रा विटा व्यसनिनश्च ये ।
तथा ह्यकर्मिणः स्तब्धास्तेषां मध्येत्वमग्रणीः ॥ १११ ॥
एवं निर्भर्त्सितो रत्या नारदो मुनिसत्तमः ।
स्वयं जगाम त्वरितं शम्बरं दैत्यपुङ्गवम् ॥ ११२ ॥
शशंस दैत्यराजाय दग्धं मदनमेव च । रुद्रेन क्रोधयुक्तेन तस्य भार्या मनस्विनी ॥
तमानाय महाभाग! भार्यां कुरु महाबल !।
अतीवरूपसम्पन्ना या आनीतास्त्वयाऽनघ !।
तासां मध्ये रूपवती रतिः सा मदनप्रिया ॥ ११४ ॥
एवमाकर्ण्य वचनं देवर्षेर्भावितात्मनः । जगाम सहसातत्र यत्रास्तेसा सुशोभना
तां दृष्ट्वा सुविशालाक्षीं रतिं मदनमोहिनीम् । उवाचप्रहसन्वाक्यंशंबरोदेवसंकटः
एहि तान्वि ! मया सार्द्धं राज्यं भोगान्यथेप्सितः ।
भुङ्क्ष्व देवि ! प्रसादान्मे तपसा किं प्रयोजनम् ॥ ११७ ॥
एवमुक्ता तदा तेन शम्बरेण महात्मना । उवाच तन्वी मधुरं महिषी मदनस्य सा
विधवाऽहं महाबाहो! नैव भाषितुमर्हसि ।
राजा त्वं सर्वदैत्यानां लक्षणैः परिवारितः ॥ ११६ ॥
एतत्तद्वचनं श्रुत्वा शम्बरः काममोहितः ।
करे ग्रहीतकामोऽसौ तदा रत्या निवारितः ॥ १२० ॥
विमृश्य मनसा सर्वमजेयत्वं च तस्य वै ।
मा स्पृश त्वं च रे मूढ मम संस्पर्शजेन वै ॥ १२१ ॥
पर्केण च दग्धोऽसि नान्यथा मम भाषितम् ।
तदोवाच महातेजाः शम्बरः प्रहसन्निव ॥ १२२ ॥

विभीषिकाभिर्बह्वीभिर्मा भीषयसि मानिनि !।
गच्छ शीघ्रं मम गृहं बहूक्त्या किं प्रयोजनम् ॥ १२३ ॥
इत्युच्यमानेन तदा नीता सा प्रसभं तथा । स्वपुरंपरमं तन्वीशम्बरेण मनस्विनी
कृता महानसेऽध्यक्षा नाम्ना मायावतीति च ॥ १२५ ॥

ऋषय ऊचुः

पार्वत्याधिकृतं सर्वं मदनानयनं प्रति । शंबरेण हृता तन्वी मदनस्य प्रिया सती
अत ऊर्ध्वं तदा सूत किं जातं तत्र वर्ण्यताम् ॥ १२६ ॥

सूत उवाच

गतं तदा शिवं दृष्ट्वा दग्ध्वा मदनमोजसा ।
पार्वती तपसा युक्ता स्थिता तत्रैव भामिनी ॥ १२७ ॥
पित्रा तेन तदा तन्वी मात्रा चैव विचारिता (निवारिता) ।
बाले एहि गृहं शीघ्रं मा श्रमं कर्तुमर्हसि ॥ १२८ ॥
उक्ता ताभ्यां तदा साध्वी गिरिजा वाक्यमब्रवीत् ॥ १२९ ॥

पार्वत्युवाच

नागच्छामि गृहं मातस्तात! मे शृणु तत्त्वतः ।
वाक्यं धर्मार्थयुक्तं च येन त्वं तोषमेष्यसि ॥ १३० ॥
शंभुः परेषां परमो दग्धो येन महाबलः ।
मदनो मम सान्निध्य मानयेऽत्रैव तं शिवम् ॥ १३१ ॥
दुर्लभो हि तदा शंभुः प्राणिनां गृहमिच्छताम् ।
नागच्छामि गृहं मातस्तस्मात्सर्वं विमृश्यताम् ॥ १३२ ॥
तदोवाच महातेजा हिमवान्स्वसुतां प्रति ।
दुराराध्यः शिवः साक्षात् सर्वदेवनमस्कृतः ॥
त्वया प्राप्तुमशक्यो हि तस्मात्त्वं स्वगृहं व्रज ॥ १३३ ॥
सा वाष्पपूरितेनैव कण्ठेन स्वसुतां प्रति ।

उवाच मेना तन्वंगि ! याहि शीघ्रं गृहं प्रति ॥ १३४ ॥
तदा प्रहस्य चोवाच मातरं प्रति पार्वती । प्रतिज्ञां शृणुमे मातस्तपसा परमेणहि
अत्रैव तं समानीय वरयामि विचक्षणम् । नाशयामि च रुद्रस्य रुद्रत्वंवरवर्णिनि!
सुखरूपं परित्यज्य गिरिजा च मनस्विनी । शंभोराराधनंचक्रे परमेणसमाधिना
जया च विजया चैव माधवी च सुलोचना ।
सुश्रुता च श्रुता चैव तथैव च शुकीपरा ॥ १३८ ॥
प्रम्लोचा सुभगा श्यामा चित्राङ्गी चारुणी स्वधा ।
एताश्चान्याश्च बहवः सख्यस्ता गिरिजां प्रति ॥
उपासाञ्चक्रिरे सा च देवगर्भा च भामिनी ॥ १३९ ॥
तपसा परमोग्रेण चरन्ती चारुहासिनी । मदनो यत्र दग्धश्च रुद्रेण च महात्मना ॥
तत्रैव वेदिं कृत्वा च तस्योपरि सुसंस्थिता ॥ १४० ॥
त्यक्त्वा जलाशनं बाला पर्णादा ह्यभवच्च सा ।
ततः साऽऽर्द्राणि पर्णानि त्यक्त्वा शुष्काणि चाऽऽददे ॥ १४१ ॥
शुष्काणि चैव पर्णानि नाशितानि तदा यदा ।
अपर्णेति च विख्याता बभूव तनुमध्यमा ॥ १४२ ॥
वायुपानरता जाता अम्बुपानादनन्तरम् । कालक्रमेण महतावभूव गिरिजा सती
एकाङ्गुष्ठेन च तदा दधार च निजं वपुः ॥ १४३ ॥
एवमुग्रेण तपसा शङ्कराराधनं सती । चकार परया तुष्ट्या शंभोः प्रीत्यर्थमेव च
परं भावं समाश्रित्य जगन्मंगलमंगला । तुष्ट्यर्थं च महेशस्य तताप परमं तपः ॥
एवं दिव्यसहस्राणि वर्षाणि च तताप वै ।
हिमालयस्तदागत्य पार्वतीं कृतनिश्चयाम् ॥ १४६ ॥
सभार्यः स सुतामाप्त उवाच च महासतीम् ।
मा खिद्यतां महादेवि! तपसाऽनेन भामिनि !॥ १४७ ॥
क रुद्रो दृश्यते बाले विरक्तो नात्र संशयः ।

त्वं तन्वी तरुणी बाला तपसा च विमोहिता ॥ १४८ ॥

भविष्यति न सन्देहः सत्यंप्रतिवदामि ते । तस्मादुत्तिष्ठयाह्याशुस्वगृहंवरवर्णिनि

किं तेन तव रुद्रेण येन दग्धः पुराऽनघे !।

मदनो निर्विकारित्वात्त्वं कथं प्रार्थयिष्यसि ॥ १५० ॥

गगनस्थो यथा चन्द्रो ग्रहीतुं न हि शक्यते ।

तथैव दुर्गमः शम्भुर्जानीहि त्वं शुचिस्मिते !॥ १५१ ॥

तथैव मेनया चोक्ता तथा सह्याद्रिणा सती । मेरुणा मन्दरेणैव मैनाकेनतथैव च

एभिरुक्ता तदा तन्वी पार्वती तपसि स्थिता ।

उवाच प्रहसन्तीव हिमवन्तं शुचिस्मिता ॥ १५३ ॥

पुरा प्रोक्तं त्वया तात! अम्ब किं विस्मृतं त्वया ।

अधुनैव प्रतिज्ञाञ्च शृणुष्वं मम बान्धवाः ॥ १५४ ॥

विरक्तोऽसौ महादेवो मदनो येन वै हतः ।

तं तोषयामि तपसा शङ्करं लोकशङ्करम् ॥ १५५ ॥

सर्वे यूयं चगच्छन्तु नाऽत्रकार्या विचारणा । दग्धोहि मदनोयेनयेनदग्धंगिरेर्वनम्

तमानयामि चात्रैव तपसा केवलेन हि । तपोबलेन महता सुसेव्यो हि सदाशिवः

तं जानीध्वं महाभागाः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ १५८ ॥

सम्भाषमाणा जननीं तदानीं हिमालयं चैव तथा च मेनाम् ।

तथैव मेरुं मितभाषिणी तदा सा मन्दरं पर्वतराजकन्या ॥

जग्मुस्तदा तेन पथा च पर्वता यथागतेनाऽपि विचक्षमाणाः ॥ १५६॥

गतेषु तेषु सर्वेषु सखीभिः परिवारिता । तत्रैव च तपस्तेपे परमार्था सती तदा

तपसा तेन महता तप्तमासीच्चराचरम् । तदा सुरासुराः सर्वे ब्रह्माणं शरणंगताः

देवा ऊचुः

त्वया सृष्टमिदं सर्वं जगद्देव ! चराचरम् । त्रातुमर्हसि देवान्नस्त्वदन्यो नोपपद्यते

अस्माकं रक्षणेशक्त इत्याकर्ण्य वचस्तदा । विमृश्य च तदाब्रह्मा मनसापरमेणहि

गिरिजा तपसोद्भूतं दावाग्निं परमं महत् ।

ज्ञात्वा ब्रह्मा जगामाऽऽशु क्षीराब्धिं परमाद्भुतम् ॥ १६४ ॥

तत्र सुप्तं सुपर्यङ्के शेषाख्ये चातिशोभने ।

लक्ष्म्यापादोपयुगलं सेव्यमानं निरन्तरम् ॥ १६५ ॥

दूरस्थेनाऽपि तार्क्ष्येण नतकन्धरधारिणा ।

सेव्यमानं श्रिया कान्त्या क्षान्त्या वृत्त्या दयादिभिः ॥ १६६ ॥

नवशक्तियुतं विष्णुं पार्षदैःपरिवारितम् । कुमुदोऽथ कुमुद्वांश्च सनकश्च सनन्दनः

सनातनो महाभागः प्रद्युम्नो विजयोऽरिजित् । जयन्तश्चजयत्सेनोजयश्चैवमहाप्रभः

सनत्कुमारः सुतपा नारदश्चैव तुम्बुरुः ।

पाञ्चजन्यो महाशंखो गदाकौमोदकी तथा १६६ ॥

सुदर्शनं तथा चापं शार्ङ्गं च परमाद्भुतम् । एतानि वै रूपवन्ति दृष्टानि परमेष्ठिना

विष्णोः समीपे परमामनो भृशं समेत्य सर्वे सुरदानवास्तदा ।

विष्णुञ्चाहुः परमेष्ठिनां पतिं तीरे तदानीमुदधेर्महात्मनः ॥ १७१ ॥

त्राहि त्राहि महाविष्णो! तप्तान्नः शरणागतान् ।

तपसोग्रेण महता पार्वत्याः परमेण हि ॥

शेषासने चोपविष्ट उवाच परमेश्वरः ॥ १७२ ॥

युष्माभिः सहितश्चापि व्रजामि परमेश्वरम् ।

महादेवं प्रार्थयामो गिरिजां प्रति वै सुराः ॥ १७३ ॥

पाणिग्रहार्थमधुना देवदेवः पिनाकधृक् ।

यथा नेष्यति तत्रैव करिष्यामोऽधुना वयम् ॥ १७४ ॥

तस्माद्वयं गमिष्यामो यत्र रुद्रो महाप्रभुः । तपसोग्रेण संयुक्तो ह्यास्ते परममङ्गलः

विष्णोस्तद्वचनं श्रुत्वा ऊचुः सर्वे सुरासुराः ।

न यास्यामो वयं सर्वे विरूपाक्षं महाप्रभम् ॥ १७६ ॥

यदा दग्धः पुरातेनमदनो दुरतिक्रमः । तथैव धक्ष्यत्यस्माकंनात्रकार्याविचारणा

प्रहस्य भगवान् विष्णुरुवाच परमेश्वरः ।
मा भयं क्रियतां सर्वैः शिवरूपी सदाशिवः ॥ १७८ ॥
स न धक्ष्यति सर्वेषां देवानां भयनाशनः ।
तस्माद्भवद्भिर्गन्तव्यं मया सार्द्धं विचक्षणाः !॥ १७९ ॥
शम्भुं पुराणं पुरुषं ह्यधीशं वरेण्यरूपं च परं पराणाम् ।
तपो जुषाणं परमार्थरूपं परात्परं तं शरणं व्रजामि ॥ १८० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे पार्वतीतपश्चर्यावर्णनं नामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥

द्वाविंशोऽध्यायः

ब्रह्मादिदेवानां शिवसमीपे गमनम्

सूत उवाच

एवमुक्तास्तदा देवा विष्णुना परमेष्ठिना ।
जग्मुः सर्वे महेशं च द्रष्टुकामाः पिनाकिनम् ॥ १ ॥
परे पारे समुद्रस्य परमेण समाधिना । योगपीठेस्थितं शम्भुं गणैश्चपरिवारितम् ।
यज्ञोपवीतविधिना उरसा बिभ्रतं वृतम् ।
वासुकिं सर्पराजं च कम्बलाश्वतरौ तथा ॥ ३ ॥
कर्णद्वये धारयन्तं तथा कर्कोटकेन हि । पुलहेन च बाहुभ्यां धारयंतं च कङ्कणे ॥
सन्नूपुरे शङ्खकपद्मकाभ्यां सन्धारयन्तं च विराजमानम् ।
कर्पूरगौरं शितकण्ठमद्भुतं वृषान्वितं देववरं ददर्शुः ॥ ५ ॥
तदा ब्रह्मा च विष्णुश्च ऋषयो देवदानवाः ।
तुष्टुवुर्विविधैः सूक्तैर्वेदोपनिषदन्वितैः ॥ ६ ॥

ब्रह्मोवाच

नमो रुद्राय देवाय मदनान्तकराय च । भर्गाय भूरिभाग्याय त्रिनेत्राय त्रिविष्टपे शिपिविष्टाय भीमाय शेषशायिन्नमोनमः । त्र्यंबकाय जगद्धात्रे विश्वरूपायवैनमः
त्वं धाता सर्वलोकानां पितामाता त्वमीश्वरः ।
कृपया परया युक्तः पाह्यस्मांस्त्वं महेश्वर !॥ ९ ॥
इत्थं स्तुवत्सु देवेषु नन्दी प्रोवाच तान्प्रति ।
किमर्थमागता यूयं किं वा मनसि वर्तते ॥ १० ॥
ते प्रोचुर्देवकार्यार्थं विज्ञप्तुं शम्भुमागताः ।
विज्ञप्तो नन्दिना तेन शैलादेन महात्मना ॥
ध्यानस्थितो महादेवः सुरकार्यार्थसिद्धये ॥ ११ ॥
ब्रह्मादयः सुरगणाः सुरसिद्धसंघास्त्वां द्रष्टुमेव सुरवर्य! विशेषयन्ति ॥
कार्य्यार्थिनोऽसुरवरैःपरिभर्त्स्यमानाअभ्यागताःसपदिशत्रुभिरर्दिताश्च
तस्मात्त्वया हि देवेश! त्रातव्याश्चाधुना सुराः ।
एवं तेन तदा शम्भुर्विज्ञप्तो नन्दिना द्वि[illegible]ाः ॥ १३ ॥
शनैः शनैरुपरमच्छंभुः परमकोपनः । समाधेः परमा[illegible]ऽसावुवाच परमेश्वरः ॥

महादेव उवाच

कस्माद्यूयं महाभागा ह्यागता मत्समीपगाः ।
ब्रह्मादयो ह्यमी देवा ब्रूत कारणमद्य वै ॥ १५ ॥
तदा ब्रह्मा ह्युवाचेदं सुरकार्यं महत्तरम् । तारकेण कृतं शम्भो देवानां परमाद्भुतम्
कष्टात्कष्टतरं देव तद्विज्ञप्तुमिहागताः । हे शम्भो तव पुत्रेण औरसेन हतोभवेत् ॥
तारको देवशत्रुश्च नान्यथा मम भाषितम् ॥ १७ ॥
तस्मात्त्वया गिरिजा देव ! शम्भो ! गृहीतव्या पाणिना दक्षिणेन ।
पाणिग्रहेणैव महानुभाव ! दत्ता गिरीन्द्रेण च तां कुरुष्व ॥ १८ ॥
ब्रह्मणो हि वचः श्रुत्वा प्रहसन्नब्रवीच्छिवः ।

यदा मया कृता देवी गिरिजा सर्वसुन्दरी ॥ १६ ॥

तदा सर्वे सुरेन्द्राश्च ऋषयो मुनयस्तथा । सकामाश्चभविष्यन्तिअक्षमाश्चपरेपथि

मदनो हि मया दग्धः सर्वेषां कार्यसिद्धये ।

मया ह्यधिकृता तन्वी गिरिजा सुमध्यमा ॥ २१ ॥

तदानीमेव भो देवा पार्वती मदनं च सा ।

जीवयिष्यति भो ब्रह्मन्! नात्रकार्याविचारणा ॥ २२ ॥

एवं विमृश्य भो देवाः कार्याकार्यविचारणा ।

मदनेनैव दग्धेन सुरकार्यं महत्कृतम् ॥ २३ ॥

यूयं सर्वे च निष्कामा मया नास्त्यत्र संशयः ।

यथाऽहं च सुराः सर्वे तथा यूयं प्रयत्नतः ॥ २४ ॥

तपः परमसंयुक्ताः कारयामः सुदुष्करम् । परमानन्दसंयुक्ताः सुखिनः सर्वएव हि

यूयं समाधिना तेन मदनेन च विस्मृतम् ।

कामो हि नरकायैव तस्मात्क्रोधोऽभिजायते ॥ २६ ॥

क्रोधाद्भवतिसम्मोहः सम्मोहाद्भ्रमतेमनः । कामक्रोधौपरित्यज्यभवद्भिःसुरसत्तमैः

सर्वैरेव च मन्तव्यं मद्वाक्यं नान्यथा क्वचित् ॥ २७ ॥

एवं विश्राव्य भगवान्स हि देवो वृषध्वजः ।

सुरान् प्रबोधयामास तथा ऋषिगणान्मुनीन् ॥ २८ ॥

तूष्णींभूतोऽभवच्छम्भुर्ध्यानमाश्रित्यवैपुनः ।आस्तेपुरायथावचगणैश्चपरिवारितः

ध्यानस्थितं च तं दृष्ट्वा नन्दीसर्वान्विसृज्यतान् ।

स ब्रह्मसेन्द्रान्विबुधानुवाच प्रहसन्निव ॥ ३० ॥

यथागतेन मार्गेण गच्छध्वं मा विलम्बितम् ।

तथेति मत्वा ते सर्वे स्वं स्वं स्थानमथाऽव्रजन् ॥ ३१ ॥

गतेषु तेषु सर्वेषु समाधिस्थोऽभवद्भवः ।

आत्मानमात्मना कृत्वा आत्मन्येव विचिन्तयन् ॥ ३२ ॥

परात्परतरं स्वच्छं निर्मलं निरवग्रहम् । निरञ्जनं निराभासं यस्मिन्मुह्यन्तिसूरयः

भानुर्नभात्यग्निरथो शशी वा न ज्योतिरेवं न च मारुतो न हि ।

यं केवलं वस्तुविचारतोऽपि सूक्ष्मात्परं सूक्ष्मतरात्परं च ॥ ३४ ॥

अनिर्द्देश्यमचिन्त्यं च निर्विकारं निरामयम् ।

ज्ञप्तिमात्रस्वरूपं च न्यासिनो यान्ति तत्र वै ॥ ३५ ॥

शब्दातीतं निर्गुणं निर्विकारं सत्तामात्रं ज्ञानगम्यं त्वगम्यम् ।

यत्तद्वस्तु सर्वदा मथ्यते वै वेदातीतैश्चागमैर्मन्त्रभूतैः ॥ ३६ ॥

तद्वस्तुभूतो भगवान्स ईश्वरः पिनाकपाणिर्भगवान्वृषध्वजः ।

येनैव साक्षान्मकरध्वजो हतस्तपो जुषाणः परमेश्वरः सः ॥ ३७ ॥

लोमश उवाच

गिरिजाहि तदादेवीतपाप परमंतपः । तपसा तेन रुद्रोऽपि उत्तमं भयमागतः ॥

विजित्यतपसादेवीपार्वतीपरमेणहि । शम्भुंसर्वार्थदंस्थाणुंकेवलस्यस्वरूपिणम्

यदा जितस्तया देव्या तपसा वृषभध्वजः ।

समाधेश्चलितो भूत्वा यत्र सा पार्वती स्थिता ॥ ४० ॥

जगाम त्वरितेनैव देवदेवः पिनाकधृक् ।

तत्रापश्यत्स्थितां देवीं सखीभिः परिवारिताम् ॥ ४१ ॥

वेदिकोपरि विन्यस्तां यथैव शशिनः कलाम् ।

स देवस्तां निरीक्ष्याथ बटुर्भूत्वाऽथ तत्क्षणात् ॥ ४२ ॥

ब्रह्मचारिस्वरूपेण महेशोभगवान्भवः । सखीनां मध्यमाश्रित्यह्यु वाचबटुरूपवान्

किमर्थमालिमध्यस्था तन्वी सर्वाङ्गसुन्दरी ॥ ४३ ॥

केयं कस्य कुतोयाताकिमर्थंतप्यतेतपः । सर्वमेकथ्यतांसख्योयाथातथ्येनसम्प्रति

तदोवाच जया रुद्रं तपसः कारणं परम् ॥ ४५ ॥

हिमाद्रेर्दुहितेयंवै तपसा ह्रमीश्वरम् । प्राप्तुकामा पतित्वेन सेयमत्रोपविश्य च

तपस्तताप सुमहत्सर्वेषां दुरतिक्रमम् । बटोजानीहिमेवाक्यंनान्यथाममभाषितम्

तच्छ्रुत्वावचनंतस्याः प्रहस्येदमुवाच ह । शृण्वतीनांसखीनांवैमहेशो बटुरूपवान्
मूढेयं पार्वतीसख्यो न जानातिहिताहितम् । किमर्थंचतपःकार्यंरुद्रप्राप्त्यर्थमेवच

सोऽमङ्गलः कपाली च श्मशानालय एव च ।
अशिवः शिवशब्देन भण्यते च वृथाऽथ वै ॥ ५० ॥

अनया हि वृतोरुद्रोयदासख्यः समेष्यति । तदेयमशुभातन्वी भविष्यति न संशयः
यो दक्षशापाद्धिकृतोयज्ञबाह्योऽभवद्धिदः । येह्यङ्गभूताःशर्वस्यसर्पाह्यासन्महाविषाः
शवभस्मान्वितोरुद्रः कृत्तिवासा ह्यमङ्गलः । पिशाचैःप्रमथैर्भूतैराघृतोहिनिरन्तरम्
तेन रुद्रेण किं कार्यमनयासुकुमारया । निवार्यतांसखीभिश्चभर्तुकामापिशाचवत्
इन्द्रं हित्वा मनोज्ञं च यमं चैवमहाप्रभम् । नैर्ऋतंचविशालाक्षंवरुणंचअपांपतिम्
कुबेरं पवनं चैव तथैव च विभावसुम् । एवमादीनि वाक्यानि उवाच परमेश्वरः

सखीनां शृण्वतीनां च यत्र सा तपसि स्थिता ॥ ५६ ॥
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य रुद्रस्य बटुरूपिणः ।
चुकोप च शिवा साध्वी महेशं बटुरूपिणम् ॥ ५७ ॥

जयेत्वंविजयेसाध्विप्रम्लोचेऽप्यथ सुन्दरि । सुलोचने महाभागेसमीचीनंकृतंहिमे
किमेतस्य बटोःकार्यंभवतीनामिहाधुना । बटुस्वरूपमास्थायआगतोदेवनिन्दकः
अयंविसृज्यतां सख्यःकिमनेनप्रयोजनम् । बटुस्वरूपिणंरुद्रंकुपितासाततोऽब्रवीत्

बटो! गच्छाऽऽशु त्वरितो न स्थेयं च त्वयाऽधुना ।
किमनेन प्रलापेन तव नास्ति प्रयोजनम् ॥ ६१ ॥

बटुर्निर्भर्त्सितस्तत्रतया चैवं तदापुनः । प्रहस्य वैस्थिरोभूत्वापुनर्वाक्यमथाब्रवीत्
शनैःशनैरवितथं विजयां प्रति सत्वरम् । कस्मात्कोपस्तयातन्विकृतः केनैवहेतुना
सर्वेषामपितद्वाच्यं वचनंसूक्तमेव यत् । यथोक्तेनच वाक्येनकस्मात्तन्वीप्रकोपिता

यः शम्भुरुच्यते लोके भिक्षुको भिक्षुकप्रियः ।
यदि मे ह्यनृतं प्रोक्तं तदा कोप इहोचितः ॥ ६५ ॥
इयं तावत्सुरूपा च विरूपोऽसौ सदाशिवः ।

विशालाक्षी त्वियं बाला विरूपाक्षो भवस्तथा ॥ ६६ ॥
एवं भूतेन रुद्रेण मोहितेयं कथं भवेत् ।
सभाग्यो हि पतिः स्त्रीणां सदा भाव्यो रतिप्रियः ॥ ६७ ॥
इयं कथं मोहिताऽस्ति निर्गुणेन गुणात्मिका ।
न श्रुतो न च विज्ञातो न दृष्टः केन वा शिवः ॥ ६८ ॥

सकामानां च भूतानां दुर्लभो हि सदाशिवः । तपसा परमेणैवगर्वितेयंसुमध्यमा

निःस्तम्भो हि सदा स्थाणुः कथं प्राप्स्यति तं पतिम् ।
मयोक्तं किं विशालाक्षि ! कस्मान्मे रुषिताऽधुना ॥ ७० ॥
यावद्रोषो भवेन्नृणां नारीणाञ्च विशेषतः ।
तेन रोषेण तत्सर्वं भस्मीभूतं भविष्यति ॥ ७१ ॥
सुकृतं चोर्जितं तन्वि! सत्यमेवोदितं सति !।
कामः क्रोधश्च लोभश्च दम्भो मात्सर्यमेव च ॥ ७२ ॥

हिंसेर्ष्या च प्रपंचश्चतेनसर्वंविनश्यति ।तस्मात्तपस्विभिर्युक्तंकामक्रोधादिवर्जनम्

यदीश्वरो हृदि मध्ये विभाव्यो मनीषिभिः सर्वदा ज्ञप्तिमात्रः ।
तदा सर्वैर्मुनिवृत्त्या विभाव्यस्तपस्विभिर्नान्यथा चिन्तनीयः ॥ ७४॥
एतच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शंभोस्तदाऽब्रवीद्विजया तं च सर्वम् ।
गच्छात्र किंचित्तव नास्ति कार्यं न वक्तव्यं वचनं बालिशान्यत् ॥७५॥
एवं विवदमानं तं बटुरूपं सदाशिवम् ।
विसर्जयामास तदा विजया वाक्यकोविदा ॥ ७६ ॥
तिरोधानं गतः सद्यो महेशो गिरिजां प्रति ।
अलक्ष्यमाणः सर्वासां सखीनां परमेश्वरः ॥ ७७ ॥

प्रादुर्बभूव सहसा निजरूपधरस्तदा । यदा ध्यानस्थितादेवी निजध्यानपरासती

तदा हृदिस्थो देवेशो बहिर्दृष्टिचरोऽभवत् ।
नेत्रे उन्मील्य सा साध्वी गिरिजाऽऽयतलोचना ॥

अपश्यद्देवदेवेशं सर्वलोकमहेश्वरम् ॥ ७६ ॥

द्विभुजं चैकवक्त्रं च कृत्तिवाससमद्भुतम् । कपर्दं चंद्ररेखाङ्कं निवीतं गजचर्मणा

कर्णस्थौ हि महानागौ कंबलाश्वतरौ तदा ।

वासुकिः सर्पराश्च कृताहारौ महाद्युतिः ॥ ८१ ॥

वलयानि महार्हाणि तदा सर्पमयानि च । कृतानितेनरुद्रेण तथा शोभाकराणिच

एवंभूतस्तदा शंभुः पार्वतीं प्रति चाग्रतः । उवाच त्वरयायुक्तो वरंवरयभामिनि!

व्रीडया परया युक्ता साध्वी प्रोवाच शङ्करम् ।

त्वं नाथो मम देवेश! त्वया किं विस्मृतंपुरा ॥ ८४ ॥

दक्षयज्ञविनाशं च यदर्थं कृतवान् प्रभो !।

स त्वं साहं समुत्पन्ना मेनायां कार्यसिद्धये ॥ ८५ ॥

देवानां देवदेवेश तारकस्य वधं प्रति । भवतो हि मया देव भविष्यति कुमारकः

तस्मात्त्वया हि कर्तव्यं मम वाक्यं महेश्वर !।

गंतव्यं हिमवत्पार्श्वं नात्र कार्या विचारणा ॥ ८७ ॥

याचस्व मां महादेव! ऋषिभिः परिवारितः ।

करिष्यति न संदेहस्तव वाक्यं च मे पिता ॥ ८८ ॥

दक्षकन्या पुराऽहं वै पित्रा दत्ता यदा तव ।

यथोक्तविधिना तत्र विवाहो न कृतस्त्वया ॥ ८६ ॥

न ग्रहाः पूजितास्तेन दक्षेन च महात्मना ।

ग्रहाणां विषयत्वेन सच्छिद्रोऽयं महानभूत् ॥ ६० ॥

तस्माद्यथोक्तविधिनाकर्तुमर्हसि सुव्रत । विवाहंस्त्वंमहाभागं देवानांकार्यसिद्धये

तदोवाच महाबाहो गिरिजां प्रहसन्निव । स्वभावेनैव तत्सर्वं जंगमाजंगमं महत्

जातं त्वया मोहितं च त्रिगुणैः परिवेष्टितम् ॥ ६२ ॥

अहंकारात्समुत्पन्नं महत्तत्त्वं च पार्वती । महत्तत्त्वात्तमो जातं तमसा वेष्टितंनभः

नभसो वायुरुत्पन्नो वायोरग्निरजायत । अग्नेरापः समुत्पन्नाअद्भयोजातामहीतदा

मह्यादिकानि स्थास्नूनि चराणि च वरानने !।

दृश्यं यत्सर्वमेवैतन्नश्वरं विद्धि मानिनि !॥ ६५ ॥

एकोऽनेकत्वमापन्नो निर्गुणो हि गुणावृतः ।

स्वज्योतिर्भाति यो नित्यं परज्योत्स्नान्वितोऽभवत् ॥

स्वतन्त्रः परतन्त्रश्च त्वया देवि! महत्कृतम् ॥ ६६ ॥

मायामयं कृतमिदं च जगत्समग्रं सर्वात्मना अवधृतं परया च बुद्धया।

सर्वात्मभिः सुकृतिभिः परमार्थभावैः संशक्तिरिन्द्रियगणैःपरिवेष्टितंच

के ग्रहाः के उडुगणाः के बाध्यंते त्वया कृताः ।

विमुक्तश्चाधुना देवि शर्वार्थं वरवर्णिनि !॥ ६८ ॥

गुणकार्यप्रसंगेन आवां प्रादुर्भवः कृतः ।

त्वं हि वै प्रकृतिः सूक्ष्मा रजः सत्त्वतमोमयी ॥ ६६ ॥

व्यापारदक्षा सततमहं चैव सुमध्यमे । हिमालयं न गच्छामि न याचामिकथंचन

देहीति वचनात् सद्यः पुरुषो याति लाघवम् ।

इत्थं ज्ञात्वा च भो देवि! किमस्माकं वदस्व वै ॥ १०१ ॥

कार्यं त्वदाज्ञया भद्रे तत्सर्वं वक्तुमर्हसि । तेनोक्तात्रतदासाध्वीउवाचकमलेक्षणा

त्वमात्मा प्रकृतिश्चाहं नात्र कार्या विचारणा ।

तथापि शम्भो! कर्तव्यं मम चोद्वहनं महत् ॥ १०३ ॥

देहो ह्यविद्ययाक्षिप्तो विदेहो हि भवान्परः । तथाप्येवं महादेव! शरीरावरणं कुरु

प्रपञ्चरचनां शंभो कुरु वाक्यान्मम प्रभो ।

याचस्व मां महादेव! सौभाग्यं चैव देहि मे ॥ १०५ ॥

इत्येवमुक्तः स तया महात्मा महेश्वरो लोकविडम्बनाय ।

तथैव मत्वा प्रहसञ्जगाम स्वामालयं देववरैः सुपूजितः ॥ १०६ ॥

एतस्मिन्नन्तरे तत्र हिमवान् गिरिभिः सह ।

मेनया भार्यया सार्द्धमाजगाम त्वरान्वितः ॥ १०७ ॥

पार्वतीदर्शनार्थं च सुतैश्च परिवारितः । तेन दृष्टा महादेवी सखीभिः परिवारिता
पार्वत्या च तदा दृष्टो हिमवान्गिरिभिः सह ।
अभ्युत्थानपरा साध्वी प्रणम्य शिरसा तदा ॥
पितरौ च तदा भ्रातृन्बन्धूंश्चैव च सर्वशः ॥ १०६ ॥
स्वमंकमारोप्य महायशास्तदा सुतां परिष्वज्य च वाष्पपूरितः ।
उवाच वाक्यं मधुरं हिमालयः किं वै कृतं साध्वि ! यथातथेन ॥११०॥
तत्कथ्यतां महाभागे! सर्वं शुश्रूषतां हि नः ।
तच्छ्रुत्वा मधुरं वाक्यमुवाच पितरं प्रति ॥ १११ ॥
तपसा परमेणैव प्रार्थितो मदनांतकः । शांतं च मे महत्कार्यं सर्वेषामपि दुर्ल्लभम्
तत्र तुष्टो महादेवो वरणार्थं समागतः । स मयोक्तस्तदा शंभुर्मम पाणिग्रहःकथम्
क्रियते च तदा शम्भो! मम पित्रा विनाऽधुना ।
यथा गतेन मार्गेण गतोऽसौ त्रिपुरान्तकः ॥ ११४ ॥
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा अवाप परमां मुदम् ।
बन्धुभिः सहधर्मात्मा उवाच स्वसुतां पुनः ॥ ११५ ॥
स्वगृहं चाद्य गच्छामो वयं सर्वे च भूधराः ।
अनयाऽऽराधितो देवः पिनाकी वृषभध्वजः ॥ ११६ ॥
इत्यूचुस्ते सुराः सर्वे हिमालयपुरोगमाः ।
पार्वतीसहिताः सर्वे तुष्टुवुर्वाग्भिराद्रृताः ॥ ११७ ॥
तां स्तूयमानां च तदा हिमालयो ह्यारोप्य चांसं वरवर्णिनीं च ।
सर्वेऽथ शैलाः परिवार्य चोत्सुकाः समानयामासुरथ स्वमालयम् ॥
देवदुन्दुभयो नेदुः शंखतूर्याण्यनेकशः । वदित्राणि बहून्येव वाद्यमानानिसर्वशः ॥
पुष्पवर्षेण महता तेनानीता गृहं प्रति ॥ १२० ॥
सा पूज्यमाना बहुभिस्तदानीं महाविभूत्युल्लसिता तपस्विनी ।
तथैव देवैः सह चारणैश्च महर्षिभिः सिद्धगणैश्च सर्वशः ॥ १२१ ॥

पूज्यमाना तदा देवी उवाच कमलासनम् ।
देवानृषीन् पितृन्यक्षानन्यान्सर्वान्समागतान् ॥ १२२ ॥
गच्छध्वं सर्व एवैते येऽन्ये ह्यत्र समागताः ।
स्वं स्वं स्थानं यथा जोषं सेव्यतां परमेश्वरः ॥ १२३ ॥
एवं तदानीं स्वपितुर्गृहं गता संशोभमाना परमेण वर्चसा ।
सा पार्वती देववरैः सुपूजिता संचिन्तयन्ती मनसा सदाशिवम् ॥१२४

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे केदारखण्डे पार्वत्यै शङ्करेण स्वरूपदर्शनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

त्रयोविंशोऽध्यायः

सप्तर्षीणां कन्यादर्शनार्थं हिमालयगृहगमनम्

लोमश उवाच

एतस्मिन्नन्तरे तत्र महेशेन प्रणोदिताः ।
आजग्मुः सहसा सद्य ऋषयोऽपि हिमालयम् ॥ १ ॥
तान्दृष्ट्वा सहसोऽत्थाय हिमाद्रिः प्रीतमानसः ।
पूजयामास तान्सर्वानुवाच नतकन्धरः ॥ २ ॥
किमर्थमागता यूयं ब्रूतागमनकारणम् । तदोचुः सप्त ऋषयो महेशप्रेरिता वयम् ॥
समागतास्त्वत्सकाशं कन्यायाश्च विलोकने ।
तानस्मान्विद्धि भो शैल ! स्वां कन्यां दर्शयाऽऽशु वै ॥ ४ ॥
तथेत्युक्त्वा ऋषिगणानानीता तत्र पार्वती ।
स्वोत्संगे परिगृह्याऽऽशु गिरीन्द्रः पुत्रवत्सलः ॥
हिमवान्गिरिराजोऽथ उवाच प्रहसन्निव ॥ ५ ॥

इयं सुता मदीया हि वाक्यं श्रृणुत मे पुनः ।
तपस्विनां वरिष्ठोऽसौ विरक्तो मदनान्तकः ॥ ६ ॥
कथमुद्वहनार्थीच येनाऽनंगः कृतः स्मरः । अत्यासन्नेचातिदूरे आढ्ये धनविवर्जिते
वृत्तिहीने च मूर्खे च कन्यादानं न शस्यते ॥ ७ ॥
मूढाय च विरक्ताय आत्मसंभाविताय च ।
आतुराय प्रमत्ताय कन्यादानं न कारयेत् ॥ ८ ॥
तस्मान्मया विचार्यैव भवद्भिर्ऋषिसत्तमाः । प्रदातव्या महेशायएतन्मेव्रतमुत्तमम्
तच्छ्रुत्वा गिरिराजस्य वचनं ते महर्षयः । ऐकपद्येन ऊचुस्ते प्रहस्यच हिमालयम्
यया कृतं तपस्तीव्रं यया चाराधितः शिवः ।
तपसा तेन सन्तुष्टः प्रसन्नोऽद्य सदाशिवः ॥ ११ ॥
अस्यास्तस्य च भो शैल! न जानासि च किंचन ।
महिमानं परं चैव तस्मादेनां प्रयच्छ वै ॥ १२ ॥
शिवाय गिरिजामेनां कुरुष्व वचनं हि नः ।
तच्छ्रुत्वा वचनं तेषामृषीणां भावितात्मनाम् ॥ १३ ॥
उवाच त्वरया युक्तः पर्वतान्पर्वतेश्वरः । हेमेरो हेनिषध किं गन्धमादन मन्दर !॥
मैनाक ! क्रियतामद्य शंसध्वं च यथातथम् ॥ १४ ॥
मेना तदा उवाचेदं वाक्यं वाक्यविशारदा । अधुना किं विमर्शेनकृतंकार्यंतदैवहि
उत्पन्नेयं महाभागा देवकार्यार्थमेव च ।
प्रदातव्या शिवायेति शिवस्यार्थेऽवतारिता ॥ १६ ॥
अनयाऽऽराधितो रुद्रो रुद्रेण परिभाविता ।
इयं सती महाभागा शिवाय प्रति दीयताम् ॥ १७ ॥
निमित्तमात्रं च कृतं तया वै शिवपूजने ।
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्या मेनायाः परिभाषितम् ॥ १८ ॥
परितुष्टो हिमाद्रिश्च वाक्यंचेदमुवाच ह । ऋषीन्प्रतिनिरीक्षंस्तांकन्येयंममसंप्रति

ततः समानीय सुलोचनां तां श्यामां नितम्बार्पितमेखलां शुभाम् ।
वैडूर्यमुक्तावलयान्दधानां भास्वत्प्रभां चांद्रमसी व रेखाम् ॥ २० ॥
लावण्यामृतवापिकां सुवदनां गौरीं सुवासां शुभाम् ।
दृष्ट्वा ते ह्यृषयोऽपि मोहमगमन्भ्रांतास्तदा सम्भ्रमात् ॥
नोचुः किञ्चन वाक्यमेव सुधियो ह्यासन्प्रमत्ता इव ।
स्तब्धाः कान्तिमतीमतीव रुचिरां त्रैलोक्यनाथप्रियाम् ॥ २१ ॥
एवं तदा ते ह्यृषयोऽपि मोहिता रूपेण तस्याः किमुताथ देवताः ।
तथैव सर्वे च निरीक्ष्य तन्वीं सतीं गिरीन्द्रस्य सुतां शिवप्रियाम् ॥२२
ततः पुनश्चैत्य शिवं शिवप्रियाः शशंसुरस्मा ऋषयस्तदानीम् ॥ २३ ॥

ऋषय ऊचुः

भूषिता हि गिरीन्द्रेण स्वसुता नास्ति संशयः ।
उद्वोढुं गच्छ देवेश! देवैश्च परिवारितः ॥ २४ ॥
गच्छ शीघ्रं महादेव पार्वतीमात्मजन्मने । तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां प्रहस्येदमुवाच ह
विवाहो हि महाभागा न दृष्टो न श्रुतोऽपि वा ।
मया पुरा च ऋषयः कथ्यतां च विशेषतः ॥ २६ ॥
तदोचुर्ऋषयः सर्वे प्रहसंतः सदाशिवम् । विष्णुमाह्वय वै देव ब्रह्माणं च शतक्रतुम्
तथा ऋषिगणांश्चैव यक्षगन्धर्वपन्नगान् ।
सिद्धविद्याधरांश्चैव किन्नरांश्चाप्सरोगणान् ॥ २८ ॥
एतांश्चान्यांश्च सुबहूनानयस्वेति सत्वरम् ।
तदाकर्ण्य ऋषिप्रोक्तं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ २९ ॥
उवाच नारदं देवो विष्णुमानयसत्वरम् । ब्रह्माणं च महेन्द्रं च अन्यांश्चैव समानय
शम्भोर्वचनमादाय शिरसा लोकपावनः ।
जगाम त्वरितो भूत्वा वैकुण्ठं विष्णुवल्लभः ॥ ३१ ॥
ददर्श देवं परमासने स्थितं श्रिया च देव्या परिसेव्यमानम् ।

चतुर्भुजं देववरं महाप्रभं नीलोत्पलश्यामतनुं वरेण्यम् ॥ ३२ ॥
महार्हरत्नावृतचारुकुण्डलं महाकिरीटोत्तमरत्नभास्वतम् ।
सुवैजयन्त्या वनमालया वृतं स नारदस्तं भुवनैकसुन्दरम् ॥ ३३ ॥
उवाच नारदोऽभ्येत्य शम्भोर्वाक्यमथादरात् ।
ब्रह्मवीणां वाद्यमानः सर्वज्ञ ऋषिसत्तमः ॥ ३४ ॥
एह्येहि त्वं महाविष्णो ! महादेवं त्वरान्वितः ।
उद्वाहनार्थं शम्भोश्च त्वमेकः कार्यसाधकः ॥ ३५ ॥
प्रहस्य भगवान्प्राह नारदं प्रति वै तदा । कथमुद्वहने बुद्धिरुत्पन्ना तस्य शूलिनः ॥
विज्ञातार्थोऽपि भगवान्नारदं परिपृष्टवान् ॥ ३६ ॥

नारद उवाच

तपसामहता रुद्रःपार्वत्या परितोषितः । स्वयमेवागतस्तत्र यत्रास्तेगिरिजासती
दासोऽहमवदच्छम्भुः पार्वत्या परितोषितः ।
पार्वतीं च समभ्यर्थ्य वरयस्व च भामिनि !॥ ३८ ॥
त्वरितेनावदच्छंभुस्त्वामाह्वयति सम्प्रति । तस्यतद्वचनं श्रुत्वा देवदेवो जनार्दनः
नारदेन समायुक्तः पार्षदैः परिवारितः ॥ ३९ ॥
सुपर्णमारुह्य तदा महात्मा योगीश्वराणां प्रभुरच्युतो महान् ।
ययौ तदाऽऽकाशपथा हरिः स्वयं सनारदो देववरैः समेतः ॥ ४० ॥
तं दृष्ट्वा त्वरितं देवो योगिध्येयाङ्घ्रिपङ्कजः ।
अभ्युत्थाय मुदा युक्तः परिष्वज्य च शार्ङ्गिणम् ॥ ४१ ॥
तदा हरिहरौ देवावेकपद्येन तिष्ठतः । ऊचतुःस्म तदाऽन्योन्यं क्षेमं कुशलमेव च

ईश्वर उवाच

गिरिजा तपसा विष्णो! जितोऽहं नात्र संशयः ।
पाणिग्रहार्थमेवाद्य गन्तुकामो हिमालयम् ॥ ४३ ॥
यथार्थेन च भो विष्णो! कथयामि तवाग्रतः ।

यदा दक्षेण भो विष्णो प्रदत्ता च पुरा सती ॥ ४४ ॥
न च सङ्कल्पविधिना मया पाणिग्रहःकृतः । अधुनैव मयाकार्यं कर्मविस्तारणंबहु
यत्कार्यं तन्न जानामि सर्वं पाणिग्रहोचितम् ।
शम्भोस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ॥ ४६ ॥
यावद्वक्तुं समारेभे तावद्ब्रह्मासमागतः । इन्द्रेणसहसर्वैश्च लोकपालैस्त्वरान्वितः
तथैव देवासुरयक्षदानवा नागाः पतंगाप्सरसो महर्षयः ।
समेत्य सर्वे परिवक्तुमीशमूचुस्तदानीं शिरसा प्रणम्य ॥ ४८ ॥
गच्छ गच्छ महादेव! अस्माभिः सहितः प्रभो ।
ततो विष्णुरुवाचेदं प्रस्तावसदृशं वचः ॥ ४९ ॥
गृह्योक्तविधिना शम्भो! कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ ५० ॥
नान्दीमुखं मण्डपस्थापनं च तथा चैतत्कुरु धर्मेण युक्तम् ।
महानदीसंगमं वर्जयित्वा कुर्वन्ति केचिद्वेदमनीषिणश्च ॥ ५१ ॥
मण्डपस्थापनं चैव क्रियतां ह्यधुना विभो ।
तथोक्तो विष्णुना शम्भुश्चकरात्महिताय वै ॥ ५२ ॥
ब्रह्मादिभिः कृतं तेन सर्वमभ्युदयोचितम् ।
ग्रहाणां पूजनं चक्रे कश्यपो ब्रह्मणायुतः ॥ ५३ ॥
तथाऽत्रिश्चवशिष्ठाश्चगौतमोऽथगुरुर्भृगुः । कण्वोबृहस्पतिःशक्तिर्जमदग्निःपराशरः
मार्कण्डेयः शिलापाकः शून्यपालोऽक्षतश्रमः ।
अगस्त्यश्च्यवनो गर्गः शिलादोऽथ महामुनिः ॥ ५५ ॥
एते चान्ये च बहवो ह्यागताः शिवसन्निधौ ।
ब्रह्मणा नोदितास्तत्र चक्रुस्ते विधिवत्क्रियाम् ॥ ५६ ॥
वेदोक्तविधिना सर्वे वेदवेदांगपारगाः । चक्रू रक्षां महेशस्य कृतकौतुकमङ्गलाम्
ऋग्यजुः सामसहितैःसूक्तैर्नानाविधैस्तदा । मंगलानिचभूरीणिऋषयस्तत्त्ववेदिनः
अभ्यंजनादिकं सर्वं चक्रुस्तस्य परमात्मनः ।

ख्यातः कपर्द्दस्तस्यैव शिवस्य परमात्मनः ॥ ५६ ॥
अनेकैर्मौक्तिकैर्युक्ता मुण्डमालाऽभवत्तदा । येसर्पाहय्ङ्गभूताश्चतेसर्वेतत्क्षणादिव
बभूवुर्मण्डनान्येव जातरूपमयानि च ॥ ६० ॥
सर्वभूषणसंपन्नो देवदेवो महेश्वरः । ययौ देवैः परिवृतः शैलराजपुरं प्रति ॥ ६१ ॥
चण्डिका वरभगिनी तदा जाता भयावहा ।
प्रेतासना गता चण्डी सर्पाभरणभूषिता ॥ ६२ ॥
हैमं कलशमादाय पूर्णं मूर्ध्नामहाप्रभा । परिवारैर्महाचण्डीदीप्तास्याह्युग्रलोचना
तत्र भूतान्यनेकानि विरूपाणि सहस्रशः । तैः समेताग्रतश्चण्डीजगामविकृतानना
तस्याःसर्वे पृष्ठतश्च गणाः परमदारुणाः ।
कोट्येकादशसंख्याका रौद्रा रुद्रप्रियाश्च ये ॥ ६५ ॥
तदा डमरुनिर्घोषव्याप्तमासीज्जगत्त्रयम् ।
भेरीभाङ्कारशब्देन शङ्खानां निनदेन च ॥ ६६ ॥
तथा दुन्दुभिनिर्घोषैः शब्दः कोलाहलोऽभवत् ।
गणानां पृष्ठतो भूत्वा सर्वे देवाः समुत्सुकाः ॥
अन्वयुः सर्वसिद्धाश्च लोकपालैः समन्विताः ॥ ६७ ॥
मध्ये व्रजन्महेन्द्रोऽथ ऐरावतमुपास्थितः । शुभ्रेणोच्छ्रियमाणेन छत्रेण परमेणहि
चामरैर्वीज्यमानोऽसौ सुरैर्बहुभिरावृतः । तदा तु व्रजमानास्त ऋषयोबहवोह्यमी
भरद्वाजादयो विप्राः शिवस्योद्वहनम्प्रति ।
शाकिन्यो यातुधानाश्च वेताला ब्रह्मराक्षसाः ॥ ७० ॥
भूतप्रेतपिशाचाश्च तथान्यप्रमथादयः ।
पृच्छमानास्तदा चण्डीं पृष्ठतोऽन्वगमंस्तथा ॥ ७१ ॥
क गता साऽधुना चण्डी धावमानास्तदा भृशम् ।
प्राप्ता गता व्रजंतीं तां प्रणिपत्य महाप्रभाम् ॥ ७२ ॥
अथ प्रोचुस्तदा सर्वे चण्डीं भैरवसंयुताम् ।

विनाऽस्माभिः कुतो यासि वद चण्डि ! यथा तथा ॥ ७३ ॥
प्रहस्योवाच सा चण्डी भूतानां तत्र शृण्वताम् ।
शम्भोरुद्वहनार्थाय प्रेतारूढा व्रजाम्यहम् ॥ ७४ ॥
हैमं कलशमादाय शिरसा बिभ्रती स्वयम् ।
करवाली स्वरूपेण चण्डी जाता ततः स्वयम् ॥ ७५ ॥
भूतैः परिवृता सर्वैः सर्वेषामग्रतोऽव्रजत् ।
गणास्तामनुजग्मुस्ते गणानां पृष्ठतः सुराः ॥ ७६ ॥
इन्द्रादयो लोकपाला ऋषयस्तेऽग्रपृष्ठतः । ऋषीणांपृष्ठतो भूत्वापार्षदाश्चमहाप्रभाः
विष्णोरमितभावज्ञा मुकुन्दाच्च मनोरमाः ।
सर्वे पयोदसंकाशाः स्रग्विणो वनमालिनः ॥
श्रीवत्साङ्कधराः सर्वे पीतवासोन्विताश्च ते ॥ ७८ ॥
चतुर्भुजा कुण्डलिनः किरीटकटकांगदैः । हारनूपुरसूत्रैश्च कटिसूत्राङ्गुलीयकैः ॥
शोभिता सर्व एवैते महापुरुषलक्षणाः ॥ ७९ ॥
तेषां मध्ये गतो विष्णुः श्रियोपेतः सुरारिहा ॥ ८० ॥
बभौ त्रिलोकीकृतविश्वमङ्गलो महानुभावैर्हृदि कृत्य धिष्ठितः ।
शिवेन साकं परमार्थदस्तदा हरिः परात्मा जगदेकबन्धुः ॥ ८१ ॥
स तार्क्ष्यपुत्रोपरि संस्थितो महाँल्लक्ष्म्या समेतो भुवनैकभर्ता ।
स चामरैर्वीज्यमानो मुनीन्द्रैः सर्वैः समेतो हरिरीश्वरो महान् ॥ ८२ ॥
तथा विरंचिर्निजवाहनस्थो वेदैः समेतः सह षड्भिरंगैः ।
तथाऽऽगमैः सेतिहासैः पुराणैः स संवृतो हैमगर्भो बभूव ॥ ८३ ॥
वेधोहरिभ्यां च तदा सुरेन्द्रैः समावृतश्चर्षिभिः संपरीतः ।
वृषारूढो वृषकेतुर्दुरापो योगीश्वरैरपि सर्वैरगम्यः ॥ ८४ ॥
शुद्धस्फटिकसंकाशं वृषभं धर्मवत्सलम् । समेतो मातृभिश्चैव गोभिश्च कृतलक्षणम्
एभिस्समेतोऽसुरदानवैः सह ययौ महेशो विबुधैरलंकृतः ।

हिमालयं गिरिवर्यं तदानीं पाणिग्रहार्थं प्रमदोत्तमायाः ॥ ८६ ॥
इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमेमाहेश्वरखण्डे केदारखण्डे श्रीशिवस्य विवाहवर्णनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः

हिमालयगृहे गर्गाचार्येण मण्डपरचनाकरणम्

लोमश उवाच

तथैव सर्वं परया मुदान्वितश्चक्रे गिरीन्द्रः स्वसुतार्थमेव ।
गर्गं पुरस्कृत्य महानुभावो मांगल्यभूमिं परया विभूत्या ॥ १ ॥
आहूयविश्वकर्माणंकारयामाससादरम् । मण्डपंचसुविस्तीर्णवेदिकाभिर्मनोरमम् ॥
अयुतेनैव विस्तारं योजनानां द्विजोत्तमाः ।
मण्डपं च गुणोपेतं नानाश्चर्यसमन्वितम् ॥ ३ ॥
स्थावरं जंगमं चैव सदृशं च मनोहरम् । जंगमं च जितं तत्र स्थावरेण तथैव च
जंगमेन च तत्रैव जितं स्थावरमेव च । पयसा च जिता तत्र स्थलभूमिरभूत्तदा
जलं किन्तु स्थलं तत्र न विदुस्तत्त्वतो जनाः ।
क्वचित् सिंहा क्वचिद्धंसा सारसाश्च महाप्रभाः ॥ ६ ॥
क्वचिच्छिखंडिनस्तत्र कृत्रिमाः सुमनोहराः ।
तथा नागाः कृत्रिमाश्च हयाश्चैव तथा मृगाः ॥ ७ ॥
के सत्याः के असत्याश्च संस्कृता विश्वकर्मणा ।
तथैव चैवं विधिना द्वारपा अद्भुताः कृताः ॥ ८ ॥
पुंसो धनूंषि चोत्कृष्य स्थावरा जङ्गमोपमाः ।
तथाऽश्वाः सादिभिश्चैव गजाश्च गजसादिभिः ॥ ६ ॥

चामरैर्वीज्यमानाश्च केचित्पुष्पाङ्कुरान्विताः ।
केचिच्च पुरुषास्तत्र विरेजुः स्रग्विणस्तथा ॥ १० ॥
कृत्रिमाश्च तथा बह्व्यः पताकाः कल्पितास्तथा ।
द्वारि स्थिता महालक्ष्मीः क्षीरोदधिसमुद्भवा ॥ ११ ॥
गजाः स्वलङ्कृता ह्यासन्कृत्रिमा ह्यकृतोपमाः ।
तथाऽश्वाः सादिभिश्चैव गजाश्च गजसादिभिः ॥ १२ ॥
रथारथियुता ह्यासन्कृत्रिमा ह्यकृतोपमाः । सर्वेषां मोहनार्थायतथाचसंसदःकृताः
महाद्वारि स्थितो नन्दी कृतस्तेन हि मण्डपे ।
शुद्धस्फटिकसङ्काशो यथा नन्दी तथैव सः ॥ १४ ॥
तस्योपरि महद्दिव्यं पुष्पकं रत्नभूषितम् । राजितं पल्लवच्छत्रैश्चामरैश्चसुशोभितम्
वामपार्श्वे गजौ द्वौ च शुद्धकाश्मीरसन्निभौ ।
चतुर्दन्तौ षष्टिवर्षौ महात्मानौ महाप्रभौ ॥ १६ ॥
तथैव दक्षिणे पार्श्वे द्वावश्वौ दंशितौ कृतौ ।
रत्नालङ्कारसंयुक्ताँल्लोकपालांस्तथैव च ॥ १७ ॥
षोडश प्रकृतीस्तेन याथातथ्येन धीमता । सर्वेदेवा यथार्थेन कृता वै विश्वकर्मणा
तथैव ऋषयः सर्वेभृग्वाद्याश्च तपोधनाः । विश्वेच पार्षदैःसाकमिन्द्रोहिपरमार्थतः
कृताःसर्वे महात्मानो याथातथ्येन धीमता । एवंभूतःकृतस्तेनमंडपोदिव्यरूपवान्
अनेकाश्चर्यसम्भूतो दिव्योदिव्यविमोहनः । एतस्मिन्नंतरेतत्रआगतो नारदोऽग्रतः
ब्रह्मणा नोदितस्तत्रहिमालयगृहं प्रति । नारदोऽथददर्शाग्रेआत्मानंविनयान्वितम्
भ्रान्तो हि नारदस्तेन कृत्रिमेण महायशाः । अवलोकपरस्तत्रचरितं विश्वकर्मणः
प्रविष्टो मण्डपं तस्यहिमाद्रे रत्नचित्रितम् । सुवर्णकलशैर्जुष्टंरम्भाद्यैरुपशोभितम्
सहस्रस्तम्भसंयुक्तंततोऽद्रिःस्वगणैर्वृतः । तमृषिंपूजयामासकिंकार्यमितिपृष्टवान्

नारद उवाच

आगतास्ते महात्मानो देवा इन्द्रपुरोगमाः ।

तथा महर्षयः सर्वे गणैश्च परिवारिताः ॥
महादेवो वृषारूढो ह्यागतोद्वहनं प्रति ॥ २६ ॥
ततस्तद्वचनं श्रुत्वा हिमवान्गिरिसत्तमः । उवाच नारदं वाक्यं प्रशस्तमधुरं महत्
पूजयित्वा यथान्यायं गच्छ त्वं शङ्करं प्रति ॥ २८ ॥
ततस्तद्वचनं श्रुत्वा मुनिर्हिमवतो गिरेः । तथैव मत्वा वचनं शैलराजानमब्रवीत्
मैनाकेन च सह्येन मेरुणा गिरिणा सह ॥ २९ ॥
एभिः समेतो ह्यधुना महामते! यतस्व शीघ्रं शिवमत्र चाऽऽनय ।
देवैः समेतं च महर्षिवर्यैः सुरासुरैरर्चितपादपङ्कजम् ॥ ३० ॥
तथेति मत्वा स जगाम तूर्णं सहैव तैः पर्वतराजभिश्च ।
त्वरागतश्चैकपदेन शम्भुं प्राप्नोदृषीणां प्रवरो महात्मा ॥ ३१ ॥
तावद्दृष्टो महादेवो देवैश्च परिवारितः । तदा ब्रह्मा च विष्णुश्च रुद्रश्चैव सुरैःसह
पप्रच्छुर्नारदं सर्वे येऽन्ये रुद्रचराभृशम् । कथ्यतांपृच्छमानानामस्माकंकथ्यतेनहि
एकैकस्यात्मजाः स्वाः स्वाः सह्यमैनाकमेरवः ।
कन्या दास्यन्ति वा शम्भोः किं त्विदानीं प्रवर्तते ॥ ३४ ॥
ततोऽवोचन्महातेजा नारदश्चर्षिसत्तमः । ब्रह्माणं पुरतःकृत्वाविष्णुम्प्रतिसहेतुकम्
एकान्तमाश्रित्य तदा सुरेन्द्रं स नारदो वाक्यमिदं बभाषे ।
त्वष्ट्रा कृतं वै भवनं महत्तरं येनैव सर्वे च विमोहिता वयम् ॥ ३६ ॥
पुरा कृतं तस्य महात्मनस्त्वया किं विस्मृतं तत्सकलं शचीपते! ।
तस्मादसौ त्वां विजिगीषुकामो गृहे वसंस्तस्यगिरेर्महात्मनः ॥३७॥
अहो विमोहितस्तेन प्रतिरूपेण भास्वता ।
तथा विष्णुः कृतस्तेन शङ्खचक्रगदादिभृत् ॥ ३८ ॥
ब्रह्मा चैव तथाभूतस्तं चैव कृतवानसौ ॥ ३९ ॥
मायामयो वृषभस्तेन वेषात्कृतो हि नागोऽश्वतरस्तथैव ।
तथा चान्यान्यप्यनेनामरेन्द्र! सर्वाण्येवोल्लिखितान्यत्र विद्धि ॥४०॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य देवेन्द्रो वाक्यमब्रवीत् ॥ ४१ ॥
विष्णुम्प्रति तदा शीघ्रं दृष्ट्वा यामि वसाऽत्र भोः ।
पुत्रशोकेन तप्तोऽसौ व्याजेनान्येन वाऽकरोत् ॥ ४२ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा देवदेवो जनार्दनः । उवाच प्रहसन्वाक्यं शक्रमात्मभयं तदा ॥
निवातकवचैः पूर्वं मोहितोऽसिशचीपते !। विद्याऽमृतातत्रमयासमानीतोपसत्तये
महाविद्याबलेनैव प्रविश्य मण्डपेऽधुना । पर्वतो हिमवानेष तथाऽन्ये पर्वतोत्तमाः
विपक्षा हि कृताः सर्वे मम वाक्याच्च वासव! ।
हेतुं स्मृत्वाऽथ वै त्वष्टा मायया ह्यकरोदिदम् ॥ ४६ ॥
जयमिच्छन्ति वै मूढा न च भेतव्यमण्वपि ॥ ४७ ॥
एवंविवदमानांस्तान्देवाञ्छक्रपुरोगमान् ।
सान्त्वयामास वै विष्णुर्नारदं ते,ततोऽब्रुवन् ॥ ४८ ॥
ददाति वा न ददाति कन्यां गिरीन्द्रः स्वां वै कथ्यतां शीघ्रमेव ।
किं तेन दृष्टं किं कृतं चाद्य शंस तत्सर्वं भो नारद!तेनमोऽस्तु ॥ ४९ ॥
तच्छ्रुत्वाप्रहसञ्छम्भुरुवाचवचनं तदा । कन्यांदास्यतिचेन्मह्यं पर्वतोहिहिमालयः
मायया मम किं कार्यं वद विष्णो! यथातथम् ॥ ५० ॥
केनाप्युपायेन फलं हि साध्यमित्युच्यते पण्डितैर्न्यायविद्भिः ।
तस्मात्सर्वैर्गम्यतां शीघ्रमेव कार्यार्थिभिश्चेन्द्रपुरोगमैश्च ॥ ५१ ॥
तदा शिवोऽपि विश्वात्मा पञ्चबाणेन मोहितः ।
महाभूतेन भूतेशस्त्वन्येषां चैव का कथा ॥ ५२ ॥
एवं च विद्यमानेऽसौ शम्भुः परमशोभनः ।
कृतो ह्यनङ्गेन वशो यथाऽन्यः प्राकृतो जनः ॥ ५३ ॥
मदनो हि बली लोके येन सर्वमिदं जगत् ।
जितमस्ति निजप्रौढ्या सदेवर्षिसमन्वितम् ॥ ५४ ॥
सर्वेषामेव भूतानांदेवानांच विशेषतः । राजा ह्यनङ्गोबलवान्यस्यचाज्ञाबलीयसी

पार्वतीस्त्रीस्वरूपेण अजेयोभुवनत्रये । तां दृष्ट्वाहि स्त्रियं सर्वेऋषयोऽपिविचक्षणाः
देवा मनुष्यागन्धर्वाः पिशाचोरगराक्षसाः ।
आज्ञानुल्लङ्घिनः सर्वे मदनस्य महात्मनः ॥ ५७ ॥
तपोबलेन महता तथा दानबलेन च । वेत्तुं न शक्यो मदनो विनयेन विनाद्विजाः
तस्मादनङ्गस्य महान्क्रोधो हि बलवत्तरः ।
ईश्वरं मदनेनैव मोहितं वीक्ष्य माधवः ॥ ५९ ॥
उवाच वाक्यं वाक्यज्ञो मा चिन्तां कुरु वै प्रभो !।
यदुक्तं नारदेनैव मण्डपं प्रति सर्वशः ॥ ६० ॥
त्वष्टा कृतं विचित्रं च तत्सर्वं मदनात्प्रभोः ।
तदानीं शङ्करो वाक्यमुवाच मधुसूदनम् ॥ ६१ ॥
अविद्यया वृतं तेन कृतं त्वष्ट्रा हि मण्डपम् ।
किंतु वक्ष्यामहेविष्णो ! मण्डपः केवलेन हि ॥ ६२ ॥
विवाहो हि महाभाग अविद्यामूल एव च । तस्मात्सर्वेवयंयामउद्वाहार्थंचसंप्रति
नारदं च पुरस्कृत्य सर्वेदेवाःसवासवाः । हिमाद्रिसहिता जग्मुर्मन्दिरंपरमाद्भुतम्
अनेकाश्चर्यसंयुक्तं विचित्रं विश्वकर्मणा ॥ ६४ ॥
कृतं च तेनाद्य पवित्रमुत्तमं तं यज्ञवाटं बहुभिः पुरस्कृतम् ।
विचित्रचित्रं मनसो हरं च तं यज्ञवाटं स चकार बुद्धिमान् ॥ ६५ ॥
प्रवेक्ष्यमाणास्ते सर्वे सुरेन्द्रा ऋषिभिः सह ।
दृष्टा हिमाद्रिणा तत्र अभ्युत्थानगतोऽभवत् ॥ ६६ ॥
तथैव तेषां च मनोहराणि हर्म्याणि तेन प्रतिकल्पितानि ।
गन्धर्वयक्षाः प्रमथाश्च सिद्धा देवाश्च नागाप्सरसां गणाश्च ।
वसन्ति यत्रैव सुखेन तेभ्यः स तत्र तत्रोपवनं चकार ॥ ६७ ॥
तेषामर्थे महार्हाणि धाराजिरगृहाणि च ।
अत्यद्भुतानि शोभन्ते कृतान्येव महात्मना ॥ ६८ ॥

निवासार्थे कल्पितानि सावकाशानि तत्र वै ।
देवानां चैव सर्वेषामृषीणां भावितात्मनाम् ॥ ६९ ॥
एवं विस्तारयामास विश्वकर्मा बहून्यपि ।
मन्दिराणि यथायोग्यं यत्र तत्रैव तिष्ठताम् ॥ ७० ॥
भैरवाः क्षेत्रपालाश्च येऽन्ये च क्षेत्रवासिनः ।
श्मशानवासिनश्चान्ये येऽन्ये न्यग्रोधवासिनः ॥ ७१ ॥
अश्वत्थसेविनश्चाऽन्ये खेचराश्च तथाऽपरे । येयेयत्रोपविष्टाश्च तत्रतत्रैव तेन वै
कृतानि च मनोज्ञानि भवनानि महान्ति वै ।
तेषामेवानुकूलानि भूतानां विश्वकर्मणा ॥ ७३ ॥
तत्रैव ते सर्वगणैः समेता निवासितास्तेन हिमाद्रिणा स्वयम् ।
सेन्द्राः सुरा यक्षपिशाचरक्षसां गन्धर्वविद्याप्सरसां समूहाः ७४ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे केदारखण्डे पार्वतीपरिणयने हिमाद्रिणा देवानांनिवासस्थानकरणवर्णनं-नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

पञ्चविंशोऽध्यायः

शङ्करस्य नीराजनार्थं मेनाया आगमनम्

लोमश उवाच

तत्रोपविविशुः सर्वे सत्कृताश्च हिमाद्रिणा ।
ते देवाः सपरीवाराः सहर्षाश्च सवाहनाः ॥ १ ॥
तत्रैव च महामात्रंनिर्मितंविश्वकर्मणा । दीप्त्यापरमयायुक्तंनिवासार्थंस्वयम्भुवः
तथैव विष्णोस्त्वपरं भवनं स्वयमेव हि । भास्वरंसुविचित्रंचकृतंत्वष्ट्रामनोरमम्

चण्डीगृहं मनोज्ञं च तथैव कृतवान्स्वयम् ॥ ३ ॥
तथैव श्वेतं परमं मनोज्ञं महाप्रभं देववरैः सुपूजितम् ।
कैलासलक्ष्मीप्रभया महत्या सुशोभितं यद्भवनं चकार ॥ ४ ॥
तत्रैव शम्भुः परया विभूत्या स स्थापितस्तेन हिमाद्रिणा वै ॥ ५ ॥
एतस्मिन्नन्तरे मेना समायाता सखीगणैः ।
नीराजनार्थं शम्भुं च ऋषिभिः परिवारिता ॥ ६ ॥
तदा वादित्रनिर्घोषैर्नादितं भुवनत्रयम् ।
नीराजनं कृतं तस्य मेनया च तपस्विनः ॥ ७ ॥
अवलोक्य परा साध्वी मेनाऽजानाद्वरं तदा ।
गिरिजोक्तमनुस्मृत्य मेना विस्मयमागता ॥ ८ ॥
यद्वै पुरोक्तं च तया पार्वत्या ममसन्निधौ । ततोऽधिकंप्रपश्यामिसौन्दर्यंपरमेष्ठिनः
महेशस्य मया दृष्टमनिर्वाच्यं च सम्प्रति ॥ ९ ॥
एवंविस्मयमापन्ना विप्रपत्नीभिरावृता । अहताम्बरयुग्मेन शोभिता वरवर्णिनी ॥
कञ्चुकीपरमादिव्यानानारत्नैश्चशोभिता । अङ्गीकृतातदादेव्याऽरराजपरयाश्रिया।
बिभ्रतीचतदाहारंदिव्यरत्नविभूषितम् । वलयानि महार्हाणि शुद्धचामीकराणि च
तत्रोपविष्टा सुभगा ध्यायन्ती परमेश्वरम् ।
सखीभिः सेव्यमाना सा विप्रपत्नीभिरेव च ॥ १३ ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्रगर्गो वाक्यमभाषत । पाणिग्रहार्थंशम्भुं चआनयध्वंस्वमन्दिरम्
त्वरितेनैव वेलायामस्यामेव विचक्षणाः ॥ १४ ॥
तच्छ्रुत्वावचनंतस्य गर्गस्यच महात्मनः । अभ्युत्थानपराःसर्वेपर्वताःसकलत्रकाः
महाविभूत्या संयुक्ताः सर्वे मङ्गलपाणयः ।
सालङ्कृतास्तदा तेषां पत्न्योऽलङ्कारमण्डिताः ॥ १६ ॥
उपायनान्यनेकानि जगृहुः स्निग्धलोचनाः । तदावादित्रघोषेणब्रह्मघोषेणभूयसा
आजग्मुः सकलत्रास्ते यत्रदेवोमहेश्वरः । प्रमथैरावृतस्तत्र चण्ड्याचैवाभिसेवितः

तथामहर्षिभिस्तत्र तथादेवगणैः सह । एभिः परिवृतः श्रीमाञ्छङ्करो लोकशङ्करः
श्रुत्वा वादित्रनिर्घोषं सर्वेशङ्करसेवकाः । उत्थिता ऐकपद्येन देवैर्ऋषिभिरावृताः
तथोद्यतो योगिनीचक्रयुक्तो गणोगणानां पतिरेकवर्चसाम् ।
शिवं पुरस्कृत्य तदानुभावास्तथैव सर्वे गणनायकाश्च ॥ २१ ॥
तद्योगिनीचक्रमतिप्रचण्डं टङ्कारभेरीरवनिःस्वनेन ।
चण्डीं पुरस्कृत्य भयानकां तदा महाविभूत्या समलङ्कृतां तदा ॥२२
कण्ठे कर्कोटकं नागं हारभूतं चकारसा । पदकंवृश्चिकानां चदन्दशूकांश्च बिभ्रती
कर्णावतंसान्सा दध्रे पाणिपादमयांस्तथा ।
रणे हतानां वीराणां शिरांस्युरसि चापरान् ॥ २४ ॥
द्वीपिचर्मपरीधाना योगिनीचक्रसंयुता । क्षेत्रपालावृतातद्वद् भैरवैः परिवारिता
तथाप्रेतैश्च भूतैश्च कपटैः परिवारिताः । वीरभद्रादयश्चैव गणाः परमदारुणाः ॥
ये दक्षयज्ञनाशार्थे शिवेनाज्ञापितास्तदा ॥ २६ ॥
तथाकाली भैरवी च मायाचैव भयावहा । त्रिपुराचजयाचैवतथा क्षेमकरी शुभा
अन्याश्चैव तथा सर्वाः पुरस्कृत्य सदाशिवम् ।
गन्तुकामाश्चोग्रतरा भूतैः प्रेतैः समावृताः ॥ २८ ॥
एताः सर्वाविलोक्याऽथ शिवभक्तो जनार्द्दनः । महर्षींश्चपुरस्कृत्यह्यमरांश्चतथैवच
अनसूयां पुरस्कृत्य तथैव च ह्यरुन्धतीम् ॥ २९ ॥

विष्णुरुवाच

चण्डीं कुरु समीपस्थां लोकपालनतां प्रभो ! ॥ ३० ॥
तदुक्तं विष्णुनावाक्यंनिशम्यजगदीश्वरः । उवाच प्रहसन्नेवचण्डीं प्रतिसदाशिवः
अत्रैव स्थीयतां चण्डि! यावदुद्वहनं भवेत् ।
मम भावान्विजानासि कार्याकार्ये सुशोभने ॥ ३२ ॥
एवमाकर्ण्य वचनंशम्भोरमिततेजसः । उवाचकुपिताचण्डीविष्णुमुद्दिश्य सादरम्
तथान्येप्रमथाःसर्वे विष्णुमूचुः प्रकोपिताः । यत्रयत्रशिवोभातितत्र तत्र वयं प्रभो

त्वयानिवारिताःकस्माद्धयमाभ्युदये परे । तेषांतद्वचनंश्रुत्वाकेशवोमाक्यमब्रवीत्
चण्डीमुद्दिश्य प्रमथानन्यांश्चैव तथाविधान् ।
यूयं चैव मया प्रोक्ता मा कोपं कर्त्तुमर्हथ ॥ ३६ ॥
एवमुक्तास्तदातेन चण्डीमुख्या गणास्तदा ।
एकान्तमाश्रिताः सर्वे विष्णुवाक्याज्ज्वलद्धृदः ॥ ३७ ॥
तावत्सर्वे समायाताःपर्वतेन्द्रस्यमन्त्रिणः । सकलत्राःसम्भ्रमेणमहेशंप्रतिसत्वरम्
पञ्चवाद्यप्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा । योषिद्भिः सम्भृतास्तत्र गीतशब्देन भूयसा
एवं प्राप्ता यत्र शम्भुः सकलैः परिवारितः ।
आगत्य कलशैः साकं स्नापितो हि सदाशिवः ॥
स्त्रीभिर्मङ्गलगीतेन सर्वाभरणभूषितः ॥ ४० ॥
ऋषयोदेवगन्धर्वास्तथान्येपर्वतोत्तमाः । शम्भ्वग्रगास्ताजग्मुःस्त्रियश्चैवसुपूजिताः
बभौ छत्रेण महता ध्रियमाणेन मूर्द्धनि ॥ ४१ ॥
चामरैर्वीज्यमानोऽसौ मुकुटेन विराजितः ।
ब्रह्माविष्णुस्तथाचन्द्रो लोकपालास्तथैव च ॥ ४२ ॥
अग्रगा ह्यपि शोभन्तः श्रियापरमयायुताः । तथाशङ्खाश्च भेर्यश्चपटहानकगोमुखाः
तथैवगायकाः सर्वे जग्मुः परममङ्गलम् । पुनः पुनरवाद्यन्त वादित्राणि महोत्सवे
अरुन्धतीमहाभागाअनसूयातथैवच । साबित्रीचतथालक्ष्मीमातृभिःपरिवारिताः
एभिः समेतो जगदेकबन्धुर्बभौ तदानीं परमेण वर्च्चसा ।
स चन्द्रसूर्यानिलवायुना वृतः सलोकपालप्रवरैर्महर्षिभिः ॥ ४६ ॥
स वीज्यमानः पवनेन साक्षाच्छत्रं च तस्मै शशिना ह्यधिष्ठितम् ।
सूर्यः पुरस्तादभवत्प्रकाशकः श्रियान्वितो विष्णुरभूच्च सन्निधौ ॥ ४७
पुष्पैर्ववर्षुर्ह्यवकीर्यमाणा देवास्तदानीं मुनिभिः समेताः ।
ययौ गृहं काञ्चनकुट्टिमं महन्महाविभूत्या परिशोभितं तदा ॥
विवेश शम्भुः परया सपर्यया सम्पूज्यमानो नरदेवदानवैः ॥ ४८ ॥

एवं समागतःशम्भुः प्रविष्टो यज्ञमण्डपम् । संस्तूयमानोविबुधैःस्तुतिभिःपरमेश्वरः
गजादुत्तारयामास महेशं पर्वतोत्तमः । उपविश्य ततः पीठे कृत्वा नीराजनं महत्
मेनया सखिभिः साकं तथैव च पुरोधसा । मधुपर्कादिकंसर्वं यत्कृतं चैव तत्र वै
ब्रह्मणा नोदितः सद्यः पुरोधाः कृतवान्प्रभुः ।
मङ्गलं शुभकल्याणं प्रस्तावसदृशं बहु ॥ ५२ ॥
अन्तर्वेद्यां सम्प्रवेश्ययत्रसापार्वतीस्थिता । वेदिकोपरितन्वङ्गीसर्वाभरणभूषिता
तत्रानीतोहरः साक्षाद्विष्णुना ब्रह्मणा सह ।
लग्नं निरीक्षमाणास्ते वाचस्पतिपुरोगमाः ॥ ५४ ॥
गर्गो मुनिश्चोपविष्टस्तत्रैव घटिकालये । यावत्पूर्णाघटीजातातावत्प्रणवभाषणम्
ॐपुण्येति प्रणिगदन्गर्गोबध्वञ्जलिं दधे । पार्वत्यक्षतपूर्णं च शिवोपरि ववर्ष वै
तया सम्पूजितो रुद्रो दध्यक्षतकुशादिभिः । मुदापरमयायुक्तापार्वतीरुचिरानना
विलोकयन्ती शम्भुं तं यदर्थे परमंतपः । कृतं पुरा महादेव्या परेषां परमं महान्
तपसा तेन सम्प्राप्तो जगज्जीवनजीवनः । नारदेन ततः प्रोक्तो महादेवो वृषभध्वजः
तथा गङ्गादिभिश्चान्यैर्मुनिभिः सनकादिभिः ।
प्रतिपूजां कुरु क्षिप्रं पार्वत्याश्च त्रिलोचन !॥
तदा शिवेन सा तन्वी पूजितार्घ्याक्षतादिभिः ॥ ६० ॥
एवं परस्परं तौ च पार्वतीपरमेश्वरौ । अर्च्यमानौ तदानीं च शुशुभाते जगन्मयौ
त्रैलोक्यलक्ष्म्या सम्वीतौ निरीक्षन्तौ परस्परम् ।
तदा नीराजितौ लक्ष्म्या सावित्र्या च विशेषतः ॥
अरुन्धत्या तदा तौ च दम्पती परमेश्वरौ ॥ ६२ ॥
अनसूया तथा शम्भुं पार्वतीं च यशस्विनीम् ।
दृष्ट्वा नीराजयामास प्रीत्युत्कलितलोचना ॥ ६३ ॥
तथैव सर्वा द्विजयोषितश्च नीराजयामासुरहो पुनःपुनः ।
सतीं च शम्भुञ्च विलोकयंत्यस्तथैव सर्वा मुदिता हसन्त्यः ॥ ६४ ॥

लोमश उवाच

एतस्मिन्नन्तरे तत्र गर्गाचार्यप्रणोदितः । हिमवान्मेनया सार्द्धं कन्यांदातुं प्रचक्रमे हैमं कलसमादाय मेनाचार्द्धाङ्गमाश्रिता । हिमाद्रेश्च महाभागासर्वाभरणभूषिता

तदा हिमाद्रिणा प्रोक्तो विश्वनाथो वरप्रदः ।
ब्रह्मणा सह सङ्गत्य विष्णुना च तथैव च ॥ ६७ ॥

सार्द्धंपुरोधसा चैव गर्गेण सुमहात्मना । कन्यादानं करोम्यद्य देवदेवस्य शूलिनः प्रयोगो भण्यतां ब्रह्मन्नस्मिन्समय आगते । अथेतिमत्वातेसर्वेकालज्ञा द्विजसत्तमाः कथ्यतांतात! गोत्रंस्वंकुलं चैवविशेषतः । कथयस्वमहाभागइत्याकर्ण्यवचस्तथा

सुमुखो विमुखः सद्यो ह्यशोच्यः शोच्यतां गतः ॥ ७० ॥
एवंविधः सुरवरैर्ऋषिभिस्तदानीं गन्धर्वयक्षमुनिसिद्धगणैस्तथैव ।
दृष्टो निरुत्तरमुखो भगवान्महेशो हास्यं चकार सुभृशं त्वथनारदश्च ॥
वीणां प्रकटयामास ब्रह्मपुत्रोऽथ नारदः ।
तदानीं वारितो धीमान्वीणां मा वादय प्रभो ! ॥ ७२ ॥
इत्युक्तः पर्वतेनैव नारदो वाक्यमब्रवीत् ।
त्वया पृष्टो भवःसाक्षात्स्वगोत्रकथनंप्रति ॥ ७३ ॥

अस्य गोत्रं कुलं चैवनादएवपरं गिरे । नादे प्रतिष्ठितःशम्भुर्नादोह्यस्मिन्प्रतिष्ठितः

तस्मान्नादमयः शम्भुर्नादाच्च प्रतिलभ्यते ।
तस्माद्वीणा मया चाद्य वादिता हि परंतप !॥ ७५ ॥
अस्य गोत्रं कुलंनाम न जानन्ति हि पर्वत !।
ब्रह्मादयो हि विबुधा अन्येषां चैव काकथा ॥ ७६ ॥
त्वं हि मूढत्वमापन्नो न जानासि हि किञ्चन ।
वाच्यावाच्यं महेशस्य विषया हि बहिर्मुखाः ॥ ७७ ॥

येये आगमिकाश्चाद्रे नष्टास्तेनात्रसंशयः । अरूपोऽयंविरूपाक्षोह्यकुलीनोऽयमुच्यते

अगोत्रोऽयं गिरिश्रेष्ठ जामाता ते न संशयः ।

न कर्त्तव्योविमर्शोऽत्रभवता विबुधेनहि ॥ ७९ ॥
न जानन्ति हरं सर्वे किं बहूक्त्या मम प्रभो !।
यस्याज्ञानान्महाभागमोहिताऋषयोह्यमी ॥ ८० ॥
ब्रह्माऽपि तं न जानाति मस्तकं परमेष्ठिनः ।
विष्णुर्गतो हि पातालं न दृष्टो हि तथैव च ॥ ८१ ॥

तेनलिङ्गेन महता ह्यगाधेनजगत्त्रयम् । व्याप्तमस्तीतितद्विद्धि किमनेनप्रयोजनम् अनयाऽराधितं नूनंतव पुत्र्याहिमालय! । तत्त्वतो हि नजानासिकथंचैवमहागिरे

आभ्यामुत्पाद्यते विश्वमाभ्यां चैव प्रतिष्ठितम् ।
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य नारदस्य महात्मनः ॥ ८४ ॥
हिमाद्रिप्रमुखाः सर्वे तथा चेन्द्रपुरोगमाः ।
साधुसाध्विति ते सर्वेऊचुर्विस्मितमानसाः ॥ ८५ ॥
ईश्वरस्य तु गाम्भीर्यं ज्ञात्वा सर्वे विचक्षणाः ।
विस्मयेन समाश्लिष्टा ऊचुः सर्वे परस्परम् ॥ ८६ ॥

ऋषय ऊचुः

यस्याऽऽज्ञया जगदिदं च विशालमेव जातं परात्परमिदं निजबोधरूपम् ।
सर्वं स्वतन्त्रपरमेश्वरभावगम्यं सोऽसौ त्रिलोकनिजरूपयुतो महात्मा ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रे शिवपार्वतीविवाहवर्णनंनाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

षड्विंशोऽध्यायः

ब्रह्मणो वाक्याद्धिमालयकृतकन्यादानवर्णनम्

लोमश उवाच

अथ ते पर्वतश्रेष्ठ मेर्वाद्या जातसम्भ्रमाः । ऊचुस्तेवैकपद्येन हिमवन्तं महागिरिम् ॥

पर्वता ऊचुः

कन्यादानं क्रियतां चाद्य शैल! श्रीमाञ्छम्भुर्भाग्यतस्तेऽद्य लब्धः ।
हृन्मध्ये वै नात्र कार्यो विमर्शस्तस्मादेषा दीयतामीश्वराय ॥ २ ॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां सुहृदां वै हिमालयः ।
सम्यक्सङ्कल्पमकरोद् ब्रह्मणानोदितस्तदा ॥
इमां कन्यां तुभ्यमहं ददामि परमेश्वर! ॥ ३ ॥

भार्यार्थं प्रतिगृह्णीष्व मंत्रेणानेन दत्तवान् । अस्मै रुद्राय महते देवदेवाय शम्भवे ॥
कन्या दत्ता महेशाय गिरीन्द्रेण महात्मना ॥ ४ ॥
वेद्यां च बहिरानीतौ दम्पती कमलेक्षणौ ।
उपवेशितौ बहिर्वेद्यां पार्वतीपरमेश्वरौ ॥ ५ ॥
आचार्येणाऽथ तत्रैव कश्यपेन महात्मना ।
आह्वानं हवनार्थाय कृतमग्नेस्तदा द्विजाः ॥ ६ ॥

ब्रह्मा ब्रह्मासनगतो बभूव शिवसन्निधौ । प्रवर्तमाने हवन ऋषयश्च विचक्षणाः ॥
ऊचुः परस्परं तत्र नानादर्शनवेदिनः । वेदवादरताः केचिदवदन्सम्मतेन वै ॥ ८ ॥
एवमेव न चाप्येवमेवमेव न चान्यथा । कार्यमेव न वा कार्यं कार्याकार्यं तथापरे
इत्येवं ब्रुवतां शब्दः श्रूयतेशिवसन्निधौ । स्वकीयंमतमास्थायह्यब्रुवंस्तेपरस्परम्
तत्त्वज्ञानविहीनास्ते केवलं वेदबुद्धयः ॥ १० ॥
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा परस्परजयैषिणाम् । प्रहस्यनारदो वाक्यमुवाच शिवसन्निधौ

यूयं सर्वे वादिनश्च वेदवादरतास्तथा ।
मौनमास्थाय भोविप्रा! हृदि कृत्य:सदाशिवम् ॥ १२ ॥
आत्मानं परमात्मानं पराणां परमं च तत् ।
येनेदं कारितं विश्वं यतः सर्वं प्रवर्त्तते ॥
यस्मिन्निलीयते विश्वं तस्मै सर्वात्मने नमः ॥ १३ ॥
सोऽयमास्तेऽधुना गेहे पर्वतेन्द्रस्य भो द्विजाः ।
मुखादस्यैव सञ्जाताः सर्वे यूयं विचक्षणाः ॥ १४ ॥

एवमुक्तास्तदा तेन नारदेनद्विजोत्तमाः । उपदेशकरैर्वाक्यैर्बोधितास्तेद्विजोत्तमाः
वर्तमाने च यज्ञे च ब्रह्मा लोकपितामहः । ददर्श चरणौ देव्यानखेन्दुं च मनोहरम्
दर्शनात्स्खलितः सद्यो बभूवाम्बुजसम्भवः ।
मदनेन समाविष्टो वीर्यं च प्राच्यवद्भुवि ॥ १७ ॥
रेतसा क्षरमाणेन लज्जितोऽभूत्पितामहः ।
चरणाभ्यां ममर्द्दाऽथ महद्गोप्यं दुरत्ययम् ॥ १८ ॥
बहवश्चर्षयो जाता बालखिल्याः सहस्रशः ।
उपतस्थुस्तदा सर्वे ताततातेति चाब्रुवन् ॥ १६ ॥
नारदेन तदोक्तास्ते बालखिल्याः प्रकोपिना ।
गच्छन्तु बटवो यूयं पर्वतं गन्धमादनम् ॥ २० ॥

न स्थातव्यं भवद्भिश्चभवतांनप्रयोजनम् । इत्येवमुक्तास्तेसर्वेबालखिल्याश्चपर्वतम्
नारदेन समादिष्टा ययुः सर्वे त्वरान्विताः ॥ २१ ॥

नारदेन ततोब्रह्माऽऽश्वासितो वचनैः शुभैः । तावच्च हवनंपूर्णंजातंतस्य महात्मनः
महेशस्य तथा विप्राः शान्तिपाठपरा बभुः ।
ब्रह्मघोषेण महता व्याप्तमासीद् दिगन्तरम् ॥ २३ ॥

ततो नीराजितो देवो देवपत्नीभिरुत्तमः । तथैवऋषिपत्नीभिरर्चितः पूजितस्तथा
तथा गिरीन्द्रस्य मनोरमाः शुभा नीराजयामासुरथैव योषितः ।

गीतैः सुगीतज्ञविशारदाश्च तथैव चाऽन्ये स्तुतिभिर्महर्षयः ॥ २५ ॥
रत्नानि च महार्हाणि ददौ तेभ्यो महामनाः ।
हिमालयो महाशैलः संहृष्टः परितोषयन् ॥ २६ ॥
बभौ तदानीं सुरसिद्धसङ्घैर्वेद्यां स्थितोऽसौ सकलत्रको विभुः ।
सर्वैरुपेतो निजपार्षदैर्गणैः प्रहृष्टचेता जगदेकसुन्दरः ॥ २७ ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः । ऋषिगन्धर्वयक्षाश्चयेऽन्ये तत्रसमागताः
सर्वान्समभ्यर्च्य तदा महात्मा महाद्रिरीशः परमेण वर्चसा ।
सद्रत्नवस्त्राभरणानि सम्यग्ददौ च ताम्बूलसुगन्धवार्यपि ॥ २६ ॥
तदा शिवंपुरस्कृत्याभ्यवजह्रुः सुरेश्वराः । तथासर्वेमिलित्वातुऐकपद्येनमोदिताः
पङ्क्तीभूताश्च बुभुजुर्लिङ्गिना शृङ्गिणा सह ।
केचिद्गणाः पृथग्भूतानानाहास्यरसैर्विभुम् ॥ ३१ ॥
अतोषयन्नारदाद्याअनेकालीकसंयुताः । तथाचण्डीगणाः सर्वेबुभुजुःकृतभाजनाः
वैताला क्षेत्रपालाश्च बुभुजुः कृतभाजनाः ।
शाकिनीडाकिनीचैवयक्षिण्योमातृकादयः ॥ ३३ ॥
योगिन्योऽथ चतुःषष्टिर्योगिनो हि तथा परे ।
दश कोट्यो गणानां च कोट्येका च महात्मनाम् ॥ ३४ ॥
एवं तु ऋषयःसर्वे तथाऽन्येविबुधादयः । योगिनोहिमयाचान्येकथिताःपूर्वमेवहि
योगिन्यश्चैव कथितास्तासां भक्ष्यं वदामि वः ।
खड्गानां केचिदानीय क्रव्यंःपवित्रमेवच ॥ ३६ ॥
भुञ्जन्ति चास्थिसंयुक्तं तथान्त्राणि बुभुक्षिताः ।
आनीय केचिच्छीर्षाणि महिषाणां गुरूणि च ॥ ३७ ॥
तथा केचिन्नृत्यमानास्तदानीं रोरूयमाणाः प्रमथाश्चैव चान्ये ।
केचित्तूष्णीमास्थिता रुद्ररूपाः परेचान्यॉंल्लोकमानास्तथैव ॥ ३८ ॥
योगिनीचक्रमध्यस्थो भैरवो हि ननर्त च । तथान्येभूतवेतालामामेत्येवंप्रलापिनः

एवं तेषामुद्धवं हि निरीक्ष्य मधुसूदनः । उवाच प्रहसन्वाक्यं शङ्करं लोकशङ्करम्
एतान्गणान्वारय भो अत्र मत्तांश्च सम्प्रति ।
अस्मिन्काले च यत्कार्यं सर्वैस्तत्कार्यमेवच ॥ ४१ ॥
पाण्डित्येन महादेव तस्मादेतान्निवारय । तच्छ्रुत्वाभगवान्रुद्रोवीरभद्रमुवाचह

रुद्र उवाच

वारयस्व प्रमत्तांश्च क्षीबांश्चैव विशेषतः । तेनोक्तो वीरभद्रश्च शम्भुना परमेष्ठिना
आज्ञापिताः प्रमत्ताश्च वीरभद्रेण धीमता !
प्रमथा वारितास्तेन तूष्णीमाश्रित्य ते स्थिताः ॥ ४४ ॥
निश्चला योगिनीमध्ये भूतप्रमथगुह्यकाः ।
शाकिन्यो यातुधानाश्च कूष्माण्डाः कोपिकपिकर्पटाः ॥ ४५ ॥
तथाऽन्ये भूतवेतालाःक्षेत्रपालाश्च भैरवाः । सर्वेशान्ताःप्रमत्ताश्चबभूवुःप्रमथादयः
एवं विस्तारसंयुक्तं कृतमुद्वहनं तदा । हिमाद्रिणा परं विप्राःसुमङ्गल्यंसुशोभनम्
चत्वारो दिवसा जाताः परिपूर्णेन चेतसा ।
हिमाद्रिणा कृता पूजा देवदेवस्य शूलिनः ॥ ४८ ॥
वस्त्रालङ्काराभरणैरत्नैरुच्चावचैस्ततः । पूजयित्वा महादेवं विर्ष्वचनपरोऽभवत्
लक्ष्मीसमेतं विष्णुं च वस्त्रालङ्करणैः शुभैः ।
पूजयामास हिमवांस्तथा ब्रह्माणमेवच ॥ ५० ॥
इन्द्रं पुरोधसा सार्द्धमिन्द्राण्या सहितं विभुम् ।
तथैव लोकपालांश्च पूजयित्वा पृथक्पृथक् ॥ ५१ ॥
तथैव पूजिता चण्डी भूतप्रमथगुह्यकैः । वस्त्रालङ्करणैश्चैव रत्नैर्नानाविधैरपि ॥
ये चान्य आगतास्तत्र ते च सर्वे प्रपूजिताः ।
एवं तदानीं प्रतिपूजिताश्च देवाश्च सर्वे ऋषयश्च यक्षाः ।
गन्धर्वविद्याधरसिद्धचारणास्तथैव मर्त्याप्सरसां गणाश्च ॥ ५३ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवपार्वतीविवाहमङ्गलोत्सववर्णनं नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

सप्तविंशोऽध्यायः

विवाहानन्तरे सर्वेषां देवानां स्वेस्वे स्थाने गमनम्

लोमश उवाच

तथैव विष्णुना सर्वे पर्वताश्च प्रपूजिताः। सह्याचलश्चविंध्यश्चमनाकोगंधमादनः
माल्यवान्मलयश्चैव महेन्द्रो मंदरस्तथा। मेरुश्चैव प्रयत्नेन पूजितो विष्णुना तदा
श्वेतः कृतः श्वेतगिरिर्नीलाद्रिश्च तथैव च।
उदयाद्रिश्च श्रृङ्गश्च अस्ताचलवरो महान्॥ ३॥
मानसाद्रिस्तथा शैलः कैलाशः पर्वतोत्तमः।
लोकालोकस्तथा शैलः पूजितः परमेष्ठिना॥ ४॥
एवं ते पर्वतश्रेष्ठाः पूजिता सर्व एव हि। तथान्ये पूजितास्तेन सर्वे पर्वतवासिनः
विष्णुना ब्रह्मणा सार्द्धं कृतं सर्वं यथोचितम्।
अन्येऽहनि च संप्राप्ते वरयात्रा कृता तथा॥ ६॥
हिमाद्रिणा बंधुभिश्च पर्वतं गंधमादनम्। ययुः सर्वे सुरगणा गणाश्च बहवस्तथा
प्रमथाश्च तथा सर्वे तथा चण्डीगणाः परे।
ये चान्ये बहवस्तत्र समायाता हिमालयम्॥ ८॥
शिवस्योद्वहनं विप्रा शिवेन परिभाविताः। परं हर्षं समापन्ना दृष्ट्वातौदम्पतीतदा
पार्वतीसहितः शम्भुः शम्भुना सह पार्वती।
पुष्पगन्धौ यथा स्यातां वागर्थाविव तत्त्वतः॥ १०॥
तथा प्रकृतिपुंसौ च ऐकपद्येन नान्यथा। दंपती तौ गजारूढौ शुशुभाते महाप्रभौ
विमानस्थस्तदा ब्रह्मा विष्णुश्च गरुडोपरि। ऐरावतगतश्चेन्द्रः कुबेरः पुष्पकोपरि
पाशी च मकरारूढो यमो महिषमेव च।
प्रेतारूढो नैर्ऋतः स्यादग्निर्बस्तगतो महान्॥ १३॥

मृगारूढोऽथ पवन ईशो वृषभमेव च। इत्येवं लोकपालाश्च सग्रहाः परमेष्ठिनः॥
स्वैः स्वैर्बलैः परिक्रांतास्तथाऽन्ये प्रमथादयः।
हिमाद्रिश्च महाशैल ऋषभो गंधमादनः॥ १५॥
सह्याचलो नीलगिरिर्मन्दरो मलयाचलः। कैलाशो हि महातेजामैनाकश्चमहाप्रभः
एते चाऽन्ये च गिरयः श्रीमन्तो हि महाप्रभाः।
सकलत्राश्च ते सर्वे ससुताश्च मनोरमाः॥ १७॥
बलिनो रूपिणः सर्वे मेर्वाद्यास्तत्र पर्वताः। वरयात्राप्रसङ्गेन शिवार्चनपराभवन्॥
नंदिनाह्य पविष्टास्तेमेर्वाद्यास्तत्रपर्वताः। वरयात्राकृतातेनयथोक्ताचहिमाद्रिणा
सर्वेस्तैर्बन्धुभिः सार्द्धं पुनरागमनं कृतम्॥ १६॥
स्वकालयस्थो हिमवान्सरेजे हि महायशाः। शिवसम्पर्कजेनैव महसा परमेण च
विख्यातो हि महाशैलस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः॥ २०॥
कन्यादानेन महता तुष्टो यस्य च शङ्करः।
ते धन्यास्ते महात्मानः कृतकृत्यास्तथैव च॥ २१॥
द्व्यक्षरं नाम येषां च जिह्वाग्रेसंस्थितंसदा। शिवेति द्व्यक्षरंनामयैर्हृदीरितमद्यवै
ते वै मनुष्यरूपेण रुद्रा एव न संशयः॥ २२॥
किञ्चिद्दानेन संतुष्टः पत्रेणाऽपितथैव च। तोयेनापि हि संतुष्टोमहादेवोनिरंतरम्
पत्रेण पुष्पेण तथा जलेन प्रीतो भवत्येष सदाशिवो हि।
तस्माच्च सर्वैः प्रतिपूजनीयः शिवो महाभाग्यकरो नृणामिह॥ २४॥
एको महाञ्ज्योतिरजः परेशः परापराणां परमो महात्मा।
निरंतरो निर्विकारो निरीशो निराबाधो निर्विकल्पो निरीहः॥ २५॥
निरंजनो नित्यरूपो निरोधो नित्यानन्दो नित्यमुक्तः सदैव।
एवंभूतो देवदेवोऽर्चितश्च तैर्देवाद्यैर्विश्ववेद्यो भवश्च॥
स्तुतो ध्यातः पूजितश्चिन्तितश्च सर्वज्ञोऽसौ सर्वदा सर्वदश्च॥ २६॥
यथा वरिष्ठो हिमवान्प्रसिद्धः सर्वैर्गुणैः सर्वगुणो महात्मा।

विश्वेशवंद्यो हि तदा हिमालयो जातो गिरीणां प्रवरस्तदानीम् ॥२७॥
मेनया सह धर्मात्मा यथास्थानगतस्ततः । सर्वान्विसर्जयामास पर्वतान्पर्वतेश्वरः
गतेषु तेषु हिमवान्पुत्रैः पौत्रैः प्रपौत्रकैः । राजा गिरीणां प्रवरो महादेवप्रसादतः
अथो गिरिजया सार्द्धं महेशो गन्धमादने ।
एकान्ते च मतिं चक्रे रमणार्थं स्वरूपवान् ॥ ३० ॥
सुरतेनैव महता तपसा हि समागमे । द्वयोः सुरतमारब्धं तद्द्वयोश्च तदाऽभवत्
अनिष्टं महदाश्चर्यं प्रलयोपममेव च । तस्मिन्महारते प्राप्ते नाविन्दंत सुखं परम् ॥
सर्वे ब्रह्मादयो देवाः कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।
रेतसा च जगत्सर्वं नष्टं स्थावरजङ्गमम् ॥ ३३ ॥
सस्मार चाग्निं ब्रह्मा च विष्णुश्चाध्यात्मदायकः ।
मनसा संस्मृतः सद्यो जगामाग्निस्त्वरान्वितः ॥ ३४ ॥
ताभ्यां संप्रेषितोऽपश्यद्रुचिरं शिवमन्दिरम् ।
द्वारि स्थितं नंदिनं च ददर्शाऽग्रे महाप्रभम् ॥ ३५ ॥
अग्निर्हंसस्तदा भूत्वा काश्मीरसदृशच्छविः ।
प्रविष्टोन्तः पुरं शम्भोर्नानाश्चर्यसमन्वितम् ॥ ३६ ॥
अनेकरत्नसंवीतं प्रासादैश्च स्वलंकृतम् । तदंगणमनुप्राप्य उपविश्याह हव्यवाट् ॥
पाणिपात्रस्य मे ह्यम्ब भिक्षां देह्यवरोधतः ।
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य पाणिपात्रस्य बालिका ॥ ३८ ॥
यावद्दातुं च सा रेमे भिक्षां तस्मै ततः स्वयम् ।
उत्थाय सुरतात्तस्माच्छिवो हि कुपितो भृशम् ॥ ३९ ॥
रुद्रस्त्रिशूलमुद्यम्य भैरवो ह्यऽभवत्तदा ।
निवारितो गिरिजया वधात्तस्माच्छिवः स्वयम् ॥
भिक्षां तस्मै ददौ वाचा अग्नये जातवेदसे ॥ ४० ॥
पाणौभिक्षांगृहीत्वाथप्रत्यक्षंतेनचाग्निना । भिक्षिताकुपितातंवैशशापगिरिजाततः

रे भिक्षो भविता शापात् सर्वभक्षो ममाऽऽशु वै ।
अनेन रेतसा सद्यः पीडां प्राप्स्यसि सर्वतः ॥ ४२ ॥
इत्युक्तो भक्षयित्वाऽग्नी रेत ईशस्य हव्यवाट् ।
यत्र देवाः स्थिताः सर्वे ब्रह्माद्याश्चैव सर्वशः ॥ ४३ ॥
आगत्याऽकथयत्सर्वं तद्रेतो भक्षणादिकम् ।
सर्वे सगर्भा ह्यभवन्निन्द्राद्या देवतागणाः ॥ ४४ ॥
अग्नेर्यथा हविश्चैव सर्वेषामुपतिष्ठति । अग्नेर्मुखोद्भवेनैव रेतसा ते सुरेश्वराः ॥४६
सगर्भाह्यभवन्सर्वे चिन्तया च प्रपीडिताः । विष्णुं शरणमाजग्मुर्देवदेवेश्वरं प्रभुम्

देवा ऊचुः

त्वं त्राता सर्व देवानां लोकानांप्रभुरेव च ।
तस्माद् रक्षा विधातव्या शरणागतवत्सल !॥ ४७ ॥
वयं सर्वे मर्तुकामा रेतसाऽनेन पीडिताः । असुरेभ्यः परित्रस्तावयंसर्वेदिवौकसः
शरणं शङ्करं याताः परित्रातुं कृतोद्यमाः । यदा पुत्रो हिरुद्रस्यभविष्यतितदावयम्
सुखिनः स्याम सर्वे वै निर्भयाश्च त्रिविष्टपे ॥ ४९ ॥
एवं विम्र्भ्रमानानां सर्वेषां भयमागतम् ।
अनेन रेतसा विष्णो ! जीवितुं शक्यते कथम् ॥ ५० ॥
त्रिवर्गो हि यथा पुंसां कृतो हि सुपरिष्कृतः ।
विपरीतो भवत्येव विना देवेन नान्यथा ॥ ५१ ॥
तस्मात्तद्दै बलं मत्वा सर्वेषामपि देहिनाम् ।
कार्याकार्यव्यवस्थायां सर्वे मन्यामहे वयम् ॥ ५२ ॥
तथा निशम्य देवानां परेशः परिदेवनम् । उवाच प्रहसन्वाक्यंदेवानां देवतारिहा
स्तूयतां वै महादेवो महेशः कार्यगौरवात् ॥ ५४ ॥
तथेति गत्वा ते सर्वे देवा विष्णुपुरोगमाः ।
तथा ब्रह्मादयः सर्व ईडिरे ऋषयो हरम् ॥ ५५ ॥

ॐनमोभर्गाय देवाय नीलकण्ठाय मीढुषे । त्रिनेत्राय त्रिदेवायलोकत्रितयधारिणे
त्रिस्वराय त्रिमात्रायत्रिवेदायत्रिमूर्त्तये । त्रिवर्गाय त्रिधामायत्रिपदायत्रिशूलिने

त्राहि त्राहि महादेव ! रेतसो जगतः पते !॥ ५८ ॥

ब्रह्मणा तु स्तुतो यावत्तावद्देवो वृषध्वजः । प्रादुर्बभूव तत्रैव सुराणां कार्यसिद्धये

दृष्टस्तदानीं जगदेकबंधुर्महात्मभिर्देववरैः सुपूजितः ।
संस्तूयमानो विविधैर्वचोभिः प्रत्यग्र पैः श्रुतिसंमतैश्च ॥ ६० ॥

स्तुवतां चैव देवानामुवाच परमेश्वरः । त्रासं कुर्वन्तुमा सर्वे रेतसाऽनेनपीडिताः

वमनं वै भवद्भिश्च कार्यमद्यैव भोः सुराः ।
तथेति मत्वा ते सर्व इन्द्राद्या देवतागणाः ॥
वेमुः सर्वे तदा विप्रास्तद्रेतः शङ्करस्य च ॥ ६२ ॥

ऐकपद्येन तद्रेतो महापर्वतसन्निभम् । तप्तचामीकरप्रख्यं बभूव परमाद्भुतम् ॥ ६३ ॥

सर्वे च सुखिनो जाता इन्द्राद्या देवतागणाः ।
विना ह्यग्निं च ते सर्वे परितुष्टास्तदाऽभवन् ॥ ६४ ॥

तेनाग्निनापि चोक्तस्तु शङ्करो लोकशङ्करः । किं मयाद्य महादेव कर्तव्यं देवतावर!

तद्ब्रूहि मे प्रभोऽद्य त्वं येनाऽहं सर्वदा सुखी ।
भविष्यामि च येनाहं देवानां हव्यवाहकः ॥ ६६ ॥
तदोवाच शिवः साक्षाद्देवानामिह शृण्वताम् ।
रेतो विसृज्यतां योनौ तदाग्निः प्रहसन्निव ॥ ६७ ॥

उवाच शङ्करं देवं भवत्तेजो दुरासदम् । इदमुल्बणवत्तेजो धार्यते प्राकृतैः कथम् ॥

ततः प्रोवाच भगवानग्निं प्रति महेश्वरः ।
मासिमासि प्रतप्तानां देहे तेजो विसृज्यताम् ॥ ६९ ॥
तथेति मत्वा वचनं महाप्रभः स जातवेदाः परमेण वर्चसा ।
समुज्ज्वलंस्तत्र महाप्रभावो ब्राह्मे मुहूर्त्ते हि स चोपविष्टः ॥ ७० ॥
तदा प्रातः समुत्थाय प्रातः स्नानपराः स्त्रियः ।

ययुः सदा ऋषीणां च सत्यस्ता जातवेदसम् ॥ ७१ ॥
दृष्ट्वा प्रज्वलितं तत्र सर्वास्ताः शीतकर्षिताः ।
तप्तुकामास्तदा सर्व्वा ह्यरुन्धत्या निवारिताः ॥ ७२ ॥
तया निवारिताश्चापि तास्तेपुः कृत्तिकाः स्वयम् ।
यावत्तेपुश्च ताः सर्वा रेतसः परमाणवः ॥
विविशू रोमकूपेषु तासां तत्रैव सत्वरम् ॥ ७३ ॥
नीरेतोऽग्निस्तदा जातो विश्रान्तः स्वमेव हि ॥ ७४ ॥
ततस्ता ऋषिभार्या हि ययुः स्वभवनं प्रति ।
ऋषिभिस्तु तदा शप्ताः कृत्तिका खेचरा भवन् ॥ ७५ ॥

तदानीमेवताः सर्वाव्यभिचारेण दुःखिताः । तत्ससर्जुस्तदारेतःपृष्ठेहिमवतोगिरेः
ऐकपद्येन तद्रेतस्तप्तचामीकरप्रभम् । गंगायां च तदा क्षिप्रं कीचकैः परिवेष्टितम्

षण्मुखं बालकं ज्ञात्वा सर्वे देवा मुदान्विताः ।
गर्गेणोक्तास्तदन्ते वै सुखेन ह्रियतामिति ॥ ७८ ॥

शम्भोःपुत्रःप्रसादेनसर्वोभवति शाश्वतः । गङ्गायापुलिनेजातःकार्त्तिकेयोमहाबलः

उपविष्टोऽथ गांगेयो ह्यहोरात्रोषितस्तदा ।
शाखो विशाखोऽतिबलः षण्मुखोऽसौ महाबलः ॥ ८० ॥
जातो यदाथ गंगायां षण्मुखः शङ्करात्मजः ।
तदानीमेव गिरिजा संजाता प्रस्नुतस्तनी ॥ ८१ ॥
शिवं निरीक्ष्य सा प्राह हे शम्भो ! प्रस्नवो महान् ।
संजातो मे महादेव ! किमर्थस्तन्निरीक्ष्यताम् ॥
सर्वज्ञोऽपि महादेवो ह्यब्रवीत्तामथाज्ञवत् ॥ ८२ ॥
नारदस्तत्र चागत्य प्रोक्तवाञ्जन्म तस्य तत् ।
शिवाय च शिवायै च पुत्रो जातो हि सुन्दरः ॥ ८३ ॥

तदाकर्ण्य वचो विप्रा हर्षनिर्भरमानसाः । बभूवुः प्रमथाः सर्वे गंधर्वा गीततत्पराः

अनेकाभिः पताकाभिश्चैलपल्लवतोरणैः । तथाविमानैर्बहुभिर्बभौ प्रज्वलितो महान्
पर्वतः पुत्रजननाच्छङ्करस्य महात्मनः ॥ ८१ ॥
तदा सर्वे सुरगणा ऋषयः सिद्धचारणाः । रक्षोगंधर्वयक्षाश्च अप्सरोगणसेविताः
ऐकपद्येन ते सर्वे सहिताः शङ्करेण तु । द्रष्टुं गांगेयमभिकं जग्मुः पुलिनसंस्थितम्
ततो वृषभमारुह्य ययौ गिरिजया सह ।
अन्यैः समेतो भगवान् सुरैरिन्द्रादिभिस्तथा ॥ ८८ ॥
तदा शंखाश्च भेर्यश्च नेदुस्तूर्याण्यनेकशः ॥ ८९ ॥
तदानीमेव सर्वेशं वीरभद्रादयोगणाः । अन्वयुः केलिसंख्यानानावादित्रवादकाः
वादयन्तश्च वाद्यानि ततानि विततानि च ॥ ९० ॥
केचिन् नृत्यपरास्तत्र गायकाश्च तथा परे ।
स्तावकाः स्तूयमानाश्च चक्रुस्ते गुणकीर्तनम् ॥ ९१ ॥
एवंविधास्ते सुरसिद्धयक्षा गंधर्वविद्याधरपन्नगा श्चमी ।
शिवेन सार्द्धं परिहृष्टचित्ता द्रष्टुं ययुस्तं वरदं च शाङ्करिम् ॥ ९२ ॥
यावत्समीक्षया मासुर्गाङ्गेयं शङ्करोपमम् ।
ददृशुस्ते महत्तेजो व्याप्तमासीज्जगत्त्रयम् ॥ ९३ ॥
तत्तेजसावृतं बालं तप्तचामीकरप्रभम् । सुमुखं सुश्रिया युक्तं सुनसं सुस्मितेक्षणम्
चारुप्रसन्नवदनं तथा सर्वाङ्गसुन्दरम् । तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यं गांगेयं प्रथितात्मकम् ॥
ववन्दिरे तदा बालं कुमारं सूर्यवर्चसम् । प्रमथाश्च गणाः सर्वे वीरभद्रादयस्तथा
परिवार्योपतस्थुस्ते वामदक्षिणभागतः ।
तथा ब्रह्मा च विष्णुश्च इन्द्रश्चापि सुरैर्वृतः ॥ ९७ ॥
ऋषयो यक्षगंधर्वाः परिवार्य कुमारकम् । दंडवत्पतिता भूमौ केचिच्च नतकंधराः॥
प्रणेमुः शिरसा चान्ये मत्वा स्वामिनमव्ययम् ।
अवाद्यंत विचित्राणि वादित्राणि महोत्सवे ॥
एवमभ्युदये तस्मिन्नृषयः शान्तिमापठन् ॥ ९९ ॥

एतस्मिन्नंतरेजातः शङ्करो गिरिजापतिः । अवतीर्य वृषाच्छीघ्रंपार्वत्यासहसुव्रताः
पुत्रं निरैक्षत तदा जगदेकबंधुः प्रीत्यायुतः परमया सह वै भवान्या ।
स्नेहान्वितो भुजगभोगयुतो हि साक्षात्सर्वेश्वरः परिवृतः प्रमथैः प्रहृष्टः
उपगुह्य गुहं तत्र पार्वती जातसंभ्रमा ।
प्रस्नुतं पाययामास स्तनं स्नेहपरिप्लुता ॥ १०२
तदा नीराजितो देवैः सकलत्रैर्मुदान्वितैः ।
जयशब्देन महता व्याप्तमासीन्नभस्तलम् ॥ १०३ ॥
ऋषयो ब्रह्मघोषेण गीतेनैव च गायकाः । वाद्यैश्चवादकाश्चैवउपतस्थुःकुमारकम्
स्वमङ्कमारोप्य तदा गिरीशः कुमारकं तं प्रभया महाप्रभम् ।
बभौ भवानीपतिरेव साक्षाच्छ्रिया युतः पुत्रवतां वरिष्ठः ॥ १०५ ॥
दंपती तौ तदा तत्र ऐकपद्येन नंदतुः । अभिषिच्यमान ऋषिभिरावृतः सुरसत्तमैः
कुमारः क्रीडयामास उत्सङ्गे शङ्करस्य च ।
कण्ठे स्थितं वासुकिं च पाणिभ्यां समपीडमत् ॥ १०७ ॥
मुखं प्रपीडयित्वाऽसौ पाणीनगणयत्तदा ।
एकं त्रीणि दशाष्टौ च विपरीतक्रमेण च ॥ १०८ ॥
प्रहस्य भगवाञ्छंभुरुवाच गिरिजां तदा ॥ १०९ ॥
मंदस्मितेन च तदा भगवान्महेशः प्रातो मुदं च परमां गिरिजासमेतः ।
प्रेम्णा सगद्गदगिरा जगदेकबन्धुर्नोवाच किंचन तदा भुवनैकभर्ता॥११०
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांप्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे कार्त्तिकेयस्वामिकुमारोत्पत्तिवर्णनंनामसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

———

अष्टाविंशोऽध्यायः

देवैः सह कुमारस्य गमनम्

लोमश उवाच

कुमारं स्वाङ्कमारोप्य उवाच जगदीश्वरः।
देवान् प्रति तदा रुद्रः सेन्द्रान्भगः प्रतापवान्॥ १॥
किं कार्यं कथ्यतां देवाः कुमारेणाधुना मम।
तदोचुः सहिताः सर्वे देवं पशुपतिं प्रति॥ २॥
कारकाद् भयमुत्पन्नं सर्वेषां जगतां विभो!।
त्राता त्वं जगतां स्वामी तस्मात्त्राणं विधीयताम्॥ ३॥
कुमारेण हतोऽद्यैव तारको भविताप्रभो। तस्माद्द्यैवयास्यामस्तारकंहंतुमुद्यताः
तथेतिमत्वा सहसा निर्जग्मुस्ते तदा सुराः। कार्त्तिकेयंपुरस्कृत्यशङ्करात्मजमेवहि
सर्वे मिलित्वा सहसा ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः।
देवानामुद्यमं श्रुत्वा तारकोऽपि महाबलः॥ ६॥
सैन्येन महता चैव ययौ योद्धुं सुरान्प्रति। देवैर्दृष्टंसमायातंतारकस्यमहद्बलम्
तदा नभोगता वाणी ह्युवाच परिसांत्व्य तान्।
शाङ्करिं च पुरस्कृत्य सर्वे यूयं प्रतिष्ठिताः॥ ८॥
दैत्यान्विजित्य संग्रामे जयिनो हि भविष्यथ॥ ९॥
वाचं तु खेचरीं श्रुत्वा देवाः सर्वे समुत्सुकाः।
कुमारं च पुरस्कृत्य सर्वे ते गतसाध्वसाः॥ १०॥
युद्धकामाः सुरायावत्तावत्सर्वेसमागताः। वरणार्थंकुमारस्यसुतामृत्योर्दुरत्यया
ब्रह्मणा नोदिता पूर्वं तपः परममाश्रिता। तपसा तेन महता कुमारं प्रति वै तदा
आगता दुहिता मृत्योः सेना नामैकसुन्दरी॥ १२॥

तां दृष्ट्वा तेऽब्रुवन्सर्वे देवं पशुपतिं प्रति। एनं कुमारमुद्दिश्य आगता ह्यतिसुन्दरी
ब्रह्मणो बचनाच्चैव कुमारेण तदावृता। अथ सेनापतिर्जातःकुमारःशांकरिस्तदा
तदा शंखाश्चभेर्यश्च पटहानकगोमुखाः। तथा दुन्दुभयोनेदुर्मृदंगाश्च महास्वनाः
तेननादेनमहतापूरितं च नभस्तलम्। तदा गौरी च गंगा च कृत्तिकामातरस्तथा
परस्परमथोचुस्ताः सुतो मम ममेति च॥ १६॥
एवं विवादमापन्नाःसर्वास्तामातृकादयः। निवारितानारदेनमौढ्यंमाकुरुतेतिच
पार्वत्यां शङ्कराज्जातो देवकार्यार्थसिद्धये।
तूष्णीं भूतास्तदा सर्वाः कृत्तिका मातृभिः सह॥ १८॥
गुहेनोक्तास्तदा सर्वा ऋषिपत्न्यश्च कृत्तिकाः।
नक्षत्राणि समाश्रित्य भवद्भिः स्थीयतां चिरम्॥ १९॥
तथा मातृगणस्तेन स्वामिना स्थापितो दिवि।
मृत्योः कन्याञ्च संगृह्य कार्त्तिकेयस्त्वरान्वितः॥ २०॥
इन्द्रं प्रोवाच भगवान्कुमारः शङ्करात्मजः। दिवंयाहिसुरैः सार्द्धंराज्यंकुरुनिरंतरम्
इन्द्रेणोक्तः कुमारो हि तारकेण प्रपीडिताः।
स्वर्गाद्विद्राविताः सर्वे वयं याता दिशोदश॥ २२॥
किं पृच्छसि महाभाग! अस्मान्पदपरिच्युतान्।
एवमुक्तस्तदा तेन वज्रिणा शङ्करात्मजः॥
प्रहस्येन्द्रं प्रति तदा मा भैषीत्यभयं ददौ॥ २३॥
यावत्कथयतस्तस्य शांकरेश्च महात्मनः। कैलासंतु गते रुद्रे पार्वत्या प्रमथैः सह
आजगाम महादैत्यो दैत्यसेनाभिरावृतः। रणदुन्दुभयो नेदुस्तथा प्रलयभीषणाः
रणकर्कशतूर्याणि डिंडिमान्यद्भुतानि च।
गोमुखाः खरशृङ्गाणि काहलान्येव भूरिशः॥ २६॥
वाद्यभेदा अवाद्यन्त तस्मिन्दैत्यसमागमे। गर्जमानास्तदावीरास्तारकेणसहैवतु
उवाच नारदो वाक्यं तारकं देवकण्टकम्॥ २८॥

नारद उवाच

पुरा देवैः कृतो यत्नो यथार्थं नात्र संशयः। तथैवचासुरश्रेष्ठमयोक्तंनान्यथाभवेत्
कुमारोऽयं च शर्वस्य तवार्थं चोपपादितः।
एवं ज्ञात्वा महाबाहो! कुरु यत्नं समाहितः॥ ३०॥
नारदोक्तं निशम्याथ तारकः प्रहसन्निव। उवाच वाक्यं मेधावीगच्छत्वंचपुरंदरम्
मम वाक्यं महर्षेत्वंवदशीघ्रंयथातथम्। कुमारश्चपुरस्कृत्यमयायोद्धुं त्वमिच्छसि
मूढभावं समाश्रित्य कर्तुमिच्छसि नान्यथा।
मनुष्यमेकमाश्रित्य मुचुकुन्दाख्यमेवच॥ ३३॥
तत्प्रभावेऽमरावत्यां स्थितोऽसि त्वं न चान्यथा।
कौमारं बलमाश्रित्य तिष्ठसे त्वं ममाग्रतः॥ ३४॥
त्वां हनिष्याम्यहं मन्द! लोकपालैः सहैव हि।
एवं कथय देवेन्द्रं देवर्षे! नान्यथा वद॥ ३५॥
तथेति मत्वा भगवान्स नारदो ययौ सुराञ्छक्रपुरोगमांश्च।
आचष्ट सर्वं ह्यसुरेन्द्रभाषितं सहोपहासं मतिमांस्तथैव॥ ३६॥

नारद उवाच

भवद्भिः श्रूयतां देवा वचनं मम नान्यथा। तारकेण यदुक्तं चसानुगेनावधार्यताम्

तारक उवाच

त्वां हनिष्यामि रे मूढ! नान्यथा मम भाषितम्॥ ३८॥
मुचुकुन्दं समासाद्य लोकपालैश्च पूजितः।
न त्वया भीरुणा योत्स्ये देवो भूत्वा नराश्रितः॥ ३९॥
तस्य वाक्यं निशम्योचुः सर्वे देवाः सवासवाः।
कुमारश्च पुरस्कृत्य नारदश्चर्षिसत्तमम्॥ ४०॥
जानासित्वंहिदेवर्षेकुमारस्यबलाबलम्। अज्ञोभूत्वाकथंवाक्यमुक्तन्तस्यममाग्रतः
प्रहस्य नारदो वाक्यमुवाच तस्य सन्निधौ।

अहमप्युपहासं च वाक्यं तारकमुक्तवान्॥ ४२॥
जानीध्वममराः सर्वे कुमारं जयिनं सुराः।
भविष्यत्यत्र मे वाक्यं नात्र कार्या विचारणा॥ ४३॥
नारदस्य वचः श्रुत्वा सर्वेदेवा मुदान्विताः।
ऐकपद्येन चोत्तस्थुर्योद्धुकामाश्च तारकम्॥ ४४॥
कुमारं गजमारोप्य देवेन्द्रो ह्यग्रगोऽभवत्। सुरसैन्येन महता लोकपालैःसमावृतः
तदा दुन्दुभयो नेदुर्भेरीतूर्याण्यनेकशः। वीणावेणुमृदङ्गानि तथा गन्धर्वनिस्वनाः
गजं दत्त्वा महेन्द्राय कुमारो यानमारुहत्।
अनेकरत्नसंवीतं नानाश्चर्यसमन्वितम्॥
विचित्रचित्रं सुमहत्तथाऽऽश्चर्यसमन्वितम्॥ ४७॥
विमानमारुह्य तदा महायशाः स शाङ्करिः सर्वगणैरुपेतः।
श्रिया समेतः परया बभौ महान्स वीज्यमानश्चमरैर्महाप्रभैः॥ ४८॥
प्राचेतसं छत्रमहामणिप्रभं रत्नैरुपेतं बहुभिर्विराजितम्।
धृतं तदा तेन कुमारमूर्द्धनि चन्द्रेण चान्द्रैः किरणैः सुशोभितम्॥
संमीलितास्तदा सर्वे देवा इन्द्रपुरोगमाः।
बलैःस्वैःस्वैःपरिक्रान्ता योद्धुकामा महाबलाः॥ ५०॥
यमोऽपि स्वगणैः सार्द्धं मरुद्भिश्च सदागतिः।
पाथोभिर्वरुणस्तत्र कुबेरो गुह्यकैः सह॥
ईशोऽपि प्रमथैः सार्द्धं नैर्ऋतो व्याधिभिः सह॥ ५१॥
एवं तेऽष्टौ लोकपा योद्धुकामाः सर्वे मिलित्वा तारकं हन्तुमेव।
पुरस्कृत्वा शाङ्करिं विश्ववन्द्यं सेनापतिं चात्मविदां वरिष्ठम्॥ ५२॥
एवं ते योद्धुकामा हि अवतेरुश्च भूतलम्।
अन्तर्वेद्यां स्थिताः सर्वे गङ्गायमुनमध्यगाः॥ ५३॥
पातालाच्च समायातास्तारकस्योपजीविनः।

चेरुरङ्गबलोपेता हन्तुकामाः सुराञ्रणे ॥ ५४ ॥
तारको हि समायातो विमानेन विराजितः ।
छत्रेण च महातेजा ध्रियमाणेन मूर्द्धनि ॥ ५५ ॥
चामरैर्वीज्यमानो हि शुशुभे दैत्यराट् स्वयम् ॥ ५६ ॥
एवं देवाश्च दैत्याश्च अन्तर्वेद्यां स्थितास्तदा ।
सैन्येन महता तत्र व्यूहान्कृत्वा पृथक् पृथक् ॥ ५७ ॥
गजान्कृत्वा ह्यकतश्च हयांश्च विविधांस्तथा ।
स्यन्दनानि विचित्राणि नानारत्नयुतानि च ॥ ५८ ॥
पदाता बहवस्तत्र शक्तिशूलपरश्वधैः । खड्गतोमरनाराचैः पाशमुद्गरशोभिताः ॥
ते सेनेसुरदैत्यानांशुशुभातेपरस्परम् । हन्तुकामास्तदा ते वैस्तूयमानाश्चबन्धुभिः

इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
शिवशास्त्रे देवैः सहतारकासुरस्य सङ्ग्रामे देवदैत्यसेनासन्नाहवर्णनं
नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

एकोनत्रिंशोऽध्यायः

मुचुकुन्दतारकयुद्धवर्णनम्

लोमश उवाच

उभेसेने तदा तेषां सुराणां चामरद्विषाम् । अनेकाश्चर्यसम्वीते चतुरङ्गबलान्विते
विरेजतुस्तदाऽन्योन्यं गर्जतो वाम्बुदागमे ॥ १ ॥
एतस्मिन्नन्तरे तत्र वलगमानाः परस्परम् । देवासुरास्तदासर्वेयुयुधुश्च महाबलाः
युद्धं सुतुमलं ह्यासीद्देवदैत्यसमाकुलम् । रुण्डमुण्डाङ्कितं सर्वं क्षणेन समपद्यत
भूमौ निपतितास्तत्र शतशोऽथ सहस्रशः ।

केषांचिद्बाहवश्छिन्नाः खड्गपातैः सुदारुणैः ॥ ४ ॥
मुचुकुन्दो हि बलवांस्त्रैलोक्येऽमितविक्रमः ॥ ५ ॥
तारको हि तदा तेन मुचुकुन्देन धीमता । खड्गेन चाहतस्तत्रसर्वप्राणेन वक्षसि
प्रसह्य तत्प्रहारं च प्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ ६ ॥
किं रे मूढ! त्वया चाद्य कृतमस्ति बलादिदम् ।
न त्वया योद्धुमिच्छामि मानुषेणैव लज्जया ॥ ७ ॥
तारकस्य वचः श्रुत्वा मुचुकुन्दोऽभ्यभाषत ।
मया हतोऽसि दैत्येन्द्र ! नान्यो भवितुमर्हसि ॥ ८ ॥
दृष्ट्वामेखड्गसम्पातंनत्वंतिष्ठसिचाग्रतः । त्वांहन्मिपश्यमेशौर्यंदैत्यराजस्थिरोभव
एवमुक्त्वा तदावीरो मुचुकुन्दो महाबलः ।
यावज्जघान खड्गेन तावच्छक्त्या समाहतः ॥
मान्धातुस्तनयस्तत्र पपात रणमण्डले ॥ १० ॥
पतितस्तत्क्षणादेव चोत्थितः परवीरहा ॥ ११ ॥
स सज्जमानोतिमहाबलो वै हन्तुं तदा दैत्यपतिं च तारकम् ।
ब्रह्मास्त्रमुद्यम्य धनुर्गृहीत्वा मान्धातृपुत्रो भुवनैकजेता ॥ १२ ॥
स तारकं योद्धुकामस्तरस्वी रुषान्वितोत्फुल्लविलोचनो महान् ।
स नारदो ब्रह्मसुतो बभाषे तदा नृवीरं मुचुकुन्दमेवम् ॥ १३ ॥
न तारको हन्यते मानुषेण तस्मादेतन्मा विमोचीर्महास्त्रम् ॥ १४ ॥
निशम्य वचनं तस्य देवर्षेर्नारदस्य च । मुचुकुन्द उवाचेदं भविता कोऽस्यमारकः
तदोवाच महातेजा नारदो दिव्यदर्शनः ।
एनं हन्ता कुमारश्च कुमारोऽयं शिवात्मजः ॥ १६ ॥
तस्माद्भवद्भिः स्थातव्यमैकपद्येन युध्यताम् ।
तिष्ठ त्वं चायतो भूत्वा मुचुकुन्दमहामते !॥ १७ ॥
निशम्य वाक्यं च मनोहरं शुभं ह्युदीरितं तेन महाप्रभेण ।

सर्वे सुराः शान्तिपरा बभूवुस्तेनैव साकं नृवरेण यत्नात् ॥ १८ ॥

ततो दुन्दुभयो नेदुःशङ्खाश्चकृतनिश्चयाः । ताडिताविविधैर्वाद्यैःसुरासुरसमन्वितैः
जगर्जुरसुरास्तत्र देवान्प्रति कृतोद्यमाः । शिवकोपोद्भवोवीरोवीरभद्रोरुषान्वितः
गणैर्बहुभिरासाद्य तारकं च महाबलम् । मुचुकुन्दं पृष्ठतः कृत्वा तथैव चसुरानपि
तदा ते प्रमथाः सर्वे पुरस्कृत्य कुमारकम् । युयुधुःसंयुगेतत्र वीरभद्रादयो गणाः
त्रिशूलैर्ऋष्टिभिः पाशैःखड्गैःपरशुपट्टिशैः । निजघ्नुःसमरेऽन्योन्यंसुरासुरविमर्द्दने
तारको वीरभद्रेण त्रिशूलेन हतो भृशम् । पपात सहसा तत्र क्षणमूर्च्छापरिप्लुतः
उत्थाय च मुहूर्त्ताच्च तारको दैत्यपुङ्गवः । लब्धसंज्ञोबलाविष्टो वीरभद्रं जघान च

स शक्तिं च महातेजा वीरभद्रो हि तारकम् ।

त्रिशूलेन च घोरेणशिवस्यानुचरो बली ॥ २६ ॥

एवं संयुध्यमानौ तौ जघ्नतुश्चेतरेतरम् । द्वन्द्वयुद्धं सुतुमुलं तयोर्जातं महात्मनोः
सुरास्तत्रैव समरे प्रेक्षका ह्यभवंस्तदा । तयोर्भेरीमृदङ्गाश्च पटहानकगोमुखाः ॥
तथा डमरुनादेन व्याप्तमासीज्जगत्त्रयम् । तेन घोषेण महतायुध्यमानौमहाबलौ
शुशुभातेऽतिसंरब्धौ प्रहारैर्जर्जरीकृतौ । अन्योन्यमभिसंरब्धौतौबुधाङ्गारकाविव
नारदेन तदा ख्यातो वीरभद्रस्य तद्वधः । न रोचते च तद्वाक्यंवीरभद्रस्य वै तदा
नारदेन यदुक्तं हि तारकस्य वधं प्रति । यथा रुद्रस्तथा सोऽपिवीरभद्रोमहाबलः
एवं प्रयुध्यमानौ तौ जघ्नतुश्चेतरेतरम् । अन्योन्यं स्पर्द्धमानौतौगर्जंतौसिंहयोरिव

एवं तदा तौ भुवि युध्यमानौ महात्मना ज्ञानवतां वरेण ।
स वीरभद्रो हि तदा निवारितो वाक्यैरनेकैरथ नारदेन ॥ ३४ ॥
तथा निशम्य तद्वाक्यं नारदस्य मुखोद्गमम् ।
वीरभद्रोरुषाविष्टो नारदं प्रत्युवाच ह ॥ ३५ ॥
तारकं च वधिष्यामि पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ।
आनयन्ति च ये वीराः स्वामिनं रणसंसदि ॥
ते पापिनो ह्यधर्मिष्ठा विमृशन्ति रणं गताः ॥ ३६ ॥

भीरवस्ते तु विज्ञेया न वाच्यास्ते कदाचन ।
त्वं न जानासि देवर्षे ! योधानां च प्रतिक्रियाम् ॥ ३७ ॥
मृत्युं च पृष्ठतः कृत्वा रणभूमौ गतव्यथाः ।
शस्त्राशस्त्रैर्भिन्नगात्राः प्रशस्ता नात्रसंशयः ॥ ३८ ॥
इत्युक्त्वा चावदद् देवान्वीरभद्रो महाबलः ।
शृण्वन्तु मम वाक्यानि देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ ३९ ॥
अतारकां महीञ्चाद्य करिष्ये नात्र संशयः ॥ ४० ॥

अथ त्रिशूलमादाय तारकेण युयोध सः । वृषारूढैरनेकैश्च त्रिशूलवरधारिभिः ॥
कपर्द्दिनो वृषांकाश्च गणस्तैतिप्रहारिणः । वीरभद्रं पुरस्कृत्य वीरभद्रपराक्रमाः
त्रिशूलधारिणः सर्वे सर्वे सर्पाङ्गभूषणाः । सचन्द्रशेखराःसर्वे जटाजूटविभूषिताः

नीलकण्ठा दशभुजाः पञ्चवक्त्रास्त्रिलोचनाः ।
छत्रचामरसम्वीताः सर्वे तेऽत्युग्रबाहवः ॥ ४४ ॥

वीरभद्रं पुरस्कृत्य सर्वे हरपराक्रमाः । युयुधुस्ते तदा दैत्यास्तारकासुरजीविनः

पुनःपुनस्तैश्च तदा बभूवुर्गणैर्जितास्ते ह्यसुराः पराङ्मुखाः ।
बभूव तेषां च तदातिसङ्करो महाभयो दैत्यवरैस्तदानीम् ॥ ४६ ॥
अमृष्यमाणाः परमास्त्रकोविदैस्ततो गणास्ते जयिनो बभूवुः ।
गणैर्जितास्ते ह्यसुराः पराभवं तं तारकं ते व्यथिताः शशंसुः ॥ ४७ ॥
विनाम्य चापं हि तथा च तारकः स योद्धुकामः प्रविवेश सेनाम् ।
यथा झषो वै प्रविवेश सागरं तथा ह्यसौ दैत्यवरो महात्मा ॥ ४८ ॥
गणैः समेतो युयुधे तदानीं स वीरभद्रो हि महाबलश्च ।
सर्वान्सुरांश्चेन्द्रमुखान्महाबलस्तथा गणान्यक्षपिशाचगुह्यकान् ।
स दैत्यवर्योऽतिरुषं प्रविष्टः संमर्दयामास महाबलो हि ॥ ४९ ॥

ततः समभवद्युद्धं देवदानवसङ्कुलम् । देवदानवयक्षाणांसन्निपातकरं महत् ॥ ५० ॥

तथा वृषा गर्जमाना अश्वाश्चघुश्च सादिभिः ।

रथिभिश्च रथाञ्जघ्नुः कुञ्जरान्सादिभिः सह ॥ ५१ ॥
वृषारूढैः सरथैस्ते च सर्वे निष्पाटिता ह्यसुराः पोथिताश्च ॥ ५२ ॥
क्षयं प्रणीता बहवस्तदानीं पेतुः पृथिव्यां निहताश्च केचित् ।
केचित्प्रविष्टा हि रसातलं च पलायमाना बहवस्तथैव ॥ ५३ ॥
केचिच्च शरणं प्राप्ता रुद्रानुचरकिंकरान् । एवं नष्टं तदा सैन्यं विलोक्यासुरपालकः
तारको हि रुषाविष्टो हन्तुं देवगणान्ययौ ॥ ५४ ॥
भुजानामयुतं कृत्वा दैत्यराजो हि तारकः ।
आरुह्य सिंहं सहसा घातयामास तान्रणे ॥ ५५ ॥
दंशितेन च सिंहेन वृषाः केचिद्विदारिताः ।
तथैव तारकेणैव घातिता बहवो गणाः ॥ ५६ ॥
एवं कृतं तदा तेन तारकेण महात्मना । सर्वेषामेव देवानामशक्यस्तारकोमहान्
जातस्तदा महाबाहुस्त्रैलोक्यक्षयकारकः ।
तारकस्यानुगा दैत्या अजेया बलवत्तराः ॥ ५८ ॥
महारूढा दंशिताश्च करालास्ते प्रहारिणः ।
तैराहूता गणाः सर्वे सिंहैश्च वृषभाहताः ॥ ५९ ॥
एवं निहन्यमाना वै गणास्ते रणमण्डले ।
प्रहस्य विष्णुः प्रोवाच कुमारं शिववल्लभम् ॥ ६० ॥

विष्णुरुवाच

नान्यो हन्ताऽस्य पापस्य त्वद्विना कृत्तिकासुत !।
तस्मात्त्वया हि कर्त्तव्यं वचनं च महाभुज !॥ ६१ ॥
तारकस्य वधार्थाय उत्पन्नोऽसि शिवात्मज !।
तस्मात्त्वयैव कर्त्तव्यो निधनन्तारकस्य च ॥ ६२ ॥
तच्छ्रुत्वा भगवान्क्रुद्धः पार्वतीनन्दनो महान् ।
उवाच प्रहसन्वाक्यं विष्णुं प्रति यथोचितम् ॥ ६३ ॥

मया निरीक्ष्यते सम्यक् चित्रयुद्धं महात्मनाम् ।
अनभिज्ञोऽस्म्यहं विष्णो! कार्याकार्यविचारणे ॥ ६४ ॥
केऽस्मदीयाःपरेचैव नजानामि कथंचन । किमर्थंयुध्यमानावै परस्परवधेस्थिताः
कुमारस्य वचः श्रुत्वा नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६६ ॥

नारद उवाच

कुमारोऽसि महाबाहो शङ्करस्यांऽशसंभवः ।
त्वं त्राता जगतां स्वामी देवानां च परा गतिः ॥ ६७ ॥
तारकेण पुरा वीरतपस्तप्तंसुदारुणम् । येनैव विजितादेवा येनस्वर्गस्तथाजितः
तपसा तेनचोग्रेणअजेयत्वमवाप्तवान् । अनेनापि जितश्चेन्द्रो लोकपालास्तथैवच
त्रैलोक्यं च जितं सर्वं ह्यनेनैव दुरात्मना ।
तस्मात्त्वया निहन्तव्यस्तारकः पापपूरुषः ॥ ७० ॥
सर्वेषां शं विधातव्यं त्वया नाथेन चाऽद्य वै ।
नारदस्य वचः श्रुत्वा कुमारः प्रहसन्महान् ॥
विमानादवतीर्याऽथ पदातिः परमोऽभवत् ॥ ७१ ॥
पद्भ्यां तदाऽसौ परिधावमानः शिवात्मजोऽयं च कुमाररूपी ।
करे समादाय महाप्रभावां शक्तिं महोल्कामिव दीप्तियुक्ताम् ॥ ७२ ॥
दृष्ट्वा तमायां तमतीव चण्डमव्यक्तरूपं बलिनां वरिष्ठम् ।
दैत्यो बभाषे सुरसत्तमानामसौ कुमारो द्विषतां निहन्ता ॥ ७३ ॥
अनेन सार्द्धं ह्यहमेव वीरो योत्स्यामि सर्वानहमेव वीरान् ।
गणांश्च सर्वानपि घातयामि महेश्वराँल्लोकपालांश्च सद्यः ॥ ७४ ॥
इत्येवमुक्त्वा सततं महाबलः कुमारमुद्दिश्य ययौ च योद्धुम् ।
जग्राह शक्तिं परमाद्भुतां च स तारको वाक्यमिदं बभाषे ॥ ७५ ॥

तारक उवाच

कुमारो मेऽग्रतश्चाऽद्य भवद्भिश्च कथं कृतः । यूयं गतत्रपा देवा येषां राजापुरन्दरः

पुरा येन कृतं कर्मविदितं सर्वमेव तत्। प्रसुप्ताश्चार्द्दिताग र्भेजठरस्थानिपातिताः
कश्यपस्यात्मजेनैव बहुरूपो हतोऽसुरः। नमुचिश्च हतो वीरो वृत्रश्चैव तथा हतः

कुमारं हन्तुकामोऽसौ देवेन्द्रो बलघातकः।
कुमारोऽयं मया देवा घातितोऽद्य न संशयः॥ ७६॥
पुरा हतास्त्वया विप्रा दक्षयज्ञे ह्यनेकशः।
तत्कर्मणः फलं चाऽद्य वीरभद्र! महामते!॥
दर्शयिष्यामि ते वीर! रणे रणविशारद!॥ ८०॥
इत्येघमुक्त्वा स तदा महात्मा दैत्याधिपो वीरवरः स एकः।
जग्राह शक्तिं परमाद्भुतां च स तारको युद्धविदां वरिष्ठः॥ ८१॥
इति परमरुषाभिभूताऽदितितनय परीवृतो (परम्परा)ऽसुरेन्द्रैः।
युधि मतिमकरोत्तदा निहन्तुं समरविजयी स तारको बलीयान्॥ ८२॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांप्रथमेमाहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रेसुरतारकासुरसङ्ग्रामवर्णनंनामैकोनत्रिंशोऽध्यायः॥ २६

त्रिंशोऽध्यायः

इन्द्रतारकासुरयुद्धवर्णम्

लोमश उवाच

वल्गमानं त ग्यान्तंतारकासुरमोजसा। आजघान च वज्रेणइन्द्रोमतिमतां वरः

तेन वज्रप्रहारेण तारको विह्वलीकृतः।
पतितोऽपि समुत्थाय शक्त्या तं प्राह रद्द्विपम्॥ २॥

पुरन्दरं गजस्थं हि अपातयत भूतले। हाहाकारो महानासीत्पतिते च पुरन्दरे
तारकेणापि तत्रैव यत्कृतं तच्छृणु प्रभो। पतितं च पदाक्रम्य हस्ताद्वज्रं प्रगृह्य च

हतं देवेन्द्रमालोक्य तारको रिपुसूदनः। वज्रघातेन महताऽताडयत्तु पुरन्दरम्॥

त्रिशूलमुद्यम्य महाबलस्तदा स वीरभद्रो रुषितः पुरन्दरम्।
संरक्षमाणो हि जघान तारकं शूलेन दैत्यं च महाप्रभेण॥ ६॥

शूलप्रहाराभिहतो निपपात महीतले। पतितोऽपि महातेजास्तारकः पुनरुत्थितः

जघान परया शक्त्या वीरभद्रं तदोरसि।
वीरभद्रोऽपि पतितः शक्तिघातेन तस्य वै॥ ८॥

सगणाश्चैव देवाश्च गन्धर्वोरगराक्षसाः। हाहाकारेण महता चुक्रुशुश्च पुनः पुनः

तदोत्थितः सहसा महाबलः स वीरभद्रो द्विषतां निहन्ता।
त्रिशूलमुद्यम्य तडित्प्रकाशं जाज्वल्यमानं प्रभया निरन्तरम्॥
स्वरोचिषा भासितदिग्वितानं सूर्येन्दुबिम्बाग्न्युडुमण्डलाभम्॥१०॥

त्रिशूलेन तदा यावद्धंतुकामोमहाबलः। निवारितः कुमारेणमावधीस्त्वंमहामते

जगर्ज च महातेजाः कार्त्तिकेयो महाबलः॥ १२॥
तदा जयेत्यभिहितो भूतैराकाशसंस्थितैः।
शक्त्या परमया वीरस्तारकं हन्तुमुद्यतः॥ १३॥

तारकस्य कुमारस्य संग्रामस्तत्र दुःसहः। जातस्ततो महाघोरः सर्वभूतभयङ्करः

शक्तिहस्तौ च तौ वीरौ युयुधाते परस्परम्।
शक्तिभ्यां भिन्नहस्तौ तौ महासाहससंयुतौ॥ १५॥
परस्परं वञ्चयन्तौ सिंहाविव महाबलौ।
वैतालिकीं समाश्रित्य तथावै खेचरीं गतिम्॥ १६॥
पार्वतं मतमाश्रित्य शक्त्या शक्तिं निजघ्नतुः।
एभिर्मतैर्महावीरौ चक्रतुर्युद्धमुत्तमम्॥ १७॥
अन्योन्यसाधकौ भूत्वा महाबलपराक्रमौ।
जघ्नतुः शक्तिधाराभी रणे रणविशारदौ॥ १८॥
मूर्ध्नि कण्ठे तथा बाह्वोर्जान्वोश्चैव कटीतटे।

वक्षस्युरसिपृष्ठे च चिच्छिदतुः परस्परम् ॥ १६ ॥
तदा तौ युध्यमानौ च हन्तुकामौ महाबलौ ।
प्रेक्षका ह्यभवन्सर्वे देवगन्धर्वगुह्यकाः ॥ २० ॥
ऊचुः परस्परं सर्वे कोऽस्मिन् युद्धे विजेष्यते ।
तदा नभोगता वाणी उवाच परिसान्त्व्य वै ॥ २१ ॥
तारकं हि सुराश्चाद्य कुमारोऽयं हनिष्यति ।
मा शोच्यतां सुराःसर्वैः सुखेन स्थीयतां दिवि ॥ २२ ॥
श्रुत्वा तदा तां गगने समीरितां तथैव वाचं प्रमथैः परीतः ।
कुमारकस्तं प्रति हन्तुकामो दैत्याधिपं तारकमुग्ररूपम् ॥ २३ ॥
शक्त्या तया महाबाहुराजघान स्तनान्तरे । तारकं ह्यसुरश्रेष्ठं कुमारो बलवत्तरः
तं प्रहारमनादृत्य तारको दैत्यपुङ्गवः ।
कुमारं चाऽपि संक्रुद्धः स्वशक्त्या चाजघान वै ॥ २५ ॥
तेनशक्तिप्रहारेणशाङ्करिर्मूर्च्छितोऽभवत् । मुहूर्ताच्चेतनांप्राप्तःस्तूयमानोमहर्षिभिः
यथा सिंहो मदोन्मत्तो हन्तुकामस्तथैव च ।
कुमारस्तारकं दैत्यमाजघान प्रतापवान् ॥ २७ ॥
एवं परस्परेणैव कुमारश्चैव तारकः । युयुधातेऽति संरब्धौ शक्तियुद्धपरायणौ
अभ्यासपरमावास्तामन्योन्यविजिगीषया ।
तथा तौ युद्धमानौ च चित्ररूपौ तपस्विनौ ॥ २६ ॥
धाराभिश्च अणीभिश्च सुप्रयुक्तौ च जघ्नतुः ।
अवलोकपराः सर्वे देवगन्धर्वकिन्नराः ॥ ३० ॥
विस्मयं परमं प्राप्ता नोचुः किञ्चन तस्य वै ।
न ववौ च तदा वायुर्निष्प्रभोऽभूद्‌ दिवाकरः ॥ ३१ ॥
हिमालयोऽथ मेरुश्च श्वेतकूटश्च दर्दुरः । मलयोऽथ महाशैलोमैनाकोविन्ध्यपर्वतः
लोकालोको महाशैलो मानसोत्तरपर्वतः ।

कैलासो मन्दरो माल्यो गन्धमादन एव च ॥ ३३ ॥
उदयाद्रिर्महेन्द्रश्च तथैवास्तगिरिर्महान् ॥ ३४ ॥
एते चान्ये च बहवःपर्वताश्चमहाप्रभाः । स्नेहार्द्रितास्तदाजग्मुःकुमारंचपरीप्सवः
ततः स दृष्ट्वा तान्सर्वान्भयभीतांश्च शाङ्करिः ।
पर्वतान् गिरिजा पुत्रो बभाषे प्रति बोधयन् ॥ ३६ ॥

कुमार उवाच

मा खिद्यत महाभागा! मा चिन्ता क्रियतां नगाः ।
घातयाम्यद्य पापिष्ठं सर्वेषामिह पश्यताम् ॥ ३७ ॥
एवं समाश्वास्य तदा मनस्वी तान्पर्वतान्देवगणैः समेतान् ।
प्रणम्य शम्भुं मनसा हरिप्रियः स्वां मातरं चैव नतः कुमारः ॥ ३८ ॥
कार्त्तिकेयस्ततः शक्त्या निचकर्त रिपोः शिरः ।
तच्छिरो निपपातोर्व्यां तारकस्य च तत्क्षणात् ॥
एवं स जयमापेदे कार्त्तिकेयो महाप्रभुः ॥ ३६ ॥
ददृशुस्तं सुरगणा ऋषयो गुह्यकाः खगाः ।
किन्नराश्चारणाः सर्पास्तथा चैवाप्सरोगणाः ॥ ४० ॥
हर्षेण महताविष्टास्तुष्टुवुस्तं कुमारकम् । विद्याधर्यश्च ननृतुर्गायकाश्चजगुस्तदा
एवं विजयमापन्नं दृष्ट्वा सर्वे मुदायुताः ।
ततो हर्षात्समागम्य स्वाङ्कमारोप्य चात्मजम् ॥ ४२ ॥
परिष्वज्य तु गाढेन गिरिजाऽपि तुतोष वै ।
स्वोत्सङ्गे च समारोप्य कुमारं सूर्यवर्चसम् ॥ ४३ ॥
लालयामास तन्वङ्गी पार्वती रुचिरेक्षणा ।
ऋषिभिः सत्कृतः शम्भुः पार्वत्या सहितस्तदा ॥ ४४ ॥
आर्यासनगता साध्वी शुशुभे मितभाषिणी ।
संस्तूयमाना मुनिभिः सिद्धचारणपन्नगैः ॥ ४५ ॥

नीराजिता तदा देवैःपार्वती शम्भुना सह । कुमारेणसहैवाथशोभमानातदासती
हिमालयस्तदागत्य पुत्रैश्च परिवारितः । मेर्वाद्यैः पर्वतैश्चैव स्तूयमानपरोऽभवत्
तदा देवगणाः सर्व इन्द्राद्या ऋषिभिः सह । पुष्पवर्षेण महता ववर्षु रमितद्युतिम्

कुमारमग्रतः कृत्वा नीराजनपरा बभुः ॥ ४८ ॥
गीतवादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा ।
संस्तूयमानो विविधैः सूक्तैर्वेदविदां वरैः ॥ ४६ ॥

कुमारविजयंनाम चरित्रं परमाद्भुतम् । सर्वपापहरं दिव्यं सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥

ये कीर्त्तयन्ति शुचयोऽमितभाग्ययुक्ताश्चानंत्यरूपमजरामरमादधानाः ।
कौमारविक्रममहात्म्यमुदारमेतदानन्ददायकमनोरथकरं नृणा हि ॥५१
यः पठेच्छृणुयाद्वाऽपि कुमारस्य महात्मनः ।
चरितं तारकाख्यं च सर्वपापैः स मुच्यते ॥ ५२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रे तारकासुरवधपूर्वकं स्वामिकार्त्तिकेय विजयोत्सववर्णनं नामत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

एकत्रिंशोऽध्यायः

तारकवधानन्तरं देवैःसहयमस्यशङ्करम्प्रतिगमनम्

शौनक उवाच

हत्वा त्वं तारकंसङ्ख्ये कुमारेणमहात्मना । किं कृतं सुमहद्विप्र तत्सर्ववक्तुमर्हसि
कुमारो ह्यपरः शंभुर्येन सर्वमिदं ततम् । तपसा तोषितः शम्भुर्ददाति परमं पदम्॥

कुमारो दर्शनात्सद्यः सफलो हि नृणां सदा ।
ये पापिनो ह्यधर्म्मिष्ठाः श्वपचा अपि लोमश !।

दर्शनाद्धूतपापास्ते भवन्त्येव न संशयः ॥ ३ ॥
शौनकस्य वचः श्रुत्वा उवाच चरितं तदा ।
व्यासशिष्यो महाप्राज्ञः कुमारस्य महात्मनः ॥ ४ ॥

लोमश उवाच

हत्वा तं तारकं सङ्ख्ये देवानामजयं ततः ।
अवध्यं च द्विजश्रेष्ठाः कुमारो जयमाप्तवान् ॥ ५ ॥

महिमा हि कुमारस्य सर्वशास्त्रेषु कथ्यते । वेदैश्च स्वागमैश्चापिपुराणैश्चतथैवच
तथोपनिषदैश्चैव मीमांसाद्वितयेन तु । एवंभूतः कुमारोऽयमशक्यो वर्णितुं द्विजाः

यो हि दर्शन मात्रेण पुनाति सकलं जगत् ।
त्रातरं भुवनस्याऽस्य निशम्य पितृराट् स्वयम् ॥ ८ ॥
ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य विष्णुं चैव सवासवम् ।
स ययौ त्वरिते नैव शङ्करं लोकशङ्करम् ॥
तुष्टाव प्रयतो भूत्वा दक्षिणाशापतिः स्वयम् ॥ ६ ॥

नमो भर्गाय देवाय देवानां पतये नमः । मृत्युञ्जयाय रुद्राय ईशानाय कपर्द्दिने ॥१०
नीलकण्ठाय शर्वाय व्योमावयवरूपिणे । कालाय कालनाथाय कालरूपायवैनमः

यमेन स्तूयमानो हि उवाच प्रभुरीश्वरः ।
किमर्थमागतोऽसि त्वं तत्सर्वं कथयस्व नः ॥ १२ ॥

यम उवाच

श्रूयतां देवदेवेश वाक्यं वाक्यविशारद । तपसा परमेणैव तुष्टिं प्राप्तोऽसिशङ्कर !
कर्मणा परमेणैव ब्रह्मा लोकपितामहः । तुष्टिमेतिन सन्देहो वराणांहि सदा प्रभुः
तथा विष्णुर्हि भगवान्वेदवेद्यः सनातनः । यज्ञैरनेकैः संतुष्ट उपवासव्रतैस्तथा ॥

ददाति केवलं भावं येन कैवल्यमाप्नुयुः ।
नराः सर्वे मम मतं नान्यथा हि वचो मम ॥ १६ ॥
ददाति तुष्टो वै भोगं तथा स्वर्गादि सम्पदः ।

सूर्यो नमस्यया ऽऽरोग्यं ददातीह नचान्यथा ॥ १७ ॥
गणेशो हि महादेव! अर्घ्यपद्यादिवन्दनैः ।
मन्त्रावृत्त्या तथा शम्भो! निर्विघ्नं च करिष्यति ॥ १८ ॥
तथान्ये लोकपाः सर्वे यथाशक्त्या फलप्रदाः ।
यज्ञाध्ययनदानाद्यैः परितुष्टाश्च शङ्कर !॥ १९ ॥
महदाश्चर्यसम्भूतं सर्वेषां प्राणिनामिह । कृतं च तव पुत्रेण स्वर्गद्वारमपावृतम् ॥
दर्शनाच्च कुमारस्य सर्वे स्वर्गौकसो नराः ।
पापिनोऽपि महादेव! जाता नास्त्यत्र संशयः ॥ २१ ॥
मया किं क्रियतां देव! कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।
ये सत्यशीलाः शान्ताश्च वदान्यानिरवग्रहाः ॥ २२ ॥
जितेन्द्रिया अलुब्धाश्च कामरागविवर्जिताः ।
याज्ञिका धर्मनिष्ठाश्च वेदवेदाङ्गपारगाः ॥ २३ ॥
यां गतिं यांति वै शम्भो! सर्वे सुकृतिनोऽपि हि ।
तां गतिं दर्शनात्सर्वे श्वपचा अधमा अपि ॥ २४ ॥
कुमारस्य च देवेशमहदाश्चर्यकर्मणः । कार्त्तिक्यांकृत्तिकायोगसहितायांशिवस्यच
शिवस्य तनयं दृष्ट्वा ते यान्ति स्वकुलैः सह ।
कोटिभिर्बहुभिश्चैव मत्स्थानं परिमुच्य वै ॥ २६ ॥
कुमारदर्शनात्सर्वे श्वपचा अपि यान्ति वै ।
सद्गतिं त्वरितेनैव किं क्रियेत मयाऽधुना ॥ २७ ॥
यमस्य वचनं श्रुत्वा शङ्करो वाक्यमब्रवीत् ॥ २८ ॥

शङ्कर उवाच

येषां त्वन्तर्गतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।
विशुद्धभावो भो धर्म्म! तेषां मनसि वर्त्तते ॥ २९ ॥
सत्तीर्थगमनायैव दर्शनार्थं सतामिह । वाञ्छाचमहती तेषां जायतेपूर्वकारिता ॥

बहूनां जन्मनामन्ते मयि भावोऽनुवर्त्तते ।
प्राणिनां सर्वभावेन जन्माभ्यासेन भो यम !॥ ३१ ॥
तस्मात्सुकृतिनः सर्वे येषां भावोऽनुवर्त्तते ।
जन्मजन्मानुवृत्तानां विस्मयं नैव कारयेत् ॥ ३२ ॥
स्त्रीबालशूद्राः श्वपचाधमाश्च प्राग्जन्मसंस्कारवशाद्धि धर्म्म ! ।
योनिं गताः पापिषु वर्त्तमानास्तथाऽपि शुद्धा मनुजा भवन्ति ॥ ३३॥
तथाहितेनमहता विभवन्ति सर्वे ये येषु येषु विषयेषु भवन्तितज्ज्ञाः
दैवेन पूर्वचरितेन भवन्ति सर्वे सुरासुरालोकपतिप्रमुख्याः ॥
जाता ह्यमी भूतगणाश्च सर्वे ह्यमी च येवैऋषयो देवताश्च ॥ ३५ ॥
विस्मयो नैव कर्त्तव्यस्त्वया वाऽपि कुमारके । कुमारदर्शने चैवधर्मराजनिबोधमे
वचनं कर्मसंयुक्तं सर्वेषां फलदायकम् ।
सर्वतीर्थानि यज्ञाश्च दानानि विविधानि च ॥
कार्याणि मनःशुद्ध्यर्थं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३७ ॥
मनसा भावितोह्यात्मा आत्मनात्मानमेव च ।
आत्मा अहं च सर्वेषां प्राणिनां हि व्यवस्थितः ॥ ३८ ॥
अहं सदाभावयुक्तआत्मसंस्थोनिरन्तरः । जंगमाजंगमानां च सत्यंप्रतिवदामिते
द्वन्द्वातीतो निर्विकल्पो हि साक्षात्स्वस्थो नित्यो नित्ययुक्तो निरीहः
कूटस्थो वै कल्पभेदप्रवादैर्बहिष्कृतो बोधबोध्यो ह्यनन्तः ॥ ४० ॥
विस्मृत्य चैनं स्वात्मानं केवलं बोधलक्षणम् ।
संसारिणो हि दृश्यन्ते समस्ता जीवराशयः ॥ ४१ ॥
अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च त्रयोऽमी गुणकारिणः ।
सृष्टिपालनसंहारकारका नान्यथा भवेत् ॥ ४२ ॥
अहङ्कारवृतेनैव कर्मणा कारितावयम् । यूयं च सर्वे विबुधा मनुष्याश्च खगादयः
पश्वादयः पृथग्भूतास्तथान्ये बहवोह्यमी । पृथक्पृथक्समीचीनागुणवन्तश्चसंसृतौ

पतिता मृगतृष्णायां मायया च वशीकृताः ।
वयं सर्वे च विबुधाः प्राज्ञाः पण्डितमानिनः ॥ ४५ ॥
परस्परं दूषयन्तो मिथ्यावादरताः खलाः ॥ ४६ ॥
त्रैगुणभवसंपन्ना अतत्त्वज्ञाश्च रागिणः । कामक्रोधभयद्वेषमदमात्सर्यसंयुताः ॥
परस्परं दूषयन्तो ह्यतत्त्वज्ञा बहिर्मुखाः । तस्मादेवं विदित्वाथ असत्यंगुणभेदतः
गुणातीते च वस्त्वर्थे परमार्थैकदर्शनम् ॥ ४९ ॥
यस्मिन्भेदोह्यभेदं च यस्मिन्नागो विरागताम् ।
क्रोधो ह्यक्रोधतां याति तद्धाम परमं शृणु ॥ ५० ॥
न तद्भासयते शब्दः कृतकत्वाद्यथाघटः । शब्दो हि जायते धर्म्मः प्रवृत्तिपरमोयतः
प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा द्वन्द्वानि सर्वशः ।
विलयं यांति यत्रैव तत्स्थानं शाश्वतं मतम् ॥ ५२ ॥
निरंतरं निर्गुणं ज्ञप्तिमात्रं निरंजनं निर्विकारं निरीहम् ॥
सत्तामात्रं ज्ञानगम्यं स्वसिद्धं स्वयंप्रभं सुप्रभं बोधगम्यम् ॥ ५३ ॥
एतज्ज्ञानं ज्ञानविदो वदन्ति सर्वात्मभावेन निरीक्षयन्ति ।
सर्वातीतं ज्ञानगम्यं विदित्वा येन स्वस्थाः समबुद्धया चरन्ति ॥ ५४ ॥
अतीत्य संसारमनादिमूलं मायामयं मायया दुर्विचार्यम् ।
मायां त्यक्त्वा निर्ममा वीतरागा गच्छन्ति ते प्रेतराण्निर्विकल्पम् ॥
संसृतिः कल्पनामूलं कल्पना ह्यमृतोपमा ।
यैः कल्पना परित्यक्ता ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ५६ ॥
शुक्त्यां रजतबुद्धिश्च रज्जुबुद्धिर्यथोरगे ।
मरीचौ जलबुद्धिश्च मिथ्यामिथ्यैव नान्यथा ॥ ५७ ॥
सिद्धिः स्वच्छन्दवर्त्तित्वं पारतन्त्र्यं हि वै मृषा ।
बद्धो हि परतन्त्राख्यो मुक्तः स्वातन्त्र्यभावनः ॥ ५८ ॥
एकोह्यात्मा विदित्वाऽथ निर्ममोनिरवग्रहः । कुतस्तेषां बंधनंचयथाखेपुष्पमेव च

शशविषाणमेवैतज्ज्ञानं संसार एव च । किं कार्यं बहुनोक्तेन वचसा निष्फलेन हि
ममतां च निराकृत्य प्राप्तुकामाः परंपदम् ।
ज्ञानिनस्ते हि विद्वांसो वीतरागा जितेन्द्रियाः ॥ ६१ ॥
यैस्त्यक्तो ममताभावो लोभकोपौ निराकृतौ ।
ते यांति परमं स्थानं कामक्रोधविवर्जिताः ॥ ६२ ॥
यावत्कामश्च लोभश्च रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।
नाप्नुवन्ति च तां सिद्धिं शब्दमात्रैकबोधकाः ॥ ६३ ॥

यम उवाच

शब्दाच्छब्दः प्रवर्त्तेत निःशब्दं ज्ञानमेव च ।
अनित्यत्वं हि शब्दस्य कथं प्रोक्तं त्वया प्रभो !॥ ६४ ॥
अक्षरं ब्रह्म परमं शब्दो वै ह्यक्षरात्मकः ।
तस्माच्छब्दस्त्वया प्रोक्तो निरीक्षक इति श्रुतम् ॥ ६५ ॥
प्रतिपाद्यं हि यत्किञ्चिच्छब्देनैव विना कथम् ।
तत्सर्वं कथ्यतां शम्भो! कार्याकार्यव्यवस्थितौ ॥ ६६ ॥

शङ्कर उवाच

शृणुष्वावहितो भूत्वा परमार्थयुतं वचः । यस्य श्रवणमात्रेण ज्ञातव्यंनावशिष्यते
ज्ञानप्रवादिनः सर्व ऋषयो वीतकल्मषाः । ज्ञानाभ्यासेनवर्ततेज्ञानंज्ञानविदोविदुः
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं ज्ञात्वा च परिगीयते ।
कथं केन च ज्ञातव्यं किं तद्वक्तुं विवक्षितम् ॥ ६९ ॥
एतत्सर्वं समासेन कथयामि निबोध मे । एको ह्यनेकधा चैव दृश्यते भेदभावनः
यथा भ्रामरिकादृष्ट्या भ्राम्यते च मही यम !।
तथात्मा भेदबुद्ध्या च प्रतिभाति ह्यनेकधा ॥ ७१ ॥
तस्माद्विमृश्य तेनैष ज्ञातव्यः श्रवणेन च । मन्तव्यः सुप्रयोगेण मननेन विशेषतः ॥
निर्द्धार्य चात्मनात्मानं सुखं बन्धात्प्रमुच्यते ।

मायाजालमिदं सर्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ ७३ ॥
मायामयोऽयं संसारो ममतालक्षणो महान् ।
ममतां च बहिः कृत्वा सुखं बंधात्प्रमुच्यते ॥ ७४ ॥
कोऽहंकस्त्वंकुतश्चान्येमहामायावलम्बिनः ।अजागलस्तनस्येवप्रपञ्चोऽयंनिरर्थकः
निष्फलोऽयं निराभासो निःसारो धूमडम्बरः ।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन आत्मानं स्मर वै यम !॥ ७६ ॥

लोमश उवाच

एवंप्रचोदितस्तेनशंभुनाप्रेतराट्स्वयम् । बुद्धोभूत्वायमःसाक्षादात्मभूतोऽभवत्तदा
कर्मणां हि च सर्वेषां शास्ता कर्मानुसारतः ।
बभूव डम्बरो नृणां भूतानां च समाहितः ॥ ७८ ॥

ऋषय ऊचुः

हत्वा तु तारकं युद्धे कुमारेण महात्मना । अतऊर्ध्वं कथ्यतांभोकिं कृतंमहदद्भुतम्

सूत उवाच

हते तु तारके दैत्ये हिमवत्प्रमुखाद्रयः । कार्त्तिकेयं समागत्य गीर्भीरम्याभिरैडयन्
(तारकंघातितं सर्वेदेवाःसवासवाः । तुष्टुवुर्मुदिताःसर्वे शाङ्करिं लोकपावनम्)

देवा ऊचुः

नमःकल्याणरूपायनमस्ते विश्वमङ्गल !! विश्वबन्धोनमस्तेऽस्तुनमस्तेविश्वभावन
वरिष्ठाः श्वपचा येन कृता वै दर्शनात्त्वया ।
त्वां नमामो जगद्बन्धुं त्वां वयं शरणागताः ॥ ८२ ॥
(नमोदेववरैःपूज्य नमोज्ञानविदाम्वर! ।
स्तोत्रं निशम्य देवानां गिरयोऽपि मुदान्विताः ॥
तुष्टुवुःसर्वभावेन गिरिजानन्दनं तदा ।

गिरय ऊचुः

त्वं नाथोऽसिह्यनाथानां शङ्करात्मजते नमः)
नमस्ते पार्वतीपुत्र! शङ्करात्मजते नमः । नमस्ते कृत्तिकासूतो अग्निभूत नमोऽस्तुते

नमोऽस्तु ते देववरैः सुपूज्य नमोऽस्तु ते ज्ञानविदां वरिष्ठ! ।
नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद शरण्य सर्वार्तिविनाशदक्ष! ॥ ८४ ॥
एवं स्तुतो हि गिरिभिःकार्त्तिकेयो ह्युमासुतः ।
तान्गिरीन्सुप्रसन्नात्मा वरं दातुं समुत्सुकः ॥ ८५ ॥

कार्त्तिकेय उवाच

भो भोगिरिवरा! यूयं शृणुध्वं मद्वचोऽधुना ।
कर्मिभिर्ज्ञानिभिश्चैव सेव्यमानाभविष्यथ ॥ ८६ ॥
भवत्स्वेवहिवर्त्तन्तेदृषदो यज्ञसेविताः । पुनन्तु विश्वं वचनान्मम ता नात्र संशयः
पर्वतीयानि तीर्थानि भविष्यन्ति न चान्यथा ।
शिवालयानि दिव्यानि दिव्यान्यायतनानि च ॥ ८८ ॥
अयनानि विचित्राणि शोभनानि महान्ति च ।
भविष्यन्ति न सन्देहः पर्वता! वचनान्मम ॥ ८९ ॥
योऽयं मातामहो मेऽद्य हिमवान्पर्वतोत्तमः ।
तपस्विनां महाभागः फलदो हि भविष्यति ॥ ९० ॥
मेरुश्चगिरिराजोऽयमाश्रयोहिभविष्यति । लोकालोकोगिरिवरउदयाद्रिर्महायशाः
लिङ्गरूपो हि भगवान्भविष्यति न चान्यथा ।
श्रीशैलो हि महेन्द्रश्च तथा सह्याचलो गिरिः ॥ ९२ ॥
माल्यवान्मलयो विन्ध्यस्तथाऽसौ गन्धमादनः ।
श्वेतकूटस्त्रिकूटो हि तथादर्दुरपर्वतः ॥ ९३ ॥
एते चान्ये चबहवः पर्वतालिङ्गरूपिणः । ममवाक्याद्भविष्यन्ति पापक्षयकराह्यमी
एवंवरंददौ तेभ्यः पर्वतेभ्यश्चशाङ्करिः । ततो नन्दीयुवाचाऽथ सर्वागमपुरस्कृतम्

नन्द्युवाच

त्वया कृता हि गिरयो लिङ्गरूपिण एव ते ।
शिवालयाः कथं नाथ! पूज्याःस्युः सर्वदैवतैः ॥ ९६ ॥

कुमार उवाच

लिङ्गं शिवालयं ज्ञेयं देवदेवस्य शूलिनः। सर्वैर्नृभिर्देवतैश्च ब्रह्मादिभिरतन्द्रितैः नीलं मुक्ता प्रवालं च वैडूर्यं चन्द्रमेव च। गोमेदं पद्मरागं च मार्कतं काञ्चनं तथा राजतं ताम्रमारं च तथानागमयं परम्। रत्नधातुमयान्येवलिङ्गानि कथितानि ते पवित्राण्येव पूज्यानिसर्वकामप्रदानि च। एतेषामपिसर्वेषांकाश्मीरंहिविशिष्यते ऐहिकामुष्मिकं सर्वं पूजाकर्तुः प्रयच्छति ॥ १०१ ॥

नन्द्यवाच

लिङ्गानामपि पूज्यंस्याद्बाणलिङ्गंत्वयाकथम्। कथितंचोत्तमत्वेनतत्सर्वंवदसुव्रत

कुमार उवाच

रेवायां तोयमध्ये च दृश्यन्ते दृषदो हि याः।
शिवप्रसादात्तास्तुस्युर्लिङ्गरूपा न चान्यथा ॥ १०३ ॥
श्लक्ष्णमूलाश्च कर्तव्याः पिण्डिकोपरि संस्थिताः।
पूजनीयाः प्रयत्नेन शिवदीक्षायुतेन हि ॥ १०४ ॥
पिण्डियुक्तं च शास्त्रेण विधिना च यजेच्छिवम्।
वरदो हि जगन्नाथः पूजकस्य न चान्यथा ॥ १०५ ॥
पञ्चाक्षरी यस्य मुखे स्थिता सदा चेतोनिवृत्तिः शिवचिन्तने च।
भूतेषु साम्यं परिवादमूकता षण्ढत्वमेवं परयोषितासु ॥ १०६ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रे कार्त्तिकेयप्रोक्तशिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनंनामैक-त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

द्वात्रिंशोऽध्यायः

सश्वेतराजचरितवर्णनं कालदहनवृत्तान्ते शिवभक्तिमहिमप्रतिपादनम्

लोमश उवाच

एवं ते शिवधर्माश्च कथितास्तेन वै द्विजाः।
सविशेषाः पाशुपताः प्रसादाच्चैव विस्तरात् ॥ १ ॥
अनेकागमसम्वीता यथा तत्त्वमुदाहृताः।
कापालिकानां भेदाश्च प्रोक्ता व्याससमासतः ॥ २ ॥
धर्मा नानाविधाः प्रोक्ता नन्दिनं प्रति वै तदा ॥ ३ ॥

ऋषय ऊचुः

श्रुतं कुमारचरितमविशेषं सुमङ्गलम्। अस्माभिश्चमहाभागकिञ्चित्पृच्छामहेवयम् श्वेतस्यराजर्सिहस्यचरितंपरमाद्भुतम्। येनसन्तोषितोरुद्रः शिवोभक्त्याऽप्रमेयया
ते भक्तास्ते महात्मानो ज्ञानिनस्ते च कर्मिणः।
येऽर्चयन्ति महाशम्भुं देवं भक्त्या समावृताः ॥ ६ ॥
तस्मात्पृच्छामाहे सर्वे चरितं शंकरस्यच।
व्यासप्रसादात्सर्वं यज्जानासि त्वंन चापरः ॥ ७ ॥
निशम्य वचनं तेषां मुनीनां लोमशोऽब्रवीत् ॥ ८ ॥

लोमश उवाच

आकर्ण्यतां महाभागाश्चरितंपरमाद्भुतम्। तस्यराज्ञोहिभजतोराजभोगांश्च सर्वशः
मतिर्द्धर्मे समुत्पन्ना श्वेतस्य च महात्मनः ॥ ९ ॥
पृथ्वीं पालयामास प्रजा धर्मेण पालयन्।
ब्रह्मण्यःसत्यवाक्शूरः शिवभक्तो निरन्तरम् ॥ १० ॥
राज्यं शशासाऽथ स शक्तितो नृपो भक्त्या तदा चैव समर्चयत्सदा।

शम्भुं परेशं परमं परात्परं शान्तं पुराणं परमात्मरूपम् ॥ ११ ॥
आयुस्तस्य परिक्षीणमर्चतःपरमेश्वरम् ।
अथैतच्च महाभाग! चरितं श्रूयतां मम ॥ १२ ॥
वाणी शिवकथायुक्ता परमाश्चर्यसंयुता ।
न वाऽऽधयोहि तस्यैव व्याधयोहिमहीपतेः ॥ १३ ॥
तस्य राज्ञो न बाधन्ते तथा चोपद्रवास्त्वमी ।
निरीतिको जनो ह्यासीन्निरुपद्रव एव च ॥ १४ ॥
अकृष्टपच्यौषधयस्तस्य राज्ञोऽभवन्भुवि ।
तपस्विनो ब्राह्मणाश्च वर्णाश्रमयुताजनाः ॥ १५ ॥
न पुत्रमरणेदुःखंनापमानंनमारकाः । न दारिद्र्यं च ते सर्वे प्राप्नुवन्ति कदाचन ॥
एवं बहुतरः कालस्तस्य राज्ञो महात्मनः ।
गतो हि सफलो विप्राः शिवपूजारतस्य वै ॥ १७ ॥
एकदा पूजमानं तं शङ्करं परमार्थदम् । यमो हि प्रेषयामास यमदूतान्नृपं प्रति ॥
वचनाच्चित्रगुप्तस्य श्वेत आनीयतामिति ।
तथेति मत्वा ते दूता आगताः शिवमन्दिरम् ॥ १९ ॥
राजानं नेतुकामास्ते पाशहस्ता महाभयाः ।
यावत् समागता याम्या राजानं ददृशुस्त्वरात् ॥ २० ॥
न चक्रिरे तदा दूता आज्ञां धर्मस्य चैव हि ।
ज्ञात्वा सर्वं यमश्चैव आगतः स्वयमेव हि ॥ २१ ॥
उद्धृत्य दण्डं सहसा नेतु कामस्तदा नृपम् ।
ददर्श च महाबाहुः शिव ध्यान परायणम् ॥ २२ ॥
शिवभक्तियुतंशांतं केवलंज्ञानसंयुतम् । यमोऽपि दृष्ट्वा राजानं परं क्षोभमुपागमत्
चित्रस्थो ह्यभवत्सद्यः प्रेतराजोऽतिविह्वलः ।
कालरूपश्च यो नित्यं प्रजानां क्षयकारकः ॥ २४ ॥

आगतस्तत्क्षणादेवनृपं प्रति रुषान्वितः । खड्गेन सितधारेणचर्मणापरमेणहि ॥
तावत्तं ददृशे सोऽपि स्थितं द्वारि भयावृतम् ।
उवाच कालो हि तदा यमं वैवस्वतं प्रति ॥ २६ ॥
कस्मात्त्वया धर्मराज! नो नीतोऽयं नृपो महान् ।
यमदूतसहायश्च भीतवत् प्रतिभासि मे ॥ २७ ॥
कालात्ययो न कर्त्तव्यो वचनान्मम सुव्रत !।
कालेनोक्तस्तदा धर्म उवाच प्रस्तुतं वचः ॥ २८ ॥
तवाज्ञां च करिष्यामि नाऽत्र कार्या विचारणा ।
असौ दुरत्ययोऽस्माकं शिवभक्तो निरन्तरम् ॥ २९ ॥
चित्रस्था इवतिष्ठामभयाद्देवस्यशूलिनः । यमस्यवचनंश्रुत्वाकालःक्रोधसमन्वितः
राजानं हन्तुमारेभे त्वरितः खड्गमाददे ॥ ३० ॥
त्रिगुणाष्टार्कसंकाशंप्रविवेशशिवालयम् । यावत्कोपेनमहताताबद्दृष्टःपिनाकिना
स्वभक्तं हन्तु कामोऽसौ श्वेतराजानमुत्तमम् ॥ ३१ ॥
ध्यानस्थितं चात्मनि तं विशुद्धज्ञानप्रदीपेन विशुद्धचित्तम् ।
आत्मानमात्मात्मतया निरन्तरं स्वयं प्रकाशं परमं पुरस्तात् ॥ ३२ ॥
एवंविधं तं प्रसमीक्ष्य कालं सञ्चिन्त्यमानं मनसाऽचलेन ।
शैवं पदं यत्परमार्थरूपं कैवल्यसायुज्यकरं स्वरूपतः ॥ ३३ ॥
सदाशिवेन दृष्टोऽसौ कालः कालान्तकेन च ।
उच्छृङ्खलः खलोदर्पाद्विशमानो निजान्तिके ॥ ३४ ॥
नन्दिकेश्वरमध्यस्थो यावद्दृष्टो निजान्तिके ।
शिवेन जगदीशेन भक्तवत्सलबन्धुना ॥ ३५ ॥
निरीक्षितस्तृतीयेन चक्षुषा परमेष्ठिना । स्वभक्तं रक्षमाणेन भस्मसादभवत्क्षणात्
ददाह तं कालमनेकवर्णं व्यात्ताननं भीमबहुग्ररूपम् ।
ज्वालावलीभिः परिदह्यमानमतिप्रचण्डं भुवनैकभक्षणम् ॥ ३७ ॥

ददर्शिरे देवगणाः समेताः सयक्षगन्धर्वपिशाचगुह्यकाः ।
सिद्धाप्सरःसर्वखगाश्च पन्नगाः पतत्रिणो लोकपालास्तथैव ॥ ३८ ॥
ज्वालामालावृतं कालमीश्वरस्याग्रतः स्थितम् ।
लब्धसञ्ज्ञस्तदा राजा कालं स्वं हन्तुमागतम् ॥ ३९ ॥
पुनः पुनर्द्ददर्शाऽथ दह्यमानं कृशानुना ।
प्रार्थयामास स व्यग्रो रुद्रं कालाग्निसन्निभम् ॥ ४० ॥

राजोवाच

नमो रुद्राय शान्ताय स्वज्योत्स्नायात्मवेधसे ।
निरन्तराय सूक्ष्माय ज्योतिषां पतये नमः ॥ ४१ ॥
त्राता त्वं हि जगन्नाथ पिता माता सुहृत्सखा ।
त्वमेव बन्धुः स्वजनो लोकानां प्रभुरीश्वरः ॥ ४२ ॥
किं कृतं हि त्वया शम्भो कोऽसौ दग्धो ममाग्रतः ।
न जानामि च किं जातं कृतं केन महत्तरम् ॥ ४३ ॥
एवं प्रार्थयतस्तस्य श्रुत्वा च परिदेवनम् । उवाचशङ्करोवाक्यं बोधयन्निवतंनृपम्

रुद्र उवाच

मया दग्धो ह्ययं कालस्तवाऽर्थे च तवाग्रतः ।
दह्यमानो हि दृष्टस्ते ज्वालामालाकुलोमहान् ॥ ४५ ॥
एवमुक्तस्तदातेन शम्भुना राजसत्तमः । उवाच प्रश्रितो भूत्वा वचनं शिवमग्रतः
किमनेन कृतंशम्भो अकृत्यं वदतत्त्वतः । य इमांप्रापितोऽवस्थांप्राणात्ययकरींभव
एवं विज्ञापितस्तेन ह्यु वाचपरमेश्वरः । भक्षकोऽयंमहाराज सर्वेषां प्राणिनामिह
भक्षणार्थं तव विभोसोऽयंक्रूरोऽधुनाऽऽगतः ।
ममान्तिकं महाराज तस्माद्दग्धो मया विभो !॥ ४९ ॥
बहूनां क्षेममन्विच्छंस्तवार्थेऽहं विशेषतः ॥ ५० ॥
ये पापिनोह्यधर्मिष्ठालोकसंहारकारकाः । पाषण्डवादसंयुक्ताचध्यास्तेममचैवहि

वाक्यं निशम्य रुद्रस्य श्वेतो वचनमब्रवीत् ॥ ५१ ॥
कालेनैव हि लोकोऽयं पुण्यमाचरतेसदा । धर्मनिष्ठाश्चकेचित्तुभक्त्यापरमयायुताः
उपासनारताःकेचिज्ज्ञानिनोहितथापरे । केचिदध्यात्मसंयुक्ताश्चान्येमुक्ताश्चकेचन
कालो हि हर्ता च चराचराणां तथा ह्यसौ पालकोऽप्यद्वितीयः ।
स स्रष्टा वै प्राणिनां प्राणभूतस्तस्मादेनं जीवयस्वाऽऽशु भूयः ॥ ५४ ॥
यदि सृष्टिपरोऽसि त्वं कालं जीवय सत्वरम् ।
यदि संहारभूतोऽसि सर्वेषां प्राणिनामिह ॥ ५५ ॥
तर्ह्येवं कुरुशम्भोत्वंकालस्यचमहात्मनः । विनाकालेनयत्किञ्चिद्भविष्यतिनशङ्कर
इति विज्ञापितस्तेन राज्ञा शम्भुः प्रतापिना ।
चकार वचनं तस्य भक्तस्य च चिकीर्षितम् ॥ ५७ ॥
शम्भुः प्रहस्याऽथ तदा महेशः सञ्जीवयामास पिनाकपाणिः ।
चकार रूपं च यथा पुराऽऽसीदालिङ्गतोऽसौ यमदूतमध्ये ॥ ५८ ॥
उपस्थितोऽसौ त्वथ लज्जमानस्तुष्टाव देवं वृषभध्वजं तम् ।
नत्वा पुरःस्थाग्निमयं हि कालः स विस्मयो वाक्यमिदं बभाषे ॥ ५९ ॥

काल उवाच

कालान्तक त्रिपुरेश त्रिपुरान्तकरप्रभो । मदनोहि त्वयादेव कृतोऽनङ्गो जगत्पते !
दक्षयज्ञविनाशश्च कृतो हि परमाद्भुतः । कालकूटं दुःप्रसहं सर्वेषांक्षयकृन्महत् ॥
ग्रसितं तत्त्वया शम्भो अन्येषामपि दुर्द्धरम् ।
लिङ्गरूपेण महता व्याप्तमासीज्जगत्त्रयम् ॥ ६२ ॥
लयनाल्लिङ्गमित्युक्तं सर्वैरपि सुरासुरैः । यस्यान्तं न विदुर्देवाब्रह्मविष्णुपुरोगमाः
लिङ्गस्य देवदेवस्य महिमानं परस्य च । नमस्तेपरमेशाय नमस्ते विश्वमङ्गल ! ॥
नमस्ते शितिकण्ठाय नमस्तस्मै कपर्द्दिने ॥ ६४ ॥
नमोनमः कारणकारणाय ते नमोनमो मङ्गलमङ्गलात्मने ।
ज्ञानात्मने ज्ञानविदां मनीषिणां त्वमादिदेवोऽसि पुमान्पुराणः ॥ ६५ ॥

त्वमेव सर्वं जगदेकबन्धो! वेदान्तवेद्योऽसि महानुभावः ।
महानुभावैः परिकीर्त्तनीयस्त्वमेव विश्वेश्वर ! विश्वमान्यः ॥ ६६ ॥
त्वं पासि लुम्पसि जगत् त्रितयं महेश स्रष्टासि भूतपतिरेव न कश्चिदन्यः ॥
इतिस्तुतस्तदातेन कालेन जगदीश्वरः । उवाच कालोराजानंश्वेतं सम्बोधयन्निव

काल उवाच

मनुष्यलोके सकलेनान्यस्त्वत्तो हि विद्यते । येनत्वयाजितोदेवो ह्यजेयो भुवनत्रये
मया हतमिदं विश्वं जगदेतच्चराचरम् । जेताऽहं सर्वदेवानां सर्वेषां दुरतिक्रमः
स हि ते चाऽनुगोजातोमहाराज प्रयच्छ मे । अभयं देवदेवाच्च शूलिनः परमेष्ठिनः
एवमुक्तस्तदा तेन श्वेतः कालेन चैव हि । उवाच प्रहसन्वाचा मेघनादगभीरया

राजोवाच

शिवस्य परमं रूपं त्वमेको नास्ति संशयः ।
कालस्त्वमसि भूतानां स्थितिसंहाररूपवान् ॥ ७३ ॥
तस्मात्पूज्यतमोऽसित्वं सर्वेषांचनियामकः । त्वद्भयात्कृतिनःसर्वेशरणंपरमेश्वरम्
व्रजन्ति विविधैर्भावैरात्मलक्षणतत्पराः ॥ ७४ ॥

सूत उवाच

तेनैवं रक्षितः कालो राज्ञापरमधर्मिणा । शिवप्रसादमात्रेण लब्धसञ्ज्ञो बभूवह
तदा यमेन स्तवितो मृत्युना यमदूतकैः । शिवंप्रणम्यसंस्तुत्य श्वेतंराजानमेव च
ययौ स्वमालयं विप्र! मेने स्वं जनितं पुनः ॥ ७६ ॥
मायया सह पत्न्या च शिवस्य चरितं महत् ।
अनुसंस्मृत्य संस्मृत्य विस्मयं परमं ययौ ॥ ७७ ॥
कथयामाससर्वेषांदूतानांस्वयमेव हि । आकर्ण्यतांममवचो हे दूतास्त्वरितेनहि
कर्त्तव्यं च प्रयत्नेन नान्यथा मम भाषितम् ॥ ७९ ॥

काल उवाच

ये त्रिपुण्ड्रं धारयन्ति तथा ये वै जटाधराः ।

ये रुद्राक्षधराश्चैव तथा ये शिवनामिनः ॥ ८० ॥
उपजीवनहेतोश्चभिया येह्यपिमानवाः । पापिनोऽपि दुराचाराःशिववेषधराह्यमी
नानेतव्या भवद्भिश्च मम लोकंकदाचन । वर्ज्यास्तेहि प्रयत्नेनपापिनोऽपिसदैवहि
अन्येषां का कथा दूता येऽर्चयन्ति सदाशिवम् ।
भक्त्या परमया शम्भुं रुद्रास्तेनाऽत्र संशयः ॥ ८३ ॥
रुद्राक्षमेकं शिरसा बिभर्ति यस्तथा त्रिपुण्ड्रं च ललाटमध्यके ।
पञ्चाक्षरीं ये प्रजपन्ति साधवः पूज्या भवद्भिश्च न चान्यथाक्वचित् ॥
यस्मिन्राष्ट्रेऽथवादेशे ग्रामे चापि विचक्षणः ।
शिवभक्तो न दृश्येत श्मशानात्सु विशिष्यते ॥
तद्राष्ट्रं देशमित्याहुः सत्यं प्रतिवदामि वः ॥ ८५ ॥
यस्मिन्न सन्ति नित्यं हि शिवभक्तिसमन्विताः ।
तद्ग्रामस्था जनाः सर्वे शासनीया न संशयः ॥ ८६ ॥
एवमाज्ञापयामास यमोऽपि निजकिङ्करान् ।
तथेति मत्वा ते सर्वे तूष्णीमासन्सुविस्मिताः ॥ ८७ ॥
एवंविधोऽयं भुवनैकभर्ता सदाशिवो लोकगुरुः स एकः ।
दाता प्रहर्ता निजभावयुक्तः सनातनोऽयं जगदेकबन्धुः ॥ ८८ ॥
दग्ध्वा कालंमहादेवोनिर्भयं च ददौविभुः । श्वेतस्यराजराजस्यमहीपालवरस्यच
तदा निर्भयमापन्नः श्वेतराजो महामनाः । भक्त्याचपरयामुक्तोबभूव कृतनिश्चयः
तदा देवैः पूज्यमानऋषिभिः पन्नगैस्तथा ।
श्वेतो राजन्यवर्योऽसौ शिवसायुज्यमाप्तवान् ॥ ९१ ॥
एवं भक्तिपराणांच महेशे च जगद्गुरौ । सिद्धिःकरतले तेषांसत्यं प्रतिवदामिवः
श्वपचोऽपि वरिष्ठःस्यात्प्रसादाच्छङ्करस्य च ।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजनीयो हि शङ्करः ॥ ९३ ॥
बहूनां जन्मनामन्ते शिवभक्तिः प्रजायते ॥ ९४ ॥

ज्ञानिनां कृतबुद्धीनां जन्मजन्मनिशङ्करः । किं मयाबहुनोकेनपूजनीयः सदाशिवः
अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् । किरातेन कृतं यच्च व्रतं च परमाद्भुतम्
येनैव तारितं विश्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ ६६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्रयां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे श्वेतराजचरिते शिवभक्तिप्रभावेण कालदहनवृत्तान्तवर्णनंनाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

महाशिवरात्रिव्रतमाहात्म्ये चण्डलुब्धकस्य वृत्तवर्णनम्

ऋषय ऊचुः

किन्नामा च किरातोऽभूत्किं तेन व्रतमाहितम् ।
तत्त्वं कथय विप्रेन्द्र ! परं कौतूहलं हि नः ॥ १ ॥
तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामो याथातथ्येन कथ्यताम् ।
न ह्यन्यो विद्यते लोके त्वद्विना वदतां वरः ॥
तस्मात्कथय भो विप्र! सर्वं शुश्रूषतां हि नः ॥ २ ॥

एवमुक्तस्तदा तेन शौनकेन महात्मना । कथयामास तत्सर्वं पुष्कसेन कृतं च यत्

लोमश उवच

आसीत्पुरा महारौद्रश्चण्डोनाम दुरात्मवान् ।
क्रूरसङ्गोनिष्कृतिको भूतानां भयवाहकः ॥ ४ ॥
जालेन मत्स्यान्दुष्टात्मा घातयत्यनिशं खलु ।
भल्लैर्मृगाञ्छ्वापदांश्च कृष्णसारांश्च शल्लकान् ॥ ५ ॥
खड्गांश्चैव च दुष्टात्मा दृष्ट्वा कांश्चिच्च पापवान् ।

पक्षिणोऽघातयत्क्रुद्धो ब्राह्मणांश्च विशेषतः ॥ ६ ॥

लुब्धकोहिमहापापोदुष्टोदुष्टजनप्रियः । भार्यातथाविधातस्यपुष्कसस्यमहाभया
एवं विहरतस्तस्य बहुकालोऽत्यवर्तत । गते बहुतिथे काले पापौघनिरतस्य च

निषङ्गे जलमादाय क्षुत्पिपासार्दितोभृशम् ।
एकदा निशि पापीयाञ्छ्रीवृक्षोपरिसंस्थितः ॥
कोलं हन्तुं धनुष्पाणिर्जाग्रच्चाऽनिमिषेण हि ॥ ८ ॥
माघमासेऽसितायां वै चतुर्दश्यामथाऽग्रतः ।
मृगमार्गविलोकार्थी बिल्वपत्राण्यपातयत् ॥ १० ॥
श्रीवृक्षपर्णानि बहूनि तत्र स सञ्च्छेदयामास रुषान्वितोऽपि ।
श्रीवृक्षमूले परिवर्तमानो लिङ्गं च तस्योपरिदुष्टभावः ॥ ११ ॥
ववर्ष गण्डूषजलं दुरात्मा यदृच्छया तानि शिवे पतन्ति ।
श्रीवृक्षपर्णानि च दैवयोगाज्जातं च सर्वं शिवपूजनं तत् ॥ १२ ॥

गण्डूषवारिणा तेन स्नपनं च कृतं महत् । बिल्वपत्रैरसङ्ख्यातैरर्चनं च महत्कृतम्
अज्ञानेनाऽपिभोविप्राःपुष्कसेनदुरात्मना । माघमासेऽसितेपक्षेचतुर्दश्यांविधूदयः
पुष्कसोऽथ दुराचारोवृक्षादवततारसः । आगत्यजलसङ्काशं मत्स्यान्हन्तुंप्रचक्रमे

लुब्धकस्याऽपि भार्याऽभून्नाम्ना चैव घनोदरी ।
दुष्टा सा पापनिरता परद्रव्यापहारिणी ॥ १६ ॥

गृहान्निर्गत्य सायाह्ने पुरद्वारबहिःस्थिता । वनमार्गं प्रपश्यन्तीपत्युरागमनेच्छया

चिराद् भर्त्तरि नायाते चिन्तयामास लुब्धकी ।
अद्य सायाह्नवेलायामागताः सर्वलुब्धकाः ॥ १८ ॥
तमःस्तोमेन संछन्नश्चतस्रो विदिशोदिशः ।
रात्रौ यामद्वयं यातं किं मतङ्गः समागतः ॥ १९ ॥

किं वा केसरलोभेन सिंहेनैव विदारितः । किं भुजङ्गफणारत्नहारीसर्पविषार्दितः
किम्वावराहदंष्ट्राग्रघातैः पञ्चत्वमागतः । मधुलोभेन वृक्षाग्रात्स वैप्रपतितोभुवि

का ऽन्वेषयामि पृच्छामि क गच्छामि च कम्प्रति ।
एवं विलप्य बहुधा निवृत्ता स्वं गृहम्प्रति ॥ २२ ॥
नैवान्नं नो जलं किञ्चिन्न भुक्तं तद्दिने तया ।
चिन्तयन्ती पतिं चापि लुब्धकी त्वनयन्निशाम् ॥ २३ ॥
अथप्रभाते विमले पुष्कसी वनमाययौ । अशनार्थं च तस्यान्नमादायत्वरितासती
भ्रममाणा वने तस्मिन्ददर्श महतीं नदीम् ।
तस्यास्तीरे समासीनं स्वपतिं प्रेक्ष्य हर्षिता ॥ २५ ॥
तदन्नं कूलतःस्थाप्य नदीं ततुं प्रचक्रमे ।
निरीक्ष्य चाथ मत्स्यान्सजालप्रोतान्समानयत् ॥ २६ ॥
तावत्तयोक्तश्चण्डोऽसावेहिशीघ्रं च भक्षयत् । अन्नंत्वदर्थमानीतमुपोष्यदिवसंमया
कृतं किमद्यरेमन्दगतेऽहनि च किं कृतम् । नाऽशितंचत्वयामूढलङ्घितेनाद्यपापिना
नद्यां स्नातौ तथा तौ च दम्पती च शुचिव्रतौ ।
यावद् गतश्च भोक्तुं स तावच्छ्वा स्वयमागतः ॥ २९ ॥
तेनसर्वंभक्षितं च तदन्नं स्वयमेव हि । चण्डी प्रकुपिताचैव श्वानं हन्तुमुपस्थिता
आवयोर्भक्षितं चान्नमनेनैव च पापिना । किं च भक्षयसे मूढ! भविताद्यबुभुक्षितः
एवं तयोक्तश्चण्डोऽसौ बभाषे तां शिवप्रियः ।
यच्छुना भक्षितं चाऽन्नं तेनाहं परितोषितः ॥ ३२ ॥
किमनेन शरीरेण नश्वरेण गतायुषा । शरीरं दुर्लभं लोके पूज्यते क्षणभङ्गुरम् ॥
ये पुष्णन्ति निजंदेहंसर्वभावेनचाहताः । मूढास्तेपापिनोज्ञेयालोकद्वयबहिष्कृताः
तस्मान्मानं परित्यज्य क्रोधं च दुरवग्रहम् ।
स्वस्था भव विमर्शेन तत्त्वबुद्ध्या स्थिरा भव ॥ ३५ ॥
बोधिता तेन चण्डी सा पुष्कसेन तदा भृशम् ।
जागरादि च सम्प्राप्तः पुष्कसोऽपि चतुर्दशीम् ॥ ३६ ॥
शिवरात्रिप्रसङ्गाच्च जायते यद्ध्यसंशयम् । तज्ज्ञानं परमंप्राप्तः शिवरात्रिप्रसङ्गतः

यामद्वयं च सञ्जातममावास्यांतुतत्र वै । आगताश्चगणास्तत्रबहवःशिवनोदिताः
विमानानि बहून्यत्र आगतानि तदन्तिकम् ।
दृष्टानि तेन तान्येव विमानानि गणास्तथा ॥ ३९ ॥
उवाच परया भक्त्या पुष्कसोऽपि च तान्प्रति ।
कस्मात् समागता यूयं सर्वे रुद्राक्षधारिणः ॥ ४० ॥
विमानस्थाश्च केचिच्चवृषारूढाश्चकेचन । सर्वेस्फटिकसङ्काशाःसर्वेचन्द्रार्द्धशेखराः
कपर्द्दिनश्चर्मपरीतवाससो भुजङ्गभोगैः कृतहारभूषणाः ।
श्रियान्विता रुद्रसमानवीर्या यथातथं भो वदतात्मनोचितम् ॥ ४२ ॥
पुष्कसेन तदा पृष्टा ऊचुः सर्वे च पार्षदाः । रुद्रस्यदेवदेवस्यसंनम्राःकमलेक्षणाः

गणा ऊचुः

प्रेषिताः स्मो वयं चण्ड शिवेन परमेष्ठिना ।
आगच्छ त्वरितो भूत्वा सस्त्रीको यानमारुह ॥ ४४ ॥
लिङ्गार्च्चनं कृतं यच्च त्वया रात्रौ शिवस्य च ।
तेन कर्मविपाकेन प्राप्तोऽसि शिवसन्निधिम् ॥ ४५ ॥
तथोक्तोवीरभद्रेणउवाचप्रहसन्निव । पुष्कसोऽपिस्वयाबुद्ध्याप्रस्तावसदृशम्वचः

पुष्कस उवाच

किं मयाकृतमद्यैव पापिना हिंसकेन च । मृगयारसिकेनैव पुष्कसेन दुरात्मना ॥
पापाचारो ह्यहं नित्यं कथं स्वर्गं व्रजाम्यहम् ।
कथं लिङ्गार्चनमिदं कृतमस्ति तदुच्यताम् ॥ ४८ ॥
परंकौतुकमापन्नःपृच्छामि त्वां यथातथम् । कथयस्वमहाभागसर्वंचैवयथाविधि
इत्येवं पृच्छतस्तस्य पुष्कसस्य यथाविधि ।
कथयामास तत्सर्वं शिवधर्मं मुदान्वितः ॥ ५० ॥

वीरभद्र उवाच

देवदेवो महादेवो देवानां पतिरीश्वरः । परितुष्टोऽद्य हे चण्ड स महेश उमापतिः

प्रासङ्गिकतया माघे कृतं लिङ्गार्चनं त्वया ।
शिवतुष्टिकरं चाऽद्य पूतोऽसि त्वं नसंशयः ॥
शिवरात्र्यां प्रसङ्गेन कृतमर्चनमेव च ॥ ५२ ॥
कोलं निरीक्षमाणेन बिल्वपत्राणि चैव हि ।
च्छेदितानि त्वया चण्ड! पतितानि तदैवहि ॥
लिङ्गस्य मस्तके तानि तेन त्वं सुकृती प्रभो! ॥ ५३ ॥
ततश्च जागरो जातो महान्वृक्षोपरि ध्रुवम् । तेनैव जागरेणैव तुतोष जगदीश्वरः
छलेनैव महाभाग! कोलसन्दर्शनेन हि ।
शिवरात्रिदिने चाऽत्र स्वप्नस्ते न च योषितः ॥ ५५ ॥
तेनोपवासेन च जागरेण तुष्टो ह्यसौ देववरो महात्मा ।
तव प्रसादाय महानुभावो ददाति सर्वान्वरदो महांश्च ॥ ५६ ॥
एवमुक्तस्तदातेन वीरभद्रेणधीमता । पुष्कसोऽपिविमानाग्र्यमारुरोहच्च पश्यताम्
गणानां देवतानां च सर्वेषां प्राणिनामपि ।
तदा दुन्दुभयो नेदुर्भेर्यस्तूर्याण्यनेकशः ॥ ५८ ॥
वीणावेणुमृदङ्गानि तस्यचाग्रे गतानि च । जगुर्गन्धर्वपतयोननृतुश्चाप्सरोगणाः
विद्याधरगणाः सर्वे तुष्टुवुः सिद्धचारणाः ।
चामरैर्वीज्यमानोहिच्छत्रैश्चविविधैरपि ॥
महोत्सवेन महता आनीतो गन्धमादनम् ॥ ६० ॥
शिवसान्निध्यमगमच्चण्डोऽसौ तेन कर्मणा ।
शिवरात्र्युपवासेन परं स्थानं समागमत् ॥ ६१ ॥
पुष्कसोऽपि तथा प्राप्तः प्रसङ्गेन सदाशिवम् ।
किंपुनः श्रद्धयायुक्ताः शिवायपरमात्मने ॥ ६२ ॥
पुष्पादिकं फलं गन्धताम्बूलं भक्ष्यमृद्धिमत् ।
येप्रयच्छन्तिलोकेऽस्मिन्रुद्रास्ते नाऽत्र संशयः ॥ ६३ ॥

चण्डेन वै पुष्कसेन सफलं तस्य चाऽभवत् ।
प्रसङ्गेनापि ते नैव कृतं तच्चाऽल्पबुद्धिना ॥ ६४ ॥

ऋषय ऊचुः

किं फलं तस्य चोद्देशः केन चैव पुरा कृतम् ।
कस्माद् व्रतमिदं जातं कृतं केन पुरा विभो ॥ ६५ ॥

लोमश उवाच

यदा सृष्टं जगत्सर्वंब्रह्मणा परमेष्ठिना । कालचक्रंतदाजातं पुरा राशिसमन्वितम्
द्वादश राशयस्तत्र नक्षत्राणि तथैव च ।
सप्तविंशतिसंख्यानि मुख्यानि कार्यसिद्धये ॥ ६७ ॥
एभिः सर्वं प्रचण्डं च राशिभिरुडुभिस्तथा ।
कालचक्रान्वितः कालः क्रीडयन्सृजते जगत् ॥ ६८ ॥
आब्रह्मस्तंबपर्यन्तं सृजत्यवतिहन्ति च । निबद्धमस्ति तेनैव कालेनैकेन भोद्विजाः
कालो हिबलवाँल्लोकेएकएवनचापरः । तस्मात्कालात्मकंसर्वमिदंनास्त्यत्रसंशयः
आदौकालः कालनाच्च लोकनायकनायकः ।
ततो लोका हि सञ्जाताः सृष्टिश्च तदनन्तरम् ॥ ७१ ॥
सृष्टेर्लवोहिसञ्जातोलवाच्चक्षणमेवच । क्षणाच्चनिमिषञ्जातंप्राणिनांहिनिरन्तरम्
निमिषाणां च षष्ट्या वै पल इत्यभिधीयते ।
पञ्चदश्या अहोरात्रैः पक्षइत्यभिधीयते ॥ ७३ ॥
पक्षाभ्यां मास एव स्यान्मासा द्वादश वत्सरः ।
तं कालं ज्ञातुकामेन कार्यं ज्ञानं विचक्षणैः ॥ ७४ ॥
प्रतिपद्दिनमारभ्यपौर्णमास्यन्तमेव च । पक्षःपूर्णोहियस्माच्चपूर्णिमेत्यभिधीयते
पूर्णचन्द्रमसी या तु सा पूर्णा देवताप्रिया ।
नष्टस्तु चन्द्रो यस्यां वा अमा सा कथिता बुधैः ॥ ७६ ॥
अग्निष्वात्तादिपितॄणां प्रियाऽतीव बभूव ह ।

त्रिंशद्दिनानि ह्येतानि पुण्यकालयुतानि च ॥
तेषां मध्ये विशेषो यस्तं शृणुध्वं द्विजोत्तमाः !॥ ७७ ॥
योगानां वा व्यतीपात ऊडूनां श्रवणस्तथा ।
अमावास्या तिथीनां च पूर्णिमावै तथैवच ॥ ७८ ॥
सङ्क्रान्तयस्तथा ज्ञेयाः पवित्रा दानकर्मणि ।
तथाष्टमी प्रिया शम्भोर्गणेशस्य चतुर्थिका ॥ ७९ ॥
पञ्चमीनागराजस्यकुमारस्यचषष्ठिका । भानोश्चसप्तमीज्ञेयानवमीचण्डिकाप्रिया
ब्रह्मणो दशमीज्ञेयारुद्रस्यैकादशीतथा । विष्णुप्रियाद्वादशीचअन्तकस्यत्रयोदशी
चतुर्दशी तथा शम्भोः प्रिया नास्त्यत्र संशयः ।
निशीथसंयुता या तु कृष्णपक्षे चतुर्दशी ॥
उपोष्या सा तिथिः श्रेष्ठा शिवसायुज्यकारिणी ॥ ८२ ॥
शिवरात्रितिथिः ख्याता सर्वपापप्रणाशिनी ।
अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ॥ ८३ ॥
ब्राह्मणी विधवा काचित्पुरा ह्यासीच्च चञ्चला
श्वपचाभिरतासा च कामुकी कामहेतुतः ॥ ८४ ॥
तस्यां तस्य सुतो जातः श्वपचस्य दुरात्मनः ।
दुःसहो दुष्टनामात्मा सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ ८५ ॥
महापापप्रयोगाच्च पापमारभते सदा । कितवश्च सुरापायी स्तेयी च गुरुतल्पगः
मृगयुश्च दुरात्मासौकर्मचण्डालएवसः । अधर्मिष्ठोह्यसद्वृत्तःकदाचिच्चशिवालयम्
शिवरात्र्यां च संप्राप्तो ह्युषितः शिवसन्निधौ ॥ ८७ ॥
श्रवणं शैवशास्त्रस्ययदृच्छाजातमन्तिके । शिवस्यलिङ्गरूपस्यस्वयंभुवोयदातदा
स एकत्रोषितो दुष्टः शिवरात्र्यां तु जागरात् ।
तेन कर्मविपाकेन पुण्यां योनिमवाप्तवान् ॥ ८९ ॥
भुक्त्वा पुण्यतमाँल्लोकानुषित्वाशाश्वतीः समाः ।

चित्रांगदस्यपुत्रोऽभूद्भूपालेश्वरलक्षणः ॥ ९० ॥
नाम्ना विचित्रवीर्योऽसौ सुभगः सुन्दरीप्रियः ।
राज्यं महत्तरं प्राप्यनिःस्तम्भो हि महानभूत् ॥ ९१ ॥
शिवे भक्तिं प्रकुर्वाणः शिवकर्मपरोऽभवत् । शैवशास्त्रं पुरस्कृत्यशिवपूजनतत्परः
रात्रौ जागरणं यत्नात्करोति शिवसन्निधौ ॥ ९२ ॥
शिवस्य गाथा गायंस्तु आनन्दाश्रुकणान्मुहुः ।
प्रमुञ्चश्चैव नेत्राभ्यां रोमाञ्चपुलकावृतः ॥ ९३ ॥
आयुष्यं च गतंतस्यशिवध्यानपरस्य च । शिवोहिसुलभोलोकेपशूनांज्ञानिनामपि
संसेवितुं सुखप्राप्त्यै ह्येक एव सदाशिवः । शिवरात्र्युपवासेनप्राप्तोज्ञानमनुत्तमम्
ज्ञानात्सर्वमनुप्राप्तं भूतसाम्यंनिरन्तरम् । सर्वभूतात्मकंज्ञात्वाकेवलं चसदाशिवम्
विना शिवेन यत्किंचिन्नास्ति वस्त्वत्र न कचित् ॥ ९६ ॥
एवं पूर्णनिष्प्रपञ्चंज्ञानं प्राप्नोतिदुर्लभम् । प्राप्तज्ञानस्तदाराजाजातोहिशिववल्लभः
मुक्तिं सायुज्यतां प्राप्तः शिवरात्रेरुपोषणात् ।
तेन लब्धं शिवाज्जन्म पुरा यत्कथितं मया ॥ ९८ ॥
दाक्षायणीवियोगाच्च जटाजूटेन विस्तरात् ।
य उत्पन्नो मस्तकाच्च शिवस्य परमात्मनः ॥
वीरभद्रेति विख्यातो दक्षयज्ञविनाशनः ॥ ९९ ॥
शिवरात्रिव्रतेनैव तारिताबहवः पुरा । प्राप्ताः सिद्धिं पुराविप्राभरताद्याश्चदेहिनः
मान्धाताधुन्धुमारिश्चहरिश्चन्द्रादयोनृपाः । प्राप्ताः सिद्धिमनेनैव व्रतेनपरमेणहि
ततो गिरीशो गिरिजासमेतः क्रीडान्वितोऽसौ गिरिराजमस्तके ।
द्यूतं तथैवाऽक्षयुतं परेशो युक्तो भवान्या स भृशं चकार ॥ १०२ ॥
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे शिवरात्रिव्रतमाहात्म्यवर्णनंनाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३

———

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

कैलासशिखरेशिवदर्शनायनारदगमनवर्णनम्

लोमश उवाच

राज्यं चकारकैलासे देवदेवोजगत्पतिः । गणैः समेतोबहुभिर्वीरभद्रान्वितोमहान्
ऋषिभिः सहितो रुद्रो देवैरिन्द्रादिभिः सह ।
ब्रह्मा यस्य स्तुतिपरो विष्णुः प्रेष्यवदास्थितः ॥ २ ॥
इन्द्रो देवगणैःसार्द्धसेवाधर्मपरोऽभवत् । यस्यच्छत्रधरश्चन्द्रोवायुश्चामरधृक्तथा
सूपान्नकर्ता सततं जातवेदा निरन्तरम् ।
गन्धर्वा गायका यस्य स्तावकाश्च पिनाकिनः ॥ ४ ॥
विद्याधराश्च बहवस्तथा चाप्सरसाङ्गणाः ।
ननृतुश्चाग्रगा यस्य सोऽसौ कैलासपर्वते ॥ ५ ॥
पुत्रैर्गणेशस्कंदाद्यैस्तथागिरिजयासह । राज्यं प्रतापिभिश्चक्रे महताविक्रमेण च
येनान्धको महादैत्यः स देवानामरिर्महान् ।
दुष्टो विद्धस्त्रिशूलेन गगने स्थापितश्चिरम् ॥ ७
हत्वा गजासुरं येन उत्कृत्य चर्म वै कृतम् । चिरंप्रावरणंदिव्यंतथा त्रिपुरदीपनम्
विष्णुना पाल्यभूतेन रेजे सर्वाङ्गसुन्दरः ॥ ८ ॥
तं द्रष्टुकामो भगवान्नारदो दिव्यदर्शनः । ययौ च पर्वतश्रेष्ठंकैलासंचन्द्रपाण्डुरम्
सुधया परया चापि सेवितं परमाद्भुतम् । कर्पूरगौरं च तदा दृष्ट्वा तंसुमहाबलम्
नारदो विस्मयाविष्टः प्रविष्टो गन्धमादनम् ॥ १० ॥
अनेकाश्चर्यसंयुक्तं तपनैश्च सुशोभितम् । गायद्विद्याधरीभिश्च पूरितं चमहाप्रभम्
कल्पद्रुमाश्च बहवो लताभिः परिवेष्टिताः ।
घनच्छायासु तास्वेव विशिष्टाःकामधेनवः ॥ १२ ॥

पारिजातवनामोदलम्पटा बहवोऽलयः । कलहंसाश्च बहवः क्रीडमानाःसरसु च
शिखण्डिनो महच्चक्रुस्तत्र केकारवं मुदा ।
पञ्चमालापिनः सर्वे विहङ्गाःसमदान्विताः ॥ १४ ॥
करिणः करिणीभिश्च मोदमानाःसुवर्चसः ।
सिंहास्तथा गर्जमानाः शार्दूलैः सहसङ्गताः ॥ १५ ॥
वृषभा नन्दिमुख्याश्च रेभमाना निरन्तरम् । देवद्रुमाश्च बहवस्तथाचंदनवाटिकाः
नागपुंनागबकुलाश्चंपका नागकेसराः । तथा च वनजम्ब्वश्च तथा कनकेतकाः ॥
कह्लाराः करवीराश्च कुमुदानि ह्यनेकशः । मंदराश्च बदर्यश्च क्रमुकाःपाटलास्तथा
तथान्ये बहवो वृक्षाः शम्भोस्तोषकरा ह्यमी ।
ऐकपद्येन दृष्टास्ते नानाद्रुमलतान्विताः ॥
आरामाः बहवस्तत्र द्विगुणाश्च बभूविरे ॥ १६ ॥
गगनान्निस्सृतः सद्यो गंगौघः परमाद्भुतः । पतितोमस्तकेतस्य पर्वतस्यसुशोभिते
कूपो हि पयसां येन पवित्रं वर्तते जगत् ।
सोपि द्विधा तदा दृष्टो नारदेन महात्मना ॥ २१ ॥
सर्वं तदा द्विधाभूतं दृष्टं येन महात्मना । नारदेन तदा विप्राः परमेण निरीक्षितः
एवं विलोकमानोऽसौ नारदो भगवानृषिः ।
त्वरितेन यथायातः शिवलोकनतत्परः ॥ २३ ॥
यावद् द्वारि स्थितो पश्यन् महदाश्चर्यमेव च ।
द्वारपालौ तदा दृष्टौ कृतकौ विश्वकर्मणा ॥ २४ ॥
नारदो मोहितोह्यासीत्पप्रच्छ च सतौतदा । अहंप्रवेष्टुमिच्छामिशिवदर्शनलालसः
तस्मादनुज्ञा दातव्या दर्शनार्थं शिवस्य च ।
अशृण्वन्तौ तदा दृष्ट्वा नारदो विस्मितोऽभवत् ॥ २६ ॥
ज्ञानदृष्ट्या विलोक्याथ तूष्णीं भूतोऽभवत्तदा ।
कृत्रिमौ हि च तौ ज्ञात्वा प्रविष्टो हि महामनाः ॥ २७ ॥

तथान्ये यत्सरूपाश्च दृष्टास्तेन महात्मना ।
ऋषिः प्रणमितस्तैश्च नारदो भगवान्मुदा ॥ २८ ॥
एवमादीन्यनेकानि आश्चर्याणि ददर्श सः ।
ददर्शाथ च सुव्यक्तं त्र्यम्बकं गिरिजान्वितम् ॥ २९ ॥
अर्धासनगता साध्वी शङ्करस्य महात्मनः ।
तनया गिरिराजस्य यया व्याप्तं जगत्त्रयम् ॥ ३० ॥
गौरी सितेक्षणा बाला तन्वङ्गी चारुलोचना ।
ययारूपी कृतः शम्भुरुपादेयः कृतो महान् ॥ ३१ ॥

निर्विकारो विकारैश्च बहुभिर्विकलीकृतः । अर्द्धाङ्गलग्नासादेवी दृष्टातेनशिवस्यच नारदेन तथा शम्भुर्दृष्टस्त्रिभुवनेश्वरः । शुद्धचामीकरप्रख्यः सेव्यमानः सुरासुरैः ॥ शंखेन भोगिवर्येण सेवितंचांघ्रिपंकजम् । धृतराष्ट्रेण च तथा तक्षकेण विशेषतः ॥

तथा पद्मेन महता शेषेणाऽपि विशेषतः ॥ ३४ ॥
अन्यैश्च नागवर्यैश्च सेवितो हि निरन्तरम् ।
वासुकिः कण्ठलग्नो हि हारभूतो महाप्रभः ॥ ३५ ॥

कंबलाश्वतरौ नित्यं कर्णभूषणभूषितौ । जटामूलगताश्चान्ये महाफणिवराह्यमी अनेकजातिसम्वीता नानावर्णाश्च पन्नगः । तक्षकःकुलिकःशंखोधृतराष्ट्रोमहाप्रभः

पद्मो दंभः सुदंभश्च करालो भीषणस्तथा ।
एते चान्ये च बहवो नागाश्चाऽऽशीविषा ह्यमी ॥ ३८ ॥
अङ्गभूता हरस्याऽऽसन् पूज्यस्याऽस्य जगत्त्रये ।
फणैकया शोभमानाः केचिद्धि पन्नगोत्तमाः ॥ ३९ ॥

फणानां द्वितयं केषां त्रितयं च महाप्रभम् । चतुष्कं पंचकंषट्कं सप्तकंचाष्टकंतथा नवकं दशकं चैव तथैकादशकं त्वथ । द्वादशकं चाष्टादशकमेकोनविंशकं तथा ॥

चत्वारिंशत्फणाः केऽपि पंचाशत्कं च षष्टिकम् ।
सप्ततिश्चाप्यशीतिश्च नवतिश्च तथैव च ॥ ४२ ॥

तथा शतसहस्राणि ह्ययुतप्रयुतानि च । अर्बुदानि च रत्नानि तथाशङ्कुमितानिच अनन्ताश्च फणायेषांते सर्पाः शिवभूषणाः । दृष्टास्तदानींते सर्वेनारदेनमहात्मना

विद्यावंतोऽपि ते सर्वे भोगिनोऽपि सुशोभिताः ।
हारभूषण भूतास्ते मणिमन्तोऽमितप्रभाः ॥ ४५ ॥
अर्द्धचन्द्राङ्कितो यस्य कपर्द्दस्त्वति सुन्दरः ।
चक्षुषा च तृतीयेन भालस्थेन विराजितः ॥ ४६ ॥

पंचवक्त्रो महादेवोबाहुभिर्द्दशभिर्वृतः । तथामरकतश्यामकंधरोऽतीवसुन्दरम् ॥ उरो यस्य विशालं च तथोरुजघनं परम् । चरणद्वयं च रुद्रस्य शोभितं परमंमहत्

तद्दृष्टं चरणारविन्दमतुलं तेजोमयं सुन्दरम् ।
संध्यारागसुमंगलं च परमंतापापनुत्तिकरम् ॥
तेजोराशिकरं परमात्परमिदं लावण्यलीलास्पदम् ।
सर्वेषां सुखवृद्धिकारणपरं शम्भोः पदं पावनम् ॥ ४९ ॥
तथैव दृष्टा परमं पराणां परा सती रूपवती च सुन्दरी ।
सौभाग्यलावण्यमहाविभूत्या विराजमाना ह्यतिसुन्दरी शुभा ॥ ५० ॥
दृष्ट्वा तौ दम्पती शुद्धौ राजमानौ जगत्त्रये ।
अभिन्नौ भेदमापन्नौ निर्गुणौ गुणिनौ च तौ ॥ ५१ ॥

साकारौ च निराकारौनिरांतकौसुखप्रदौ । ववंदे च मुदातौसनारदोभगवत्प्रियः

उत्थायोत्थाय च तदा तुष्टाव जगदीश्वरौ ॥ ५२ ॥

नारद उवाच

नतोऽस्म्यहं देववरौ युवाभ्यां परात्पराभ्यां कलया तथापि ।
दृष्टौ मया दम्पती राजमानौ यौ बीजभूतौ सचराचरस्य ॥ ५३ ॥
पितरौ सर्वलोकस्य ज्ञातौ चाऽद्यैव तत्त्वतः ।
मया नास्त्यत्र सन्देहो भवतोः कृपया तथा ॥ ५४ ॥

एवं स्तुतौ तदातेन नारदेन महात्मना । तुतोष भगवाञ्छंभुःपार्वत्यासहितस्तदा

महादेव उवाच

सुखेन स्थीयते ब्रह्मन् !किं कार्यं करवाणि ते ।
तच्छ्रुत्वा वचनं शम्भोर्नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५६ ॥
दर्शनं जातमद्यैव तेन तुष्टोऽस्म्यहं विभो !! दर्शनात्सर्वमेवाऽद्य शम्भोमम नसंशयः
क्रीडनार्थमिहायातः कैलासं पर्वतोत्तमम् ।
हृदिस्थो हि सदा नृणामास्थितो भगवन्प्रभो !॥ ५८ ॥
तथापि दर्शनं भाव्यं सततं प्राणिनामिह ॥ ५६ ॥

गिरिजोवाच

का क्रीडा हि त्वया भाव्या वद शीघ्रं ममाग्रतः ।
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा उवाच प्रहसन्निव ॥ ६० ॥
घतक्रीडामहादेविद्दृश्यतेविविधाऽत्र च । भवेद्द्वाभ्यांच द्यूतेहिरमणाच्चमहत्सुखम्
इत्येवमुक्त्वोपरतं सती भृशमुवाच वाक्यं कुपिता ऋषिं प्रति ।
कथं विजानासि परं प्रसिद्धं द्यूतं च दुष्टोदरकं मनस्विनाम् ॥ ६२ ॥
त्वं ब्रह्मपुत्रोऽसि मुनिर्मनीषिणां शास्ता हि वाक्यं विविधैः प्रसिद्धैः
चरिष्यमाणो भुवनत्रये सदा न हि त्वदन्यो ह्यपरो मनस्वी ॥ ६३ ॥
एवमुक्तस्तदा देव्या नारदो देवदर्शनः। उवाचवाक्यं प्रहसन्गिरिजां शिवसन्निधौ

नारद उवाच

द्यूतं न जानामि न चाश्रयामि ह्यहं तपस्वी शिवकिङ्करश्च ।
कथं च मां पृच्छसि राजकन्यके !योगीश्वराणां परमं पवित्रे ॥ ६५ ॥
निशम्य वाक्यं गिरिजा सती तदा ह्युवाच वाक्यं च विहस्य तं प्रति
जानासि सर्वं च बटोऽद्य पश्य मे द्यूतं महेशेन करोमि तेऽग्रतः ॥ ६६ ॥
इत्येवमुक्त्वा गिरिराजकन्यका जग्राह चाक्षान्भुवनैकसुन्दरी ।
क्रीडां चकाराऽथ महर्षिसाक्ष्यके तत्रास्थिता सा हि भवेन संयुता ॥
तौ दम्पती क्रीडया सज्जमानौ दृष्टौ तदा ऋषिणा नारदेन ।

सविस्मयोत्फुल्लमना मनस्वी विलोकमानोऽतितरां तुतोष ॥ ६८ ॥
सखीजनेन संवीता तदा द्यूतपरा सती । शिवेन सह संगत्यच्छलाद्द्यूतमकारयत्
स पणं च तदा चक्रे छलेन महतावृतः । जिता भवानी च तदा शिवेन प्रहसन्निव
नारदोऽस्याः शिवेनाथ उपहासकरोऽभवत् ।
निशम्य हारितं द्यूत मुपहासं निशम्य च ॥ ७१ ॥
नारदस्य दुरुक्तैश्च कुपिता पार्वतीभृशम्। उवाचत्वरिताचैवदत्त्वाचैवार्द्धचन्द्रकम्
तथा शिरोमणी चैव तरले च मनोहरे ॥ ७२ ॥
मुखं सुशोभनं चैव तथा कुपितसुन्दरम् । दृष्टं हरेण च पुनः पुनर्द्यूतमकारयत् ॥
तथा गिरिजया प्रोक्तः शङ्करो लोकशङ्करः ।
हारितं च मया दत्तः पण एव च नान्यथा ॥ ७४ ॥
क्रियते च त्वया शम्भो ! कःपणो हि तदुच्यताम् ।
मया पणोऽयं क्रियते भवानी त्वदर्थमेतच्च विभूषणं महत् ।
सा चन्द्रलेखा हि महान्हि हारस्तथैव कर्णोत्पलभूषणद्वयम् ॥ ७६ ॥
इदमेव त्वया तन्वि मां जित्वा गृह्यतां सुखम् । ततः प्रवर्तितं द्यूतं शङ्करेणसहैवच
एवं विक्रीडमानौ तावक्षविद्याविशारदौ ।
तदा जितो भवान्याथ शङ्करो बहुभूषणः ॥ ७८ ॥
प्रहस्य गौरी प्रोवाच शङ्करं त्वतिसुन्दरी । हारितं च पणं देहि ममचाद्यैवशङ्कर
तदा महेशः प्रहसन्सत्यं वाक्यमुवाचह ।
न जितोऽहं त्वया तन्वि! तत्त्वतो हि विमृश्यताम् ॥ ८० ॥
अजेयोऽहं प्राणिनां सर्वथैव तस्मान्न वाच्यं तु वचो हि साध्वि ! ।
द्यूतं कुरुष्वाऽद्य यथेष्टमेव जेष्यामि चाहं च पुनः प्रपश्य ।
तदाम्बिकाऽऽह स्वपतिं महेशं मया जितोऽस्यद्य न विस्मयोऽत्र ।
एवमुक्त्वा तदा शम्भुं करे गृह्य वरानना ।
जितोऽसि त्वं न सन्देहस्त्वं न जानासि शङ्कर !॥ ८२ ॥

एवं प्रहस्य रुचिरं गिरिजा तु शम्भुं साप्रेक्ष्यनर्मवचसासतयाऽभिभूतः
देहीति मे सकल मंगलमंगलेश यद्धारितं स्मररिपो! वचसानुमोदितम्
शिव उवाच
अजेयोऽहं विशालाक्षि ! तवनास्त्यत्र संशयः ।
अहङ्कारेण यत्प्रोक्तं तत्त्वं तस्य विमृश्यताम् ॥ ८४ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा प्रोवाच विहस्य सा ।
अजेयो हि महादेवः सर्वेषामपि वै प्रभो !॥ ८५ ॥
मयैकया जितोऽसि त्वं द्यूतेन विमलेन हि ।
न जानासि च किञ्चिच्च कार्याकार्यं विवक्षितम् ॥ ८६ ॥
एवं विवदमानौ तौ दम्पती परमेश्वरौ । नारदः प्रहसन्वाक्यमुवाच ऋषिसत्तमः॥
नारद उवाच
आकर्णयाऽऽकर्णविशालनेत्रे! वाक्यं तदेकं जगदेकमङ्गलम् ।
असौ महाभाग्यवतां वरेण्यस्त्वया जितः किं च मृषा ब्रवीषि ॥ ८८ ॥
अजितो हि महादेवो देवानां परमो गुरुः ।
अरूपोऽयं सुरूपोऽयं रूपातीतोऽयमुच्यते ॥ ८९ ॥
एक एव परंज्योतिस्तेषामपिचयन्महः । त्रैलोक्यनाथोविश्वात्माशङ्करोलोकशङ्करः
कथं त्वया जितो देवि ह्यजेयो भुवनत्रये ।
शिवमेवं न जानासि स्त्रीभावाच्च वरानने !॥ ९१ ॥
नारदेनैवमुक्ता सा कुपिता पार्वती भृशम् ।
बभाषे मत्सरग्रस्ता साक्षेपं वचनं सती ॥ ९२ ॥
पार्वत्युवाच
चापल्याच्च न वक्तव्यं ब्रह्मपुत्र! नमोऽस्तु ते ।
तव भीताऽस्मि भद्रं ते देवर्षे ! मौनमावह ॥ ९३ ॥
कथं शिवो हि देवर्षे !उक्तोऽतो हि त्वयाबहु ।

मत्प्रसादाच्छिवो जात ईश्वरो यो हि पठ्यते ॥ ९४ ॥
मयालब्धप्रतिष्ठोऽयंजातोनास्त्यत्र संशयः । एवंबहुविधंश्रुत्वानारदोमौनमाश्रयत्
उपस्थितं च तं दृष्ट्वा भृङ्गी वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ९६ ॥
भृङ्ग्युवाच
त्वयाबहु न वक्तव्यंपुनरेव च भामिनि । अजेयोनिर्विकारो हि स्वामीममसुमध्यमे
स्त्रीभावयुक्ताऽसि वरानने त्वं देवं न जानासि परं पराणाम् ।
कामं पुरस्कृत्य पुरा भवानि ! समागताऽस्येव महेशमुग्रम् ॥ ९८ ॥
यथा कृतं तेन पिनाकिना पुरा एतत्स्मृतं किं सुभगे! वदस्व नः ।
कृतो ह्यनंगो हि तदा ह्यनेन दग्धं वनं तस्य गिरेः पितुस्ते ॥ ९९ ॥
पश्चात्त्वयाऽऽराधित एव एष शिवः पराणां परमः परात्मा ।
भृङ्गिणेत्येवमुक्ता सा ह्युवाच कुपिता भृशम् ।
शृण्वतो हि महेशस्य वाक्यं रुष्टा च भृङ्गिणम् ॥ १०१ ॥
पार्वत्युवाच
हे भृङ्गिन्पक्षपातित्वाद्यदुक्तं वचन मम । शिवप्रियोऽसि रे मन्द भेदबुद्धिरतोह्यसि
अहं शिवात्मिका मूढ ! शिवो नित्यं मयि स्थितः ।
कथं शिवाभ्यां भिन्नत्वं त्वयोक्तं वाग्बलेन हि ॥ १०३ ॥
श्रुतं च वाक्यं शुभदं पार्वत्या भृङ्गिणा तदा ।
उवाच पार्वतीं भृङ्गी रुषितः शिवसन्निधौ ॥ १०४ ॥
पितुर्यज्ञे च दक्षस्य शिवनिन्दा त्वया श्रुता ।
अप्रियश्रवणात्सद्यस्त्वया त्यक्तं कलेवरम् ॥ १०५ ॥
तत्क्षणादेव तन्वङ्गि! ह्यधुना किं कृतं त्वया ।
सम्भ्रमात्किं न जानासि शिवनिन्दकमेव च ॥ १०६ ॥
कथंवा पर्वतश्रेष्ठाज्जातासि वरवर्णिनि । कथं वा तपसोग्रेण संतप्ताऽसि सुमध्यमे
सप्रेमा च शिवे भक्तिस्तव नास्तीह सांप्रतम् ।

शिवप्रियाऽसि तन्वङ्गि तस्मादेवं ब्रवीमि ते ॥ १०८ ॥
शिवात्परतरं नान्यत् त्रिषु लोकेषु विद्यते ।
शिवे भक्तिस्त्वया कार्या सप्रेमा वरवर्णिनि !॥ १०६ ॥
भक्ताऽसि त्वं महादेवि! महाभाग्यवतां वरे !।
संसेव्यतां प्रयत्नेन तपसोपार्जितस्त्वया ॥ ११० ॥
शिवो वरेण्यःसर्वेशोनान्यथाकर्तुमर्हसि । भृङ्गिणो वचनंश्रुत्वागिरिजातमुवाचह

गिरिजोवाच

रे भृङ्गिन्मौनमालम्ब्य स्थिरो भवाऽथ वा व्रज ।
वाच्यावाच्यं न जानासि किं ब्रवीषि पिशाचवत् ॥ ११२ ॥
तपसा केन चानीतः कया चापि शिवो ह्ययम् ।
काऽहं कोऽसौ त्वया ज्ञातो भेदबुद्ध्या ब्रवीषि मे ॥ ११३ ॥
कोऽसि त्वं केन युक्तोऽसि कस्माच्च बहु भाषसे ।
शापं तव प्रदास्यामि शिवः किं कुरुतेऽधुना ॥ ११४ ॥
भृङ्गिणोक्ता तिरस्कृत्य तदा शापं ददौ सती ।
निर्मांसो भव रे मन्द रे भृङ्गिञ्छङ्करप्रिय !॥ ११५ ॥
एवमुक्त्वा तदा देवी पार्वती शंकरप्रिया । अथ कोपेन संयुक्ता पार्वतीशंकरंतदा
करेगृह्य च तन्वंगी भुजङ्गं वासुकिं तथा । उत्ततारचकंठात्सा तथान्यानिबहूनिच
शंभोर्जग्राह कुपिता भूषणानि त्वरान्विता ।
हृता चन्द्रकला तस्य गजाजिनमनुत्तमम् ॥ ११८ ॥
कम्बलाश्वतरौ नागौ महेशाकृतभूषणौ । हृतौतया महादेव्या छलोक्त्याचप्रहस्यवै
कौपीनाच्छादनं तस्य च्छलोक्त्या सा समग्रहीत् ।
तदा गणाश्च सख्यश्च त्रपया पीडिता भवन् ॥ १२० ॥
पराङ्मुखाश्च सञ्जाता भृङ्गी चैव महातपाः ।
तथा चण्डो हि मुण्डश्च महालोमा महोदरः ॥ १२१ ॥

एते चान्ये च बहवो गणास्ते दुःखिनोऽभवन् ।
तांश्च दृष्ट्वा तथाभूतान्महेशो लज्जितोऽभवत् ॥ १२२ ॥
उवाच वाक्यं रुषितः पार्वतीं प्रति शङ्करः ॥ १२३ ॥

रुद्र उवाच

उपहासंप्रकुर्वन्तिसर्वे हि ऋषयोभृशम् । तथाब्रह्माचविष्णुश्च तथाचेन्द्रादयोह्यमी
उपहासपराःसर्वेकिं त्वयाऽद्यकृतंशुभे । कुले जातासि तन्वङ्गिकथमेवं करिष्यसि
त्वया जितो ह्यहं सुभ्रु! यदि जानासि तत्त्वतः ।
तर्ह्येवं कुरु मे देवि! कौपीनाच्छादनं परम् ।
देहि कौपीनमात्रं मे नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ १२६ ॥
एवमुक्ता सतीतेन शम्भुनायोगिनातदा । प्रहस्यवाक्यंप्रोवाच पार्वतीरुचिरानना
किं कौपीनेन ते कार्यं मुनिना भावितात्मना । दिगम्बरेणैवतदाकृतंदारुवनं तथा
भिक्षाटनमिषेणैवऋषिपत्न्योविमोहिताः । गच्छतस्तेतदाशम्भोःपूजनंतैर्महत्कृतम्
कौपीनं पतितंतत्र मुनिभिर्नान्यथोदितम् । तस्मात्त्वयाप्रदातव्यंद्यूतेहारितमेवतत्
तच्छ्रुत्वा कुपितोरुद्रः पार्वतीं परमेश्वरः । निरीक्षमाणोऽतिरुषातृतीयेनैवचक्षुषा
कुपितं शङ्करं दृष्ट्वा सर्वे देवगणास्तदा । भयेन महताविष्टास्तथा गणकुमारकाः
ऊचुः सर्वेशनैस्तत्र शङ्कितेन परस्परम् । अद्याऽयं कुपितोरुद्रोगिरिजांप्रतिसम्प्रति
यथाहिमदनो दग्धस्तथेयं नान्यथावचः । एवंमीमांसमानास्ते गणादेवर्षयस्तदा
विलोकितास्तया देव्या सर्वेसौभाग्यमुद्रया । उवाचप्रहसन्नेव सतीसत्पुरुषं तदा
किमालोकपरोभूत्वाचक्षुषापरमेण हि । नाहंकालोनकामोऽहंनाहंदक्षस्य वै मखः
त्रिपुरो नैव वै शम्भो नान्धको वृषभध्वज!। वीक्षितेनैवकिन्तेनतवचाद्यभविष्यति
वृथैव त्वं विरूपाक्षो जातोऽसि मम चाग्रतः ॥ १३७ ॥
एवमादीन्यनेकानि ह्य वाचपरमेश्वरी । निशम्य देवो वाक्यानि गमनाय मनोदधे
वनमेव वरं चाद्य विजनं परमार्थतः । एकाकी यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ॥
स सुखी परमार्थज्ञः स विद्वान्स च पण्डितः ।

येनमुक्तौ कामरागौ स मुक्तः स सुखीभवेत् ॥ १४० ॥
एवंविमृश्य च तदा गिरिजां विहाय श्रीशङ्करः परमकारुणिकस्तदानीम् ।
यातः प्रियाविरहितो वनमद्भुतं च सिद्धाटवीं परमहंसयुतां तथैव ॥ १४१ ॥
निर्गतं शङ्करं दृष्ट्वा सर्वेकैलासवासिनः । निर्ययुश्च गणाःसर्वे वीरभद्रादयोऽनुतम्
छत्रं भृङ्गी समादाय जगाम तस्यपृष्ठतः । चामरे वीज्यमाने च गङ्गायमुनसन्निभे
ताभ्यां युक्तस्तदा नन्दी पृष्ठतोऽन्वगमत्सुधीः ।
वृषभोह्यग्रतोभूत्वापुष्पकेणविराजितः । शोभमानो महादेव एभिः सर्वैः सुशोभनैः
अन्तःपुरगता देवी पार्वती सा हि दुर्मनाः ॥ १४५ ॥
सखीभिर्बहुभिस्तत्र तथाऽन्याभिः सुसम्वृता ।
गिरिजा चिन्तयामास मनसा परमेश्वरम् ॥ १४६ ॥
ततोदूरं गतःशम्भुर्विसृज्य चगणांस्तदा । गणेशंच कुमारं च वीरभद्रं तथाऽपरान्
भृङ्गिणं नन्दिनंचण्डं सोमनन्दिनमेव च । एतानन्यांश्चसर्वांश्च कैलासपुरवासिनः
विसृज्य च महादेव एकएव महातपाः । गतोदूरं वनस्यान्ते तथा सिद्धवटं शिवः
काश्मीररत्नोत्पलसिद्धरत्नवैदूर्यचित्रं सुधया परिष्कृतम् ।
दिव्यासनं तस्य च कल्पितं भुवा तत्र स्थितो योगपतिर्महेशः ॥ १५० ॥
पद्मासनेचोपविष्टो महेशो योगवित्तमः । केवलंचात्मनात्मानंदध्यौमीलितलोचनः
शुशुभे स महादेवः समाधौ चन्द्रशेखरः । योगपट्टः कृतस्तेन शेषस्य च महात्मनः
वासुकिः सर्पराजश्च कटिबद्धः कृतो महान् ॥ १५२ ॥
आत्मानमात्मात्मतया च संस्तुतो वेदान्तवेद्यो नहिविश्वचेष्टितः ।
एकोह्यनेको हि दुरन्तपारस्तथा ह्यतर्को निजबोधरूपः ॥
स्थितस्तदानीं परमं पराणां निरीक्षमाणो भुवनैकभर्त्ता ॥ १५३ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे शिवशास्त्रे शिवपार्वतीद्यूतप्रसङ्गेन पार्वतीहारितसर्वस्वस्य
शिवस्यकैलासं विहायतपोवनगमनवर्णनंनामचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

पार्वत्या शबरीरूपेण शिवस्य गन्धमादनपर्वतं प्रत्यानयनपूर्वकंबृहस्पतिकृतं शिवराज्याभिषेकवर्णनम्

लोमश उवाच

वनं गते महादेवे गिरिजा विरहातुरा । सुखं न लेभे तन्वंगी हर्म्येष्वायतनेषु वा
चिन्तयन्ती शिवं तन्वी सर्वभावेन शोभना ।
चिन्तमानां शिवां ज्ञात्वा ह्युवाच विजया सखी ॥ २ ॥

विजयोवाच

तपसा महता चैव शिवं प्राप्ताऽसि शोभने । मृषा द्यूतंकृतं तेनशङ्करेण तपस्विना
द्यूते हि बहवो दोषा न श्रुताःकिंत्वयाऽनघे । क्षमापयशिवंतन्वित्वरेणैवविचक्षणे
अस्माभिः सहिता देवि गच्छ गच्छ वरानने! ॥ ५ ॥
यावच्छम्भुर्दूरतो नाभिगच्छेत्तावद्गत्वा शङ्करं क्षामयस्व ।
नो चेत्तन्वि क्षामयेथाः शिवं त्वं दुःखं पश्चात्ते भविष्यत्यवश्यम् ॥ ६ ॥
निशम्य वाक्यं विजयाप्रयुक्तं प्रहस्यमाना समधीरचेताः ।
उवाच वाक्यं विजयां सखीं च आश्चर्यभूतं परमार्थयुक्तम् ॥ ७ ॥
मया जितोऽसौ निरपत्रपश्च पुरा वृतो वै परया विभूतया ।
किञ्चिच्च कृत्यं मम नास्ति सद्यो मया विनाऽसौ च विरूपआस्थितः ॥
रूपीकृतो मया देवो महेशो नान्यथा वद । मयातेन वियोगश्च संयोगो नैवजायते
साकारो हि निराकारो महेशो हि मया कृतः ॥ १० ॥
कृतं मया विश्वमिदं समग्रं चराचरं देववरैः समेतम् ।
क्रीडार्थमस्योद्भववृत्तिहेतुभिश्चिक्रीडितं मे विजये! प्रपश्य ॥ ११ ॥
एवमुक्त्वा तदा देवी गिरिजा सर्वमङ्गला ।

शबरीरूपमास्थाय गन्तुकामा महेश्वरम् ॥ १२ ॥

श्यामा तन्वी शिखरदशना बिम्बबिम्बाधरोष्ठी

सुग्रीवाढ्याकुचभरनता वर्द्धितस्निग्धकेशी

मध्ये क्षामा पृथुकटितटा हेमरम्भोरुगौरी पल्लीयुक्तावरवलयिनीबर्हिबर्हावतंसा ॥

पाणौ मृणालसदृशं दधती च चापं पृष्ठे लसत्कृतककेतकिबाणकोशम् ।

सा तं गिरीशमवलोकयतिस्मतत्रसंसेवितासुवदना बहुभिःसखीभिः ॥ १४॥

भृङ्गीनादेन महतानादयन्तीजगत्त्रयम् । गिरिजा मन्मथं सद्यो जीवयन्तीपुनःपुनः

सकामना राजहंसाबभूवुस्तत्क्षणादपि । द्विरेफाबर्हिणश्चैवसर्वेतेहृच्छयान्विताः

एकाकी संस्थितो यत्र समाधिस्थो महेश्वरः ।

दृष्टस्ततस्तया देव्या भृङ्गीनादेन मोहितः ॥ १७ ॥

प्रबुद्धो हि महादेवोकिरीक्ष्यशबरीं तदा । समाधेरुत्थितःसद्योमहेशोमदनान्वितः

यावत्करे गृह्यमाणो गिरिजां स समीपगः ।

तावत्तस्य पुरः सद्यस्तिरोधानं गता सती ॥ १६ ॥

तद्दृष्ट्वा तत्क्षणादेव देवो भ्रान्तिविनाशनः ।

भ्रममाणस्तदा शम्भुर्नापश्यदसितेक्षणाम् ॥ २० ॥

विरहेण समायुक्तो हृच्छयेन समन्वितः । मदनारिस्तदा शम्भुर्ज्ञानरूपोनिरन्तरम्

निर्मोहो मोहमापन्नोददर्शगिरिजां पुनः । उवाचवाक्यं शबरीं प्रस्तावसदृशंमहत्

शिव उवाच

वाक्यं मे श्रृणु तन्वङ्गि! श्रुत्वा तत्कर्तुमर्हसि ।

काऽसि कस्याऽसि तन्वङ्गि! किमर्थमटनं वने ॥

तत्कथ्यतां महाभागे! याथातथ्यं सुमध्यमे! ॥ २३ ॥

शिवोवाच

पतिमन्वेषयिष्यामि सर्वज्ञं सकलार्थदम् ।

स्वतन्त्रं निर्विकारं च जगतामीश्वरं वरम् ॥ २४ ॥

इत्युक्तःप्रत्युवाचेदंगिरिजां वृषभध्वजः । अहं तवोचितोभद्रेपतिर्नान्योहिभामिनि

विमृश्यतां वरारोहे तत्त्वतो हि वरानने । वचो निशम्य रुद्रस्यस्मितपूर्वमभाषत

मयार्थितो महाभाग पतिस्त्वं नान्यथावद ।

किंतु वक्ष्यामि भद्रन्ते निर्गुणोऽसिपरन्तप !॥ २७ ॥

यथा पुरा वृतोऽसि त्वं तपसा च परेणहि ।

परित्यक्ता त्वयाऽरण्ये क्षणमात्रेण भामिनी ॥ २८ ॥

दुराराध्योऽसिसततंसर्वेषांप्राणिनामपि । तस्मान्नवाच्यंहिपुनर्यदुक्तन्तेममाग्रतः

शबर्या वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच वृषध्वजः ।

मैवं वद विशालाक्षि! न त्यक्ता सा तपस्विनी ॥

यदि त्यक्ता मया तन्वि! किं वक्तुमिह पार्यते ॥ ३० ॥

एवं ज्ञात्वा विशालाक्षि कृपणं कृपणप्रियम् ।

तस्मात्त्वया हि कर्तव्यं वचनं मे सुमध्यमे !॥ ३१ ॥

एवमभ्यर्थिता तेन बहुधा शूलपाणिना ।

प्रहस्य गिरिजा प्राह उपहासपरं वचः ॥ ३२ ॥

तपोधनोऽसि योगीश! विरक्तोऽसिनिरञ्जनः ।

आत्मारामो हि निर्द्वन्द्वो मदनो येन घातितः ॥ ३३ ॥

स त्वं साक्षाद्विरूपाक्षो मया दृष्टोऽसि चाऽद्य वै ।

अशक्यो हि मया प्राप्तुं सर्वेषां दुरतिक्रमः ॥

तस्मात्त्वया न वक्तव्यं यदुक्तं च पुरा मम ॥ ३४ ॥

तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वा प्रोवाचमदनान्तकः । मम भार्याभवत्वंहिनान्यथाकर्तुमर्हसि

इत्युक्त्वा तां करेऽगृह्णाच्छबरीं मदनातुरः ।

उवाच तं स्मयन्ती सा मुञ्चमुञ्चेति सादरम् ॥ ३६ ॥

नोचितं भगवन्कर्तुं तापसेन बलादिदम् ।

याचयस्व पितुर्मे त्वं नान्यथाऽभिभविष्यसि ॥ ३७ ॥

महादेव उवाच

पितरं कथयाऽऽशु त्वं स्थितः कुत्र शुभानने !।
द्रक्ष्यामि तं विशालाक्षि! प्रणिपातपुरःसरम् ॥ ३८ ॥
एतदुक्तं तदातेननिशम्याऽसितनेत्रया । आनीतो हि तयातन्व्यापितरंवृषभध्वजः
स्थितं कैलासशिखरे हिमवन्तं नगोत्तमम् ।
अहिभिर्बहुभिश्चैव सम्वृतं च महाप्रभम् ॥ ४० ॥
द्वारि स्थितं तया देव्यादर्शितंशङ्करस्य च । असौममपितादेवयाचस्वविगतत्रपः
ददाति मां न सन्देहस्तपस्विन्मा विलम्बितम् ॥ ४१ ॥
तथेति मत्वा सहसा प्रणम्य हिमालयं वाक्यमिदं बभाषे ।
प्रयच्छ तां चाद्य गिरीशवर्य! ह्यर्ताय कन्यां सुभगां महामते! ॥ ४२॥
श्रुत्वणंवाक्यमाकर्ण्यसमुत्थायहिमालयः ।महेशश्चसमादायह्यु वाचगिरिराट्स्वयम्
किं जल्पसि हि भो देव! तवायुक्तं च साम्प्रतम् ।
त्वं दाता त्रिषुलोकेषु त्वं स्वामी जगतां विभो! ॥ ४४ ॥
त्वया ततमिदं विश्वं जगदेतच्चराचरम् ।
एवं स्तुतिपरोऽभूच्च हिमालयगिरिर्महान् ॥
आगतो नारदस्तत्र ऋषिभिः परिवारितः ॥ ४५ ॥
उवाचप्रहसन्वाक्यं शूलपाणेनमःप्रभो । हे शम्भो श्रृणु मे वाक्यन्तत्त्वसारमयंपरम्
योषिद्भिः सङ्गतिः पुंसां विडम्बायोपकल्पते ।
त्वं स्वामी जगतां नाथः पराणां परमः परः ॥
विमृश्य सर्वं देवेश! यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ ४७ ॥
एवंप्रबोधितस्तेननारदेन महात्मना । प्रबोधनगमच्छम्भुर्जहास परमेश्वरः ॥ ४८ ॥

शिव उवाच

सत्यमुक्तं त्वया चात्र नान्यथा नारद ! क्वचित् ।
योषित्सङ्गतिमात्रेण नृणां पतनमेव च ॥ ४६ ॥

भविष्यतिनसन्देहोनान्यथावचनं तव । अनयामोहितोऽद्याहमानीतोगन्धमादनम्
पिशाचवत्कृतमिदं चरितं परमाद्भुतम् ॥ ५१ ॥
तस्मान्न तिष्ठामि गिरेः समीपे व्रजामि चाद्यैव वनान्तरं पुनः ।
इत्येवमुक्त्वा स जगाम मार्गं दुरत्ययं योगिनामप्यगम्यम् ॥ ५२ ॥
निरालम्बं स विज्ञाय नारदो वाक्यमब्रवीत् ।
गिरिजां च गिरीन्द्रं च पार्षदान्प्रतिसत्वरम् ॥ ५३ ॥
वन्दनीयश्च स्तुत्यश्च क्षाम्यतांपरमार्थतः । महेशोऽयंजगन्नाथस्त्रिपुरारिर्महायशाः
एतच्छ्रुत्वा तु वचनंनारदस्यमुखोद्गतम् । गिरिजांपुरतःकृत्वागिरयोहिमहाप्रभाः
दण्डवत्पतिताः सर्वे शङ्करं लोकशङ्करम् । तुष्टुवुःप्रणताःसर्वेप्रमथागुह्यकादयः ॥
स्तूयमानो हि भगवानागतोगन्धमादनम् ।
अङ्गिरसा हि सर्वेशो ह्यभिषिक्तोमहात्मभिः ॥ ५७ ॥
तदा दुन्दुभयो नेदुर्वादित्राणि बहूनि च । इन्द्रादयः सुराः सर्वे पुष्पवर्षं ववर्षिरे
ब्रह्मादिभिः सुरगणैर्बहुभिः परीतो योगीश्वरो गिरिजया सह विश्ववन्द्यः
अभ्यर्थितः परममङ्गलमङ्गलैश्च दिव्यासनोपरि रराज महाविभूत्या ॥ ५६ ॥
एवंविधान्यनेकानि चरितानि महात्मनः ।
महेशस्य च भोविप्राः पापहारीणि श्रृण्वताम् ॥ ६० ॥
यानियानीह रुद्रस्यचरितानिमहान्त्यपि । श्रुतानिपरमाण्येवभूयःकिंकथयामिवः

ऋषय ऊचुः

एवमुक्तं त्वया सूत! चरितं शङ्करस्य च । अनेन चरितेनैव सन्तृप्ताः स्मोनसंशयः

सूत उवाच

व्यासप्रसादाच्छ्रुतमस्ति सर्वं मया ततं शङ्कररूपमद्भुतम् ।
सुविस्तृतं चाद्भुतवेदगर्भं ज्ञानात्मकं परमं चेदमुक्तम् ॥ ६२ ॥
श्रद्धया परयोपेताः श्रावयन्तिशिवप्रियम् ।
श्रृण्वन्ति चैव ये भक्त्या शम्भोर्माहात्म्यमद्भुतम् ॥

शिवशास्त्रमिदं प्रीत्या ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ६४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायां प्रथमेमाहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रे पार्वत्या शबरीरूपेण शिवस्यगन्धमादनपर्वतंप्रत्यानयनपूर्वकं बृहस्पतिकृतशिवराज्याभिषेकवर्णनं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे प्रथमे माहेश्वरखण्डे प्रथमः केदारखण्डःसमाप्तः ॥ १ ॥